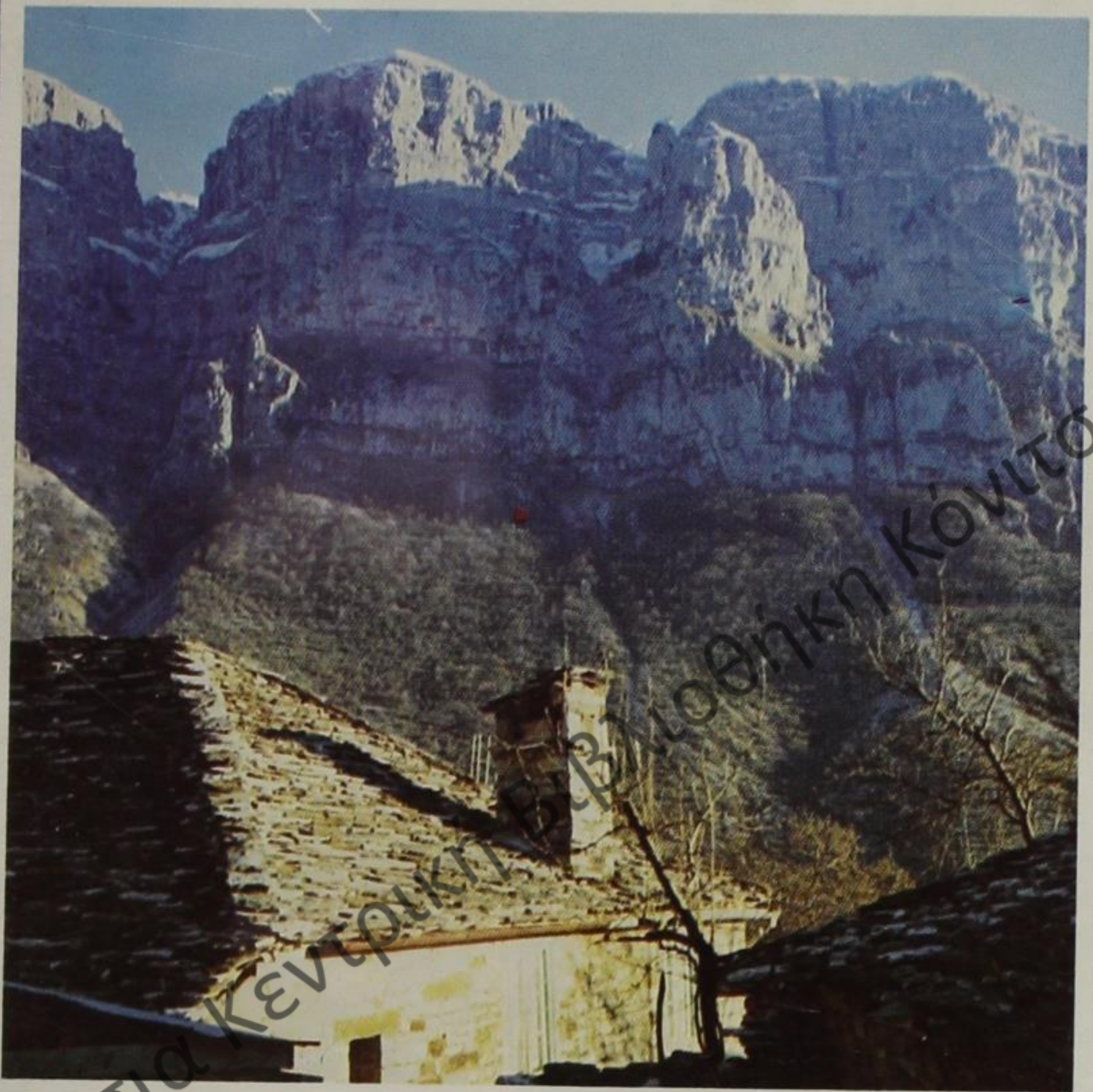

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΑΠΑ·Ι·ΩΑΝΝΟΥ

ΤΟ ΠΑΠΙΓΚΟ

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΩΡΑΙΟΤΕΡΑ
ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1986

Β' ΕΚΔΟΣΗ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΑΠΑΙΩΑΝΝΟΥ

ΤΟ ΠΑΠΙΓΚΟ

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΩΡΑΙΟΤΕΡΑ
ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

ΤΟ ΠΑΠΙΓΚΟ
ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΩΡΑΙΟΤΕΡΑ
ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

ΠΡΩΤΗ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΟΤΙ ΠΑΡΕΧΕΙ
ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΑΙΟΤΕΡΑ
ΤΑ ΤΟΥ ΣΤΑΤΟΥΣ

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΑΠΑ·Ι·ΩΑΝΝΟΥ

ΤΟ ΠΑΠΙΓΚΟ

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΩΡΑΙΟΤΕΡΑ
ΧΩΡΙΑ ΤΟΥ ΖΑΓΟΡΙΟΥ

ΠΡΩΤΟΣ ΤΟΜΟΣ

Έκδοσις Β΄
Βελτιωμένη και επηυξημένη

ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΚΟΝΙΤΣΑΣ

ΑΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 55715

ΗΜΕΡ. ΕΙΣΑΓΩΓΗΣ 18/8/2014

ΤΑΞΙΝ. ΑΡΙΘΜ. _____

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1986

ΙΩΑΝΝΟΥ Γ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

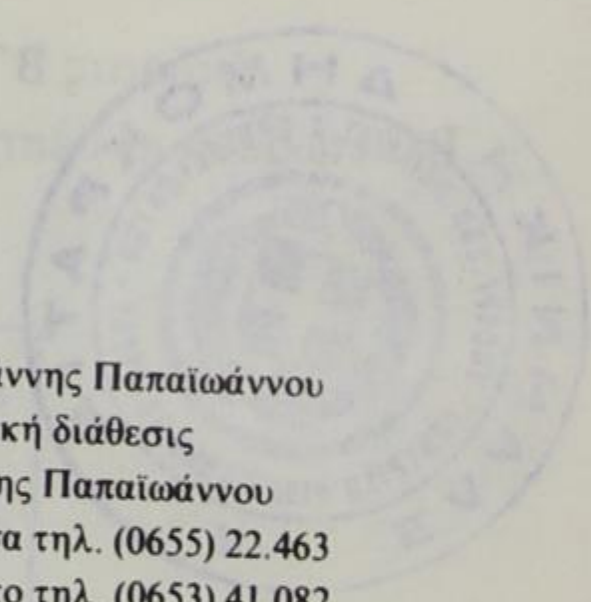
ΤΟ ΠΑΠΙΚΟ

ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΠΡΩΤΟΤΕΡΑ
ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ ΣΑΤΟΥΡΟΥ

ΤΟΜΟΣ

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

© Ιωάννης Παπαϊωάννου
Κεντρική διάθεσις
Ιωάννης Παπαϊωάννου
Κόνιτσα τηλ. (0655) 22.463
Πάπιγκο τηλ. (0653) 41.082

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ

1981

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΟ ΚΕΝΤΡΟ

Επισημαίνεται ότι η παρούσα έκδοση αποτελεί το πρώτο βήμα στην προσπάθεια για την ανάπτυξη της έρευνας και της διδασκαλίας στην Ελλάδα, οι οποίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία για την προώθηση της γνώσης και της τεχνολογίας.

Το κείμενο αυτό αποτελεί μέρος της προσπάθειας για την ανάπτυξη της έρευνας και της διδασκαλίας στην Ελλάδα, οι οποίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία για την προώθηση της γνώσης και της τεχνολογίας.

Αφιερώνεται στή μνήμη
του αδελφού μου Δημητράκη

Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

Πολλοί από τους ανθρώπους που εργάζονται σε αυτό το κέντρο είναι από την Ελλάδα, οι οποίοι έχουν προσφέρει πολύτιμοι στην ανάπτυξη της έρευνας και της διδασκαλίας στην Ελλάδα, οι οποίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία για την προώθηση της γνώσης και της τεχνολογίας.

Πρώτοι, πρέπει να αναγνωρίσουμε τον ρόλο της έρευνας και της διδασκαλίας στην Ελλάδα, οι οποίες αποτελούν τα βασικά στοιχεία για την προώθηση της γνώσης και της τεχνολογίας.

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσας

ΠΡΟΛΟΓΟΣ Β' ΕΚΔΟΣΕΩΣ

Πέρασαν δέκα περίπου χρόνια από τότε που «Τό Πάπιγκο» πρωτοείδε τό φῶς τῆς δημοσιότητος κι' ὅπως φαίνεται ἀπό τίς ἐπιστολές που ἔλαβα καί τά σχόλια που ἔγιναν, οἱ ἀναγνώστες του ἔμειναν ἱκανοποιημένοι καί ἡ ἀπόδειξις, ὅτι ἡ πρώτη ἔκδοσις ἐξηντλήθη.

Τό γεγονός αὐτό μέ ὑποχρεώνει, ἀφ' ἑνός, μέ τήν καρδιά μου νά εὐχαριστήσω, τόσο τοὺς ἀναγνώστες, ὅσο καί κυρίως, ἐκείνους που πρόθυμα μέ βοήθησαν, δίδοντάς μου παληές φωτογραφίες, ἔγγραφα καί χρήσιμες πληροφορίες γιά τό Πάπιγκο (ἀποφεύγω νά τοὺς ἀναφέρω ἕναν - ἕναν, μέ τόν φόβο μήπως παραλείψω κάποιον καί παρεξηγηθῶ), καί ἀφ' ἑτέρου, νά ξαναπαρουσιάσω «Τό Πάπιγκο», σέ δεύτερη ἔκδοσις.

Ἐλάχιστες εἶναι οἱ διορθώσεις που ἔγιναν, ἐκτός ἀπό τό κεφάλαιο «Τουριστική ἀξιοποίηση», που ἄλλαξε ριζικά, γιατί ὄλοι μας πιστεύαμε τότε, ὅτι τό Πάπιγκο πρέπει νά γίνει «πόλος ἔλξεως» (!) τουριστῶν καί καθημερινά πλάθονταν ἀπό εἰδικούς καί μή, μεγαλόπνοα σχέδια, πῶς νά ἀξιοποιηθεῖ καλύτερα τό Πάπιγκο.

Ἀναθεωροῦντες λοιπόν τίς ἀπόψεις μας αὐτές, λέμε τώρα, τί πρέπει νά κάνουμε γιά νά κρατήσῃ τό Πάπιγκο, ἀνεπηρέαστη, ἀνέπαφη κι' ἀμόλυντη τή δική του φυσική ὁμορφιά, τή μοναδικότητά του, τήν ἰδιαιτερότητά του.

Πρέπει νά ξαναφιάξουμε τοὺς ρημαγμένους δρόμους, τά γκαλτερίμια, τά χτίσματα, τίς βρύσες, τίς Ἐκκλησιές, τά Σχολεῖα, τά σπίτια καί πάνω ἀπ' ὅλα, πρέπει τό Πάπιγκο νά ξαναγεμίσει μέ κόσμο.

Πρέπει, ἐπιβάλλεται καί τό μποροῦμε ἂν θέλουμε, (ὅπως τόσο σοφά περιγράφει ὁ Alexis Karrel, στό βιβλίο του «Σκέψεις

για τόν άνθρωπο καί τή ζωή»: «νά ριζώσουμε καί πάλι τήν οἰκογένεια στή γῆ πού ζοῦσαν οἱ πατέρες μας. Πρέπει ἐπίσης, νά μπορέσει ὁ καθένας νά ἔχει ἕνα σπίτι, ὅσο μικρό κι' ἂν εἶναι καί νά δημιουργήσει ἕναν κήπο. Κι' ἐκεῖνος πού ἔχει μιά ἀγροικία νά τήν ὁμορφῆνει, νά τήν στολίσει μέ λουλούδια, νά στρώσει τό δρόμο πού ὀδηγεῖ σ' αὐτήν, νά καταστρέψει τά βάτα πού σκεπάζουν τό φράχτη, νά σπάσει τό βράχο πού ἐμποδίζει τό πέρασμα τοῦ ἀρότρου καί νά φυτέψει δέντρα, πού ἡ αἰώνια σκιά τους θά προφυλάξει τά δισέγγονά του. Πρέπει τέλος, νά διατηρήσουμε μέ σεβασμό τά ἔργα τῆς τέχνης, τά παλαιά σπίτια, τούς πύργους, τούς καθεδρικούς ναούς, ὅπου ἡ ψυχὴ τῶν πατέρων μας βρῆκε τήν ἐκφρασί της. Ὅφείλουμε ἐξ ἄλλου ν' ἀντιταχθοῦμε στήν καταστροφή τῶν ποταμῶν, τῶν ἡσυχων λόφων καί τῶν δασῶν, πού στάθηκαν τά λίκνα τῶν προγόνων μας. Τό πιό ἱερό καθῆκον μας ὅμως εἶναι νά κάνουμε τήν παιδαγωγική ἐπανάστασι, μέ τήν ὁποία τό σχολεῖο, ἀντὶ νά εἶναι ἕνα θλιβερό ἐργοστάσιο ἐνδεικτικῶν καί διπλωμάτων, νά γίνει μιά ἐστία ἠθικῆς, διανοητικῆς, αἰσθητικῆς καί θρησκευτικῆς ἀγωγῆς καί προπάντων ἕνα κέντρο ἀντρίκιας διάπλασης».

Γιατί, ὅταν ξεχερσώνεις καί κάνεις τήν ἀγονη γῆ νά καρπήσει, ὅταν φυτεύεις τ' ἀμπέλι, ὅταν ἀνασκιρᾷς τόν κήπο καί φιάχνεις τό χτίσμα, ὅταν φροντίζεις τά ζῶα, ὅταν πίνεις νερό ἀπ' τήν πηγή, ὅταν βρέχεσαι, ὅταν κρυώνεις, ὅταν ζεστένεσαι, ὅταν κουράζεσαι, ὅταν ἀνεμπόδιστα βλέπεις τά βουνά, τή θάλασσα, τ' ἀστέρια, τόν οὐρανό, ὅταν, ὅταν... τότε, καί μόνον τότε, εἶσαι γερός, δυνατός καί ἐλεύθερος.

Ι. Γ. Π.

Πάπιγκο, Ἄνοιξι 1986

ΚΡΙΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΧΟΛΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ Α΄ ΕΚΔΟΣΗ

1) Ὁ κ. Ἰωάννης Ἀναστασίου, καθηγητὴς Πανεπιστημίου: «...Σὰς εὐχαριστῶ πολὺ γιὰ τὴν εὐγενικὴ προσφορά καὶ σὰς συγχαίρω θερμὰ γιὰ τὸ ὠραῖο βιβλίο πού γράψατε. Τὸ διάβασα μὲ εὐχαρίστηση καὶ χάρηκα πού μαζέψατε ὅλες αὐτές τίς πληροφορίες γιὰ τὸ ὠραῖο Πάπιγκο πού ἐγὼ εἶχα τὴν καλὴ τύχη νὰ τὸ γνωρίσω, γιατί εἶμαι ἀπὸ τὰ Γιάννινα.

Ἡ ἐργασία σας καὶ ἡ παρουσία σας εἶναι υποδειγματικὴ καὶ μακάρι νὰ βρίσκονταν καὶ ἄλλοι συμπατριῶτες μας νὰ μᾶς δώσουν ἔτσι ὁμορφα τὴν ἱστορία τῶν χωριῶν μας...»

2) Ὁ κ. Βασίλειος Ἀρχιμανδρίτης, δάσκαλος: «...Αὐτὴ τὴ στιγμή πού σοῦ γράφω αὐτές τίς γραμμὲς ξεφυλλίζω τὸ βιβλίο σου γιὰ τὴν γενέτειρά μας πού τὸ τιτλοφορεῖς «Τὸ Πάπιγκο» ἓνα ἀπὸ τὰ ὠραιότερα χωριά τοῦ Ζαγορίου.

Σκέφτηκα γιὰ μιὰ στιγμή! Εἶναι γεγονός πιά τὸ χωριό μας τὸ Πάπιγκο ἔχει τὸ βιβλίο του! Βρέθηκε τέλος πάντων ὁ ἄνθρωπος πού ἔταξε νὰ γράψῃ γιὰ τὸ Πάπιγκο! Ἔκαμε τὸ ὄνειρο τόσων καὶ τόσων γενεῶν πραγματικότητα!

Ναί! Ἀγαπητέ μου. Μὲ τὸ βιβλίο σου «ξαναζωντάνεψες» ὅλα, τὰ πάντα πού συνιστοῦν τὴν γενέτειρά μας. Ἀπὸ τίς πατρογονικὲς ρίζες τῆς κάθε οἰκογένειας μέχρι τὰ θρησκευτικὰ καὶ λοιπά τοπικὰ ἤθη καὶ ἔθιμα πού σχεδόν ἔσβυσαν στό διάβα τοῦ χρόνου. Καὶ ὅλα αὐτά μὲ κάθε λεπτομέρεια πού κι' ὁ πῖο ἐπιδέξιός μελετητὴς τοῦ εἴδους θά «κουραζόταν» μπρὸς στό μέγεθος τοῦ θησαυροῦ πού βρέθηκε μπροστά του.

Πάντως δέν κάνω κριτικὴ μὲ ὅσα γράφω - ἐκτός αὐτοῦ εἶμαι ἀναρμόδιος γιατί αὐτὸ τὸ πρᾶγμα ἀνήκει σέ ἄλλους, στοὺς εἰδικούς.

Ἐγὼ τοῦτο μονάχα θέλω νά ἐκφράσω.

Θαυμάζω κυριολεκτικά τήν ὑπομονή σου πού σέ βοήθησε νά φέρεις στό φῶς τόσα καί τόσα πρόσωπα καί πράγματα ἀπό τά πιό σπουδαῖα, ὡς τά πιό ἀπλᾶ, καί πού σβύνανε σιγά-σιγά.

Κι' εἶναι ἀλήθεια! Γιατί νά τό κρύψω; Μόλις πρόλαβες γιατί τίποτε γραπτό δέν ὑπῆρχε γι' αὐτήν τήν ἀπόμερη Ἑπειρωτική γωνιά τήν τόσο σπουδαῖα πού πάει γιά μαρασμό ἂν ἐξαιρέσει κανένας μονάχα ὅτι ἄφησε ὁ μέγας Ζαγορίσιος τοῦ περασμένου αἰῶνα Γιάννης Λαμπρίδης.

Μέ τήν τόσο σπουδαία ἐργασία σου τήν πολυποίκιλη ἔδωσες ἀκόμη σοβαρά κίνητρα στούς νέους τοῦ Ζαγορίου καί τοῦ Παπίγκου εἰδικώτερα, νά σέ μιμηθοῦν ἀφοῦ ὁ «θησαυρός» γιά ἀνίχνευση εἶναι πραγματικά ἀτέλειωτος.

Ἐκτός αὐτοῦ, τῶν νέων μας δέν τοῦς λείπει οὔτε ἡ γνώση οὔτε ὁ χρόνος τόν ὁποῖον ἔχουν μπροστά τους πλουσιοπάροχο.

Τελειώνοντας ἐκφράζω καί πάλι τόν θαυμασμό μου γιά τήν ἐργασία σου αὐτή, καθώς καί τά θερμά μου συγχαριτήρια καί εὐχομαι ὁ Θεός νά σοῦ δίνει δύναμι νά τήν ὀλοκληρώσεις...».

3) Ὁ κ. Μενελάος Α. Ἀρχιμανδρίτης, καθηγητής: «...ἔρχομαι καθυστερημένα - ἀναγκαστικῶς - νά σᾶς εὐχαριστήσω ἰδιαίτερος διά τήν τιμήν, πού μοῦ κάμετε μέ τήν ἀφιέρωσιν τοῦ βιβλίου σας, τιμήν διά τήν ὁποῖαν αἰσθάνομαι τήν ἀνάγκην νά σᾶς ἐκφράσω τήν ἄπειρον εὐγνωμοσύνην μου, διότι τό βιβλίό σας ἄσκησε σέ μένα ἰδιαίτερη ἐπίδραση καί ζωντάνεψε «μνημεῖς» καί ἀναπολήσεις προκαλώντας ζωντανή συγκίνηση κατά τό πέρασμα τῶν σελίδων του...».

«...Καί πάλιν αἰσθάνομαι τήν ὑποχρέωση νά σᾶς εὐχαριστήσω διά τήν τιμήν τῆς ἀφιέρωσεως τοῦ βιβλίου σας, εἰς τό διάβασμα τῶν σελίδων τοῦ ὁποῖου πολλά ὀφείλω, νά σᾶς παρακαλέσω νά δεχθεῖτε τήν αἴτησίν μου συγγνώμης διά τό «συμβάν» καί τήν δήλωσίν μου ὅτι τώρα αἰσθάνομαι περισσότερο Παπιγκιώτης, περισσότερο Ἑπειρώτης...».

4). Ὁ κ. Ἀθαν. Γ. Βαζάκας, δάσκαλος: «...Ἐλαβα τό ὥραϊο σας βιβλίο τό Πάπιγκο. Πρόκειται περί βιβλίου καί ἔργου ἐξαιρετικῆς Λαογραφικῆς καί ἱστορικῆς σημασίας ὄχι μόνο γιά τό ὥραϊο Πάπιγκο, ἀλλά καί γιά ὀλόκληρη τήν περιοχή τοῦ Δυτικοῦ Ζαγορίου. Πολλά θά διδαχθῆ ὁ ἀναγνώστης καί μελετητής ἀπό τήν προσφορά τοῦ Παπίγκου καί τοῦ Δυτικοῦ Ζαγορίου, ὄχι μόνο γιά τήν ἀνάπτυξη ὀλοκλήρου τῆς Ἡπείρου, ἀλλά καί ὀλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος.

Θερμά συγχαρητήρια...».

5). Ὁ κ. Ἀπόστολος Ε. Βακαλόπουλος, καθηγητής Πανεπιστημίου: «...Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τήν ἀποστολή τοῦ πρώτου τόμου τοῦ ὥραϊου βιβλίου σας «Τό Πάπιγκο» γιά τό ὅποιο ἀπό καιρό κιόλας μοῦ εἶχε μιλήσει ὁ ἀγαπητός μου παλιός μαθητής καί τώρα φίλος Ντίνος Χριστιανόπουλος.

Μέ τή γρήγορη-συνηθισμένη στόν ἱστορικό-ἀνάγνωση τοῦ βιβλίου σας διαπίστωσα τήν ἀγάπη σας γιά τά παραδοσιακά χωριά μας, δυστυχῶς σβύνοον, καί μέ εὐχαρίστηση εἶδα καί τά προτεινόμενά σας μέτρα.

Τό Πάπιγκο συγκεκριμένα ἀξίζει νά μελετηθεῖ γιά νά καταγραφεῖ ὅ,τι ἀκόμη σώζεται στή γραπτή καί προφορική παράδοση. Καί σεῖς τό ἀναλάβετε αὐτό τό ἔργο μέ ζῆλο καί ἔμπνευση ποιητή, ἀλλά καί μέ τήν εὐσυνειδησία τοῦ ἐπιστήμονα εἰδικοῦ. Κάνετε ἕνα ἔργο πού θά βοηθεῖ πάντα τόν ἱστορικό νά γνωρίσει τήν πατρίδα σας καί νά ἐκτιμήσει τήν προσφορά της στόν κοινό, πανελλήνιο πολιτισμό.

Εὐχαριστῶ καί σᾶς συγχαίρω καί πάλιν.

Προχωρεῖστε μέ θάρρος καί στόν Β' τόμο...»

6). Ὁ κ. Πέτρος Δ. Γλέζος, συγγραφέας: «...Κατά τήν διέλευσή μας ἀπό τήν Κόνιτσα τόν Μάϊον τρ. ἔτους εἶχατε τήν καλωσύνη νά μοῦ προσφέρετε τήν μελέτη σας «Τό Πάπιγκο». Τήν ἐδιάβασα μέ πολύ ἐνδιαφέρον: Εἶναι ἕνα πλήρες, τεκμηριωμένον καί πατριωτικόν κείμενον, γιά τό ὅποιο σᾶς

ἀξίζουν συγχαρητήρια. Ἄγαπᾶ κανείς καί νοσταλγεῖ μέ αὐτό τό Πάπιγκο καί ἄς μή τό γνωρίζει...».

7). Ὁ κ. Κωστῆς Δ. Γόντικας, δικηγόρος Εὐροβουλευτής: «...Σᾶς εὐχαριστῶ γιά τό ἐνδιαφέρον βιβλίον ποῦ μοῦ χαρίσατε. Πράγματι ἔμαθα πολλά καί χρήσιμα. Τό κεφάλαιο Ε' γιά τήν Τουριστική ἀνάπτυξη, ἄν καί συνοπτικό, πάρα πολύ ἐθνικά ἐνδιαφέρον.

Προσωπικά γοητεύτηκα καί μοῦ ἄρεσαν πολύ οἱ παροιμίες.

Μπράβο γιά τήν προσπάθεια πού ἀποτελεῖ μιά οὐσιαστική συμβολή στόν τόπο μας...»

8). Ὁ κ. Ἀθανάσιος Γ. Ζηκόπουλος, ἰατρός: «...Εὐχαριστῶ θερμά διά τήν ἀποστολήν τοῦ βιβλίου σας περί Παπίγκου τό ὁποῖον διαβάζοντάς το ἀναπολῶ τήν νεανικήν μου ζωήν στό Πάπιγκο καί μοῦ ἔρχονται στήν ἐπιφάνεια περιστατικά καί γεγονότα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Τό βιβλίον αὐτό πρέπει νά ὑπάρχει σέ κάθε σπίτι Παπιγκιώτικο γιά νά ζήσουν καί οἱ νέοι καί νά γνωρίσουν τά ἥθη, καί ἔθιμα τῆς παλαιᾶς ἐποχῆς. Εἴσθε ἄξιος θαυμασμοῦ διά τήν τόλμην, τό θάρρος, τήν ἀποφασιστικότητα, τήν αἰσιοδοξία πού πήρατε τήν ἀπόφασιν τῆς ἐκδόσεως τοῦ βιβλίου αὐτοῦ καί δέν σκεφθήκατε οὔτε κόπους, οὔτε ἔξοδα, οὔτε χρόνον. Εὐχομαί καί ὁ 2ος Τόμος νά ἔχη τήν ἐπιτυχίαν τοῦ πρώτου. Καί πάλιν θερμότατα εὐχαριστήρια καί συγχαρητήρια...».

9). Ὁ κ. Παῦλος Καραγιάννης, ἐπιχειρηματίας: «...Ἀγαπητέ μου φίλε Γιάννη, Ἀπό τήν δεύτερη «δέν τό ἀμφιβάλλω πατρίδα σου ὅπως καί ἡ δική μου» τήν Θεσσαλονίκη ποῦ σέ ξεκίνησε, πού σέ ἀξιολόγησε, γιά νά μπορέσης νά δείξεις μέ ὄλο σου τό δικαίωμα ποιός εἶσαι, σοῦ γράφω ὄχι ἀπλῶς ἀπό χρέος ἀλλά ἀπό πάρα πολλές πλημμύρες ἰκανοποιήσεων πού μέ γέμισε κυριολεκτικά, τό ὄχι ἀπλῶς πολύ σπουδαῖο βιβλίον σου γιά τήν ἰδιαίτερή σου πατρίδα «ΤΟ ΠΑΠΙΓΚΟ».

Τό μελέτησα, ρούφηξα κυριολεκτικῶς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέ-

λους ὅλη σου τήν σπουδαιότητα. Ἐμεῖς οἱ Ἑπειῶτες τῆς γενιᾶς μας χωρίς τήν ἐλαχίστη ἀμφιβολία θά μπορούμε νά ὁμολογοῦμε ἀλλά καί δημοσίως νά ἀφηγοῦμεθα γιά ὅλα σέ ὅσα μέ ἱερότητα, σαφήνεια, καί ἀκρίβεια ἀναφέρεστε στήν μεταβατική περίοδο τῆς γενιᾶς μας καί τῆς ἰδιαιτέρας μας πατρίδας «γιατί ἀπηχῆς ὅμοια ὀλονῶν μας τόν πόνο καί τῆς διαπίστωσης» Ἔχω χρέος!!! γιά πολλούς λόγους νά σέ συγχαρῶ θερμά...»

10). Ὁ κ. Ἄντ. Κανέλλης, καθηγητής: «...Ὅταν ἐδῶ καί μερικές μέρες γύρισα ἀπό τήν Ἀθήνα, μέ βρῆκε μιά εὐχάριστη ἐκπληξη! τό εὐχάριστο βιβλιαράκι σας.

Τό χάρηκα διαβάζοντάς το καί ἀναλογίστηκα τίς εὐχαριστες μέρες πούχω περάσει στά χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ, τό καταφύγιο, τό Καστράκι. Ἀλλά μοῦ θυμήσατε καί μιά ὑπόσχεση πούχω δώσει σέ κάποιο φίλο Ζαγορίσιο γιά τίς Δρακολίμνες καί πού δέν μπόρεσα μέχρι σήμερα νά ἐκπληρώσω. Ἐλπίζω αὐτό τό καλοκαίρι.

Τά συγχαρητήριά μου γιά τήν καλή δουλειά πού κάνατε, τίς θερμές εὐχαριστίες μου γιά τήν χαρά πού μοῦ δώσατε...».

11). Ὁ κ. Χαρίλαος Κατσάνος, καθηγητής: «...Εὐχάριστη ἐόρτια ἐκπληξη ἦταν γιά μένα «Τό Πάπιγκο», πού μοῦ ἔκανε τήν ἐπίσκεψή του τώρα περιποιημένο - μέ τά γιορτινά του! - καί ὄχι μέ τήν καθημερινή του ἐμφάνιση, πού τό γνώρισα πρῖν ἀπο μερικά χρόνια - τόσο γρήγορα περνοῦν! - τότε πού μοῦ τό ἔδειξες καί ἐν συνεχείᾳ τό παρουσίασα μέ τήν ἄδειά σου στόν κ. Λουκάτο.

Μόλις ἦρθε, το περιεργάστηκα, ξεφυλλίζοντάς το καί μέ ἐνθουσίασε ἡ μέ μεράκι φροντισμένη ἐμφάνισή του. Καί ἀρχίζοντας μέ τόν πρόλογο εἶδα ἕνα Γιάννη μέ ἄφθονο πηγαῖο λυρισμό, πού γράφοντας τραγουδάει τό χωριό του!

Ἡ ἀγάπη σου γιά τήν γενέθλια γῆ σ' ἔκανε νά τήν γνωρίσεις τόσο πολύ - ἀλήθεια πόσα χρόνια χρειάστηκε νά δουλέψεις - καί στή συνέχεια γνωρίζοντάς το καί ἐμεῖς τό ἀγαπήσαμε, γιατί «ὅσο καί πιό πολύ γνωρίζεις, τόσο καί πιό πολύ

ἀγαπᾶς» κατά τόν Παλαμᾶ.

Συγχαρητήρια γιά τήν τόσο ἐπιμελημένη ἐργασία σου, πού θά τή ζήλευε κι' ἕνας εἰδικός καί εὐχομαι ἀνάλογη συνέχεια...».

12). Ὁ κ. Δημοσθένης Κόκκινος, συγγραφέας ἐκδότης: «...Εὐχαριστῶ γιά τό βιβλίο «Τό Πάπιγκο» καί σᾶς σφίγγω εἰλικρινά τό χέρι. Εἶναι μιά θαυμάσια μονογραφία, μέ υπεύθυνη τεκμηρίωση, ἐπιστημονική σκέψη καί πληρότητα, πού ἀποτελεῖ πράγματι προσφορά καί στήν Ἑπειρωτική καί στήν Ἑλληνική βιβλιογραφία. Ἀκόμα, ὁ καλλιεργημένος λόγος, τό ἤρεμο ὕφος καί ἡ εὐρύτητα τῆς ἐποπτείας, στήν ἀναφορά τῶν στοιχείων πού συνθέτουν τήν ἱστορία καί τήν παράδοση τοῦ Παπίγκου, κάνουν διπλό τό ἐνδιαφέρον (καί ὡς ἐπιστημονικό κείμενο καί ὡς ἀφομοιώσιμη ἀφήγηση). Σᾶς ἀξίζει κάθε ἀναγνώριση. Καί θά ἤθελα πολύ νά γράψω περισσότερα, στήν πρώτη εὐκαιρία...».

13). Ὁ κ. Κώστας Παλαζαρίδης, δάσκαλος: «...Πῆρα τό θαυμάσιο βιβλίο σας «Τό Πάπιγκο» πού εἶχατε τήν καλωσύνη νά μοῦ προσφέρετε. Σᾶς εὐχαριστῶ πολύ γιά τήν τιμή πού μοῦ κάνετε. Ἀρχίσα νά τό διαβάζω μέ ἐξαιρετικό ἐνδιαφέρον. Ἄν καί δέν τό τελείωσα ἀκόμα, τό βρίσκω ἀνεπανάληπτο στό εἶδος του. Δέξου τά θερμά μου συγχαρητήρια καί τίς εὐχές μου νά ὀλοκληρώσετε αὐτήν τήν πατριωτική σας προσπάθεια μέ τήν ἔκδοση καί τοῦ Β' Τόμου...».

14). Ὁ κ. Δημήτριος Σ. Λουκάτος, καθηγητής Πανεπιστημίου: «...Ἀπό καιρό θέλω νά σᾶς εὐχαριστήσω καί νά σᾶς συγχαρῶ γιά τό «Πάπιγκο» πού μοῦ στείλατε.

Εὐχαριστῶ καί γιά τή θερμή ἀφιέρωση.

Γνώρισα εὐτυχῶς, στίς ἀρχές τοῦ 1977, μέ εἰδική πανεπιστημιακή (τῶν Ἰωαννίνων, μέ τόν διάδοχο καθηγητή τῆς Λαογραφίας κ. Μερακλή) ἐπίσκεψή μου, καί τά δύο Πάπιγκα ὅπου ἀπεκόμισα τίς ἐντυπώσεις πού δίνετε ἀκριβῶς στό βιβλίο σας. Εἶχα τότε τή συγκίνηση νά σκέφτομαι τόν καθηγητή μου ἀεί-

μνηστο Γ. Ἀναγνωστόπουλο καί τώρα μέ τό βιβλίο σας ἔχω τή χαρά νά ξαναθυμᾶμαι τίς ἐντυπώσεις μου. Αὐτά, ὡς πρός τό Α' μέρος τῶν περιγραφῶν σας, πού εἶναι οἱ ἐξωτερικο-ἱστορικές καί πού τίς δίνετε μέ προσοχή καί μέ εὐσυνείδητη βιογραφική λεπτομέρεια. Στό Β' μέρος μαθαίνω τά βιοματικά τοῦ Παπίγκου, μέ τή χαρακτηρολογία, τά ἐπαγγέλματα καί τά πρόσωπα τῶν κατοίκων καί μέ τά λαογραφικά τους πού ἀκολουθοῦν. Δέν ἔχει σημασία ἂν εἶναι σύντομα. Ἐπιλέξατε, μέ ἀνάγκη χώρου, τά καίρια χαρακτηριστικά σημεῖα τους, φροντίζοντας νά διατηρήσετε καί συνοδευτικό γλωσσικό ἰδίωμα (ὅλα τώρα χρειάζονται περισυλλογή). Πρόσεξα καί τήν ἐλληνική φροντίδα σας γιά ὑπενθυμίζετε καί ὅ,τι ἀρχαῖο παρόμοιο. Πολύ ἐνδιαφέρουσες οἱ ἐποχιακές ἀγροτικές ἀπασχολήσεις, πού δίνετε, καί θά τοὺς κάμω ἐπιστημονική χρήση...».

15). Ὁ κ. Ἰωάννης Γ. Λυμπερόπουλος, δικηγόρος, συγγραφέας: «...Πῆρα ἀπό καιρό, τό βιβλίο σου μέ μεγάλη χαρά καί σ' εὐχαριστῶ γι' αὐτό. Ἐκατσα καί τό διάβασα, σχεδόν μέσα σέ δύο βράδια.

Τό βρήκα πάρα-πολύ ἐνδιαφέρον. Καί σέ συγχαίρω.

Λαογραφικά πρέπει νά πάρεις ἄριστα, γιατί δούλεψες καλύτερα κι' ἀπ' τόν καλύτερο λαογράφο.

Πολλά στοιχεῖα, θαυμάσια ἐπεξεργασμένα ἀλλά καί πολὺς καημός γιά τό Πάπιγκο, μέ τό δίκιο σου!

Αὐτός ὁ πολιτισμός δέν ματαγίνεται σου λένε... ἔστω κι' ἂν οἱ πρῶτοι Παπιγκινοί φαίνεται θάταν ξυπόλητοι, ἀφοῦ τό ρῆμα τοῦ ὀνόματος εἶναι ἀρβανίτικο καθὼς ξέρεις, καί σημαίνει «χωρίς παπούτσι» Pa Pigi. Ἀλλά τέτοιοι ἦσαν κι οἱ Δωδωναῖοι καθὼς λέει κι ὁ Ὅμηρος...

Πάντως γιά ὅλα σ' εὐχαριστῶ. Κι' ἀπ' ὅτι καταλαβαίνω τραβᾶς καί γιά δεύτερο τόμο... Εὐχάριστο αὐτό. Κι' ὠραῖο, πολύ ὠραῖο μάλιστα, ὅταν σκέφτεται κανένας πὼς εἴμαστε οἱ τελευταῖοι τῆς γενιᾶς τοῦ «πολιτισμοῦ τοῦ χωριοῦ» καί πὼς ὕστερα ἀπό μᾶς δέν θά ὑπάρχουν συνδετικοί κρίκοι ἀνάμεσα στό παλιό

καί στό καινούργιο.

Κι' ὅλα αὐτά, σάν ἦταν ἕνας κόσμος ὁλόκληρος, μιά ζωή ὁλοκληρωμένη, ἕνα σύστημα ρυθμισμένο μέ κανόνες καί ρυθμούς ἐξανθρωπισμοῦ, ἐξαφανίζονται ἀπ' τό μαῦρο σύννεφο τῆς εἰσβάλλουσας ἀπανθρωπιᾶς καί ἰσοπέδωσης τῆς σύγχρονης ἀστικῆς θητείας τοῦ πολιτισμοῦ μας.

Εὐχομαι τοῦτο τό καλό σου ἔργο νά πάει μπροστά καί νά βρεῖ καί μιμητές.

Ἔστω κι' ἂν ὁ ρόλος δέν κάνει παρά ρόλος «ληξιάρχου» νομίζω, πώς πρέπει νά ξεκινήσει ὁ καθένας, γιά νά δεῖ σωστά, ὠριμα, κριτικά, καί νά ἐχτιμήσει τήν ἀξία τοῦ πολιτισμοῦ (γενικά) καί μέσω αὐτοῦ τήν ἀξία τῶν ἀνθρώπων πού τόν δούλευαν...».

16). Ὁ κ. Πέτρος Ματσίκας, δάσκαλος: «...πῆρα προχθές τό ὠραῖο σου βιβλίο «Τό Πάπιγκο» καί σᾶς εὐχαριστῶ θερμά.

Ἀπό μιά γρήγορη ματιά πού ἔρριξα (τό ἄφησα νά τό μελετήσω τίς διακοπές μέ τήν εὐκαιρία μου) μοῦ ἄρεσε πάρα πολύ. Ὁ πρόλογός του μ' ἔκανε νά δακρῦσω χωρίς ὑπερβολή, γιατί τά γράφετε τόσο ὠραῖα, τόσο πραγματικά!

Σᾶς ἀξίζει κάθε ἔπαινος γιατί κατορθώσατε νά μαζέψετε τόσα πολλά γιά τόν τόπο μάς, πού μέ τό θαυμάσιο στό εἶδος του βιβλίο σας δέν θά τά γνωρίσουν μόνο τά παιδιά μας, ἀλλά θά μείνουν ἱστορία, ἡ ἀληθινή ἱστορία τοῦ τόπου μας καί γιά τίς ἐρχόμενες γενιές...».

17). Ὁ κ. Ἀγησίλαος Ξυνός, δάσκαλος: «...ἔλαβα τό ἐξαιρετικό καί ὑπέροχο βιβλίο σου πού ἐξέδωσες γιά τό Πάπιγκο καί σ' εὐχαριστῶ θερμά. Ἀπό τόν πρόλογο καί μόνον κανένας ἀντιλαμβάνεται γιά τήν ὄλη ἐργασία. Ἀπό τόν πρόλογο πού εἶναι ὄλο στοχασμούς, ἀγάπη καί νοσταλγία γιά τόν τόπο τῆς καταγωγῆς σου, ἀντιλαμβάνεται ὁ καθένας γιά τήν ἐξαιρετική, τήν σπουδαία καί πολύ σημαντική ἐργασία. Αὐτό τό βιβλίο θά εἶναι ἕνα κειμήλιο γιά τούς Παπιγκιώτες. Κι' ἐγώ μέ τή σειρά μου αἰσθάνομαι ἰδιαίτερη χαρά καί ὑπερηφάνεια γιατί

υπήρξατε μαθητής μου και γίνατε πολύ καλύτερός μου...»

18). σ'Ο κ. Κώστας Σαρδελής, συγγραφέας: «...Χίλια ευχαριστώ και τριπλάσια συγχαρητήρια για τό «Πάπιγκο».

Θαυμάσια εργασία. Τέλεια. Μέ πολλή αγάπη. Μέ έρωτα για ένα πονεμένο τόπο πού αξίζει τόσα κι' άλλα τόσα. Είμαι μαζί σου. Ό,τι θέλεις. Ευχομαι ν' αξιοθείς να βγάλεις και τον Β' Τόμο. Θησαυρός. Μέ μέθοδο και τάξη. Και προπαντός μόχθο. Πολύ μόχθο...».

19). σ'Ο κ. Στάθης Σπηλιωτόπουλος, συγγραφέας: «...Τό Πάπιγκο μέ αιχμαλώτισε από τόν πρόλογό του. Όταν έφτασα στην παράγραφο «Συνέβη όμως δυστυχώς, στις μέρες μας και στη δική μας μάλιστα γενιά, αυτός ολος ό κόσμος να χαθής, να καταστραφή, να εξαφανισθής — έμεις μονάχα είδαμε και ζήσαμε, όχι απλώς σαν ναμαστε θεαταί, αλλά σαν να χανώμαστε έμεις οί ίδιοι», κατάλαβα ότι τό «Πάπιγκο» ήταν γραμμένο και για μένα, κι' εγώ ανήκω στην κατηγορία αυτών των ανθρώπων της μεταβατικής περιόδου...».

20). σ'Ο κ. Χαρίλαος Στάρας, παιδαγωγός: «...Όμολογώ όμως ότι τό ωραιότατο βιβλίο σας μου έφερε στη μνήμη χιλιάδες ανάμνησεις, «ώς χυμό τροφή» όπως γράφετε, από τό «ζωντανό κόσμο πού τόν έζησα και θέλω να τόν γνωρίσουν και τά παιδιά μου, έστω και ως ανάμνηση «.....»

«...Μαζί μέ τίς άπειρες ευχαριστίες μου για τό πλήρες ιστορικό και λαογραφικό σας έργο πού γράψατε για τό χωριό μου, παρακαλώ να δεχθείτε και τά θερμά μου συγχαρητήρια...».

21). σ'Ο αείμνηστος φίλος μου Σπύρος Στούπης, συγγραφέας: «...Θερμότατα ευχαριστώ για την καλωσύνη σας να μου στείλετε «Τό Πάπιγκο» τό όποιο διάβασα μέ προσοχή.

Παρουσιάσατε μία πλούσια και πολύ ενδιαφέρουσα στό

είδος της μονογραφία, αναμφιβόλως προϊόν αγάπης για τή γενέτειρά σας. Έκτός δέ τῆς ὕλης καί τῆς καλλιτεχνικῆς ἐμφανίσεως, οἱ εἰκόνες πού περιέχονται σ' αὐτό, τοῦ δίνουν ἰδιαίτερη ἀξία. Τό μειονέκτημα τῶν τελευταίων αὐτῶν εἶναι: οἱ μικρές τους διαστάσεις καί ἡ ἔλλειψη καθαρότητος. Ἐάν οἱ περιεχόμενες φωτογραφίες ἦταν σέ χαρτί «λούστρο» καί σ' ὀλόκληρη σελίδα πλαγίως, θά ἦταν ἕνα βιβλίον περιζήτητο.

Νομίζω πῶς χωρεῖ σκέψη καί τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τοῦ βιβλίου μέ βάσι τίς εἰκόνες καί ἀνάλογη διαμόρφωση τοῦ κειμένου, ἐάν ὑπῆρχε δυνατότητα συνδρομῆς ἐκ μέρους τοῦ Ε.Ο.Τ. Παράλληλως ὁμως, διατρέχομε τόν κίνδυνο, πῶς ἂν τουριστικοποιηθεῖ ὁ τόπος, νά καταστραφεῖ ἡ φυσική του ὀμορφιά...

Τό Πάπιγγο γενικά - ἐπώνυμα Παπίγκου, συνήθως, ὑπάρχουν στή Βήσσανη, Πολύτσανη κ.α. - πού ὅπως λέγεται εἶναι ἡ ἀρχαία Τύμφη καί πού κατά τόν 18ον αἰῶνα ὀνομάζετο καί «Λαζαρή» ἢ «Λάζαρος», ἄγνωστο, γιατί στόν γράφοντα πρέπει νά κρύβει πολλά ἱστορικά μυστικά. Πολλά τὰ ἐνδιαφέροντα στήν τόσο σκοτεινή γενικότερη ἱστορία μας, λόγω τῆς γεωγραφικῆς του ἰδιομορφίας, μοναδικῆς ἴσως στήν Ἡπειρό μας.

Γι' αὐτό, θά χαιρόμουνά πολύ, ἂν ἡ πρώτη αὐτή γιά τό Πάπιγγο ἐργασία σας συνεχιζόταν γιά τό ἀπώτερο καί ἀπώτατο παρελθόν εἰδικώτερα, ὅσο εἶναι δυνατόν.

Στήν περίπτωσι τοῦ Παπίγκου, ἔχουν νομίζω θέσι, τὰ γράφόμενα τοῦ γνωστοῦ ἱστορικοῦ καί πρωθυπουργοῦ συμπατριώτου μας Σπ. Λάμπρου, ὅτι: «Ἡ ἱστορία τῶν πόλεων καί τῶν λαῶν, δέν γράφεται οὔτε διά μιᾶς, οὔτε ὑφ' ἑνός ἀνδρός. Ἀπαιτεῖται ἐργασία γενεῶν ὀλοκλήρων, ἵνα περισυναχθῆ, καθαρισθῆ καί χρησιμοποιηθῆ ἡ ἀναγκαία ὕλη. Ἀπαραίτητος δέ εἶναι ἡ συνδρομή καί ἐπάλληλος ἐνέργεια πολλῶν ἀνδρῶν, ἵνα ἡ μονογραφία καί στερουμένη ἐνότητος προεργασία, χρησιμεύσῃ εἰς τήν δημιουργικήν πλάσιν τοῦ ἱστοριογράφου «...».

22). Ὁ κ. Βλάσιος Βασ. Σωκρατείδης, δημο-

σιογράφος: «... σᾶς εὐχαριστῶ πάρα πολύ γιά τήν ἀποστολή τοῦ βιβλίου σας «Τό Πάπιγκο» καί τήν ὠραία ἀφιέρωσή του πρός τό πρόσωπό μου. Τό βιβλίο σας ἀποτελεῖ πράγματι ἐνδιαφέρουσα εἰκονογραφία τῆς περιοχῆς, μέ πολλά στοιχεῖα τά ὁποῖα ἐνημερώνουν ἀπόλυτα τόν ἀναγνώστη του.

Σᾶς συγχαίρω καί ἐγώ γιά τήν ὠραία καί ἐνδιαφέρουσα ἐργασία σας...».

ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΕΙΣ ΣΕ ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

1). Ὁ ἀείμνηστος Σπύρος Στούπης, στίς ἐφημερίδες:

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ» καί «ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΜΕΛΛΟΝ».

«ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ», Παρασκευή 30/6/1978: «...Διαβάζοντας κανεῖς τόν τίτλο τοῦ καλλιτεχνικοῦ σ' ἐμφάνιση βιβλίου ὅσο καί πλούσιου σέ ιστορικολαογραφικά ἐνδιαφέροντα, τοῦ κ. Ἰωάν. Παπαϊωάννου, «Τό Πάπιγκο», ἓνα ἀπό τά ὠραιότερα χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ» (Τόμος Αος, σελ. 296, Θεσ/κη, 1977), ἄθελά του θά θυμηθεῖ ἴσως τούς στίχους τοῦ Μαβίλη:

Πατρίδα σάν τόν ἥλιο σου

ἥλιος ἄλλοῦ δέν λάμπει...

Ὅμως δέν πρόκειται γιά ὑποκειμενική κρίσι γιά τόν τόπο πού πρωτόειδε κανεῖς τό φῶς τοῦ ἥλιου, δέν πρόκειται γιά υπερβολή γύρω ἀπό τόν τόπο πού φύτρωσαν καί μαράθηκαν τά πρῶτα, τ' ἀξέχαστά μας χρόνια, γιὰτί πράγματι τό Πάπιγκο εἶναι ἓνα ἀπό τά ὁμορφότερα χωριά τοῦ Ζαγοριοῦ καί ἴσως-ἴσως καί ἀπό τά πιό ἐνδιαφέροντα ἱστορικῶς. Λέγοντας δέ Πάπιγκο, δέν ἐννοοῦμε μόνον τό γραφικό αὐτό χωριό ἀλλά καί τό γύρω του φυσικό περιβάλλον.

Ἄκουμπισμένο στήν πλαγιά τῆς ὀνομαστῆς χαράδρας τοῦ Βίκου, στίς ὑπώρειες τοῦ ὄρους Πάπιγκο (Ἵψόμ. 1200 μ.), πού παληότερα - ἄγνωστο γιὰτί - λέγονταν Λαζαρί καί Τύμφη κατά

τήν ἀρχαιότητα, παρουσιάζει μιά ιδιομορφία ἀσύληπτης φυσικῆς ἀλλά καί ἄγριας ὁμορφιάς, πού δύσκολα συναντάει κανεῖς ἄλλου. Ἄρκεῖ νᾶχει μπροστά του τήν εἰκόνα τοῦ Βίκου γιά νά σχηματίσει μιά κάποια ἰδέα τῆς φυσικῆς αὐτῆς ὁμορφιάς τοῦ ὅλου τοπίου.

Βουνά ἀγέραστα, βράχοι κακοτράχαλοι, χαράδρες ἀπύθμενες, πλαγιές καταπράσινες, δρόμοι καί μονοπάτια πολυπερπατημένα, δένδρα παμπάλαια, κούτσουρα ριζοβολημένα ἀπό αἰῶνες. Βρύσες μέ νερά καί βρύσες πού στέρεψαν. Χτίσματα ἀχάλαγα καί χτίσματα πού ἔγιναν ἕνα σωρό πέτρες. Χωράφια κι' ἀμπέλια πού σήμερα ἔγιναν λόγγος. "Ὅλα ἀκόμα μιλοῦν, μᾶς λέγει ὁ συγγραφέας, τώρα συμβολαιογράφος στήν Κόνιτσα, ἀφουγκραστήτε τα...

Ἄλλά δέν ξέρει κανεῖς ἀπό ποῦ ν' ἀρχίσει καί πού νά τελειώσει: Τή χαράδρα τοῦ Βίκου, τόν Βοϊδομάτη, τό Καταφύγιο, τήν Ἀστράκα, τή Δρακόλιμνη ἢ τήν Ἰσούκα;

Δίκαια λοιπόν ὁ κ. Παπαϊωάννου ἐπισημαίνει τήν ἰδιαίτερη ὁμορφιά τῆς γενέτειράς του ἢ ὁποῖα παραλλήλως παρουσιάζει καί ἐξαιρετικό ἱστορικολαογραφικό ἐνδιαφέρον, ἐπαναλαμβάνομε. Τό τελευταῖο δέ τοῦτο πιθανώτατα ὀφείλεται στή γεωλογική ἰδιομορφία τοῦ τόπου, ἢ ὁποῖα δίνει ἀφορμή στόν ἱστορικό ἐρευνητή νά ὑποθέσει, πώς τό Πάπιγγο θά ἔχει μιά κάπως ξεχωριστή, δική του ἱστορία. Ἴσως, κατά τά σκοτεινά χρόνια τῆς δουλείας νά ἠπῆρξε καταφύγιο, ἄσυλο. Ἴσως νά βρισκώμαστε μπροστά σ' ἕνα Ἠπειρωτικό «Ὀλυμπο» καί δέν τό ξέρουμε! Τό ἱστορικό σκοτάδι, πού σκεπάζει τήν Ἠπειρο ὀλόκληρους αἰῶνες, δέν τό ἀποκλείει...

Ὁ Ἀραβαντινός στή Χρονογραφία του, κάνει λόγο γιά «Παπιγκινούς λαούς» πού κατοικοῦσαν τή δυτικώτερη περιοχή τοῦ Ζαγοριοῦ, πού ὑπήγετο στήν κωμόπολι Πάπιγγο, καί ὅτι σ' αὐτό ὑπήγοντο καί τά χωριά: Δολιανά, Ἄλη Ζωτ Τσιφλίκ (ν. Γεροπλάτανος), Ἀγ. Μηνᾶς κ.α. Ἐξ ἄλλου, οἰκογενειακά ὀνόματα Παπίγκη ἀπαντῶνται σέ διάφορα μέρη τῆς Ἠπέιρου, ὅπως Βήσσανη, Πολύτσανη, Β. Ἠπέιρου κ.α.

Παρά πέρα όμως, δέν ξέρομε σχεδόν τίποτε καί εἶναι περίεργο πώς οἱ ἱστορικοί μας ἐρευνητές δέν σταμάτησαν στό Πάπιγκο περισσότερο.

Τήν παράλειψι αὐτή ἔρχεται τώρα νά συμπληρώσει ὁ κ. Παπαϊωάννου μέ τό ἀξιόλογο βιβλίό του πού μᾶς παρουσίασε, δίνοντας ἔτσι καί τήν ἀφορμή γιά περαιτέρω ἔρευνες. Ὁ συγγραφέας, στηριζόμενος καί σέ πλούσια βιβλιογραφία, διαιρεῖ τήν ὄλη ἐργασία του σέ δύο μέρη: πρῶτα τό ἱστορικό καί κατόπι τό λαογραφικό, μέ τήν πρόθεσι νά συνεχίσει. Δέν ἔχομε παρά νά τόν συγχαροῦμε καί νά τοῦ εὐχηθοῦμε, ὅπως συνεχίζοντας τίς ἱστοριοδιφικές του προσπάθειες μᾶς παρουσιάσει γρήγορα καί δεύτερο τόμο γύρω ἀπό τή γενέθλια γῆ.

2). Ὁ κ. Ἀναστάσιος Εὐθυμίου, στήν Ἐφημερίδα «ΠΡΩΪΝΑ ΝΕΑ»: (Παρασκευή 30 Δεκεμβρίου 1977):
«...Ἐνα πολύ ἀξιόλογο βιβλίό τοῦ φίλου συμβολαιογράφου (στήν Κόνιτσα) κ. Ἰωάννου Γ. Παπαϊωάννου κυκλοφόρησε αὐτές τίς ἡμέρες. Εἶναι ἡ ἱστορία καί Λαογραφία τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος τοῦ φημισμένου Παπίγκου πού ὑπῆρξε κοιτίδα τόσων Μεγάλων Εὐεργετῶν, ἐπιστημόνων καί ἀνθρώπων τῆς προόδου καί τῶν γραμμάτων.

Σάν ἡ φιλόπονη μέλισσα καί τό ἐργατικό μυρμήγκι συνέλεξε ὁ συγγραφέας τό ὑλικό του ἀπό πολλές ἔγγραφες πηγές (γνωστές καί ἀνέκδοτες) καθώς καί ἀπό τό στόμα τῶν γερόντων τοῦ χωριοῦ του, τό κατέταξε κατά κεφάλαια καί μᾶς παρουσιάζει ἀνάγλυφα καί μέ ὕφος γλαφυρό τά διάφορα ἱστορικά γεγονότα τοῦ χωριοῦ του, τά ἐπιφανῆ πρόσωπα, τά ἦθη καί ἔθιμά του καί γενικά τή ζωή τοῦ παρελθόντος.

Στήν ἀρχή κάνει μιά γενική περιγραφή τῆς ἱστορικῆς κωμοπόλεως, τοποθεσίες, συνοικίες, σπίτια, κάτοικοι κ.τ.λ. Κατόπιν εἰσέρχεται στίς ἱστορικές παραδόσεις καί στήν κυρίως ἱστορία τῆς γενέτειράς του ἀναφέροντας τίς ἱστορικές πηγές ἀπ' ὅπου ἀντλεῖ καί παραθέτοντας αὐτούσια κείμενα. Ξεκαθαρίζει ἐπίσης κατά τό δυνατόν καί πολλές ἀντικρουόμενες πληροφορίες γύρω

ἀπό τήν ἱστορία τοῦ Παπίγκου, ὅπως καταγωγή κατοίκων, ἴδρυση τοῦ χωριοῦ κ.τ.λ. Τό κεφάλαιο αὐτό ὅπως καί ὄλο τό βιβλίό κοσμεῖται ἀπό ὠραῖες εἰκόνες ἀπό παλιά σπίτια, ἀρχοντικά, Ἐκκλησίες, βρύσες καί τοπία.

Ἀκολουθεῖ ἔπειτα περιγραφή τῶν Ἐκκλησιῶν καί ἐξωκκλησιῶν τοῦ Παπίγκου πού συνοδεύεται ἀπό καλλιτεχνικές φωτογραφίες καί ἡ ἱστορία τῶν Σχολείων του.

Πιο πάνω ὁ συγγραφέας κάνει μιὰ γλαφυρή περιγραφή τῶν εἰδυλλιακῶν καί μαγευτικῶν τοπίων τῆς περιοχῆς καί δίνει τή γνώμη του γιά τήν Τουριστική ἀξιοποίησή της.

Στό δεύτερο μέρος ἀσχολεῖται μέ τόν χαρακτήρα, τίς συνήθειες, τή μόρφωση καί τά ἐπαγγέλματα τοῦ χωριοῦ. Βιογραφεῖ δέ ἐν συντομία καί ὄλους τούς μεγάλους ἄνδρες πού ἀνέδειξε τό Πάπιγκο.

Ὁ ἀναγνώστης πού γεννήθηκε καί μεγάλωσε σέ χωριό, διαβάζοντας τό λαογραφικό μέρος τοῦ βιβλίου τοῦ κ. Παπαϊωάννου ξαναζεῖ νοερά τά ἀλησμόνητα ἐκεῖνα χρόνια τά γεμάτα γραφικότητα, ἀπλοϊκότητα καί καλωσύνη, πού δέν πρόκειται νά ἐπαναληφθοῦν ποτέ γιατί ἡ ζωή ἄλλαξε καί διαφοροποιήθηκε.

Καί ὄλα αὐτά ὁ συγγραφέας μᾶς τά δίνει στόν πρῶτο του τόμο. Ποιός ξέρεῖ καί πόσα ἀκόμη θά ἀποθησαυρίση στόν δεύτερο τόμο τόν ὁποῖο ἤδη ἐτοιμάζει.

3). Ὁ κ. Κώστας Π. Λαζαρίδης, στήν ἐφημερίδα «**ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟΣ ΑΓΩΝ**», Τρίτη 10 Ἰανουαρίου 1978: «...Ὁ ἀνεπανάληπτος γιά τή χώρα μας πολιτικός ἡγέτης Ἐλευθέριος Βενιζέλος εἶχε πεῖ τά ἐξῆς μεγάλα λόγια: «Πρέπει νά γνωρίσωμεν καί νά μελετήσωμεν τόν τόπον μας, διά νά τόν ἐκτιμήσωμεν καί τόν ἀγαπήσωμεν περισσότερο». Πόση μεγάλη σημασία ἔχουν καί ποιά πραγματική ἀλήθεια περικλείουν τά σοφά αὐτά λόγια, ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά μὴν τό τονίσω ἐγώ ἐδῶ, γιατί τό πράγμα αὐτό τό θεωρῶ αὐτονόητο καί αὐταπόδεικτο.

Γράφω τά παραπάνω, γιατί παίρνω ἀφορμή ἀπό τό θαυμάσιο βιβλίό τοῦ ἐκλεκτοῦ συμπατριώτη μας κ. Ἰωάννου Γ. Παπαϊωάν-

νου μέ τόν παραπάνω τίτλο. Καθώς καταλαβαίνει ό άναγνώστης, πρόκειται για μία μονογραφία (ϊστορική-λαογραφική) πού αναφέρεται στην πανέμορφη ξακουστή κωμόπολη του Ζαγοριού, στό χιλιοτραγουδημένο Πάπιγκο, πού είδε αυτή τό φώς τής δημοσιότητας έδω και λίγες μέρες.

Τό βιβλίο αυτό του κ. Παπαϊωάννου μέ τίτλο «Τό Πάπιγκο» είναι από κείνα τά συγγράμματα, πού έξυπηρετούν ένα πολύ σημαντικό πατριωτικό -έθνικό πρέπει νά πώ- σκοπό. Μά και πού πρέπει νά τό τονίσω, πώς δέν είναι και τόσο εύκολο πράγμα νά γραφτεί ένα τέτοιο βιβλίο τόσο πετυχημένα από όποιοδήποτε. Τό βιβλίο αυτό αντικατοπτρίζει τή στοιχειώδη ύποχρέωση πού έχει κάθε πνευματικός άνθρωπος νά ασχοληθεί και νά γράψει τήν ιστορία τής στενώτερης πατρίδας του, δηλαδή του χωριού του, όπου αντίκρυσσε τό πρώτο φώς τής ζωής του. Μιά τέτοια εργασία έξυπηρετεί ποικίλους σκοπούς.

Ό συγγραφέας μ' έναν πολύ κατατοπιστικό πρόλογο διαγράφει τή σημασία και τό περιεχόμενο τής εργασίας του. Λίγες γραμμές άπ' αυτόν τόν πρόλογο θεωρώ σκόπιμο νά προσθέσω για σχετική ενημέρωση: «... όλα άκόμα μιλοϋνε! Άφουγκραστήτε. Θα μās πούνε πάρα πολλά για τούς ανθρώπους, πού πέρασαν άπό τόν τόπο αυτό, πολύ πριν άπό μās. Θα μās πούν πώς ζούσανε, ποιές ήταν οι συνήθειές τους, ποιές οι ασχολίες τους και ποιά ή ιστορία τους. Μή νομίσετε πώς είναι ξένοι, άσχετοι μέ μās, αυτοί οι άνθρωποι, οϋτε και πώς πέθαναν. Μέσα μας έχουμε κάτι δικό τους, κάτι πού ζει άκόμα και πού κι' έμεις μέ τή σειρά μας θα τό μεταδώσουμε στους απογόνους μας. Άποτελούμε μαζί τους μία άλυσίδα. Ό καθένας είναι κι' ένας κρίκος, πού ή μία του άκρη πιάνεται άπό τό παρελθόν κι' ή άλλη άπό τό μέλλον...» Πρόλογος, κατά τή γνώμη μου, όχι τυχαίος και τυπικός, μά ζουμερός και γεμάτος στοχασμούς.

Τήν όλη εργασία του ό συγγραφέας τή χωρίζει σέ δύο μέρη. Στο πρώτο μέρος, μέσα σέ πέντε κεφάλαια κατατάσσει περιγραφικά στοιχεΐα κατά κύριο λόγο. Μās δίνει μ' αυτά τή δυνατότητα νά γνωρίσουμε τό Πάπιγκο μέ τόν προσδιορισμό

του στόν Ἡπειρωτικό χῶρο, μέ τίς σπάνιες ὁμορφιές του, τήν ἱστορία καί τήν πλουσιότατη παράδοσή του καί μέ τά ὅσα σχετίζονται μέ τήν περιγραφή του σάν χωριό μέ τήν γύρω περιοχή. Ἔτσι φέρνει πολύ πετυχημένα τούς ἀναγνώστες σέ ἐπαφή καί γνωριμία μέ τόν ὁμορφο αὐτόν τόπο, πού ἔχει ἀποτελέσει, ἐδῶ καί πολλούς αἰῶνες πρίν, κοιτίδα μιανοῦ ἀξιοθαύμαστου λαϊκοῦ πολιτισμοῦ. Σ' αὐτό τό Α' μέρος παρατίθενται καί 39 ἐντυπωσιακές φωτογραφίες, πού ζωντανεύουν τήν περιγραφή καί διευκολύνουν τόν ἀναγνώστη στήν καλύτερη κατανόηση τῶν ὄσων γράφονται.

Ἦστερα ἀπό τήν ἀναγραφή στό πρῶτο μέρος τῶν παραπάνω γενικῶν περιγραφικῶν στοιχείων, ἀκολουθεῖ τό Β' Μέρος. Σ' αὐτό κάνει μιά πολύ καλά διορθωμένη καί ἐπιστημονική διαπραγμάτευση γιά τόν κόσμο τοῦ γραφικοῦ αὐτοῦ χωριοῦ, ἀσχολεῖται δηλαδή μέ τούς Παπιγκιωῆτες. Ἐξετάζει λεπτομερειακά τό ἀνθρώπινο «μελισσολόϊ», πού ἀναπτύχθηκε, ἔζησε καί ἔδρασε ὡς τίς μέρες μας σ' αὐτήν τήν ὁμορφή «κυψέλη». Πολύ νοικοκυρεμένη καί καλά ταξινομημένη καί στό μέρος αὐτό ἡ παράθεση τῶν σχετικῶν κεφαλαίων, πού ἀναφέρονται στό χαρακτήρα, στόν ὑλικό, θρησκευτικό, ἐπαγγελματικό, πνευματικό (μορφωτικό), ἔθνικό καί κοινωνικό βίο τῶν Παπιγκιωτῶν ἀπό τά παλιά τά χρόνια ὡς σήμερα. Μέ σαφήνεια, γλαφυρότητα, ἐπαγωγικό τρόπο καί δροσάτη διατύπωση σέ δημοτική γλώσσα κάνει διαπραγμάτευση τῶν ποικίλων μορφῶν τῆς ζωῆς τοῦ χωριοῦ καί τῶν δύο φύλων μέ τίς πατροπαράδοτες συνήθειες καί τά πλούσια παραδοσιακά ἔθιμα. Σέ ξεχωριστό κεφάλαιο κάνει λόγο γιά τούς μεγάλους ἄνδρες καί τούς πολλούς εὐεργέτες, πού ἔχει ἀναδείξει τό Πάπιγκο. Δικαιολογημένα καί πολύ σωστά στήν κορυφή τῆς πυραμίδας ἀπό αὐτόν τόν κατάλογο τῶν Παπιγκιωτῶν τοποθετεῖ τό μεγάλο τέκνο αὐτοῦ τοῦ χωριοῦ, τόν ἔθνικό εὐεργέτη Μιχ. Ἀναγνωστόπουλο. Καί στό Β' μέρος τά στοιχεῖα πού παρατίθενται πολύ πλούσια καί πολύτιμα.

Ἀπό τήν πρώτη στιγμή πού παίρνει κανένας στά χέρια του τό βιβλίο τοῦ κ. Παπαϊωάννου κι' ἀρχίζει νά τό διαβάσει διαπι-

στώνει πώς ο συγγραφέας έχει καταγίνει με αξιοθαύμαστο πατριωτισμό και μεγάλη ύπομονή για να συγκεντρώσει τό αφθονο ιστορικό και λαογραφικό υλικό, πού παραθέτει στο βιβλίο του. Όλα όσα γράφει τάχει τεκμηριωμένα με γραπτές πηγές, πού τίς έρεύνησε έπιστημονικά. Άκόμα για τή συγκέντρωση τών στοιχείων πού παραθέτει έχει προστρέξει και έχει πλησιάσει τίς φυσικές πηγές, όπου βρίσκει κανένας αυτά τά στοιχειά, ήτοι τά ήλικιωμένα άτομα, άλλ' άκόμα και τίς Έκκλησιές, τά μοναστήρια, τίς βρύσες, τά γιοφύρια κ.λ.π. Δέ λογάριασε κόπους και υλικές θυσίες. Τά τόσο δέ αφθονα και πολύτιμα στοιχειά τά παραθέτει μέ λογοτεχνική χάρη, μέ τρόπο γλαφυρό και με ζηλευτή σαφήνεια. Μέ τήν έργασία του αυτή αποδειώνεται ο συγγραφέας πώς έχει τήν άπαραίτητη συνείδηση πού πρέπει νάχουν όσοι καταπιάνονται μέ τή συγγραφή τέτοιων βιβλίων. Τίς δυσκολίες πού άπαντάει κανένας για τήν συγγραφή παρόμοιων βιβλίων μόνο όσοι καταγίνονται μέ τέτοιου είδους πνευματικές άπασχολήσεις είναι σε θέση νά εκτιμήσουν στό πραγματικό τους μέγεθος.

Γιά τό βιβλίο αυτό του κ. Παπαϊωάννου μπορεί νά πεί κανένας γενικά, μά άδίστακτα, πώς είναι πλημμυρισμένο από πατριωτικό μεράκι, ζωτανό παλμό για έπιστημονική έρευνα και πολλή εύσυνείδητη προσπάθεια. Άκόμα αυτό χαρακτηρίζεται από ζηλευτό λογοτεχνικό ύφος.

Είμαι ύποχρεωμένος νά άπευθύνω τά θερμά μου συγχαρητήρια στον κ. Παπαϊωάννου και τίς εύχές μου για τήν παραέρα πνευματική του δημιουργία. Πρέπει νά ολοκληρωθει σύντομα ή προσπάθειά του αυτή, ώστε νά δει κι ο Δεύτερος Τόμος τό φώς τής δημοσιότητας.

δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Βουνά ἀγέραστα, βράχια κατοτράχαλα, χαράδρες ἀπύθμενες, πλαγιές καταπράσινες, δρόμοι καὶ μονοπάτια πολυπερπατημένα, δέντρα παμπάλαια, κούτσουρα ριζοβολημένα ἀπὸ αἰῶνες, βρύσες μὲ νερὸ καὶ βρύσες πού...στέρεψαν. Σπίτια ὀρθὰ καὶ σπίτια πού... δὲν ὑπάρχουν πιά. Χτίσματα ἀχάλαγα καὶ χτίσματα πού... ἔγιναν ἕνα σωρὸ πέτρες. Χωράφια καὶ ἀμπέλια πού σήμερα εἶναι λόγγα... , ὅλα ἀκόμα μιλοῦνε! Ἀφουγκραστῆτε: Θὰ μᾶς ποῦνε πάρα πολλὰ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους πού πέρασαν ἀπὸ τὸν τόπο αὐτό, πολὺ πρὶν ἀπὸ μᾶς. Θὰ μᾶς ποῦνε πῶς ζούσανε, ποιές ἦταν οἱ συνήθειες τους, ποιές οἱ ἀσχολίες τους καὶ ποιὰ ἡ ἱστορία τους.

Μὴ νομίζετε πὼς εἶναι ξένοι, ἄσχετοι μὲ μᾶς, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι — οὔτε καὶ πὼς πέθαναν. Μέσα μας ἔχουμε κάτι δικό τους, κάτι πού ζῆ ἀκόμα καὶ πού κι ἐμεῖς μὲ τὴ σειρά μας θὰ τὸ μεταδώσουμε στοὺς ἀπογόνους μας. Ἀποτελοῦμε μαζί τους μιὰ ἀλυσίδα. Ὁ καθένας μας εἶναι κι ἕνας κρίκος, πού ἡ μιά του ἄκρη πιάνεται ἀπὸ τὸ παρελθόν κι ἡ ἄλλη ἀπὸ τὸ μέλλον.

Συνέβη, ὅμως, δυστυχῶς, στὶς μέρες μας καὶ στὴ δική μας μάλιστα γενιά, αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι, αὐτὸς ὅλος ὁ κόσμος νὰ χαθῆ, νὰ καταστραφῆ, νὰ ἐξαφανισθῆ. Ἐμεῖς μονάχα εἶδαμε καὶ ζήσαμε, ὄχι ἀπλῶς σὰν νὰ ἴμαστε θεαταί, ἀλλὰ σὰν νὰ χανόμαστε ἐμεῖς οἱ ἴδιοι! Μὰ καὶ στ' ἀλήθεια, χάθηκε ἕνα μέρος ἀπὸ τὴ ζωὴ μας! Κι εἶναι τόσο θλιβερὸ νὰ βλέπης τελευταῖος τὸ χαμό!

Ὁ Β' παγκόσμιος πόλεμος καὶ τὰ κατοπινά γεγονότα ὀλοκλήρωσαν τὸ χαλασμό. Πρῶτη φορά συνέβη νὰ φύγουν ἄνθρωποι ἀπὸ τὸ χωριὸ μας χωρὶς νὰ ξαναγυρῶσιν. Ὁ κανόνας ἦταν, νὰ φεύγουν μόνον οἱ ἄνδρες γιὰ λίγα χρόνια, ταξιδεύοντας ἄλλοι κοντὰ καὶ ἄλλοι μακρύτερα, μὲ μοναδικὸ σκοπὸ, νὰ ἐξοικονομοῦν τὰ πρὸς

τὸ ζῆν —μιά και ὁ τόπος μας εἶναι τόσο φτωχὸς— και πάλι νὰ γυρίζουν πίσω.

Ἐπὸ τὴν ὥρα, ὁμως, ποὺ και οἱ γυναῖκες ἀκολούθησαν τοὺς ἄνδρες στὸ ταξίδι, τὸ χωριὸ μας ρήμαξε.

Στὴν ἀρχὴ διώχτηκαν χωρὶς νὰ τὸ θέλουν, ἐγκαταλείποντας ὅ,τι ἱερώτερο και πολυτιμότερο εἶχαν, νεκροὺς και ζωὴ! Ἦρθαν και ἐγκαταστάθηκαν ἐδῶ στὶς πόλεις, στὰ «ἀστικά κέντρα». Στὴν ἀρχὴ προσωρινὰ και πολὺ πρόχειρα, ὅσο δηλαδὴ ἐπέτρεπαν οἱ κρατικὲς ἀνάγκες, ἄλλοι σὲ ὑπόστεγα, ἄλλοι σὲ παλιά, ἀκατοίκητα κι ἐτοιμόρροπα σπίτια και κατόπιν ὁ καθένας μόνος του φρόντισε νὰ βουλευτῆ ὅσο τοῦ ἦταν δυνατό.

Μετὰ ἀπὸ λίγα χρόνια, τὰ πράγματα ἀποκαταστάθηκαν και μποροῦσαν νὰ γυρίσουν πίσω στὸ χωριὸ και νὰ ζήσουν εἰρηνικά, ὅπως και πρῶτα. Μὰ τότε ἀκριβῶς παρουσιάστηκε τοῦτο τὸ ἀποκαρδιωτικὸ φαινόμενο: Κανένας ἀπὸ τοὺς νέους δὲν θέλησε νὰ γυρίσει πίσω, οἱ σειρῆνες τῶν πόλεων μὲ τὶς τόσες ἀνέσεις και ἀπολαύσεις τοὺς πλάνεψαν. Γύρισαν πίσω μονάχα οἱ γέροι, αὐτοὶ ποὺ μοιάζουν σὰν τὰ μεγάλα δέντρα, ποὺ δὲν μεταφυτεύονται εὐκόλα, ποὺ ἢ μεταφύτευσή τους εἶναι θάνατος! Στὸ χωριὸ ποὺ πῆραν τὴν πρώτη τους πνοή, ἐκεῖ θέλουν ν' ἀφήσουν και τὴ στερνὴ τους. Προτιμοῦν νὰ ζοῦν ἐκεῖ, ζωντανοί, ἀνάμεσα σὲ μιὰ ζωὴ πεθαμένων. Γι' αὐτὸ και δὲν θέλουν μὲ κανέναν τρόπο, ἐφ' ὅσον ζοῦν, ν' ἀφήσουν ἄσκαφτο κι ἀκλάδευτο τ' ἀμπέλι, χέρσα τὰ χωράφια και τοὺς κήπους, ἀμάζευτα τὰ χορτάρια, ἄκοπα τὰ δέντρα, ξέφραγο τ' ἀμπέλι, γκρεμισμένο τὸ χτίσμα, χορταριασμένη τὴν αὐλόπορτα, κλειστὰ τὰ κατώγεια, σταλαξιὲς στὶς σκεπές, μανταλωμένες τὶς πόρτες.

Ἄχ! Πόσο πονᾶνε, ὅταν ἀπὸ ἀνώτερη βία ἀναγκάζονται ἕνα-ἕνα νὰ τὰ ἐγκαταλείπουν! Μὰ κι ὅταν ἔρχεται ἡ ὥρα νὰ ἐγκαταλείψουν κι οἱ ἴδιοι τὴ ζωὴ, ἡ θέση τους μένει ἀπλήρωτη. Τὰ πάντα χάνονται, τὰ πάντα ἐγκαταλείπονται.

Ἐμε. λοιπὸν, εἴμαστε οἱ τελευταῖοι ποὺ προλάβουμε ἴσια-ἴσια, εἶδαμε και ζήσαμε τὸν κόσμον αὐτόν. Κατόπι, χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουμε και χωρὶς νὰ τὸ θέλουμε, «μπολιαστήκαμε» μὲ τὰ «μπόλια»

τοῦ σύγχρονου μηχανικοῦ πολιτισμοῦ καὶ προσαρμοστήκαμε στὸ νέο τρόπο ζωῆς.

Μόλις ριζώναμε καλὰ στὸν τόπο μας καὶ βγάσαμε τὸν πρῶτο ἀνθὸ καὶ μέναμε γοητευμένοι ἀπὸ τὴ φύση μὲ τὶς χιλιάδες ὁμορφιές της, ἄλλους μᾶς πριόνισαν καὶ μᾶς «μπόλιασαν» κι ἄλλους μᾶς ξερρίζωσαν. Κι ἔβλεπες νέα δέντρα, μ' ἀνθούς καὶ θραυερὰ βλαστάρια, νὰ κοίτωνται κάτω νεκρά!

Νὰ γιατί λέμε ὅτι ἡ δική μας γενιὰ ἦταν ἡ πιὸ ἄτυχη.

Κι ὅπως στὰ «μπολιασμένα» δέντρα, οἱ ρίζες ἀπὸ τὸν ἴδιο τόπο ἐξακολουθοῦν νὰ τὰ θρέφουν, ἔτσι κι ἐμεῖς ἔχουμε ὡς χυμὸ-τροφή, τὶς ἀναμνήσεις, μὲ σκοπὸ, ὅσο εἴμαστε ζωντανοί, νὰ προσπαθοῦμε ἀπὸ τὸν παλιὸ κορμὸ νὰ πετάξουμε βλαστάρια, γιὰ νὰ ξεράνουν τὰ «μπόλια»!

Θέλουμε αὐτὸν τὸν ζωντανὸ κόσμο, πὺ τὸν ζήσαμε, ἔστω καὶ σὰν μιὰ ἀνάμνηση, νὰ τὸν γνωρίσουνε καὶ τὰ παιδιά μας. Ἄς τὸν νομίσουν παραμῦθι — θὰ ἔναι ὅμως παραμῦθι ἀληθινό. Κι ἀκόμα, ὅτι δὲν θὰ ἔναι τρίτα πρόσωπα, πὺ ἀπλῶς θὰ παρακολουθοῦν τὴν ἐξέλιξη ἑνὸς ἔργου, ἀλλὰ ὅτι καὶ αὐτοὶ εἶναι συνέχεια τοῦ ἔργου πὺ βλέπουν.

ΜΕΡΟΣ Α΄

Εθνική Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Πρώτη έπαφή με τό Πάπιγκο.
Περνώντας τή γέφυρα του Βοϊδομάτη μεταξύ Άρίστης-Παπίγκου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΟΥ ΠΑΠΙΓΚΟΥ

Ψηλά και παράμερα, σ' ένα παρακλάδι του πέτρινου ὄγκου τῆς Πίνδου, τὴν Τύμφη, εἶναι χτισμένο σὰν ἀετοφωλιά — ποῖός ξέρει ἀπὸ πότε! — τὸ Πάπιγκο.

Περήφανο, ἐπιβλητικό, ἀπόρθητο, μὲ μιὰ ὄλωσδιόλου δική του ὁμορφιά, τὸ κάνει νὰ ξεχωρίζη ἀπὸ τὰ γύρω χωριά¹.

Καὶ θὰ παρέμενε ἀκόμα στὴν παρθενική του ὁμορφιά, ἂν δὲν πήγαινε ἐκεῖ ὁ αὐτοκινητόδρομος.

Ἡ τοποθεσία του εἶναι προνομιακή.

Γύρω-γύρω, ἀπὸ παντοῦ σχεδόν, προστατεύεται ὄχι μόνο ἀπὸ τοὺς ἀέρηδες, ἀλλὰ καὶ ἀσφαλίζονταν, στὰ παλιὰ τὰ χρόνια, ἀπὸ τοὺς διαφόρους ἐπιδρομεῖς, μὲ πελώριες κι ἀπότομες βραχοσειρές, σὰν κάστρα μυθικῶν γιγάντων.

«Τσιούκα», «Λάπατο», «Ραδόβολη» ἀπὸ τὸ βοριά, «Ἀστράκα», «Ἀτζιάϊμα», «Κοῦπος» ἀπὸ τὴν ἀνατολή κι ὁ «Βίκος» ἀπὸ τὸ νοτιά. Μόνο πρὸς τὰ δυτικὰ μένει ἀνοιχτὸ ἓνα μικρὸ μέρος, ἢ «Μάν-

1. Ἰωάννου Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, τόμ. Α', Ἀθῆναι, 1889, σελ. 8 - 9: «Τὸ δὲ δυτικόν, εἰς ὃ περιέχονται τὰ Πάπιγκον, πάντων ἀρκτικώτατον εἰς τὰς κλιτύας ἰδίου ὄρους, κωλύοντος τὸν βορρᾶν, ἀλλὰ καὶ τὰς εὐεργετικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου ἐφ' ἱκανὰς ὥρας ἐν καιρῷ χειμῶνος... ἐφ' ὀμαλοῦ καὶ καταφύτου ὄροπεδίου, ἔνθα ἐλευθέρως πνέει ὁ ζέφυρος». Γιάννη Α. Σαραλῆ, Τὸ Ζαγόρι, Ἀθῆναι, 1956, σελ. 182: «Ἐεχνιόμαστε κοιτάζοντας γύρω μας μὲ ἀπολαυστικὴ μακαριότητα, λευτερωμένοι ἀπὸ παρόμοιες σκέψεις, παραδομένοι ὀλοκληρωτικὰ στὶς αἰσθήσεις, γιατί στὸ Πάπιγκο πραγματικὰ ζητᾶς κι ἄλλα δυὸ μάτια νὰ τὸ θαυμάζης». Ὁ συγγραφέας ἐπιβεβαιώνει τὴν περίσσια ὁμορφιά τοῦ Παπίγκου μὲ τὴν προτίμησή του νὰ στολίση τὸ ἐξώφυλλο τοῦ βιβλίου του αὐτοῦ μὲ εἰκόνα τοῦ χωριοῦ μας.

να», όπου οί χωριανοί μας, παρατηρώντας τὸ ἡλιοβασίλεμα, προβλέπουν τὸν καιρό.

Μεγαλοπρεπέστερη σὲ ὁμορφιὰ εἶναι ἡ ἀνατολική πλευρά, ὅπου ὁ τεράστιος συμπαγῆς καὶ κοιμένος σὸν μὲ μαχαίρι πέτρινος ὄγκος διακόπτεται κάπου-κάπου ἀπὸ στενότερες ὁμαλές ζῶνες, τὰ «ζουνάρια», ὅπως τὰ λέμε. Στὰ μοναδικὰ αὐτὰ περάσματα φυτρώνει ἄφθονη χλόη, ἀλλὰ λιγοστὰ δέντρα, καὶ μόνο ἀγριόγιδα καὶ ντόπιοι τσοπαναρέοι μὲ πολὺ καλὰ ἐξασκημένα πόδια περνοῦν ἄνετα.

Αὐτὲς οἱ ζῶνες δίνουν μιὰ ξεχωριστὴ γραφικότητα, ἓνα παράξενο θέαμα, καθὼς φαίνονται πράσινες τὴν ἀνοιξη, κιτρινωπὲς τὸ φθινόπωρο, ἄσπρες τὸ χειμῶνα, σπάζοντας ἔτσι τὴ σκυθρωπὴ μονοτονία τοῦ γκριζογάλανου ἢ γκριζοκόκκινου βράχου.

Νερὰ ὑπάρχουν πολλὰ καὶ καλά.

Ἡ βλάστηση εἶναι πλουσιωτάτη.

Ὅλες οἱ πλαγιὲς γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, εἶναι κατάφυτες ἀπὸ πουρνάρια, κέδρα, πεῦκα, ἔλατα, μουρτζίνια¹, σιούμους², ἀγριολεφτοκαρυές, γραβέλια, μιράτζες³ κι ἓνα σωρὸ ἄλλα. Καὶ μόνο ἀπὸ ὑψόμετρο 1800 μὲ 2000 μέτρα καὶ πάνω, στὸ βουνό, τὸ μέρος εἶναι ἄδεντρο.

Ἀπὸ τοὺς κήπους, οἱ ὁποῖοι καλλιεργοῦνται σὲ μεγάλη κλίμακα, παράγονται νοστιμώτατα προϊόντα⁴.

Τὰ σπίτια εἶναι συγκεντρωμένα. Ὅλα καλοχτισμένα μὲ ἄσπρη πελεκητὴ πέτρα καὶ σκεπασμένα μὲ μαῦρες καὶ ἄσπρες πλάκες, εἶ-

1. Μουρτζίνος (ὁ) ἢ μουρτζίν' (ι) (τὸ) καὶ πληθ. τὰ μουρτζίνια = εἶδος ἀγριοκυπαρισσιοῦ, ἐλληνικὰ ἄρκευθος, λατινικὰ *juniperus*.

2. Σιούμος (ὁ) ἢ σ(ιου)μὶ (τὸ) = τὸ δέντρο, ἢ δρὺς (ἐλληνικὰ), λατινικὰ *quercus sessiliflora*.

3. Μιράτζα (ἡ) = εἶδος γράβου, ἐλληνικὰ ὄστρῦα ἢ μελιόγαυρος, λατινικὰ *ostrya carpinifolia*.

4. «Ἐν Ζαγορίῳ ὑπάρχουσι καὶ προϊόντα ἄριστα τὴν ποιότητα, καίπερ ἀνεπαρκῆ, οἷον αἱ κράμβαι τοῦ Βιτσηκοῦ, οἱ φασιόλοι καὶ πάντα τὰ ὄσπρια σχεδὸν τοῦ Παλίγκου» (βλ. *Λαμπρίδου*, ἔνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 13-14). «Παράγουσι δὲ καὶ αἱ δύο συνοικίαι οἶνον κάλλιστον, κάρνα, ἀμύγδαλα κτλ. καὶ ἰδίως τοὺς περιπύστους ἐκείνους φασιόλους» (ἔνθ' ἄνωτ., 1870, σελ. 25).

ναι εὐρύχωρα καὶ μεγαλοπρεπῆ¹. Τὰ περισσότερα χτίστηκαν ἀπὸ τὰ πλούσια ἔσοδα, τὰ ὅποια ἀποκτοῦσαν οἱ Παπιγκιῶτες, ἐργαζόμενοι χρόνια στὰ «ξένα»².

Οἱ αὐλὲς εὐρύχωρες, πλακοστρωμένες, πεντακάθαρες, στολισμένες μ' ἄφθονα λουλούδια καὶ κληματαριές.

Ὅλοι οἱ δρόμοι μέσα στὸ χωριὸ εἶναι κι αὐτοὶ πλακόστρωτοι καὶ περιποιημένοι. Λάσπη τί θὰ πῆ δὲν γνωρίζουν, ἐνῶ οἱ προσεγμένες πλατειοῦλες μὲ τὰ πελώρια πλατάνια συμπληρώνουν τὴν ὁμορφιά³.

Τὸ κλίμα εἶναι πολὺ ξερὸ, ὑγρασία μηδέν⁴. Τὸ χωριὸ εἶναι χτισμένο σὲ τέτοια τοποθεσία, πὺ τὰ νερὰ φεύγουν μόνον τους μὲ τοὺς φυσικοὺς ἀγωγούς (λάκκους), τὸ δὲ ὑψόμετρο εἶναι 1000 μέτρα περίπου.

Κρύα νερὰ καὶ βουνίσιος ζωογόνος ἀέρας εἶναι τὰ χαρακτηριστικά του κατὰ τὸ καλοκαίρι, καὶ γωνιὰ (τζάκι) μὲ λαμπερὴ ἀπὸ «τσακνόκεδρα» φωτιά, κατὰ τὸ χειμῶνα.

1. «Εἰς τὴν εἴσοδον τοῦ Μεγάλου Μαχαλά καὶ ἀριστερᾶ ἐσχηματίσθη ἰδία συνοικία ἐξ οἰκιῶν εὐρειῶν καὶ δαπανηρῶν, ἐρήμων ὅμως νῦν, ἔνεκα τῆς νεμομένης τὸν τόπον ληστείας καὶ ἀκανονίστων» (ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 9, ὑποσημ.).

2. «Τὸ Πάπιγκον, οὗ οἶκοι 25 - 30 ἐσοδεύουσιν ἐξ ἀκινήτου περιουσίας εἰς Τοῦρκο - Σεβερῖνον ἀνά 800 - 1000 λ.» (ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 82). Καὶ σὲ ὑποσημείωση συνεχίζει: «Ἡ μεγάλη τούτων, ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ ἔνεκα τῆς ληστείας διαμενόντων, πρόοδος προῆλθεν ἐκ τῆς καταπληκτικῆς τῶν ἐκεῖ οἰκοπέδων ὑπερτιμήσεως». Βλ. καὶ Χ. Ι. Σούλη ἐν Ἐγκυκλοπαίδειᾳ «Πυρσοῦ», τόμ. ΙΑ', σελ. 888. «... Λόγω τῶν προνομίων, τὸ Ζαγορίον προήχθη πολὺ ἐνωρίτερον τῶν λοιπῶν ἐπαρχιῶν τῆς Ἡπείρου. Εἰς τὴν πρόοδον καὶ εὐημερίαν του συνετέλεσε πρὸ πάντων ἡ εἰς τὴν ἀλλοδαπὴν, καὶ δὴ εἰς τὴν Ρουμανίαν, Βεσσαραβίαν καὶ Ρωσίαν, ἀποδημία, ἣτις ἤρξατο ἀπὸ τοῦ ΙΖ' αἰῶνος». Ἐπίσης βλ. Α. Ι. Βρανούση, Χρονικὰ τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἡπείρου, ἔκδ. Ἐταιρείας Ἡπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1962, σελ. 184.

3. «Σπίτια καλοχτισμένα, μικρὰ καλοπελεκημένα παλάτια, ὁμορφες καὶ ἐπιβλητικὲς ἐκκλησιές, σχολεῖο ἐξαίρετο, δρόμοι καλοστρωμένοι καὶ καθαροί, πλατεία ἄνετη» (Σαραλῆ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 179).

4. «Τὸ κλίμα τοῦ Ζαγορίου εἶναι εὐκρατον καὶ ὑγιεινόν» [Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 13).

Ίδανικό θέρετρο γι' ἀρρώστους καί γιά γερούς!

Στήν ἀπέραντη καί καταπράσινη ἔκταση τοῦ βουνοῦ, βόσκουν ἐλεύθερα χιλιάδες πρόβατα τῶν Σαρακατσαναίων¹.

Ἀπέχει ἀπό τά Γιάννινα 58 χιλμ. καί εἶναι ἀσφαλτοστρωμένος.

Τό Πάπιγγο ἀποτελεῖται ἀπό δύο συνοικίες, τή Μεγάλη καί τή μικρή, ἥ ὅπως συνηθίζουμε καί τίς λέμε, τό Μεγάλο καί τό μικρό Πάπιγγο. Καί οἱ δύο ὁμως συνοικίες ἀποτελοῦν μιά κοινότητα.

Εἰκ. 1. Ἀποψη τοῦ Μικροῦ Παπίγκου (1969).

Παλαιότερα, ὅταν τὸ χωριὸ βρισκόνταν στὶς μεγάλες του δόξες, ἦταν χωριστὲς κοινότητες, μὲ δικό της ἢ κάθε μιά πρόεδρο, δάσκαλο, ἐφημέριο, ἀλλὰ καί δική της, χωριστὰ ἢ κάθε μιά, περιοχή. Ἡ ἀπόστασή τους εἶναι περίπου 15 λεπτά.

1. «Ἐχτεταμμένα ὑπάρχουσιν ἐν τοῖς βουνοῖς μάλιστα τοῦ Ζαγορίου ὄροπέδια καί μαγευτικά, χρησιμεύοντα ὁμως μόνον πρὸς βοσκήν ἐν ὥρᾳ θερούς 55.000 προβάτων... ἀντὶ 180 λιρῶν εἰς Πάπιγκον» (Λαμπρίδου, Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 15).

Τὸ Μεγάλο Πάπιγγο ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ἐπίσης μικρότερες συνοικίες (μαχαλάδες), τὴ Μπούναρη, τὸ Σιόποτο καὶ τὸ Ἀνήλιο. Τὸ Μικρὸ ἀπὸ μία. Ἔχει δύο δημοτικά σχολεῖα, ἓνα στὸ Μεγάλο καὶ ἓνα στὸ Μικρό.

Στὸ ἀνήλιο.

Οἱ δυὸ συνοικίες μαζί ἀποτελοῦν μιὰ ἐνορία. Οἱ κάτοικοι, σύμφωνα μὲ τὴν τελευταία ἀπογραφὴ τοῦ 1971, ἀνέρχονται σὲ 160, ἔναντι 215 τὸ 1961, 280 τὸ 1940, 332 τὸ 1927 καὶ 735 τὸ 1861¹.

1. Τὰ στοιχεῖα τοῦ 1861 τὰ πῆρα ἀπὸ τὸ «Οἰκογενειακὸ Μητρώο», τὸ ὅποιο σώζεται ἀκόμα στὸ γραφεῖο τῆς κοινότητος. Βλ. καὶ *Λαμπρίδου*, ἐνθ' ἀνωτ., 1870, σελ. 24 - 25. «Καὶ τὸ μὲν μεγαλύτερον τμῆμα (μαχαλάς) κείμενον ἐφ' ὀμαλῆς καὶ καταρρέτου κοιλάδος καὶ ἀριθμοῦν ἤδη περὶ τὰς 100 οἰκίας, κατοίκους δὲ 700». Καὶ συνεχίζει: «Τὸ δὲ μικρὸν τμῆμα, κείμενον παρὰ τοὺς πρόποδας τῆς Ροδόβολης καὶ ἀπέχον τοῦ μεγάλου περὶ τὰ 20 λεπτά, ἔχει οἰκίας 47, κατοίκους 400. Ἀμφότεραι δ' αὐται αἱ συνοικίαι σύγκεινται ἐξ εὐτελῶν ἀρχαίων οἰκιῶν μετὰ ὁδῶν λοξῶν, στενῶν καὶ κακῶς ἐστρωμένων». Ἀντίθετα, στὴν ἔκδοση τοῦ 1889, ὑποσημ. 3, λέγει: «Ἐσχηματίσθη ἡ ἰδία συνοικία ἐξ οἰκιῶν εὐρειῶν καὶ δαπανηρῶν». Ἄραγε ἡ διαφορὰ αὐτὴ νὰ σημειώθηκε στὰ εἴκοσι αὐτὰ χρόνια; Βλ. ἐπίσης «Ὀδοιπορικὰ Ἠλείου καὶ Θεσσαλίας», ὑπὸ τοῦ παρὰ τῷ Ἐπισημοῦ τῶν Στρα-

Διοικητικῶς τὸ Πάπιγκο ὑπάγεται στὴν Ἐπαρχία Δωδώνης τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων, δικαστικῶς δὲ καὶ ἀστυνομικῶς, στὴν Ἐπαρχία Κονίτσης².

Τζάκια...

τιωτικῶν Ἐπιτελικοῦ Γραφείου, Ἀθῆναι, Ἐθν. Τυπογραφεῖον, 1880, σελ. 104:

Πάπιγκον	684	κατοίκους	χριστιανούς
Ἅγιος Μηνᾶς	102	»	»
Ἄλιζὸτ Τσιφλίκ	576	»	»
Ἄρτσίστα	1272	»	»
Βιτσικόν	210	»	»
Λιτοριάβιστα	480	»	»
Μαυροβούνι	348	»	»
Μεσοβούνι	78	»	»
Ραβένια (Κάτω)	432	»	»

2. Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθῆναι, 1856, τόμ. Β', σελ. 56 - 57: «Δημογεροντικῶς διενεργοῦνται τὰ κατ' ἰδίαν χρειώδη ἐκάστης κοινότητος, ἅπασαι δὲ αἱ 46 κοινότητες τῆς χώρας ταύτης διευθύνονται ὑπὸ γενικῆς τινος δημογεροντίας, ἰδρυμένης εἰς Ἰωάννινα, ἣτις ἔχει δικαιοδοσίαν ὑποληπτικὴν καὶ ἰσχυρὰν κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἐπὶ τῶν μελῶν ἐκάστης κοινότητος, καὶ διευθετεῖ τὰς σχέσεις καὶ τὰς διαφορὰς τῶν γειτνιαζουσῶν κοινοτήτων, καὶ τὰ τοῦ ἀτόμου πρὸς ἄτομον, καθότι πᾶσα ὀποσοῦν σπουδαία διαφορὰ ἀναφυομένη ὑποβάλλεται καὶ διαλύεται, ὡς ἐπὶ

Ἐκκλησιαστικῶς ὑπάγεται στή Μητρόπολη Ἰωαννίνων. Ἄλλοτε ὑπάγονταν στή Μητρόπολη Κονίτσης, ἀνάλογα μέ τή δύναμη τῶν ἐκάστοτε μητροπολιτῶν Ἰωαννίνων καί Κονίτσης¹.

Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο (1940), τότε πού τὸ Ζαγόρι ἄκμαζε, ἀποτελοῦσε χωριστὴ Ἐπαρχία, στήν ὁποία ὑπάγονταν καί τὸ Πάπιγκο. Οἱ καταστροφές ὅμως πού ἔγιναν κατόπιν, ἢ μία κοντὰ στήν ἄλλη,

τὸ πλεῖστον, ἀπὸ τῆς ὡς ἀνωτέρω δημογεροντικῆς ἀρχῆς, συγκειμένης ὑπὸ ἐνὸς διευθυντοῦ (Βεκύλη) διακατέχοντος τὴν θέσιν ταύτην ἐπὶ μίαν ἢ δύο ἑξαμηνίας, καὶ ὑπὸ τῶν ἐν Ἰωαννίνοις ἐνοικούντων ἢ διατριβόντων εὐπολλήπτων μελῶν οἰασδῆποτε κώμης ἢ χωρίου. Ἡ λύσις δὲ τῶν διαφορῶν γίνεται ἐπὶ τῇ βάσει διατυπώσεων πολιτικοῦ δικαίου, ὅπερ πηγάζον ἐξ ἀρχαίων συνηθειῶν καθιερώθη καὶ ἰσχύει μεταξὺ πασῶν τῶν τοῦ Ζαγορίου κοινοτήτων. Γίνονται ἐνίοτε καταχρήσεις καὶ δωροδοκίαι ἀξιωματικοί, ἀλλ' αὗται συγκρινόμενα πρὸς ὅσα συνεπάγει συνήθως εἰς τοὺς διαδικαζομένους χριστιανοὺς ἢ παρὰ τῷ Κατῇ διεξαγωγή τῶν διαφορῶν, ὑπάρχουσι προτιμητότερα. Ὁθωμανὸς εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην οὐδόλως κατοικεῖ, ἐφρουρεῖτο δὲ μέχρι τοῦ 1861 ἐξ ἑκατοστύος χριστιανῶν Λακιωτῶν μισθουμένων ὑπὸ τοῦ κοινοῦ τῆς περιοχῆς, καὶ ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν ὀπλαρχηγοῦ χριστιανοῦ περιφρουρούντων εἰς ἀπόκρουσιν ἰηστοικῶν ἐπιδρομῶν, ἀλλ' ἤδη κατ' ἀνωτέραν διαταγὴν, ὁ γενικὸς τῆς Ἠπείρου ὀδοφύλαξ διορίζει σῶμα στρατιωτῶν Ἀλβανῶν ἐπὶ προφυλάξει τῆς χώρας ταύτης. Τὰ τῆς ἐκκλησίας τῶν Ζαγορισίων μετὰ τὴν συγχώνευσιν τῆς Βελλᾶς εἰς τὴν τῶν Ἰωαννίνων Μητρόπολιν διέπονται γενικῶς ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου τῶν Ἰωαννίνων, παρ' ὃ οἱ προύχοντες τοῦ Ζαγορίου, ἔνεκεν τῆς ἀξιοῦστος καὶ τῶν προτερημάτων τῶν, ἀρχαίως τιμῶνται καὶ ἐπιρροὴν οὐκ ὀλίγην κέκτηνται». Βλ. καὶ *Λαμποῖδου*, ἔνθ' ἀνωτ., 1870, σελ. 129: «Τὸ Ζαγόριον, ὡς ἰδιαίτερον ἐπαρχιακὸν τμήμα τῆς Ἠπείρου, πολιτικῶς μὲν ὑπάγεται εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ ἐν Ἰωαννίνοις διοικητοῦ ὑπὸ ἴδιον, ἀπὸ ἐνὸς σχεδὸν ἔτους διορισθέντα Μουδέρην». Ἐπίσης *Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ*, τόμ. ΙΘ', σελ. 581: «Πάπιγκον. Χωρίον τῆς Ἐπαρχίας Δωδώνης τοῦ Νομοῦ Ἰωαννίνων, ἔδρα ὁμωνύμου Κοινότητος. Κάτοικοι (1928) 332. Ἔχει ταχυδρομικὸν γραφεῖον καὶ δημοτικὸν σχολεῖον».

1. *Λαμποῖδου*, ἔνθ' ἀνωτ., 1870, σελ. 129: «Ἐκκλησιαστικῶς δὲ ὑπάγεται (τὸ Ζαγόριον) εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων, πλὴν τῶν ἐξῆς ἐννέα, πρὸς Δ. τοῦ Ζαγορίου κειμένων χωρίων, ἡγουν τῶν Ἀληζότ - Τσεφλίκι, Μαυροβούνι, Μεσοβούνι, Ἀρτσισίτης, Ἀγίου Μηνᾶ, Βιτσικοῦ, Πάπιγκου καὶ Ἄνω καὶ Κάτω Ραβένια, ἅτινα ὑπάγονται εἰς τὴν Ἐπισκοπὴν τῆς Βελλᾶς, ἥτις ἀπὸ τοῦ 1843 ἤρχισε νὰ συγχωνεῦνται εἰς τὴν Μητρόπολιν τῶν Ἰωαννίνων».

ἀνάγκασαν τοὺς κατοίκους νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ χωριά τους, μὲ ἀποτέλεσμα ὁ πληθυσμὸς τῆς Ἐπαρχίας αὐτῆς νὰ μειωθῆ κατὰ πολὺ, καὶ ἡ περιοχὴ αὐτὴ τοῦ Ζαγορίου νὰ ὑπαχθῆ στὴν Ἐπαρχία Δωδώνης.

Στὸ Πάπιγγο δὲν σὲ φέρνει κανένας δρόμος περαστικό, θὰ πρέπη νὰ πᾶς ἐπὶ τούτου ἐκεῖ. Μὰ οὔτε καὶ κανένας μπορεῖ νὰ σοῦ περιγράψῃ ἀκριβῶς τὴν ὁμορφιά του, θὰ πρέπη νὰ πᾶς μόνος σου!

δημόσια Κεντρικὴ Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β΄

ΙΣΤΟΡΙΑ - ΠΑΡΑΔΟΣΗ

Ἡ ὄλη ἡ ἔκτασις τοῦ χωριοῦ εἶναι τελείως ἀπομονωμένη. Κανένας δρόμος, οὔτε καὶ μονοπάτι, δὲν περνάει ἀπὸ ἐκεῖ. Ἀκόμη καὶ ὁ αὐτοκινητόδρομος πού ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια ἐξυπηρετεῖ μόνο τὸ ἴδιο τὸ χωριὸν καὶ κανένα ἄλλο.

Ἦταν σὰν ἀπόρθητο ὄχυρόν, σὰν νησίδα. Δὲν μπορούσαν εὐκόλως νὰ πᾶνε οἱ ἄνθρωποι. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὁ Βοῖδομάτης καὶ ὁ Ἀῶς καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο τὰ ἀπόκρημνα βουνά: Βίκος, Κούπος, Ἀστράκα, Λάπατο, Τσιούκα, τοὺς ἐμπόδιζαν.

Πέρασαν χρόνια καὶ χρόνια ἔτσι. Οἱ νομαδικὲς φυλὲς πληθύνονταν καὶ τὰ κοπάδια τοὺς αὐγάταιναν. Ἡ ἀνάγκη τοὺς ἔκανε νὰ ἐρευνοῦν γιὰ νέα βοσκοτόπια. Διάβηκαν τὰ ποτάμια — ποῖός ξέρει πῶς —, καὶ εἶδαν, μὲ μεγάλη τους χαρὰ, ὅτι στὸ μέρος αὐτὸ ὑπῆρχε ἄφθονη βοσκή, προπαντὸς τὸ καλοκαίρι, ἀλλὰ καὶ μεγάλη ἀσφάλεια.

Ἔτσι πιθανὸν νὰ σχηματίστηκαν οἱ πρῶτοι γύρω ἀπὸ τὸ Πάπιγγο συνοικισμοί, τῶν ὁποίων οἱ ὀνομασίαι καὶ τὰ ἐρεῖπια σώζονται ὡς σήμερον, ὅπως τὸ «Λιασκοβέτσ'», ἢ «Πογδορά», οἱ «Πουρνιές», τὸ «Τουρνοβὸ» κ.ἄ.

Ἐὰν ἀνατρέξουμε στὴν προϊστορία, φαίνεται ὅτι στὴν περιοχὴ αὐτὴ κατοικοῦσαν οἱ Τάλαρες, «φῦλον Μολοττικόν»¹.

1. Βλ. Ζώτου Μολοσσού, Ἡπειρωτικαὶ Μελέται, τόμ. Α΄, Ἀθήναι, 1875, σελ. 102. Δημ. Χασιώτου, Διατριβαὶ καὶ Ὑπομνήματα περὶ Ἡλείου, Ἀθήναι 1887, σελ. 669 - 70. Χ. Ι. Σούλη, Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ, τόμ. ΙΑ΄, σελ. 888. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 2 («τὸ μὲν δυτικὸν τοῦ Ζαγορίου κατώκουν οἱ Τάλαρες, φῦλον Μολοττικόν, τὸ δὲ ἀνατολικὸν οἱ Παροραῖοι») καὶ σελ. 26 («πρὸς τὰ Α. τοῦ χωρίου (Βιτσικοῦ) ἐπὶ ὄρους τινὸς φαίνονται ἐρεῖπια φρουρίου, οἰονεὶ Πελασγικοῦ, ἔχοντος 20 ποδῶν μήκος, 15 πλάτος»). Fr. Rouqueville, Voyage dans la Grèce, Παρίσι, 1820.

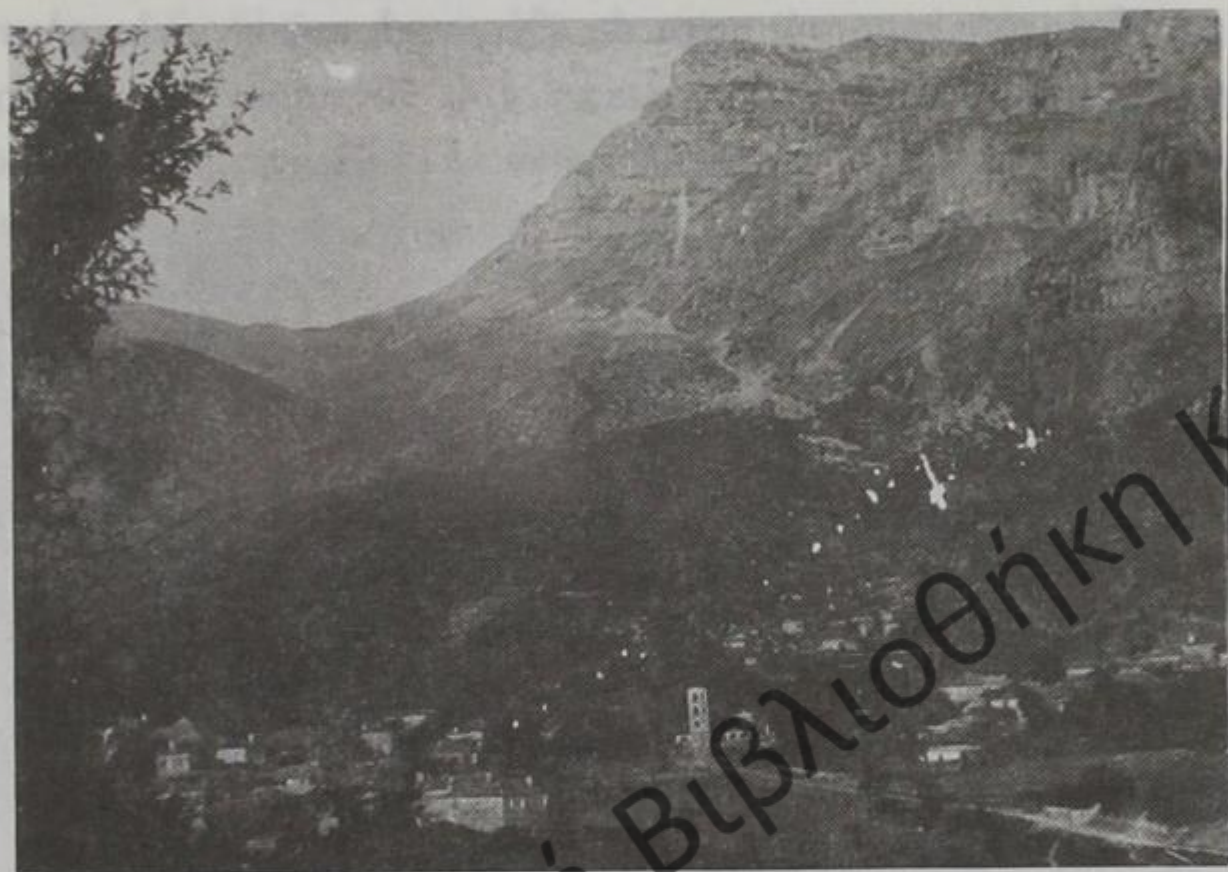
Ἄλλοι πάλι ἰσχυρίζονται ὅτι στὸ σημερινὸ Ζαγόρι κατοικοῦσαν οἱ Παρωραῖοι¹. Τὸ Πάπιγγο ὁμως καὶ τὰ γύρω ἀπ' αὐτὸ χωριά φαίνεται σὰν νὰ ἴναι κάπως χωριστὰ ἀπὸ τὰ ἄλλα Ζαγοροχώρια, πλησιάζοντα τὶς ἐπαρχίες Κονίτσης καὶ Πωγωνίου. Ἐπομένως πιθανώτερο εἶναι ὅτι στὸ Πάπιγγο «κατώκουν οἱ Τάλαρες».

Αὐτὰ ὁμως ἀφοροῦν τὴν προῖστορία. Ὁ πρῶτος πὺν βρήκαμε ὡς τώρα νὰ μᾶς παρουσιάζη συγκεκριμένα στοιχεῖα γιὰ τὸ Πάπιγγο, εἶναι ὁ Π. Ἀραβαντινός, ὁ ὁποῖος στὴ «Χρονογραφία» του σημειώνει τὰ ἑξῆς: «Διαφυγὼν τότε ὁ Γκιώνης τὴν ἀναπόφευκτον καταστροφὴν του διὰ τῆς ἀρωγῆς τοῦ ὁμοφύλου του καὶ πενθεροῦ του Σπάθα, καὶ κινούμενος ἐκ τῆς πρὸς λεηλασίαν ἀκαθέκτου κλίσεώς του, καὶ τῆς ἀντιπαθείας του, διότι ὁ Ἰζάουλος συνεμάχει τοῖς Ὀθωμανοῖς, ἀδιαλείπτως εἰσῆρχετο καὶ ἐλήϊζε τὰς ὑπὸ τὴν δεσπο-

¹ *Αλεξ. Πάλλη*, Μελέται περὶ τῆς ἀρχαίας χωρογραφίας καὶ ἱστορίας τῆς Ἠπείρου, Ἀθήναι, 1858, σελ. 16. *Νικολ. Πολυαῖνου*, Διατριβὴ εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τῆς Ἠπείρου, 1820, σελ. 6, 7. *Θεοδ. Α. Χαβελλά*, Ἱστορία τῆς Ἠπείρου καὶ Ἀλβανίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1830, 1909. *Κ. Μπίρη*, Ἀρβανίτες, οἱ Δωριεῖς τοῦ Νεωτέρου Ἑλληνισμοῦ, Ἀθήναι, 1961, σελ. 22 - 23. *Στράβωνος* τόμ. Ζ', σελ. 302, ἔκδ. Λιψίας. *Δ. Εὐαγγελίδου*, Ἡ ἀνασκαφὴ τῆς Δωδώνης, Ἀθήναι, 1930, σελ. 2.

1. *Ζώτου Μολοσσοῦ*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 102: «Παρωραῖοι οἱ νῦν Ζαγορίσιοι, οἱ Τάλαρες οἱ νῦν Κονιτσιῶται καὶ Λιασκοβικιάριδες». *Δημ. Χασιώτου*, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 69 - 70: «τὸ τῶν Ἀτιντάνων πρὸς βορρᾶν τῶν Μολοττῶν ὅπου καὶ Παραναῖοι, οἱ μὲν πλησιάζοντες μᾶλλον πρὸς τὸν Ἰόνιον κόλπον, οἱ δὲ πρὸς τοὺς Μακεδόνας. Βορείως δὲ τοῦ γένους τούτου ἦσαν τὰ ἰλλυρικὰ ὄρη (Τόμορος)· πρὸς ἀνατολὰς δὲ οἱ Παραναῖοι (Ζαγορίσιοι)». Καὶ συνεχίζει: «τὸ τῶν Παραναίων παρὰ τὸ Μιτσικέλι καὶ ὀπισθεν τοῦ ὄρους τούτου, ὅπου τώρα τὸ ἐλληνικώτατον Ζαγόριον, ἐνθα πλὴν τοῦ ξενικοῦ αὐτοῦ ὀνόματος ὡς καὶ ἄλλοθι συμβέβηκεν, οἶον ἐν Ἀραχώβῃ, ἢ τε γλῶσσα καὶ τὰ ἦθη καὶ τὰ ἔθιμα τοσοῦτον καθαρῶς διεσώθησαν, ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Ἀργυροκάστρου». «Πόλις δὲ τῆς ὀρεινοτάτης καὶ σχεδὸν ἀγόνου Παραναίας καὶ οἶονεὶ πρωτεύουσα ἦτο ἡ Ἐρίβοια, νῦν Κόνιτσα καλουμένη». *Χ. Ι. Σούλη*, Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ, τόμ. ΙΑ', σελ. 888: «Λείψανα κυκλωπέων τειχῶν καὶ ἄλλων ἐρειπίων σωζομένων καὶ νῦν παρὰ τὰ χωρία Δοβρά, Σκαμνέλι, Ἀρτσίστα καὶ ἀλλαχοῦ, πείθουν ὅτι τὸ Ζαγόριον κατωκεῖτο ἀπ' ἀρχαιοτάτων χρόνων, ἐξετείνοντο δὲ ἐπ' αὐτοῦ αἱ ἀρχαῖαι χῶραι: Παρωραία, Παραναία καὶ Τυμφαία».

τείαν τοῦ Ἰζαούλου ἠπειρωτικὰς χώρας. Μὴ δυνάμενος δὲ ὁ Ἰζάουλος, ἵνα τὸν φέρῃ διὰ φιλικῶν λόγων καὶ προβλημάτων εἰς συν-αίσθησιν, ἠναγκάσθη περιορίσαι αὐτὸν διὰ πολέμου· συλλέξας λοιπὸν τὸν στρατὸν του καὶ ἐνώσας μετ' αὐτοῦ τοὺς Μαζαρακαίους,

Μπούναρη καὶ Μικρὸ Πάπιγκο (Μερικὴ ἄποψη).

Παπαγγινούς, Ζαγορισίους, [σὲ ὑποσημείωση: ἡ νῦν περιοχὴ τοῦ Ζαγορίου διηρεῖτο εἰς τοὺς κυρίως Ζαγορισίους καὶ εἰς τοὺς Παπιγκινούς], Λογυροκαστρίτας, Δρυϊνοπολίτας καὶ τοὺς ἐκ τῶν μεγάλων Ζαγορίων [σὲ ὑποσημείωση ὁ συγγραφέας διερωτᾶται: οἱ κάτοικοι τῶν μεγάλων Ζαγορίων, ποῖοι ἄραγε ἦσαν;], ἐξῆλθεν εἰς καταδίωξιν τοῦ Γκιώνη, καὶ ἀφίχθη μέχρι τοῦ Μεσοποτάμου, ὅπως εἰσβάλη εἰς Δίβραν, ὅτε συνέβη, ἵνα ἐπιπέσῃ ἐν τῇ πορείᾳ τοῦ στρατοῦ γνόφος καὶ θύελλα. Τὸ συμβᾶν δὲ αὐτὸ ἐνεψύχωσεν ἤδη τὸν Γκιώνην, τὸν παραφυλάττοντα καὶ κατασκοπεύοντα μακρόθεν τοὺς πολεμίους του, ὅστις ἐπιπεσὼν αἴφνης καὶ ἀπροσδοκῆτως κατὰ τῆς τοῦ Ἰζαούλου στρατιᾶς, ἔβαλεν αὐτὴν εἰς ἀταξίαν, καὶ οὕτως ἐπέτυχε νικῆσαι κατὰ κράτος τὴν στρατιὰν ἐκείνην, αἰχμαλωτίσας ἤδη μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐπισήμων ὀπλοαρχηγῶν καὶ ἀρχόντων καὶ τὸν δεσπότην Ἰζάουλον, ὃν καὶ ἔθεσεν ἐν σκληρᾷ καὶ βασανιστι-

κῆ εἰρκτῆ ἐντὸς τῆς πόλεως τοῦ Δελβίνου, ἔδρας τῆς ἡγεμονίας του. Συνέβη δὲ τοῦτο τὸ δυστύχημα κατὰ τὴν 9 τοῦ Ἀπριλίου μηνὸς 1399»¹.

Τὴν πληροφορία αὐτὴ ὁ Ἀραβαντινὸς τὴν πῆρε ἀπὸ τὸ «Χρονικὸ τοῦ Πρόκλου καὶ Κομνηνοῦ», πὺν συνηθίζου νὰ τὸ ἀναγράφου στὰ διάφορα συγγράμματα ὡς «Χρονικὸ τοῦ Πρόκλου»².

Ἐπίσης ἀπὸ ἀνέκοδτα κατάλοιπα τοῦ ἰδίου — τὰ ὁποῖα ἔφερε στὸ φῶς ὁ ἀείμνηστος καθηγητῆς Π. Ἀναγνωστόπουλος³—

Ἀποψη Μικροῦ Παπίγκου καὶ Ἀστράκας.

1. Π. Ἀραβαντινοῦ, ἔνθ' ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 154 - 155.

2. Χ. Ι. Σούλη, Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ, τόμ. Κ', σελ. 732: «Πρόκλος ὁ μοναχός. Λόγιος ἐξ Ἰωαννίνων, ζήσας κατὰ τὸν ΙΕ' αἰῶνα. Μετὰ τοῦ μοναχοῦ Κομνηνοῦ ἔγραψε τὴν "Ἱστορίαν τοῦ Σέρβου Πρελούμπου καὶ ἄλλων δεσποτῶν τῶν Ἰωαννίνων ἀπὸ τῆς ἀλώσεως αὐτῶν παρὰ τῶν Σέρβων ἕως τῆς παραδόσεως εἰς τοὺς Τούρκους", δημοσιευθεῖσαν κατὰ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Α. Μουστοξύδου εἰς τὸν "Ἑλληνομνήμονα", ἄλλως καλουμένην "Χρονικὸν τοῦ Πρόκλου καὶ Κομνηνοῦ", τὸ ὁποῖον εἶναι σπουδαιότατον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορίας τῆς Σερβοκρατίας ἐν Ἠπειρῷ. Ὁ Πρόκλος ἐσπούδασεν εἰς τὴν ἐν τῇ νήσῳ τῶν Ἰωαννίνων σχολὴν τῶν Φιλανθρωπινῶν, ἐξῆλθε δὲ ταύτης τὸ 1410».

3. Βλ. χειρόγραφον Ἀραβαντινοῦ, μέρος Γ', κεφ. ι': «Χειρόγραφα

«περὶ τοῦ ἀπολεσθέντος τοπικοῦ Χρονικοῦ τῆς Ἠπείρου, τοῦ Χρονικοῦ τῆς ἄλλοτε τοπαρχίας Παπίγκου»¹ μεταφέρω ὀλόκληρη τὴ σχετικὴ περικοπή:

«Χρονικὸν τῆς ἄλλοτε ποτὲ αὐταρχίας (sic) τοῦ Παπίγκου, ὅπερ περιελθὸν εἰς τὴν οἰκογένειαν τοῦ Φουρτούνα², τῶν ἐκ τῆς κώμης Πάπιγκον, ἀγνοεῖται ὁποῖαν ἔλαβε τύχην, καὶ εἰκάζεται ὅτι ἀπωλέσθη ἢ παρερριμμένον ἐστὶν εἰς Οὐγγαρίαν, ὅπου ἡ οἰκογένεια αὕτη ἀποκατεστάθη πρὸ 40 ἐτῶν. Τὸ πόνημα τοῦτο ἔφερεν ἰκανὴν ἀξίαν, διότι περιείχοντο ἐν αὐτῷ ἀξιόλογα συμβάντα τῆς ΙΔ' καὶ ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος, ὅτε ἡ χώρα τοῦ Παπίγκου ἐσήμαινε μεταξὺ τῶν αὐτονόμων χωρῶν τῆς Μολοσσίας».

«Τί εἶδους κείμενον ὅμως περιείχετο εἰς τὸ ἀπολεσθὲν χειρόγραφον», ἀναρωτιέται ὁ Λ. Βρανούσης, «τὸ ὁποῖον παραδίδεται ὡς Χρονικὸν τῆς ἄλλοτε ποτε αὐταρχίας Παπίγκου, ἀγνοοῦμεν».

Καὶ αὐτὸς ἀκόμη ὁ Π. Ἀραβαντινός, ὁ ὁποῖος ἐκ παραδόσεως ἐγνώριζε τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἐν λόγῳ χειρογράφου, ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ἦτο εἰς θέσιν νὰ ἔχη θετικωτέρας τιμᾶς εἰδήσεις περὶ τῶν περιεχομένων του.

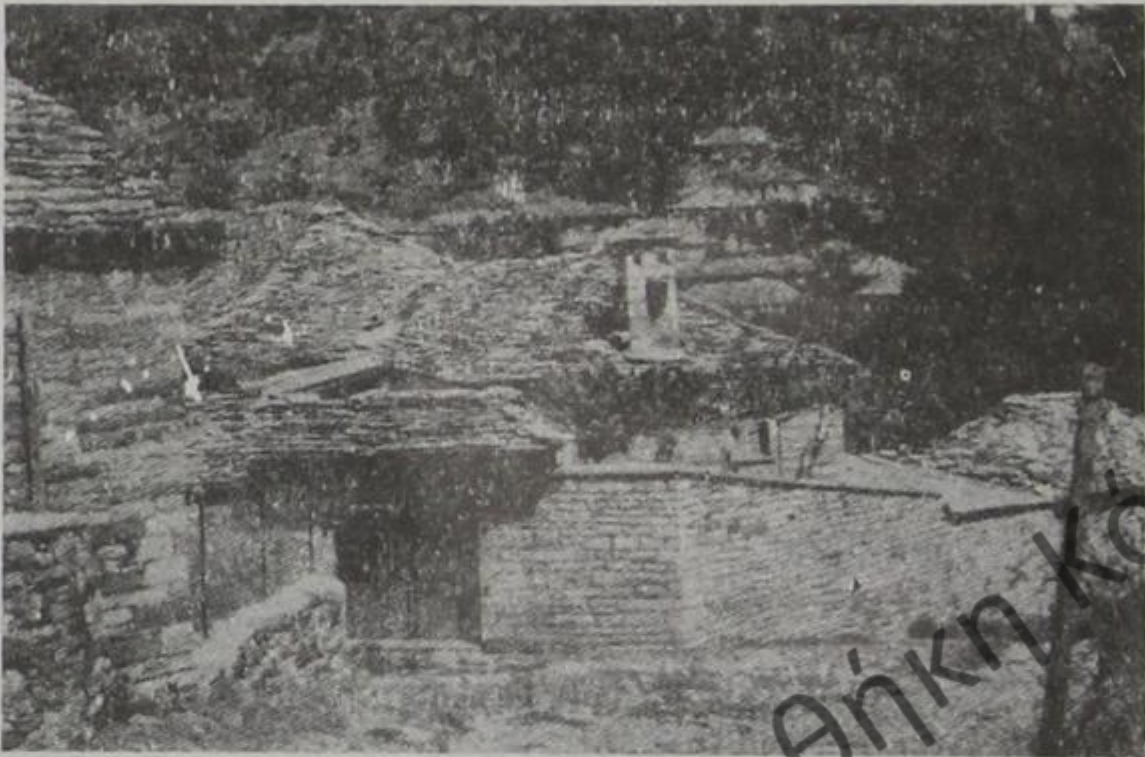
Δὲν ἀποκλείεται ἴσως τὸ χειρόγραφον τοῦτο, τὸ ὁποῖον, πρὸ ἐνὸς καὶ ἡμίσεος αἰῶνος, συναπακόμισαν ἐκ Παπίγκου μέλη τῆς οἰκογενείας Φουρτούνα εἰς τὴν παλαιὰν Αὐστρουγγαρίαν, νὰ λανθάνη εἰς ἀνεξερεύνητα ἀρχεῖα τῶν ἀποδήμων καὶ τῶν Ἑλληνικῶν Κοινοτήτων τῆς Βορείου Βαλκανικῆς». Σὲ ὑποσημείωση δὲ ἐξακολουθεῖ: «Μέλη τῆς οἰκογενείας Φουρτούνα ἀναφέρονται μεταξὺ τῶν εὐρεγμάτων τῆς κώμης Παπίγκου. Οἱ ἀπόδημοι οὗτοι Ἠπειρῶται ἐγκατεστάθησαν, φαίνεται, εἰς Turnu Severin, ἐκ τῶν σημαντικωτέρων ἄλλοτε κόμβων χερσαίων καὶ ποταμίων συγκοινωνιῶν τῆς Βορείου Βαλκανικῆς, κειμένου ἐπὶ τοῦ Δουνάβεως εἰς τὰ δυτικὰ διαμερί-

ἐκ παραδόσεως καὶ φήμης ὑπάρξαντα, ἀλλ' εἰς ἀφάνειαν περιελθόντα», σελ. 814 - 815, ἀριθ. 11.

1. Κατὰ τὸν Βρανούσην, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 180 - 181, ἡ πληροφορία προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀνέκδοτον «Περιγραφὴν τῆς Ἠπείρου». (1866).

2. Ἐπώνυμο Φουρτούνας ὑπάρχει καὶ σήμερα στὴν Πελοπόννησο καὶ μάλιστα στὴν Πάτρα.

σματα τῆς σημερινῆς Ρουμανίας, τὰ ὁποῖα ἐπὶ Ἀραβαντινοῦ ἀνήκον εἰς τὴν παλαιὰν Αὐστρουγγαρίαν»¹.

Εἰκ. 5. Χαρακτηριστικὸ τῶν σπιτιῶν: σκεπὴ μὲ πλάκες.

Τὸ ὅτι ἡ οἰκογένεια Φουρτούνα ἦταν ἀπὸ τὶς πλουσιώτερες καὶ ἰσχυρότερες τοῦ χωριοῦ, φαίνεται τόσο ἀπὸ τὴν περιουσία πού εἶχαν στὸ χωριὸ καὶ τὸ «τσιφλίκι» στὸ Νεοχώρι, ἔξω ἀπὸ τὰ Γιάννινα, ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ σπίτι τους². Δίπλα στὸ κύριο «ἰσιόμπαστο» σπίτι, ὑψώνονταν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια (1955;), ἓνα ἄλλο πανύψηλο σὰν πύργος, μὲ πολεμίστρες καὶ μικρὰ παράθυρα μὲ σίδερα (σιδεριές), εἰδικὰ χτισμένο γιὰ ὄχυρό, πού οἱ Παπιγκιῶτες τὸ ἔλεγαν «Κλέφτικο». Στὴ βάση, ἀντὶ γιὰ κατώγι, εἶχε μιὰ πολὺ μεγάλη «μπίμπτσα» (κρυψώνα), ὅπου μπορούσαν νὰ ἀποκρυβοῦν πολλὰ πράγματα. Κατὰ τοὺς πολέμους, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ σπίτια τους, ἐκεῖ πήγαιναν κι ἔκρυβαν πολλὰ εἶδη τοῦ νοικοκυ-

1. Βρανούση, ἐνθ' ἀνωτ., σελ. 184.

2. Ἐπίσης ἀξιοσημεῖωτο εἶναι καὶ τὸ ἔμμετρο δράμα «Ἡ θεία πρόνοια» τοῦ συγχωριανοῦ μου Ἀθαν. Μ. Παπαθανασίου, ὅπου φαίνεται ἡ δύναμη ἀλλὰ καὶ ἡ καταστροφή τῆς οἰκογενείας Φουρτούνα, στὸν ἀνταγωνισμό της μὲ μιὰν ἄλλη ἐξ ἴσου ἰσχυρὴ οἰκογένεια, τοῦ Σιούψου. Ὁ Φουρτούνας ἔχασε «χτικιασμένα» καὶ τὰ δέκα παιδιά του, ἐπειδὴ θέλησε νὰ ταπεινώσῃ τὸν ἀντίπαλό του, ἀτιμάζοντας τὴν μονάκριβη κόρη του.

ριοῦ τους, σχεδὸν ὅλοι οἱ κάτοικοι τῆς συνοικίας Μπούναρη. Θυμᾶμαι, πὸ ἐπὶ κατοχῆς (1942;), πήγαμε μαζί μὲ τὴ μητέρα μου καὶ ἀσφαλίσουμε ἐκεῖ μερικὰ «τέγκια», μὲ τὰ ἀπολύτως χρειαζόμενα εἶδη οἰκιακῆς χρήσεως.

Δυστυχῶς κανένας δὲν ἐνδιαφέρθηκε, οὔτε ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς τοῦ τελευταίου ἀπογόνου τῆς οἰκογενείας Φουρτούνα, τοῦ Ἀλκιβιάδη Φουρτουινόπουλου (φαίνεται ὅτι ἀργότερα πρόσθεσαν στὸ ὄνομά τους καὶ τὴν κατάληξη -όπουλος), οὔτε ἀπὸ τοὺς ντόπιους, νὰ διατηρηθῆ τὸ σπίτι ὅπως ἦταν καὶ νὰ μετατραπῆ σὲ μουσεῖο. Τὸ ἀγόρασε μιὰ οἰκογένεια Σαρακατσαναίων. Γκρέμισε τὸ ψηλὸ καὶ τὸ ἔφερε ἴσια μὲ τὸ ὕψος τοῦ χαμηλοῦ, φτιάχνοντας ἓνα σπίτι τελείως ἀκαλαίσθητο. Κι' ἔτσι, μὲ ὅλα, χάθηκαν καὶ τὰ τελευταῖα ἴχνη τῆς «αὐταρχίας»!

Τὸ σπίτι τῆς Κακαβοῦς. Ἐνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα σπίτια.

Ἔχει ἐπισκευαστεῖ ἀπὸ τὸν Ε.Ο.Τ. καὶ λειτουργεῖ σάν ξενώνας.

Οἱ Παπιγκινοί, ἔχοντας ἔδρα τὸ Πάπιγκο, ἀποτελοῦσαν μιὰ ξεχωριστὴ ὄντοτητα ἀπὸ τοὺς ἄλλους Ζαγορίσιους· εἶχαν δική τους διοίκηση καὶ ἡ δύναμή τους ἦταν ὑπολογίσιμη σ' ἐχθροὺς καὶ φίλους.

Ἡ περιοχή περιελάμβανε πολλά χωριά, τὰ ὁποῖα σήμερα ὑπάγονται στὶς ἐπαρχίες Πωγωνίου καὶ Κονίτσης. «Τὸ δὲ νῦν δυτικώτερον μέρος τοῦ Ζαγορίου διεκρίνετο διὰ τοῦ ὀνόματος Παπιγκινοί, ἐκ τῆς πόλεως ἢ κώμης Παπίγκου, ὑφ' ἣν ὑπήγοντο τότε τὰ χωρία ὅσα νῦν ὑπόκεινται εἰς τὴν ἐκκλησιαστικὴν ἐποπτεῖαν Βελλᾶς, ἐν οἷς περιείχοντο καὶ τὰ Ἄνω καὶ Κάτω Σουδενά, κῶμαι ἢ χωρία ἀναφερόμενα ἐν τῷ χρυσοβούλῳ τοῦ δεσπότη Συμεών, τῷ ἐκδεδομένῳ κατὰ τὸ ἔτος 1352», γράφει ὁ Π. Ἀραβαντινός¹ καὶ συνεχίζει: «Παπιγκινοί. Λαοὶ κατοικοῦντες τὴν δυτικωτέραν χώραν τῆς

Τὸ σπίτι τῆς Λαρικζαίας Ἀρχιμανδριτοῦ στὸ Μικρὸ Παπίγκο.

περιοχῆς τοῦ Ζαγορίου, ὑπαγομένην κατὰ τὴν ΙΕ' ἑκατονταετηρίδα εἰς τὴν κωμόπολιν Πάπιγκον, ὡς τμῆμα ἐπαρχιακόν, εἰς ᾧ συμπεριείχοντο τὰ Ἄνω καὶ Κάτω Σουδενά, Ἄνω καὶ Κάτω Ραβένια, Δολιανά, Μαυροβούνι, Μεσοβούνι, Ἀρψίστα, Ἅγιος Μηνᾶς, Βεϊτζικόν, τό τε νῦν Ἀληζὼτ Τσεφλίκι, πρὸς δὲ ταῦτα καὶ ἕτερα, τὰ μὲν ἤδη ἠρημωμένα, τὰ δὲ ὑπὸ τὴν διοίκησιν τῆς Κονίτζης νῦν

1. Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. Β', σελ. 55.

προσηρτημένα. Κεῖται τὸ Πάπιγκον, κώμη λόγου τινὸς ἀξία ἤδη, ἐπὶ τοῦ ὄρους Ροδόβολην, ὅπερ ὁ διακλαδισμὸς ἐστὶ τοῦ Πίνδου»¹.

«Τὸ δὲ δυτικώτερον αὐτοῦ μέρος διεκρίνετο κατὰ τὴν ΙΔ' ἑκατονταετηρίδα καὶ ἰδίως τὴν ΙΕ', ὅποταν ἤρχισαν νὰ σείωνται τὰ δεσμὰ τοῦ μεσαίωνος διὰ τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ τυπογραφείου, διὰ τοῦ ὀνόματος τῆς ἐπισημοτέρας κωμοπόλεως τοῦ Παπίγκου, ἰδίου τμήματος περιλαμβάνοντος τὰ σωζόμενα χωρία [ἀναφέρει ὅσα καὶ ὁ Π. Ἀραβαντινός], οὐχὶ δὲ καὶ τὸ Ἀληζὼτ - Τσεφλίκι, ὅπως ὑπέθεσεν ὁ Π. Ἀραβαντινός, ὡς ἠθέλομεν ἰδεῖ, τὰ ἐρημωθέντα Πογδοράν, Λιασκοβέτσιον, Ἀγίαν Παρασκευήν, Κλεινοβόν, Νυφίτσαν, Τουρνοβόν, Καλύβαις, Τσονδήλαν καὶ ἄλλα, ὡς καὶ τινὰ τῶν προσηρτημένων ἤδη εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Κονίτσης», διευκρινίζει ὁ Ι. Λαμπρίδης².

Στὴν δὲ ἔκδοσιν τοῦ 1889³ συμπληρώνει: «Τὸ δὲ δυτικὸν ἀπὸ τῆς ΙΔ' τουλάχιστον ἑκατονταετηρίδος ἐκαλεῖτο ἐκ μᾶς τῶν πολιχνῶν αὐτοῦ Πάπιγκον καὶ περιεῖχε κατὰ τὴν κατάκτησιν τὰ χωρία: Ἄνω καὶ Κάτω Σουδενά, Μικρὸν καὶ Μέγα Περδάρη, Βιτσικόν, Πάπιγκον καὶ πολλὰς περὶ αὐτὸ ἐνορίας, ἐν αἷς καὶ τὴν Μεγάλην Τσονδήλαν, Λιτονιαβίσταν, Ἀγ. Μηῶν, Καστράκι, λείψανα τῆς καταστραφείσης πόλεως Ρευνίκου, Ἀρτσιίσταν, Μαυροβούνιον, Ἄνω καὶ Κάτω Ραβένια, τὰς δύο συνοικίας "Βιχάν" καὶ Μπάλτο - Γκορτζιῶν⁴, Βασταγιός, Σμολιάσου καὶ Δολιανά, μικρὸν μετὰ τὴν κα-

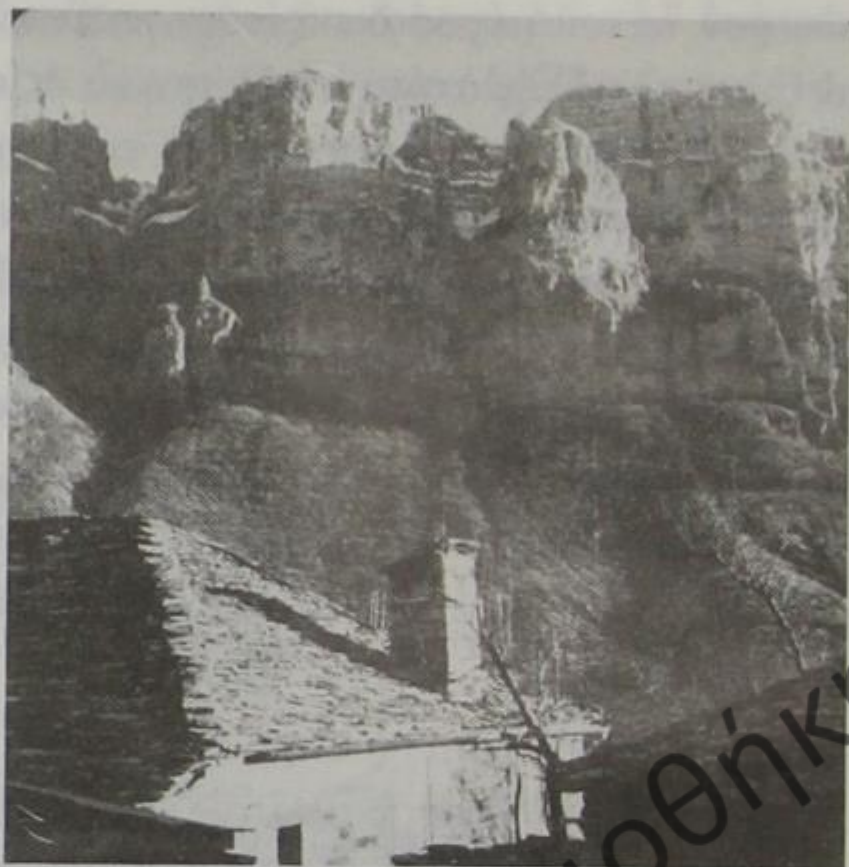
1. Ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Β', σελ. 124 - 125.

2. Γεωγραφικά, ἐνθ' ἀνωτ., 1870, σελ. 3 - 4.

3. Τόμ. Α', σελ. 38 - 39.

4. Σπύρου Στούπη, Πογωνησιακὰ - Βησσανιώτικα, τόμ. Β', σελ. 48: «Στὴν περιοχὴ τοῦ νῦν Γεροπλατάνου, ὑπῆρχαν δυὸ ἄλλοι συνοικισμοὶ μὲ τὸ ὄνομα Βιχάνι καὶ Μπάλτο Γκορτζιά, τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι μετηνάστευσαν στὰ πέριξ τῆς λίμνης Ζαραβίνα. Τὸ σημερινὸ χωριὸ ἀπετελέσθη ἀπὸ ζευγίτες πού μετέφερε ὁ Ἀληζὼτ ἀπὸ τὸ Ζόνι τῆς Γλήνας (=Γλίνα τῆς Κυρᾶς) καὶ τοὺς ἀποκατέστησε στὸν εὐφορο αὐτὸ τόπο πού πρῶτα ἀνήκε στὸ κοντινὸ Μαυροβούνι καὶ τὸ ὁποῖο ἀφήρεσε ἀπὸ αὐτοὺς διὰ πυρὸς καὶ μαχαίρας. Κατόπιν περιῆλθε στοὺς Καραμουρατάτες. Τὸ 1880 εἶχε 65 σπίτια καὶ 450 κατοίκους, τὴν ἴδια δὲ περίπου ἐποχὴ εἶχε δικό του Ἑλληνικὸ σχολεῖο μὲ ἓνα δάσκαλο».

τάκτησιν οικισθέντα καὶ Γενὶ - Κιόϊ, Δολιανά! ἀποκληθέντα, λέγε-

Τὸ σπίτι μου.

1. Σπύρου Στούπη, ἐνθ' ἄνω, σελ. 107: «...Κατὰ τὴν “Δωδώνη” τοῦ Δολιανίτου Χαρ. Κατσαλίδου, ἀπὸ τῆς τσιφλικοποιήσεως αὐτῆς, δηλαδὴ τοῦ 1792, οἱ κάτοικοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἀνθέξουν στὰ δεινὰ τῆς δουλείας, ἄρχισαν νὰ ἀποδημοῦν σὲ ξένες χῶρες καὶ δὲν ἔμειναν τελικὰ οὔτε τὸ 1/10 τῶν Δολιανιτῶν στὸν τόπο τους, ὅπως οἱ οἰκογένειες Λόλη καὶ Γενναδίου. Στὴ Μικρὰ Ἀσία οἱ Μετσαῖοι, Καβιαῖοι, Κατσαλίδαι, Τζαβελαῖοι, Μεσηναῖοι καὶ Πλιάτσικα. Στὴν Αἴγυπτο οἱ Μελιάνοι, Γούμενοι καὶ Λιάκοι. Ἐπίσης ἄλλοι κατέφυγαν στὰ κοντινὰ τῆς χαράδρας τοῦ Βίκου βουνὰ καὶ ἔκτισαν τὸ σημερινὸ Πάπιγκο, κατὰ τὴν “Δωδώνη” πάντοτε καὶ ἄλλα στὴν Πελοπόννησον, ὅπου συνέστησαν χωριὸ μὲ τὸ ὄνομα Δολιανά. Καὶ ὅτι ὅσοι ἔμειναν στὸ χωριὸ τὸ παλιό, ὑπέστησαν τὰ πάνδεινα καὶ ἔμειναν πάμπτωχοι.

Ἄλλα ὅμως φρονοῦν οἱ ἱστορικοὶ Ἀραβαντινὸς καὶ Λαμπρίδης περὶ Δολιανῶν - Παπίγκου, καθὼς καὶ ὅσοι ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ θέμα. Προφανῶς δὲ σφάλλεται ὁ ἐκλεκτὸς Δολιανίτης ἐπὶ τοῦ προκειμένου. Ὑποθέτομε, ὅτι ἀκριβῶς λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως τῆς στενῆς του πατρίδος καὶ τῆς γονιμότητος τοῦ ἐδάφους της, δὲν ἦταν εὐκόλο σ' αὐτὴ νὰ ἐπιζήσῃ εὐημεροῦσα σὲ χριστιανικὰ χέρια κάτω ἀπὸ τὶς γνωστὰς συνθήκες τῆς εὐκολῆς ἀρπαγῆς, τῆς ληστοκρατίας καὶ τῆς μισαλλοδοξίας, κυρίως κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας τῆς τουρκοκρατίας. Ἡ γεωγραφικὴ θέσις τοῦ Παπίγκου, ἔτι δὲ καὶ τὸ ἄγονο τοῦ ἐδάφους του, ἐπιτρέπει νὰ συμπερά-

ται· ὁ δὲ χώρος αὐτοῦ καλύβια τοῦ Παπίγκου πρότερον ἦν»¹.

«Ἡ "Χώρα τοῦ Παπίγκου" ἦτο κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας εὐρεῖα περιφέρεια περὶ τὴν σημερινὴν κώμην Πάπιγκον καὶ τὸ ὁμώνυμον ὄρος, εἰς τὰ βόρεια τῶν Ἰωαννίνων, περιλαμβάνουσα πολλὰ χωρία

νουμε, ὅτι παρεῖχε ἀρκετὴ δόσι ἀσφαλείας καὶ μπορούσε ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀποτελῆ καταφύγιο τῶν χριστιανῶν. Συνεπῶς, ἐὰν πράγματι ἀπὸ Δολιανίτες συνεστήθηκε τὸ Πάπιγκο, ὅπως φαίνεται νὰ ὑποστηρίξη οὗτος, τὸ γεγονὸς τοῦτο θὰ ἔλαβε χώραν κατὰ σκοτεινὴ καὶ ἄγνωστη χρονολογικὴ περίοδο γιὰ τὴν ὁποία δὲν ὑπάρχουν ἀκριβῆ δεδομένα, πὺ νὰ μπορῆ νὰ ὑποστηρίξη κανεῖς μιὰ τέτοια ἄποψι.

Πιθανώτατα, κατὰ τὴ γνώμη μας, τὰ Δολιανὰ νὰ κατεστράφησαν ὄχι γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τοὺς 13 - 14 αἰῶνας τῆς μεγάλης ἀναταραχῆς, ποὺ προκάλεσε ἡ ἐμφάνισις τῶν Ἀλβανῶν καὶ κατόπιν τῶν Τούρκων, ὅποτε διασωθέντες Δολιανίτες νὰ κατέφυγαν στὸ προὔπαρχον τῶν Δολιανῶν Πάπιγκον. Ὡς Παπιγκιώτες δὲ ἐξακολουθοῦσαν νὰ διεκδικοῦν δικαιώματα στὰ Δολιανὰ, στὴν τοποθεσίᾳ τῶν ὁποίων κατὰ τὴν κατάκτηση ἦταν μόνον Παπιγκινὰ καλύβια, πὺ ἀργότερα ἔλαβαν τὴ μορφή συνοικισμοῦ ὀνομασθέντα Γενήκιοι - Δολιανὰ καὶ κατόπιν ἐπεκράτησε καὶ παρέμεινε μόνον τὸ σημερινὸν ὄνομα».

1. Χ. Ι. Σούλη, Ἐγκυκλοπαιδείᾳ Περσοῦ, τόμ. ΙΘ', σελ. 581: «... Παπιγκιοὶ (οἱ), Λαὸς τῆς μεσαιωνικῆς Ἠλείου, κατοικῶν κατὰ τὸ δυτικὸν Ζαγόριον, ὅπου καὶ σήμερον σώζεται τὸ χωρίον Πάπιγκον. Οἱ Παπιγκιοὶ, ἀναφέρεται ἐν τῷ Χρονικῷ τοῦ Πρόκλου, ὅτι τῷ 1399 ἐπολέμησαν μὲ τὸν δεσπότην Ἰωαννίνων Ἰζάουλον ἐναντίον τῶν Ἀλβανῶν. Ὅτι ἡ περιοχὴ αὕτη ἔκμαζεν ἄλλοτε, μαρτυροῦν βυζαντινοὶ ναοὶ σωζόμενοι εἰς Κλειδωνιάουσαν, Ἁγιον Μηνᾶν καὶ ἀλλαχοῦ...». Βλ. ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. ΙΑ', σελ. 887: «...Ἀλλὰ καὶ οἱ κάτοικοι τῶν Κοινοτήτων τοῦ δυτικοῦ Ζαγορίου, ὑποταχθέντες αὐθορμήτως εἰς τὴν βασιδέσσην, ἀπέλαυον μέχρι τοῦ ΙΖ' αἰῶνος εὐρυτάτων προνομίων καὶ ἀπετέλουν αὐτόνομον ἐπαρχίαν μὲ ἔδραν τὸ Πάπιγκον, διὸ καὶ Παπιγκιοὶ ἐκαλοῦντο. Οὗτοι κατὰ τὸν ΙΖ' αἰῶνα, ἐνωθέντες μετὰ τῶν Βοϊνικάδων καὶ τῶν Μαλακασίων, ἦτοι τῶν κατοίκων τοῦ σημερινοῦ ἀνατολικοῦ Ζαγορίου, ἀπετέλεσαν αὐτόνομον κοινοτικὴν ὁμοσπονδίαν, ὡς ἡ τῶν Μαδεμοχωρίων τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῶν Βλαχοχωρίων τῆς Ἠλείου, περιλαμβάνουσαν τὰ μνημονευθέντα 46 χωρία (ἐνίοτε δὲ καὶ περισσότερα), Ζαγόρι ἢ Κοινὸν τῶν Ζαγορίων ἢ βιλαέτι τοῦ Ζαγορίου συνήθως καλουμένην, φέρουσαν χαρακτῆρα φαινομενικῶς μὲν δημοκρατικὸν κατ' οὐσίαν δὲ ἀριστοκρατικόν...». Βλ. ἐπίσης Σπ. Στούπη, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 6, 43, 50, 51.

τοῦ δυτικοῦ Ζαγορίου καὶ ἄλλους οἰκισμοὺς βορείως τῆς Βελλᾶς καὶ μέχρι τῆς Κονίτσης. Οἱ ὄρεινοὶ ὄγκοι τοῦ Παπίγκου ἀποτελοῦν ἀπόρθητον ἀντέρεισμα ὑπεράνω τῶν εὐφόρων ὑπωρειῶν καὶ κοιλάδων, αἱ ὁποῖαι ἐκτείνονται ἀπὸ τῶν πηγῶν τοῦ Καλαμᾶ μέχρι τῆς συμβολῆς τοῦ Ἄωου μὲ τὸν Βοῖδομάτην. Ἀρχαῖα καὶ μεσαιωνικὰ φρουριακὰ συγκροτήματα, προστατεύοντα τὰς ἀπὸ δυσμῶν καὶ νότου προσβάσεις, συνεπλήρωναν τὰ φυσικὰ ὄχυρά τῆς περιοχῆς, τῆς ὁποίας τὸν ἱστορικὸν βίον μαρτυροῦν καὶ παντοειδῆ ἄλλα ἐρεῖπια, περιβαλλόμενα ἀπὸ ἐντυπωσιακοὺς θρύλους. Παλαιαὶ ἐκκλησίαι, μοναὶ κλπ. βυζαντιναὶ πηγαὶ ἀναφέρουν τὸ Πάπιγκον, μνημονεύεται δὲ καὶ εἰς τὸ λεγόμενον Χρονικὸν Κομνηνοῦ καὶ Πρόκλου (παρ. 29), καθὼς καὶ εἰς τὸ ἔμμετρον Χρονικὸν τῶν Τόκκων¹ κατὰ τρόπον μαρτυροῦντα ὅτι οἱ Παπιγκινοί, ὑπὸ ἰδίους ἄρχοντας, ἀπετέλουν ὑπολογίσιμον παράγοντα εἰς τοὺς τοπικοὺς ἀγῶνας τοῦ 14ου καὶ 15ου αἰῶνος.

Αἱ ἄλβανικαὶ ἐπιδρομαὶ ἀφ' ἐνός, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἢ ἐπακολουθήσασα ἐξάπλωσις τῶν Τούρκων ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον, ἀνέδειξαν, φαίνεται, περισσότερο τὴν στρατηγικὴν σημασίαν τοῦ Παπίγκου ὡς προπυργίου τῶν Ἰωαννίνων.

Εἶναι χαρακτηριστικὸν τὸ γεγονός ὅτι ἐνῶ αἱ κάτω τοῦ Παπίγκου κοιλάδες καὶ τὰ δυτικώτερα διαμερίσματα τῆς Ἠπείρου (Βελλά, Πωγωνιανή κλπ.), πολὺ πρὸ τοῦ 1400 ὑποκύπτουν εἰς Ἀλβανοὺς τοπάρχας, ἔπειτα δὲ εἰς διακινούμενα πολεμικὰ σώματα τῆς στρατιᾶς τοῦ ὑποτάξαντος τὴν Ἀλβανίαν σουλτάνου Βογιαζήτ Α' καὶ μετέπειτα εἰς ἐξωμότας Ἀλβανοὺς ἐπιδρομεῖς, οἱ Παπιγκινοὶ ἀνθίστανται ἐπὶ δεκαετίας ὀλοκλήρους καὶ ἡ χώρα των ἐξακολουθεῖ νὰ ὑπάγεται εἰς τὸν δεσπότην τῶν Ἰωαννίνων.

Ἡ τουρκικὴ κατάκτησις εὐρῆκε τὴν περιοχὴν τοῦ Παπίγκου ὑπὸ ἰδιότυπον στρατιωτικὴν καὶ διοικητικὴν συγκρότησιν ἡμι-αυτονομίας, τῆς ὁποίας τὸ καθεστῶς διετηρήθη, φαίνεται, ὑπὸ ὠρισμένας μορφᾶς καὶ κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς Τουρκοκρατίας.

1. *Giuseppe Shiro*, «Τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων», Ἰωάννινα, 1965, σελ. 32.

“Ὅθεν, ἀνταποκρίνεται πλήρως πρὸς τὰ πράγματα, τὸ λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Ἀραβαντινοῦ, ὅτι “ἡ γῶρα τοῦ Παπίγκου ἐσήμαινε μεταξὺ

Τὸ «Χλιαμάτ'κο».

Εὐτυχῶς πού τό ἀγόρασε ὁ κ. Ἀριστομένης Τσίλης, ἀνακαινίσας αὐτό καθ' ὅλοκληρίαν χωρίς καθόλου ν' ἀλλοιωθῇ ἡ παλαιά ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ δομῆ.

τῶν αὐτονόμων χωριῶν τῆς μεσαιωνικῆς Ἠπείρου», ἀναφέρει μὲ κάθε λεπτομέρεια ὁ Λ. Βουνοῦσης¹.

Ὁ Λαμπρίδης, στὰ «Ζαγοριακὰ»² γράφει τὰ ἐξῆς: «Ἡ τοῦ Ἀγίου Βλασίου ἐκκλησία εἰς τὸν Μέγαν Μαχαλᾶν Παπίγκου ἀνηγέρθη τῷ 912 ὑπὸ ἐτέρου ἄρχοντος, οὗ τὸ μὲν ὄνομα ἐξήλειπεν ὁ πανδαμάτωρ, μνημονεύεται ὅμως εἰς τὸ αὐτὸ χρονικὸν ὅτι ἦν ἰσχυρότατος καὶ εἰσέπραττε τοὺς φόρους τῆς Αὐτοκρατορίας». Ἡ ἐκκλησία αὕτη, πολὺ ἀργότερα, ἀνακαινίσθηκε ἀπὸ τὰ θεμέλια, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἐντοιχισμένες πλάκες, τὸ 1852.

Ὑπολείμματα ἀπὸ τὴν παλαιὰ ἐκκλησία ὑπάρχουν ἀκόμα· εἶναι μερικὲς εἰκόνες καὶ ἓνας σκαλιστὸς μυστικὸς δεῖπνος (τμῆμα τοῦ τέμπλου) ἐξαιρετικῆς τέχνης, φυλάσσεται δὲ στὴν Ἀγία Τράπεζα τοῦ Ἀγίου Βλασίου.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 181 - 184.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 25.

Ἐπίσης κατὰ τὸν ἴδιον¹, ἡ Παλιουρὴ (Γέννησις τῆς Θεοτόκου) ἐκτίσθη «τῷ 980 ὑπὸ Ἰωάννου μεγάλου Δομεστίκου καὶ Ἄρχοντος». Ἐδῶ, ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐκκλησία δὲν ὑπάρχει τίποτε².

Μᾶς εἶναι ὅμως ἄγνωστο, ἀπὸ ποῦ πῆρε ὁ Λαμπρίδης τὶς πληροφορίες αὐτές, γιατί ὡς τώρα δὲν μπορέσαμε, ἐρευνώντας διάφορα παλιὰ συγγράμματα, νὰ τὶς διασταυρώσουμε. Πάντως γεγονός ἀναμφισβήτητο εἶναι ὅτι, κι ἂν ἀκόμα οἱ ἐκκλησίες αὐτές δὲν κτίσθηκαν τὸ 912 καὶ 980, ὅπωςδῆποτε θὰ ᾖναι κτισμένες πρὶν μερικὲς τουλάχιστον ἑκατονταετηρίδες ἀπὸ τὴ χρονολογία τῆς ἀνακαινίσεως (1852)³.

Τοῦτο ἐξ ἄλλου φαίνεται ἀπὸ ἐκκλησίες γειτονικῶν χωρῶν, ὅπως

Τὸ «Χλιαμάτ'κο». Ἐξώπορτα.

1. Ἐνθ' ἄνωτ.

2. Περισσότερες πληροφορίες γιὰ ὅλες τὶς ἐκκλησίες τοῦ Παπίγκου μπορεῖ νὰ βρῆ ὁ ἀναγνώστης στὸ ἐπόμενο κεφάλαιο.

3. Βρανούση, ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 182: «Δὲν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ γνωρίζωμεν τί ἀκριβῶς ἀντιπροσωπεύουν τὰ παραδιδόμενα περὶ ἐξαφανισθέντων ναῶν τῆς κώμης Πάπιγκον, μαρτυροῦν ὅμως στοιχεῖα, ὅπως ἡ διατηρουμένη ἀκόμη κτιτορικὴ ἐπιγραφή τῆς Μονῆς Ἀγίας Παρασκευῆς Μονοδενδρίου στὸ Βίχο».

εἶναι «ἡ ἀνέγερσις τῆς μονῆς ταύτης (Βοτσῆς 668 - 685), ὡς καὶ δύο ἑτέρων ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ αὐτοκράτορος (Κωνσταντίνου Πρωγόνου) καὶ συγχρόνως παρὰ τὴν Διπαλίτσαν καὶ Λιτονιάβισταν», συνεχίζει ὁ ἴδιος¹.

Ὁ Λαμπρίδης μᾶς δίδει ἐπίσης τὴν ἐξῆς σπουδαία πληροφορία: «Ἐν τῷ πρὸ 15 ἑτῶν περιήτου ἀνακαινισμῶ συνδρομῇ ἰδίως τῶν κατοίκων τοῦ μεγάλου τμήματος καὶ τῆς ἐκκλησίας, τινῶν δὲ καὶ τοῦ μικροῦ, τοῦ περικαλλεστάτου ναοῦ τοῦ Ἁγ. Βλασίου, κειμένου ἐν τῷ μεγάλῳ τμήματι καὶ ἀνεγερθέντος κατὰ τὸ ἔτος 912 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ Αὐτοκράτορος, εὐρέθησαν λόγχοι ρωμαϊκαί, νομίματα βυζαντινὰ κτλ.»².

Ἐπίσης δὲν εἶναι ἀκόμα γνωστὸ πότε ὁ Χριστιανισμὸς διαδόθηκε στὴν περιοχὴ μας³.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 34.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., 1870, σελ. 25.

3. Ἀθηναγόρου, ἐπισκόπου Παραμυθίας καὶ Φιλιατῶν, Ἐγκυκλοπαιδεία Πυρσοῦ, τόμ. ΙΒ', σελ. 312. Βλ. ἐπίσης Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 34. Τέλος βλ. Σπ. Στούπη, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 73: «Πότε ἐπεκράτησε ἡ θρησκεία τοῦ Χριστοῦ στὴ μεσογειακὴ Ἠπειρο καὶ ἐπὶ τοῦ προκειμένου στοῦ Παπίγκου, δὲν εἶναι ἀπόλυτα ἐξακριβωμένο. Πιθανὸν ἐπειδὴ ὑπῆρχε τὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης (ὁμώνυμο μαντεῖο γνωστὸ σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα. Ἦταν στὴν ἀκμὴ του τὸ 1500 - 1000 π.Χ. Κατεστράφη τὸν 6ον μ.Χ. αἰῶνα) καὶ λόγω γεωγραφικῆς θέσεως ἐν συνδυασμῶ μὲ τὰ τότε μέσα ἐπικοινωνίας κλπ., τὰ τελευταῖα λείψανα τῆς εἰδωλολατρίας νὰ ἔσθυσαν ἐδῶ περὶ τὸ 867 ἐπὶ Βασιλείου τοῦ Μακεδόνο. Καθὼς ἐπίσης ἡ κτίσις τῶν Ἱερῶν Μονῶν τῆς Μολύβδοςκεπάστου, Λιτονιάβιστης κ.ά. περὶ τὸ 670 μ.Χ., ὅπως λέγεται, πραγματικὸ σκοπὸ νὰ εἶχε τὴν ἐδραίωση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὶς ἄγονες καὶ ἀπρόσιτες σχεδὸν τότε περιοχὲς αὐτές.

Μέχρι τοῦ 727 μ.Χ. ὅλη ἡ Ἠπειρος εἶχε ὡς ἀνώτερη ἐκκλησιαστικὴ ἀρχὴ τὸν Πάπα τῆς Ρώμης. Μητροπολιτικῶς δὲ ἡ ἱστορουμένη περιοχὴ ὑπήγετο πολὺ πιθανῶς στὴ Μητρόπολη Νικοπόλεως καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς τελευταίας αὐτῆς, σ' ἐκείνη τῆς Ναυπάκτου ἢ Ἰωαννίνων, ἐὰν εἶχε συσταθῆ τότε, ἀπ' ὅπου κατὰ τὰ χρόνια τῆς Σλαυκρατίας πιθανῶς ἀπεσπάσθη καὶ ὑπήχθη στὴ Μητρόπολη Βελεγράδων. Κατὰ τὸν Συνέκδημον τοῦ Ἱεροκλέους τὸν Στ' αἰῶνα πλησιέστερες τοῦ Παπίγκου ἐπισκοπὲς ὑπῆρχαν: τῆς Πουλχεριουπόλεως (Βελεγράδων - Μπεράτι), τῆς

Στή συνοικία Μπούναρη τοῦ Μεγάλου Παπίγκου ἦταν ἡ ἔδρα τῆς δικαστικῆς καὶ διοικητικῆς ἀρχῆς¹. Ἐδῶ ἦταν τὰ δικαστήρια, ἡ ἀγορά, τὰ ἐργαστήρια², μάλιστα μέχρι σήμερα ἡ τοποθεσία αὐτὴ ποὺ βρίσκεται στὰ δυτικὰ τῆς Μπούναρης λέγεται «Ἀργαστήρι» ἢ «Ἀργαστήρια».

Ἡ εὐημερία ὅμως αὐτὴ δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ διαρκέσῃ ἐπὶ πολὺ, παρὰ τὰ μέτρα ἀσφαλείας τὰ ὁποῖα ἐλάμβαναν. Οἱ λησταί, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἀσυγκρίτως χειρότεροι ἀπὸ τοὺς Τούρκους³, ἔρχονταν συχνὰ - πυκνὰ νὰ διαταράξουν τὴν γαλήνη τῶν ἀπλῶν ἐκείνων ἀνθρώπων. «Τί δ' ἂν εἶποι τις περὶ τῶν λεηλασιῶν, αἰχμαλωσιῶν, ἀφαιρέσεως τῆς ζωῆς τινῶν, πυρπολήσεων οἰκιῶν καὶ ἄλλων κακοπραγμάτων, ἅτινα διεπράχθησαν εἰς τὸ μοιραῖον Ζαγόριον ἀπὸ τοῦ 1878 μέχρι τοῦ 1883 περίπου, ὑπὸ τεράτων ἀποφωλίων καὶ σκυβάλων τῆς κοινωνίας Χριστιανῶν κακούργων; Οὐδαμοῦ τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπήνεγκεν ἡ ληστεία κατὰ τὴν τελευταίαν πολιτικὴν ἀνωμαλίαν, μεγαλυτέραν ἢ ἐν Ζαγορίῳ φθορὰν καὶ καταστροφὴν», γράφει ὁ Λαμπρίδης⁴ καὶ συνεχίζει:

Δρυϊνουπόλεως καὶ τῆς Φωτικῆς. Ἡ τελευταία ὅμως κατὰ τὸν Ἀθηναγόρα Παραμυθίας εὐρίσκετο κοντὰ στὴ θέση Λιμπόνι Παραμυθιάς καὶ ὄχι στὴ Βελλᾶ, ὅπως λένε μερικοὶ ἄλλοι. Ἡ Βελλᾶ ὡς ἐπισκοπὴ ἀναφέρεται τὸν 13ον αἰῶνα. Τὰ δὲ Γιάννινα δὲν εἶχαν ἐμφανισθῆ ἀκόμα τὸν 6ον αἰῶνα ὡς ἔδρα ἐκκλησιαστικῆς ἀρχῆς». Βλ. ἐπίσης καὶ *Κων. Παπαρρηγοπούλου*, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους, ἐπίτομος, Ἀθῆναι, 1899, σελ. 119 - 122.

1. *Λαμπρίδου*, ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 42: «ἐν δὲ τῷ δυτικῷ ὑπῆρχεν ἰδίᾳ πολιτικὴ καὶ δικαστικὴ ἀρχή, ἐδρεύουσα εἰς τὸν νῦν Μέγαν Μαχαλᾶν Παπίγκου».

2. *Λαμπρίδου*, ἐνθ' ἄνωτ., 1870, σελ. 24: «Καὶ τὸ μὲν μεγαλύτερον τμήμα (Μαχαλᾶς) κείμενον ἐφ' ὁμαλῆς καὶ καταρρύτου κοιλάδος καὶ ἀριθμοῦν ἤδη περὶ τὰς 100 οἰκίας, κατοίκους δὲ 700, τὸ πάλαι ἦν ἡ πρωτεύουσα τῆς ἐπαρχίας, ἐνθα δικαστήρια καὶ ἀγοραί, ἐργαστήρια μέχρι τοῦδε καλούμεναι, καὶ πρὸς Δ. κείμεναι».

3. Ἐνδιαφέρον εἶναι καὶ τὸ δημοσιευθὲν εἰς τὸν «Ἡπειρωτικὸν Ἀγῶνα» Ἰωαννίνων τῆς 20.2.1966 ἄρθρον «Τὸ Πάπιγκον καταφύγιον τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν» τοῦ ἀειμνήστου *Γρ. Οἰκονόμου*, ἐλληνοδιδασκάλου, ὑπηρετοῦντος τότε στὸ Πάπιγκο.

4. Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Β', σ. 66.

τῶν ληστῶν ζημίας ὑπέστησαν τὰ ἐξῆς χωρία: Πάπιγκον καὶ Σκαμνέλιον ἀνὰ πέντε χιλιάδας λιρῶν ἀπολέσαντα»¹. «Ἄλλὰ πλὴν τῆς φοβεραῆς ταύτης διὰ τὸ Ζαγόριον ζημίας ἐπῆλθε καὶ ἕτερα μᾶλλον δυσεπανόρθωτος, ἐξεπατρίσθησαν περὶ τὰς 540 - 560 οἰκογένειαι ἐκ τῶν εὐπορωτέρων (42 ἐκ τοῦ Ἰσερνέσι μεθ' ὧν καὶ 6 Ἀθιγγανικαί, 37 ἐκ Μακρύνου, 34 ἐκ Παπίγκου, 24 ἐξ Ἀρτσιόστης»².

Τὸ «Κωτσιοράτ'κο». Ἐξώπορτα.

Ὁ δὲ Ἀναστάσιος Σακελλαρίου, στὸ βιβλίο του: «Τὸ Ζαγόριον καὶ αἱ κατ' αὐτοῦ ἐπιδρομαί»³, γράφει: «Πάπιγκον, ποίαν πρώτην

1. Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Β', σ. 68.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Β', σ. 69 - 70.

3. Κ. Π. Λαζαρίδης, «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ἀρ. 161 - 163, σελ. 647 - 651.

καὶ ποίαν δευτέραν ληστρικὴν κατὰ τῆς ἀτυχοῦς ταύτης κώμης ἐπιδρομὴν νὰ ἱστορήσῃ τις; Μετὰ τὰς κατ' αὐτῆς ἐπιδρομὰς τοῦ διαβοήτου λησταντάρτου Λεωνίδου τρεῖς ἐν διαστήματι τεσσάρων μηνῶν εἰσέβαλεν εἰς αὐτὴν ὁ διαβόητος λήσταρχος Νταβέλης, πολλὰς διαπραξάμενος βίας καὶ πολλὴν ἐκάστοτε λείαν ἀποκομισάμενος. Ἄλλὰ καὶ ἄλλας βραδύτερον ἐπιδρομὰς ὑπέστη ἢ πολυπαθῆς αὕτη κώμη περὶ ὧν λεπτομερεῖς πληροφορίας δὲν ἔχομεν. Ἄρκεϊ νὰ εἴπωμεν, ὅτι ἡ κώμη, ἔνεκα τῶν ληστρικῶν ἐπιδρομῶν, κατέστη σχεδὸν ἔρημος, τῶν πλείστων οἰκογενειῶν ἀπελθουσῶν εἰς τὴν ἀλλοδαπήν».

«20-9-1880 (;): ἔξ Ἀρτσιόστης μετέβησαν ἀμέσως εἰς τὸ πλησιέστερον χωρίον Βετσικὸν καὶ ἀφοῦ ἔλαβον 150 λίρας εἰς μετροῦτὰ καὶ εἰς συνάλλαγμα πληρωτέον μετὰ 4 ἡμέρας τῇ ἐγγυήσει ὄλου τοῦ χωρίου, διηυθύνθησαν εἰς τὸ ἀπέναντι Πάπιγκον, ἐν ᾧ παρέμειναν 34 ὄλας ὥρας, τρώγοντες, πίνοντες καὶ διασκεδάζοντες. Ἐκαυσαν 4 οἰκίας καὶ ἔλαβον καὶ 500 λίρας...»¹. Καὶ συνεχίζει: «18-10-1880: τὴν παρελθοῦσαν Παρασκευὴν, ἡ ληστρικὴ συμμορία ἐπανῆλθε μετὰ ὀκτὼ ἡμέρας εἰς Πάπιγκον καὶ συνεπλήρωσε τὴν λεηλασίαν αὐτοῦ, ποιήσασα ἀνήκουστα κακουργήματα. Ἀνήμερα θηρία ἐδείχθησαν οἱ λησταὶ κατὰ τὴν δευτέραν αὐτῶν ταύτην ἐπιδρομὴν. Οὐδεμίαν οἰκίαν ἄφησαν ἀλεηλάτητον, συνήγαγον ἔξ ὄλων τῶν οἰκιῶν πᾶν ὅ,τι εὔρον ἢ ἄφησαν προηγουμένως εἰς χρήματα καὶ πράγματα, ἐλεηλάτησαν καὶ κατέστρεψαν ὄλα τὰ ἐν τῇ μεγάλῃ ταύτῃ κώμῃ ὑπάρχοντα ἐμπορικὰ καταστήματα, ἔδειραν, ἐπλήγωσαν, ἐφονεύσαν καὶ ἀφοῦ ἔρριψαν γυναῖκα τινὰ εἰς πεπυρακτωμένον κλίβανον, ἦν ἀκολούθως ἐξήγαγον ἡμίκαυστον, καὶ ἄλλα κακουργήματα διεπράξαντο, ἀπῆλθον τὰ τέρατα ταῦτα τῆς ἐρημώσεως. Ἡ εἰς τὸν κλίβανον ριφθεῖσα γυνὴ ἀπεβίωσεν ὡς καὶ τέσσαρες ἄλλοι ἐκ φόβου ἢ μωλώπων».

Ἐπίσης καὶ ὁ Α. Μ. Seliscev γράφει σχετικὰ μὲ τὶς ληστρικὰς ἐπιδρομὰς².

1. Κ. Π. Λαζαρίδη, «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», ἀρ. 133 - 134, σελ. 374 - 375.

2. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμ. 1934, σελ. 245, κριτικὴ ὑπὸ τοῦ Georg Stadtmüller γιὰ τὸ βιβλίον τοῦ Seliscev «Ὁ σλαβικὸς πληθυσμὸς ἐν

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΞΙΟΘΕΑΤΑ ΤΟΥ ΠΑΠΙΓΚΟΥ

Α. ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΚΑΙ ΞΩΚΛΗΣΙΑ

1. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΒΑΣΙΛΕΥ

Στὸ κέντρο τοῦ χωριοῦ (μεσοχώρι) εἶναι χτισμένη ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου, πὺ εἶναι ὁ πολιοῦχος τοῦ χωριοῦ. Ὅσο ἡ ἔξωτερικὴ ὅσο καὶ ἡ ἐσωτερικὴ τῆς ὄψης, ἔχουν κάτι τὸ ἀρχοντικό.

Χτίστηκε, κατὰ τὸν Λαμπρίδη¹, τὸ 912 ἐπὶ Κωνσταντίνου τοῦ

Ἁλβανία καὶ Σόφια». Μακεδονικὸν Ἐπιστημονικὸν Ἰδρυμα (ρωσιστί), σελ. 104 - 110. Δημοσιεύονται πληροφορίες τοῦ Ρωσικοῦ Προξενείου Ἰωαννίνων τῶν ἐτῶν 1858 - 1879, ἀπὸ ἔγγραφα πὺ βρίσκονται στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ρωσικοῦ Ὑπουργείου Ἐξωτερικῶν: «...ἐνάτη πληροφορία (5.9.1879), οἱ κάτοικοι τοῦ Ζαγορίου, δι' αἰτήσεώς των ὑποβληθείσης εἰς τὴν Γενικὴν Διοίκησιν Ἰωαννίνων, ἀνέφερον ὅτι ἡ περιοχὴ των ἐμαστίζετο ἀπὸ τοὺς ληστές. Ὑπενθυμίζομεν μόνον ὅτι ἐν ἡμέρᾳ ἐληστεύθησαν τὰ χωρία Δραγάσι καὶ Πάπιγκον...». Βλ. ἐπίσης Σπ. Σιούπη, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 286, τόμ. Β', σελ. 240 - 242.

1. Ἐνθ' ἀνωτ., 1889, Α', σελ. 25: «Ἡ τοῦ Ἁγίου Βλασίου ἐκκλησία εἰς τὸν Μέγαν Μαχαλᾶν Παπίγκου ἀνηγέρθη τῷ 912 ὑπὸ ἐτέρου ἀρχοντος, οὗ τὸ μὲν ὄνομα ἐξήλειπεν ὁ πανδαμάτωρ, μνημονεύεται ὅμως εἰς τὸ αὐτὸ χρονικόν, ὅτι ἦν ἰσχυρότατος καὶ εἰσέπραττε τοὺς φόρους τῆς Αὐτοκρατορίας». Καὶ στὸ τεῦχος Β', σελ. 197, ὁ ἴδιος συγγραφέας σημειώνει: «Κωμ. Πάπιγκον: Δι' ἔκδοσιν πατριαρχικῆς ἀδείας (1855) πρὸς ἀνακαινίσιν τῆς ἐν τῇ μεγάλῃ συνοικίᾳ τῆς κώμης ἀρχαιοτάτης ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Βλασίου ἐκκλησίας ὁ Ν. Δάσкас ἐδαπάνησε γρ. 5.000. Βαρύτιμος λίαν ἡ ἔκδοσις τῆς πατριαρχικῆς ταύτης ἀδείας. Ἀποροῦντες δὲ καὶ θαυμάζοντες ἐρωτῶμεν, διατί τὰ Πατριαρχεῖα φορολογοῦσι τόσον ἀπηνῶς τοὺς ὀρθοδόξους χριστιανούς καὶ ὅταν οὗτοι ἀνακαινίζωσι ναούς τοῦ Ὑψίστου;». Καὶ σὲ σημείωσι συνεχίζει: «Ἡ ἐκκλησία αὕτη (ἐννοεῖ τὴν Παλιουρῆ) τὸ πρῶτον ἰδρύθη κατὰ τὸ ἔτος 883, ἡ δὲ ἐπ'

αὐτοκράτορος, οἱ συγχωριανοί μας ὅμως κατεδάφισαν ἐκείνη τὴ μικρὴ μὲν σὲ χῶρο, ἀλλὰ μεγίστη σὲ ἀξία τέχνης ἐκκλησία, γιὰ νὰ ἀνεγείρουν στὴ θέση της τὸ σημερινὸ μεγαλοπρεπὲς οἰκοδόμημα.

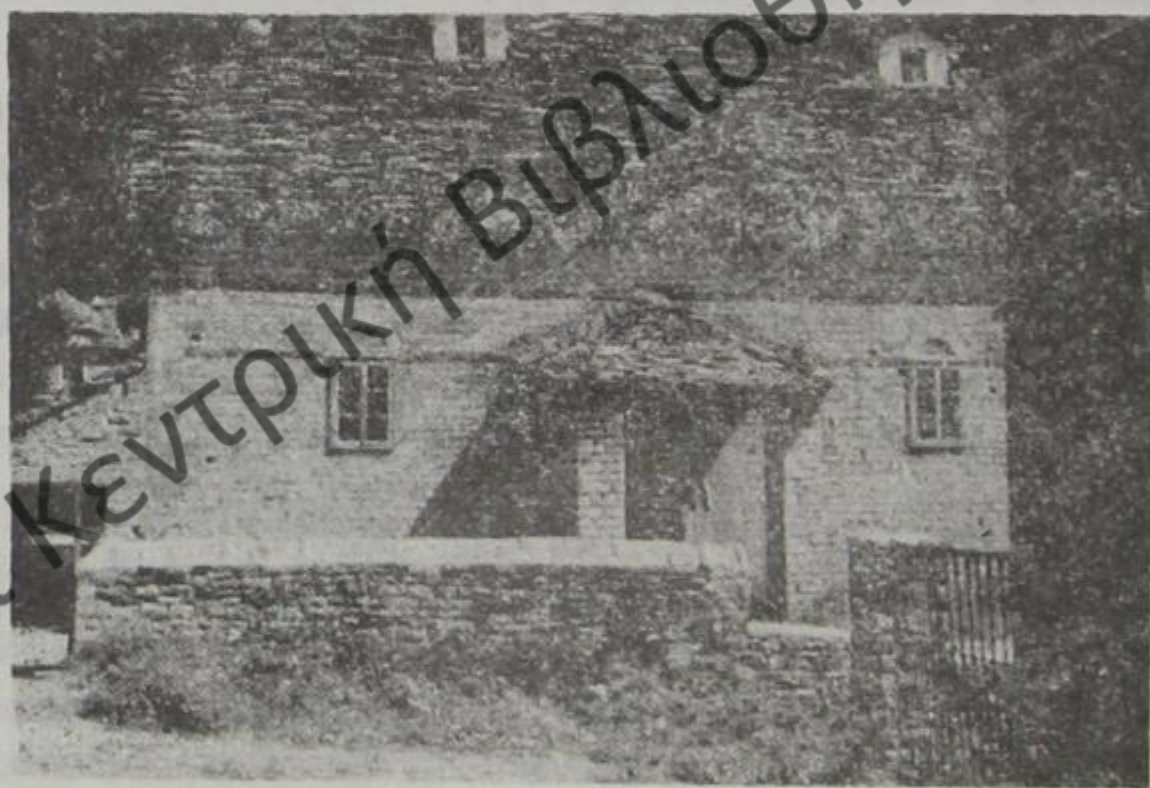
Ἡ ἀνακαίνισή της ὁλοκληρώθηκε τὸ 1852, ὅπως φαίνεται κι ἀπὸ τὶς παρακάτω χρονολογίες ποὺ ὑπάρχουν σὲ ἐντοιχισμένες πλάκες σὲ διάφορα σημεία τῆς ἐκκλησίας:

α) Πάνω ἀπὸ τὴ νότια εἴσοδο ὑπάρχει ἡ χρονολογία «1851».

β) Στὴ νότια πλευρά, πάνω καὶ ἀριστερά, φαίνεται ἡ χρονολογία «1852».

γ) Στὴ βόρεια πλευρά, πάνω καὶ δεξιά, εἶναι ἡ χρονολογία «1852 Ἰουλίου 22».

Ὁ νάρθηκας τῆς κυρίας εἰσόδου (βορινῆς) χτίστηκε τὸ 1914. Στὸ ἐσωτερικὸ, πάνω ἀπὸ τὴν εἴσοδο τοῦ γυναικωνίτη, ὑπάρχει ἡ χρονολογία 1899, στὸν δὲ τροῦλο ἡ χρονολογία 1898.

Εἰκ. 12. Ὁ ναὸς τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Νότια εἴσοδος.

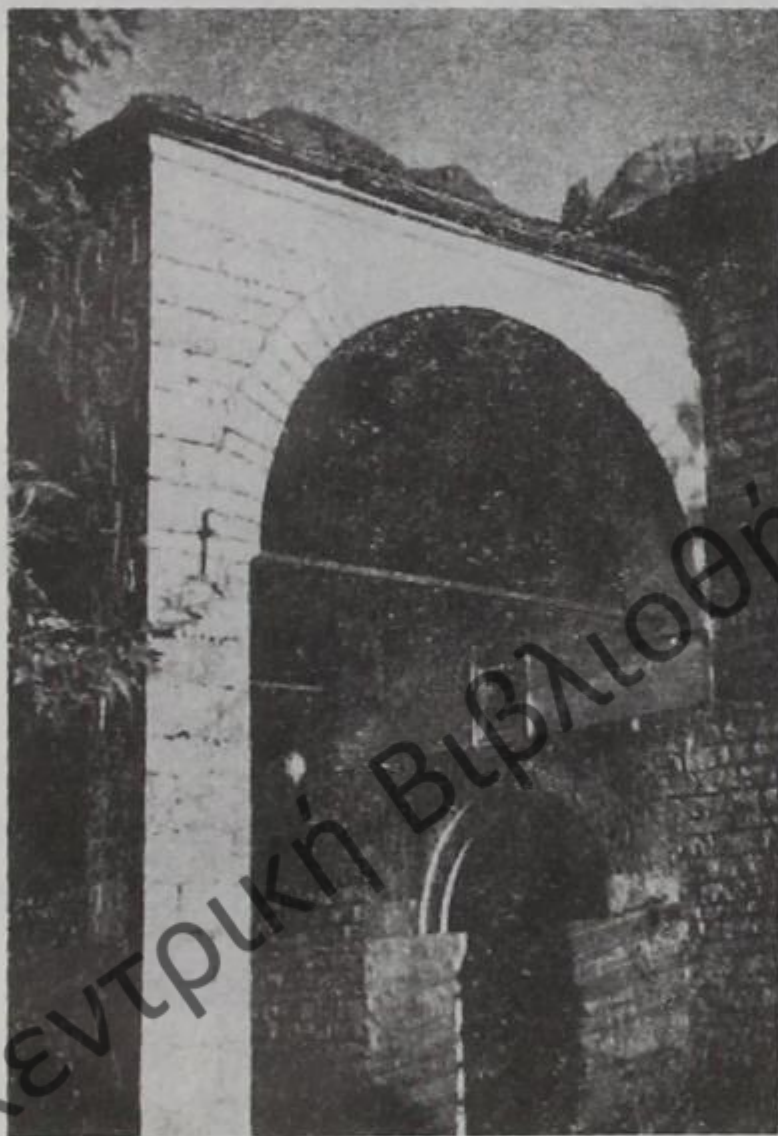
Στὸν τροῦλο ὑπάρχουν οἱ τοιχογραφίες τοῦ Παντοκράτορος, τῶν Προφητῶν, τῶν Εὐαγγελιστῶν καὶ τῶν Ταξιαρχῶν Μιχαὴλ καὶ Γαβριήλ. Σὲ κάποιο σημεῖο φαίνεται ἡ χρονολογία καὶ τὸ ὄνομα

ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Βλασίου κατὰ τὸ 717, τουτέστιν ἀμφότερα ἦσαν λείψανα σεβαστὰ τῆς βυζαντινῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα οἱ Παπικίνοὶ ὄφειλον νὰ σεβασθῶσιν, οἰκοδομοῦντες ἄλλαχοῦ τοὺς νέους ναοὺς».

τοῦ ζωγράφου: «Χρῆστος Ἐξαρχόπουλος ἔγραψε 1878».

Τὸ κουβούκλιο τῆς Ἁγίας Τραπεζῆς καὶ ἡ Προσκομιδὴ ἔγιναν «δι' ἐξόδων τῆς κ. Ἑλένης Κωνσταντίνου Δαλαγιαννοπούλου ἐν ἔτει 1893» (ἡ Προσκομιδὴ) καὶ 1894 (ἡ Ἁγία Τράπεζα).

Ἀπὸ τὴν παλιὰ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου σώζεται σήμερα

Εἰκ. 13. Ναὸς τοῦ Ἁγ. Βλασίου. Νάρθηξ κυρίας εἰσόδου.

μόνο ἓνα κομμάτι τοῦ σκαλιστοῦ τέμπλου, πὺν παριστάνει τὸν Μυστικὸ Δεῖπνο —ἀριστούργημα τέχνης—, καὶ τὸ ὁποῖο φυλάσσεται στὴν Ἁγία Τράπεζα. Ἐπίσης λένε ὅτι σώζονταν ἓνα Εὐαγγέλιο, ἓνας Ἀπόστολος καὶ ἓνα Εὐχολόγιο σὲ μεμβράνες, τὰ ὁποῖα ὁ Φουρτούνας καὶ ὁ Κούλας τὰ πούλησαν στὴ Ρουμανία. Κατόπιν ὅμως, αἰσθανόμενοι πιθανὸν τύψεις, τὰ ἀγόρασαν ἐκ νέου καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰ δώρισαν στὸ Μουσεῖο τῆς Βιέννης! ἀφ' ἑνὸς καὶ ἀφ'

1. Τὴν πληροφορία αὐτὴ τὴν πήραμε ἀπὸ τὸν ἱερέα Κων. Παπαγεωρ-

ἑτέρου διὰ γενναίας προσφορᾶς ἀνακαίνισαν ἐκ θεμελίων τὴν ἐκ-
κλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου.

Εἰκ. 14. Τὸ χαϊάτ' τ' Ἁη - Βλάσ'.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου εἶναι τρισυπόστατος: τιμᾶται
ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Βλασίου, τοῦ Ἁγίου Δημητρίου καὶ τῆς Ἁ-
γίας Τριάδος.

Σπάνια βιβλία

Στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου ὑπάρχουν τὰ κάτωθι βιβλία:

α) Ἐνα Εὐαγγέλιο. Σ' αὐτὸ διαβάζουμε, στὴν πρώτη σελίδα:

γίου καὶ ζητήσαμε περισσότερες λεπτομέρειες περὶ τῆς τύχης των ἀπὸ
τὸν διευθυντὴ τοῦ Μουσείου τῆς Βιέννης, ὁ ὁποῖος μᾶς ἀπάντησε ὅτι
δὲν ὑπάρχουν ἐκεῖ. Ἴσως νὰ χρειάζονται περισσότερα στοιχεῖα.

«Δαπάνη Ἀντωνίου Βορτόλ, τυπογράφου 1745, ἀφιερωθὲν Χρυσάνθου Νοταρᾶ... Πατρ. Ἱεροσολύμων». Ἐπίσης ὑπάρχουν χειρόγραφοι πέντε λέξεις, ἐκ τῶν ὁποίων εὐανάγνωστη εἶναι μόνον «Χριστοδούλου» καὶ ἡ φράσις «Δωρηθὲν τῇ ἐκκλησίᾳ Ἀγ. Βλασίου ὑπὸ τοῦ Ἀρχ. Ἀγάπιος Ἰ.» τὸ 1835, μεταφερθὲν ἐκ Κραϊόβας Ρουμανίας, ἔνθα ἦτο ἐφημέριος τῆς Ἑλλ. Παροικίας. Ἠγοράσθη ἀπὸ Ἰωάν. Βαρδέσην εἰς Κραϊόβαν».

β) Ἐνα λατινικὸ βιβλίον. Στὴν ἀρχὴ διαβάζουμε: «Πλουτάρχου, Πῶς δεῖ τὸν νέον ποιημάτων ἀκούειν». Στὴν τρίτη σελίδα λατινικά: «Grammaticae latinae liber tertius, 1568». Καὶ στὸ τέλος: «Ioannes Graevenivs: Traiectinus Simoy Verrer, Vajle, Hylnaren Becal 1568».

γ) «Io. Gottl. Heineccii, Fundamenta Stili Cultioris. Adiectae Annotationes Io. Matthiae Gesner. Hac editione Novis pluribus et nonnullam antea editis auctae. Lipsiae, Apud Vidvam B. Gaspari Fritschii, CIOICCCXXXVIII».

δ) «Hieronymi Freyeri, Fasciculus Poematvm Latinorum... antiqui et recensvis aevi poetis collectvs. Editio IV. Halae Magdeburgicae. Svmptibus Orphanotrophei, anno CIO ICCC XLII».

ε) Μία χειρόγραφη Ἀκολουθία. Σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «Χειρόγραφος ἀκολουθία τοῦ Ἀγ. Βλασίου, συλλεχθεῖσα ὑπὸ τοῦ Στυλιανοῦ Κίττακα, Ἱερέως κατὰ τὸ 1786 σωτήριον ἔτος ἐν Κερκύρα καὶ ἀντεγράφη παρ' ἐμοῦ τοῦ ἐλαχίστου τῶν ἱερέων Ἀναστασίου καὶ Οἰκονόμου Ἀποστόλου. Ἀφιερουῦται αὕτη ἐν τῷ νεοκτίστῳ Ναῶ τοῦ ρηθέντος ἐν Ἀγίοις πατρὸς ἡμῶν Βλασίου ἐν τῇ ἀγαπητῇ αὐτοῦ πατρίδι Παπίγκου».

Διάφορα ἱερὰ καὶ σκευή

α) Ἐνα ἀντιμήνσιο. Ἐπ' αὐτοῦ ἀναγράφονται: «Παρὰ τῷ ἁ-

1. Ὁ ἐν λόγῳ ἀρχιμανδρίτης κατάγονταν ἀπὸ τὴν οἰκογένειαν τοῦ Βασιλείου Ἀρχιμανδρίτου.

γιονύμω τοῦ Ἁθωνος. Παρὰ Παρθενίου Μοναχοῦ ἐξ Ἑλασσῶνος τῆς Ἑλλάδος».

β) Ἄλλο ἀντιμήνσιο. Σ' αὐτὸ διαβάζουμε: «1813 Ἰουνίου 29, διὰ χειρὸς Ἁθαν. Ἀναγνώστου τοῦ Δημητρίου. Εὐχεται ὑπὲρ αὐτῆς, ἔτι μνήσθητι καὶ τῶν δούλων Κωνσταντίνου ἱερέως καὶ Κωνσταντίνου ἱερέως καὶ δούλων Δημητρίου καὶ Δεσποίνης».

γ) Ἐνα φελόνιο. Παλιό, ἑκατὸ περίπου χρόνων, τοῦ Πρωτοσυγγέλου Ματθαίου.

δ) Ἐνα στοιχάριο. Εἶναι μὲ τὸ παραπάνω φελόνιο.

ε) Ἄλλο φελόνιο. Τὸ εἶχε ἀγοράσει ἀπὸ τὸ Ποζάρεβατς τῆς Ρουμανίας ὁ Χαρακλῆς¹ καὶ τὸ δώρισε στὸν ἱερέα Ἰωάννη Παπαϊωάννου².

στ) Ἐνας παλιὸς ἐπιτάφιος. Σ' αὐτὸν διαβάζουμε: «Ἐδωρήθη ὑπὸ τοῦ Ἀναστασίου Χατζῆ, Δημητρίου καὶ υἱοῦ Νικολάου ἐν ἔτει 1885 Ἰανουαρίου 22... Ἰ... τῆς Ρουμανίας».

Εἰκόνες (τοῦ νέου ναοῦ)

Οἱ εἰκόνες ποὺ ὑπάρχουν στὸ τέμπλο εἶναι: Δεξιά: α) τοῦ Χριστοῦ, β) τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, γ) τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου καὶ δ) τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Ἀριστερά: α) τῆς Παναγίας, β) τῶν: Ἁγίου Βλασίου, Ἁγίου Δημητρίου καὶ Ἁγίας Τριάδος, γ) τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ δ) τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος.

Ὅλες αὐτὲς οἱ εἰκόνες εἶναι ζωγραφισμένες πάνω σὲ μονοκόμματο ξύλο, διαστάσεων 1×1,50 μ. Στὴ βάση τῆς κάθε μιᾶς εἶναι γραμμένα τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ καὶ ἡ χρονολογία: «1864, ἀφιέρωμα τοῦ Μακ. Παναγ. Κούλα δι' ἐπιμελείας καὶ ἐπιστασίας τοῦ (ἐλαχίστου ἐν ἱερεῦσι) Κυρίου Παπα Κων. Πρωτοπαπᾶ τοῦ ἀνειπιού του 1864, χεῖρ Κ.Θ.».

1. Ἀπὸ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ δὲν ἔμεινε κανεὶς ἀπόγονος· σήμερα σώζεται μόνο τὸ σπίτι, εἶναι ἀπέναντι ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

2. Εἶναι ὁ προπάππος τοῦ γράφοντος.

Εἰκόνες (τοῦ παλαιοῦ ναοῦ)

Ἐκ τῆν παλιὰ ἐκκλησία σώζονται καὶ φυλάσσονται στὸν ἄνω ὄροφο τοῦ γυναικωνίτη τέσσερις εἰκόνες: α) τῆς Παναγίας (μεγάλη 0,80×1), β) τοῦ Χριστοῦ, γ) ἄλλη τοῦ Χριστοῦ, μικρότερη, μὲ τὴν ἐπιγραφὴ «Ὁ Μέγας Ἀρχιερεὺς» καὶ δ) μία ἄλλη μᾶλλον τοῦ Χριστοῦ, πὺ δὲν διακρίνεται καθόλου τὸ πρόσωπο.

Ἄλλες εἰκόνες

Στὸ Προσκυνητᾶριο: α) Μία πολὺ παλιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν Ἁγίων Νικολάου, Ἀθανασίου καὶ Χαραλάμπους. Τὴν εἶχε στὸ εἰκόνισμά της ἡ Τσιουλίνα καὶ τὴν δώρισε στὴν ἐκκλησία καὶ β) ἄλλη μία τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ τῶν Ἁγίων Βλασίου, Δημητρίου καὶ Γεωργίου, «δι' ἐξόδων...», ἀλλὰ δὲν διακρίνονται οἱ ὑπόλοιπες λέξεις.

Ἐπίσης στὸ τέμπλο καὶ πάνω ἀπὸ τὶς μεγάλες εἰκόνες, τὶς ὁποῖες εἶδαμε καὶ περιγράψαμε πρὶν, εἶναι ἄλλες μικρότερες διαστάσεων 0,50×0,40. Τὶς δώρισαν οἰκογένειες τοῦ χωριοῦ μετὰ τὴν ἀνακαίνισή της.

Στὸ ἱερὸ ὑπάρχουν τρεῖς παλιές εἰκόνες, πιθανὸν τοῦ Ἁγίου Βλασίου, μὲ σλαβικὰ γράμματα.

Ἐπίσης μὲ σλαβικὰ γράμματα ὑπάρχουν οἱ εἰκόνες: α) τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν, β) τοῦ Ἁγίου Νικολάου, γ) τοῦ Ἁγίου Στυλιανοῦ, δ) τοῦ Χριστοῦ, στὴ βάση τῆς ὁποίας διαβάζουμε: «1769, Χριστοδούλου».

Πολυέλαιοι

Ὁ κεντρικὸς προέρχεται ἀπὸ τὴ Βιέννη· ὁ ἄλλος προέρχεται ἀπὸ τὴν Τεργέστη καὶ δωρήθηκε ἀπὸ τὸν Ζησιάδη¹.

1. Τὸ σπίτι τῆς οἰκογενείας αὐτῆς ἦταν ἐκεῖ ὅπου μένει σήμερα ὁ Ἐλευθέριος Ἰωαννίδης. Μὲ τὸ ἐπώνυμο αὐτὸ συναντήσαμε οἰκογένεια στὴν Κομοτηνὴ, τὰ μέλη τῆς ὁποίας γνωρίζουν ὅτι κατάγονται ἀπὸ τὸ Πάπιγκο.

Ἐξαπιέρογα - Θυμιατὰ

Αὐτὰ ἔγιναν ἀπὸ τὰ ἀσημένια τσαπράζια τῶν γυναικῶν, τὰ ὅποια μετὰ τὸν ἐξευρωπαϊσμό των τὰ δώρισαν στὴν ἐκκλησία.

Μανουάλια

Τὰ δύο πρὸ τῆς Ὁραίας Πύλης μεγάλα μανουάλια δωρήθηκαν ἀπὸ τὴν Κοινότητα, σύμφωνα μὲ τὴν ἀναγραφή: «1859 Δωρεὰ Κοινότητος Παπίγκου».

Δίσκοι

Ἐνας χάλκινος δίσκος γιὰ ἀρτοκλασίες· σ' αὐτὸν διαβάζουμε: «Δωρηθεὶς εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Βλασίου τὸ 1857 ὑπὸ τοῦ Μιχ. Ἰοάννου»¹.

Ἁγία Δείγματα

α) Τοῦ Ἁγίου Χαραλάμπους. Στὴν ἀρχὴ βρίσκονταν στὸ σπῆτι τῆς οἰκογενείας Παπαχαρίση - Τζιόμου, ὅπου σήμερα μένει ἡ οἰκογένεια Ἡλία Ρωμανέλη. Ὁ Παπαχαρίσης ἦταν ἐφημέριος τῆς Μικρᾶς Συνοικίας Παπίγκου καὶ τὰ εἶχε δωρίσει στὴν ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν ἀπὸ κεῖ, ὁ ἱερεὺς Κ. Παπαγεωργίου τὰ μετέφερε στὸν Ἅγιο Βλάσιο, ὅπου καὶ φυλάσσονται σήμερα.

β) Τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα Μαρτύρων. Αὐτὰ βρίσκονταν στὸ σπῆτι τοῦ ἱερομονάχου Ματθαίου Πρωτοσυγγέλου· μετὰ τὸν θάνατό του, ἡ συγγενὴς του Καλλιόπη Ρωμανέλη τὰ δώρισε στὴν ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν, ἀπ' ὅπου ὁ ἱερεὺς Κ. Παπαγεωργίου τὰ μετέφερε στὸν Ἅγιο Βλάσιο. Στὸ ἀσημένιο κουτὶ πού εἶναι τοποθετημένα διαβάζουμε: «1763 Ἀπρ. 11».

Ἱστορία

Γιὰ ποιό λόγο οἱ κάτοικοι τῆς περιοχῆς αὐτῆς, κατὰ τὸν ἐκχρι-

1. Τὸ σπῆτι τοῦ δωρητῆ ἦταν τὸ «Χλιαμάτ'κο».

στιανισμό τους, προτίμησαν ὡς προστάτη τους τὸν Ἅγιο Βλάσιο, χτίζοντας πρὸς τιμὴν του τὴν ἐκκλησία, εἶναι ὅπωςδήποτε ἄγνωστο. Ὑπάρχουν κι ἄλλες ἐκκλησίες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἐξωτερικὸ πρὸς τιμὴν τοῦ Ἁγίου Βλασίου¹, ὡς ἐπίσης καὶ ὀνομασίες χωριῶν ἢ πόλεων μὲ τὸ ὄνομα τοῦ ἁγίου.

Στὰ συναξάρια ἀναφέρονται τρεῖς ἅγιοι μὲ τὸ ὄνομα Βλάσιος.

1) «Ὁ ἐκ Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας μάρτυς, χρηματίσας βουκόλος, θεωρούμενος ὡς προστάτης τῶν ποιμένων, κατὰ τόπους δὲ καὶ ὡς προστάτης τῶν γναφῆων καὶ ξαντῶν, ἐπειδὴ κατὰ τὴν παράδοσιν, τὸν ἐβασάνισαν μὲ μεταλλικὰς κτένας»².

Τὸ ἀπολυτίκιό τοῦ Ἁγίου Βλασίου εἶναι: «Καὶ τρόπων μετόχος καὶ θρόνου διάδοχος τῶν Ἀποστόλων γενόμενος, τὴν προῖξιν εὖρες, θεόπνευστε, εἰς θεωρίας ἐπίβασιν, διὰ τοῦτο τὸν λόγον τῆς ἀληθείας ὀρθοτομῶν καὶ τῇ πίστει ἐνήθλησας μέχρις αἵματος, ἱερομάρτυς Βλάσιε, πρέσβευε Χριστῷ τῷ Θεῷ, σωθῆναι τὰς ψυχὰς ἡμῶν»³.

2) «Ὁ ἐπίσκοπος Σεβαστείας, χρηματίσας ἰατρός καὶ μαρτυρήσας ἐπὶ Λικινίου (316), θεωρούμενος ὡς προστάτης τῶν πασχόντων ἐκ νοσημάτων τοῦ λαιμοῦ, διότι, κατὰ Συμεῶνα τὸν Μεταφρά-

1. Ὑπάρχει καὶ στὴν Κέρκυρα ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Ὅπως μοῦ γράφει ὁ Δ. Σπ. Στούπης, «πρόκειται περὶ τοῦ ὀρθοδόξου μητροπολιτικοῦ Ναοῦ τῆς πόλεως Κερκύρας, πού τιμᾶται εἰς μνήμην τῆς Υ. Θ. Σπηλιωτίσσης καὶ τῶν ἁγίων Βλασίου καὶ Θεοδώρας. Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ὑπῆρχε τὸ 1537, ὅταν κατεστράφη ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἔμεινε ὅμως ἡ τοιχογραφία τοῦ Ἁγ. Βλασίου, πού σώζεται καὶ σήμερα». Κατὰ τὴ Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια (τόμ. Α', σελ. 335) μὲ τὸ ὄνομα Ἅγιος Βλάσιος ὑπάρχουν χωριὰ στὴν Εὐρυτανία, στὴν Κρήτη, στὴ Λειβαδιά, στὴ Γορτυνία, στὴ Στυλίδα, στὴν Ἡλεία, στὴν Τρίπολη (μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ δὲν ὑφίστανται πλέον). Στὸ συμπλήρωμα τῆς ἴδιας Ἐγκυκλοπαίδειας (τόμ. Α', σελ. 96) βρίσκουμε κι ἄλλα χωριὰ μὲ τὸ ἴδιο ὄνομα στὴν Κέρκυρα, στὴ Θεσπρωτία, στὴν Ἄρτα, στὴν Αἰτωλοακαρνανία, στὸ Βόλο, στὴν Εὐβοία, στὰ Καλάβρυτα καὶ στὴν Κορινθία.

2. Ἐγκυκλοπαίδεια «Ἡλῖος», εἰς οἰκείαν λέξιν.

3. Ἐκ τῆς χειρογράφου Ἀκολουθίας, τῆς εὕρισκομένης εἰς τὸν Ἅγιον Βλάσιον Παπίγκου.

στην, ἔσωσεν ἐκ θανάτου παιδίον εἰς τὸν λαιμὸν τοῦ ὁποίου εἶχε σταθῆ ὀστοῦν ἰχθύος»¹.

Ἀπὸ τὸ συναξάριον τοῦ Ἁγίου καὶ ἀπὸ τὴν ἡμέραν πού γιορτάζεται (11 Φεβρουαρίου), φαίνεται ὅτι ὁ ναὸς μας χτίστηκε πρὸς τιμὴν τοῦ δευτέρου ἁγίου. Καὶ τοῦτο γιὰτὶ οἱ περισσότεροὶ ἀπὸ τοὺς Παπιγκιωῖτες, τότε, ἀσχολοῦνταν μὲ τὴν πρακτικὴν ἰατρικὴν (γι' αὐτὸ ἔξ ἄλλου καὶ λέγονταν «βικογιατροί», «Κομπογιαννίτες», «Καταφιανοὶ» κ.ἄ.) καὶ ἐπόμενον ἦταν νὰ προτιμήσουν ἅγιον γιατρό², σὲ συνδυασμὸ μάλιστα μὲ τὴν ἐπικρατοῦσα σὲ ἄλλα μέρη παράδοση, ὅτι ὁ Ἅγιος Βλάσιος εἶναι προστάτης τῶν ζώων³.

1. Ἐγκυκλοπαίδεια «Ἡλιος», εἰς οἰκείαν λέξιν.

2. Ἀπὸ τὴ χειρόγραφη Ἀκολουθία τοῦ Ἁγίου Βλασίου πού βρίσκεται στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγ. Βλασίου στὸ Παπίγκο: «Ἐγεννήθη εἰς Καπαδοκίαν ἐπὶ ἐπάρχου Λικινίου καὶ ἡγεμόνος Ἀγρικόλα. Ἐγένετο ἐπίσκοπος Σεβαστείας. Μετὰ ἀπὸ διωγμοῦς ἀπεσύρθη εἰς ὄρος τι Ἄργος καὶ ἐνεκλείσθη εἰς σπήλαιον ζῶν ἀσκητικῶς. Τὸν ἀγαποῦσαν καὶ σέβονταν ὄχι μόνον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄγρια θηρία,...εἰς τόσον, ὅτι ἐρχόμενα πρὸς αὐτὸν ἔστεχον ἔμπροσθέν του μὲ ἄκραν ἡμερότητα καὶ εὐλάβειαν καὶ δὲν ἤθελον ἵπ' ἐκεῖ ν' ἀναχωρήσουν ἐὰν δὲν ἔθετε τὴν χεῖρα του ἐπάνω των καὶ ἠυλόγει αὐτά. Μετὰ ἀπὸ πολλὰ μαρτύρια, ἀπεκεφαλίσθη». Κατὰ τὸν *Τρύφ. Ε. Εὐαγγελίδην*, «Βίοι Ἁγίων», Ἀθῆναι 1894, «Ὁ Ἅγιος Βλάσιος ἤκμασεν ἐπὶ Λικινίου αὐτοκράτορος 307 - 324. Ἠσχολήθη περὶ τὴν Ἱατρικὴν. Ἐξελέγη ἐπίσκοπος ἐν Γαλατία Σεβαστείας. Ἐπὶ διοικητοῦ τῆς ἐπαρχίας Γαλατίας Ἀγρικόλα ἀπεκεφαλίσθη κατὰ τὴν πολλῶν βασάνων...». Κατὰ τὸν *Μ. Ι. Γαλονό*, «Βίοι Ἁγίων», Ἀθῆναι 1894, «Ὁ Ἅγ. Βλάσιος ἤκμασε τὸν Δ' αἰῶνα, ἐσπούδασεν ἰατρικὴν, δὲν ἤσκησε τὴν ἰατρικὴν ὡς ἐπάγγελμα, ἀλλὰ μὲ πνεῦμα φιλάδελφον ἀπλῶς καὶ ἀγαθοεργόν, ποικιλοτρόπως βοηθῶν κ.λ. ἀσθενεῖς». Τέλος, ὁ *Βίκτωρ Ματθαίου* στὸν «Μέγαν Συναξαριστὴν τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας», Ἀθῆναι 1964, ἔκδ. τρίτη, τόμ. Β', σελ. 281, γράφει: «Βλάσιος ὁ ἐνδοξὸς ἱερομάρτυς τοῦ Χριστοῦ ἤκμασε κατὰ τοὺς χρόνους Λικινίου τοῦ βασιλέως τοῦ κατὰ τὰ ἔτη τη' - τγ' (308 - 321) βασιλεύσαντος, ἦτο δὲ ἐπίσκοπος τῆς Ἀρμενίας Σεβαστείας» (Ἡ Σεβάστεια ἦταν παλιὰ πόλις τῆς ἀνατολικῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τουρκ. Σιβάς ἢ Σουβάς).

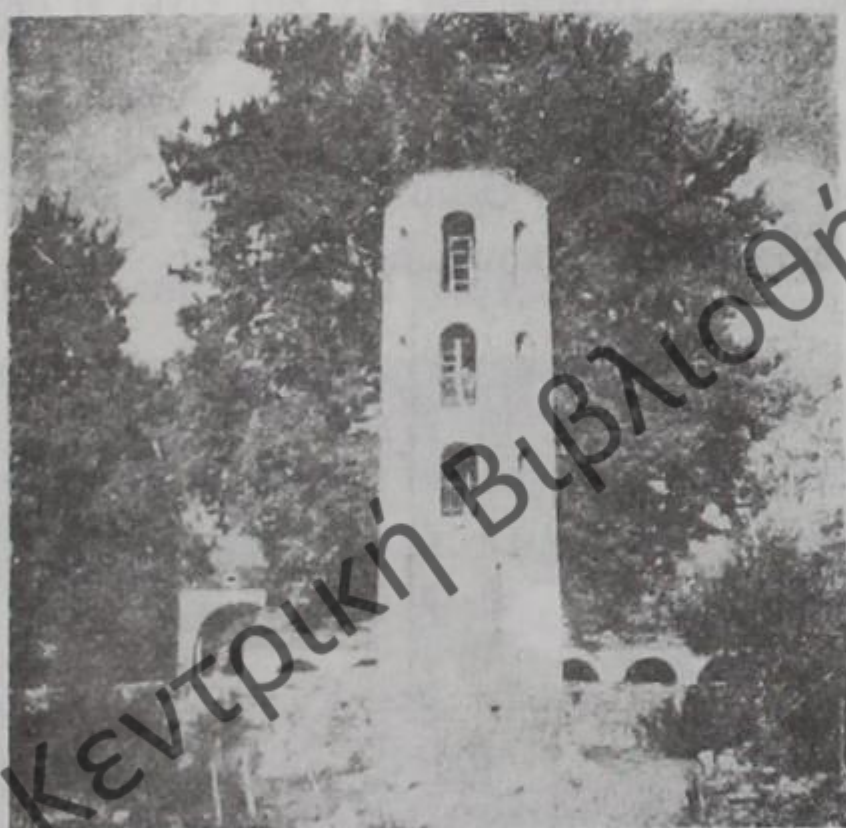
3. Βλ. *Νικολάου Γ. Πολίτου*, Παραδόσεις, τόμ. Α', Ἀθῆναι 1965, σελ. 202 - 204.

Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγίου Βλασίου

Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγίου Βλασίου, χτισμένον στὸ μεσοχώρι, καὶ σὲ ἀπόσταση λίγων μέτρων ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, εἶναι ἓνα ἐπιβλητικὸ καὶ μεγαλόπρεπο κτίσμα, σχήματος ἑξαγώνου, ὕψους περίπου δέκα πέντε μέτρων.

Στὸ ἐσωτερικὸ του ὑπάρχει σκάλα, κατὰ τὸ ἥμισυ πέτρινη καὶ κατὰ τὸ ἄλλο ἥμισυ ξύλινη, ἡ ὁποία φθάνει ὡς τὴν κορυφή.

Ἀποτελεῖται ἀπὸ τρεῖς ὀρόφους, μὲ ἕξι μεγάλα τοξοειδῆ παράθυρα ὁ κάθε ὀροφος¹.

Εἰζ. 15. Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγ. Βλασίου.

Ἡ καμπάνα², ἀρκετὰ μεγάλη, μ' ἓναν ἰδιόρρυθμο ἦχο, εἶναι τοποθετημένη στὴ θολωτὴ πέτρινη ὀροφή του. Στὸν δεύτερο ὀροφο ὑπάρχει κι ἄλλη καμπάνα, μικρότερη ὅμως, ἡ ὁποία ἔχει γλυκύτερο ἦχο, τὴν λέμε «γκλίκιρ-γλίγκιρ».

Ἐπίσης σ' αὐτὸν τὸν ὀροφο ὑπάρχει καὶ τὸ σήμαντρο, τὸ «τσιγ-

1. Τὸ καμπαναριὸ αὐτό, ὅπως μοῦ γράφει ὁ κ. Σπ. Στούπης, ἔχει μεγάλη ὁμοιότητα μὲ τοῦ Ἁγίου Βλασίου Κερκύρας.

2. Τὴν δώρισε ὁ Ἀναστάσιος Χατζῆς, παλποῦς τοῦ Ἀποστόλου Χατζῆ.

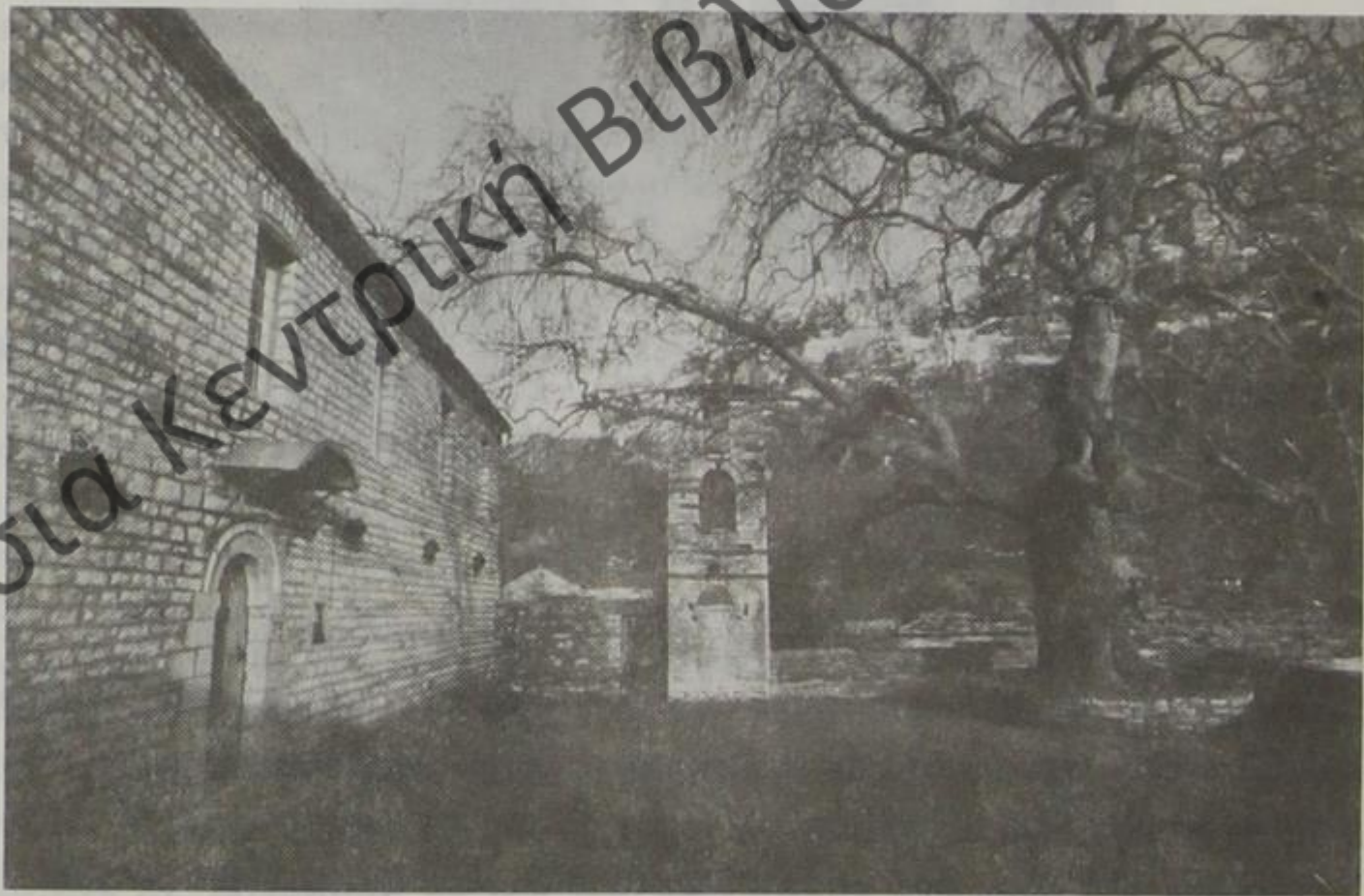
κιρ-τσιγκιρ», τὸ Δεκαπενταύγουστο τὸ μεταφέρουν στὴν Παναγία, καὶ μόνο αὐτὸ σημαίνουν τὶς μέρες αὐτές.

Χτίστηκε τὸ 1887, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴ χρονολογία ποὺ ὑπάρχει κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴ σκεπή, στὴ βορινὴ πλευρά, μὲ ἐντοιχισμένα κεραμίδια: «ΑΩΠΖ»¹.

2. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

Ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου χτίστηκε τὸ 1774 καὶ ἀνακαινίσθηκε ἀπὸ τὸν Χαρακλή τὸ 1880². Σήμερα, ὕστερα ἀπὸ τὶς πολλὲς ἐπισκευὲς καὶ τὴν ἀφαίρεση τοῦ γυναικωνίτη καὶ τοῦ «χαϊτατιοῦ», δὲν παρουσιάζει ἐνδιαφέρον, ἂν καὶ εἶναι ἡ δεύταρη ἐκκλησία μέσα στὸ χωριό.

Στὴ βάση τῆς εἰκόνας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὸ τέμπλο, διαβάζουμε: «Δέησις δούλου τοῦ Θεοῦ Παναγιώτου Ἀναστασίου, χεῖρ εὐτελοῦς ἀναγνώστου τοῦ Οἰκονόμου 1796».

Ὁ Ἁγ-Γιώργης. Ἡ πλατεῖα καὶ τὸ καμπαναριό.

1. Χτίστηκε ἀπὸ προσφορὰς τῶν ἐν Ρουμανίᾳ ἐγκατεστημένων τότε Παπιγκιωτῶν καὶ στοίχισε ἑκατὸ ναπολεόνια.

2. Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄνωτ., τεῦχ. Β', σελ. 197.

Σ' ένα Εὐαγγέλιο, πὸν βρῖσκεται ἐκεῖ, διαβάζουμε: «1768, Σύνθεσις τοῦ Γλυζωνίου, τυπογραφεῖον Νικολάου Γλυκῆ ἐξ Ἰωαννίνων 1776».

Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου

Τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγίου Γεωργίου εἶναι παλαιότερο ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ τοῦ Ἁγίου Βλασίου. Εἶναι ἀπλό, σχήματος παραλληλογράμμου, ὕψους περίπου δέκα μέτρων. Ἔχει δύο καμάρες, στὴ δεύτερη εἶναι τοποθετημένη ἡ καμπάνα.

Στὶς πλευρὲς του, ἀνατολικὴ καὶ δυτικὴ καὶ σὲ δύο σημεία, σχεδὸν στὸ μέσον, ὑπάρχουν ἐντοιχισμένες μαῦρες πλάκες ἡμισφαιρικοῦ σχήματος, ἐπάνω στὶς ὁποῖες, ὅπως φαίνεται, ἦταν σκαλισμένες διάφορες παραστάσεις ἁγίων. Σὲ μιὰ μόνο ἀπ' αὐτὲς διαβάζουμε: «... Ἁγίου Γεωργίου 183...» καὶ σὲ μιὰ ἄλλη φαίνεται καθαρὰ ἡ εἰκόνα τοῦ Ἁγίου Γεωργίου.

3 ΤΗΣ ΠΑΛΙΟΥΡΗΣ (ΓΕΝΝΗΣΕΩΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ)

Στὴν τοποθεσία «Λάκκος», πάνω ἀπὸ τοὺς κήπους τῆς «Κυρλούγκας», πνιγμένη κυριολεκτικὰ στὸ πράσινο ἀπὸ παμπάλαια πουρνάρια καὶ γραβέλια, βρῖσκεται ἀπέριττη ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας, ἡ «Παλιουρὴ».

Ἡ Παλιουρὴ

Υπερφύρος εσωτερική τοιχογραφία στην Παλιουρή, έγινε τό 1873.

Χτίστηκε, κατά τὸν Λαμπρίδη¹, τὸ 980 ὑπὸ Ἰωάννου Μεγάλου Δομέστικου καὶ Ἄρχοντος, μὰ κι αὐτὴν οἱ συγχωριανοί μας δὲν μπόρεσαν νὰ τὴν διατηρήσουν στὴν πρώτη της μορφή, κι ἔτσι χάθηκε ἕνας πλοῦτος ἀρχαιολογικῆς ἀξίας.

4. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ

Βρίσκεται πρὸς τὸ δυτικὸ μέρος τῆς Μπούναρης, πέντε λεπτά ἔξω ἀπὸ τὸ χωριό.

Πότε χτίστηκε, δὲν εἶναι γνωστό². Μόνο στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ

Ο Ἅγιος Ἀθανάσιος.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., 1889, Α', σελ. 25: «Ἡ δὲ εἰς τὸν Μικρὸν Μαχαλᾶν τοῦ αὐτοῦ χωρίου ἐκκλησία, Παλιουρῆ νῦν καλουμένη, ιδρύθη τῷ 980 ὑπὸ Ἰωάννου Μεγάλου Δομεστίκου καὶ Ἄρχοντος». Τοῦ ἴδιου, τευχ. Β', σελ. 197: «Τίς δὲ πρὸς ἀνακαίνισιν ἑτέρας ἐκκλησίας ἐπ' ὀνόματι τῆς Γεννήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν τῇ μικρᾷ συνοικίᾳ τῆς κωμοπόλεως ταύτης ἐδαπάνησεν;». Ὁ ἴδιος δέ, σὲ ὑποσημείωση, συνεχίζει: «ἡ ἐκκλησία αὕτη τὸ πρῶτον ιδρύθη κατὰ τὸ 883». Γιατί ὅμως ὑπάρχει διαφορὰ στὴ χρονολογία κτίσεως, τόσο στὴν Παλιουρῆ, ὅσο καὶ στὴν τοῦ Ἁγίου Βλασίου;

2. Ὁ Λαμπρίδης, στὰ «Ζαγοριακά» του, ἔκδ. 1870, σελ. 24 γράφει ὅτι χτίστηκε τὸ 1800 μὲ ἔξοδα τοῦ Πολυχρόνη Μασούλα. Καὶ στὸ τευχ. Β', σελ. 197: «Πρὸς ἀνακαίνισιν δὲ τῆς ἐπ' ὀνόματι τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου ἐκκλησίας ὁ Μ. Ι. Μασούλας ἐδαπάνησε γρ. 2.000».

της, ὑπάρχει σκαλισμένη σὲ πέτρα ἢ χρονολογία: 1769, ἀλλά, ἀφορᾷ τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας ἢ κάτι ἄλλο;

Εἰκόνες

Ἀριστερὰ τῆς Ὁραίας Πύλης βρίσκεται ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας, στὴ βάση της διαβάζουμε: «Δι' ἐξόδων Μιχαὴλ Π. Τσέλιου, Ἰουνίου 10».

Δεξιὰ βρίσκονται οἱ ἐξῆς εἰκόνες:

α) Τοῦ Χριστοῦ, στὴ βάση της διαβάζουμε: «Δι' ἐξόδων Β. Κ. Μασιούλα 1870, Ἰουνίου 5».

β) Τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «Δι' ἐξόδων Κυρίου Ἰω. καὶ Μιχαὴλ Π. Μασιούλα 1870».

γ) Τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Σ' αὐτὴ δὲν φαίνεται καθαρὰ οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ οὔτε ἡ χρονολογία, παρὰ μόνον: «Δι' ἐξόδων Κυρίου Μιχαὴλ καὶ Ἰω.», κατὰ πᾶσαν πιθανότητα, θὰ εἶναι πάλι τῆς οἰκογενείας Μασιούλα, τὸν ἴδιο χρόνο· τὰ ὑπόλοιπα γράμματα ἔχουν καταστραφῆ ἀπὸ τὴν ὑγρασία.

Στὸ ἱερὸ ὑπάρχουν ἄλλες δύο πολὺ παλιές εἰκόνες, σχεδὸν κατεστραμμένες, μία τῆς Παναγίας τῆς Ὁδηγητρίας, ἡ ὁποία μετὰ δυσκολίας διακρίνεται, καὶ ἡ ἄλλη τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου, τελείως σαρακοφαγωμένη. εὐτυχῶς ὅμως πὺρ ἡ εἰκόνα φαίνεται ἀκόμα ἀρκετὰ καθαρὰ, ἀλλὰ πόσο θὰ κρατήσουν ἀκόμα, ἂν δὲν ληφθῆ κάποια μέριμνα; Εἶναι ζωγραφισμένες σὲ μονοκόμματο χονδροπελεκημένο μὲ «μπαλτὰ» ξύλο.

5. ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ

Πότε χτίστηκε ἡ Ἀγ. Παρασκευή, δὲν εἶναι γνωστό. Ὑπάρχει στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ της, σκαλισμένη σὲ πέτρα, ἡ χρονολογία 1898. Δὲν νομίζουμε ὅμως ὅτι ἀφορᾷ τὸ χτίσιμο τῆς ἐκκλησίας, οὔτε τὴν ἀνακαίνισή της, γιατί οἱ εἰκόνες μαρτυροῦν ὅτι εἶναι μία ἀπὸ τὶς παλαιότερες ἐκκλησίες στὸ χωριό. Τοῦτο ἐξάλλου ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὰ ξύλινα δέματα (εἶδος σινιάζ), πὺρ ὑπάρχουν γύρω - γύρω στοὺς τοίχους της.

Εἰκόνες

- α) Τῆς Παναγίας. (Περισσότερο κατεστραμμένη ἀπ' ὅλες).
- β) Τοῦ Χριστοῦ.
- γ) Τοῦ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου.
- δ) Τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς.

Ὅλες οἱ εἰκόνες εἶναι πολὺ παλιές, σὲ μονοκόμματο ξύλο, πελε-

Ἡ Ἀγία Παρασκευή.

κημένο μὲ μπαλτά, λίγο κατεστραμμένες, ἀλλὰ πουθενὰ δὲν διακρίνεται ἡ χρονολογία καὶ τὸ ὄνομα τῶν δωρητῶν.

ε) Ἄλλη τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, μικρότερη ἀπὸ τὴν παραπάνω σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «Δαπάνη τῶν συζύγων Ἀποστόλου καὶ Μαρίας Χ. Λάπα 1931, Νικολαΐδης».

στ) Ἄλλη τῆς Ἀγίας Παρασκευῆς, ὅπως καὶ ἡ προηγούμενη, σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «Ἀφιέρωμα Καλλιόπης Χ. Τσέλιου, 1936».

6. ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ (ΚΟΙΜΗΣΙΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ)

Νοτιοανατολικά τῆς συνοικίας Σιόποτο, εἶναι ἡ ἐκκλησία τῆς Παναγίας, πὺν γιορτάζει στὶς 15 Αὐγούστου. Εἶναι μιὰ πολὺ ὄμορφη ἐκκλησοῦλα, τῆς ὁποίας οἱ τοῖχοι καὶ ὁ τροῦλος καλύπτονται ἐξ ὄλο-

κλήρου με ἐξαιρετικὲς τοιχογραφίες.

Στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ ὑπάρχει μὲ κεραμίδια ἢ χρονολογία 1774, ἀλλὰ ἀφορᾷ τὸ χτίσιμο ἢ τὴν ἀνακαίνιση;

Σὲ ὑπέρθυρη ἐσωτερικῶς ἐπιγραφὴ διαβάζουμε: «1872 τὸ γράφο 1872 Μαρτίου 5 τῶν ἀειδήμων καὶ ἀειμνήστων λασαθετῶν ὡς ἡμῶν τὸν συντρέξαντα πρὸς φωτισμὸν ἡμῶν καὶ τάξαι αὐτοὺς ἐν χορῷ τῶν δικαίων σου καὶ φίλατε τὴν νεολέαν σου ἀπὸ πάσις ἡπι-

Ἡ Παναγία (Κοιμησις τῆς Θεοτοκοῦ).

ρίας ἦνα πράττομεν κύρι δόξασι. Ὁ Ἀθανάσιος μοναχὸς Χρισικὸς καὶ κτήτωρ». Παραπλεύρως τῆς ἐπιγραφῆς αὐτῆς ὑπάρχει ἡ προσωπογραφία τοῦ μοναχοῦ, τοῦ κτήτορος, ὁ ὁποῖος στὸ χέρι του κρατᾷ τὴν ἐκκλησία. Λένε δέ, ὅτι τὸ σπίτι του ἦταν ἐκεῖνο, στὸ ὁποῖο σήμερα μένει ἡ οἰκογένεια Κ. Δερβένη.

7. ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΚΥΡΙΑΚΗΣ

Περίπου δύο ὥρες πρὸς βορρᾶν τοῦ Μεγάλου Παπίγκου, στὸ Βουνό, εἶναι χτισμένο τὸ ἐκκλησάκι τῆς Ἀγίας Κυριακῆς. Πότε καὶ ἀπὸ ποιὸν χτίστηκε, μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Καμιὰ ἐπιγραφὴ δὲν φαίνεται πουθενά, οἱ τοῖχοι της εἶναι ἀπὸ «ξερολίθ'» καὶ κάθε λίγο

πέφτουν, ιδίως κατά τὸ χειμῶνα ἀπὸ τὰ πολλὰ χιόνια. Ἐπομένως κι ἂν ὑπῆρχε ἐπιγραφή, μὲ τὶς ἀλλεπάλληλες ἐπισκευές θὰ ἔχη καταστραφῆ.

Γιορτάζει στὶς 7 Ἰουλίου. Παλαιότερα πήγαιναν ὅλοι οἱ χωριανοί, ὅπου γίνονταν «τετρακούβερο» γλέντι στὸν ἴσκιο ἑνὸς πελώριου «μουρτζίνου», ποὺ ἦταν ἀκριβῶς μπροστὰ στὴν ἐκκλησία, καὶ ποὺ κάηκε ἀπὸ κεραυνὸ πρὶν περίπου τριάντα χρόνια.

Ἡ Ἁγία Κυριακή.

Τὰ τελευταία χρόνια, πηγαίνει μόνο ὁ παπὰς καὶ ἐλάχιστοι χωριανοί, ὅσοι νοσταλγοῦν τὸ παρελθόν. Τακτικοὶ προσκυνηταὶ εἶναι οἱ τσοπάνηδες, οἱ ὁποῖοι καταφεύγουν σ' αὐτή, πότε γιὰ νὰ προφυλαχτοῦν ἀπὸ τὶς δυνατὲς τὶς μπόρες καὶ πότε γιὰ νὰ κάνουν τὸ σταυρὸ τους καὶ ν' ἀνάψουν τὰ κανδήλια.

Ἐδῶ ταιριάζουν ἀπόλυτα οἱ στίχοι τοῦ ποιητῆ: «εἰς τὸ βουνὸ ψηλὰ ἐκεῖ / εἶναι ἐκκλησιὰ ἐρημική. / τὸ σήμαντρό της δὲν χτυπᾶ, / δὲν ἔχει ψάλτη οὐδὲ παπά».

Β. ΤΟΥ ΛΗ - ΔΙΑ

Ἡ ἐκκλησία αὐτὴ βρίσκεται πρὸς τὰ δυτικὰ τοῦ Μεγάλου Παπίγκου, σ' ἓνα καταπράσινο ἀπὸ δέντρα λόφο, καὶ ἀπέχει περὶ τὰ δέκα πέντε λεπτά.

Τὴν ἡμέρα πού γιορτάζει (20 Ἰουλίου) πανηγυρίζει ὅλο τὸ χωριό. Παλαιότερα γίνονταν μεγάλο γλέντι. Σήμερα ἐξακολουθεῖ βέ-

Ὁ Ἀη-Λιάς

βαια νὰ γίνεται τὸ πανηγύρι, ἀλλὰ ὄχι ὅπως ἄλλοτε. Καὶ ἀντὶ ὁ χορὸς νὰ γίνεται ἐκεῖ, ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, κάτω ἀπὸ τὰ παχύσκια δέντρα, γίνεται στὸ μεσοχώρι τοῦ χωριοῦ.

Εἶναι ἡ μόνη ἐκκλησία, ἡ ὁποία δὲν ἔχει νερό, γι' αὐτὸ ἡ Κοινότης φρόντισε κι ἔφτιασε στέρνα μέσα στὴν ἐκκλησία, ἐξασφαλίζοντας ἔτσι τὸν κόσμον ἀπὸ νερό.

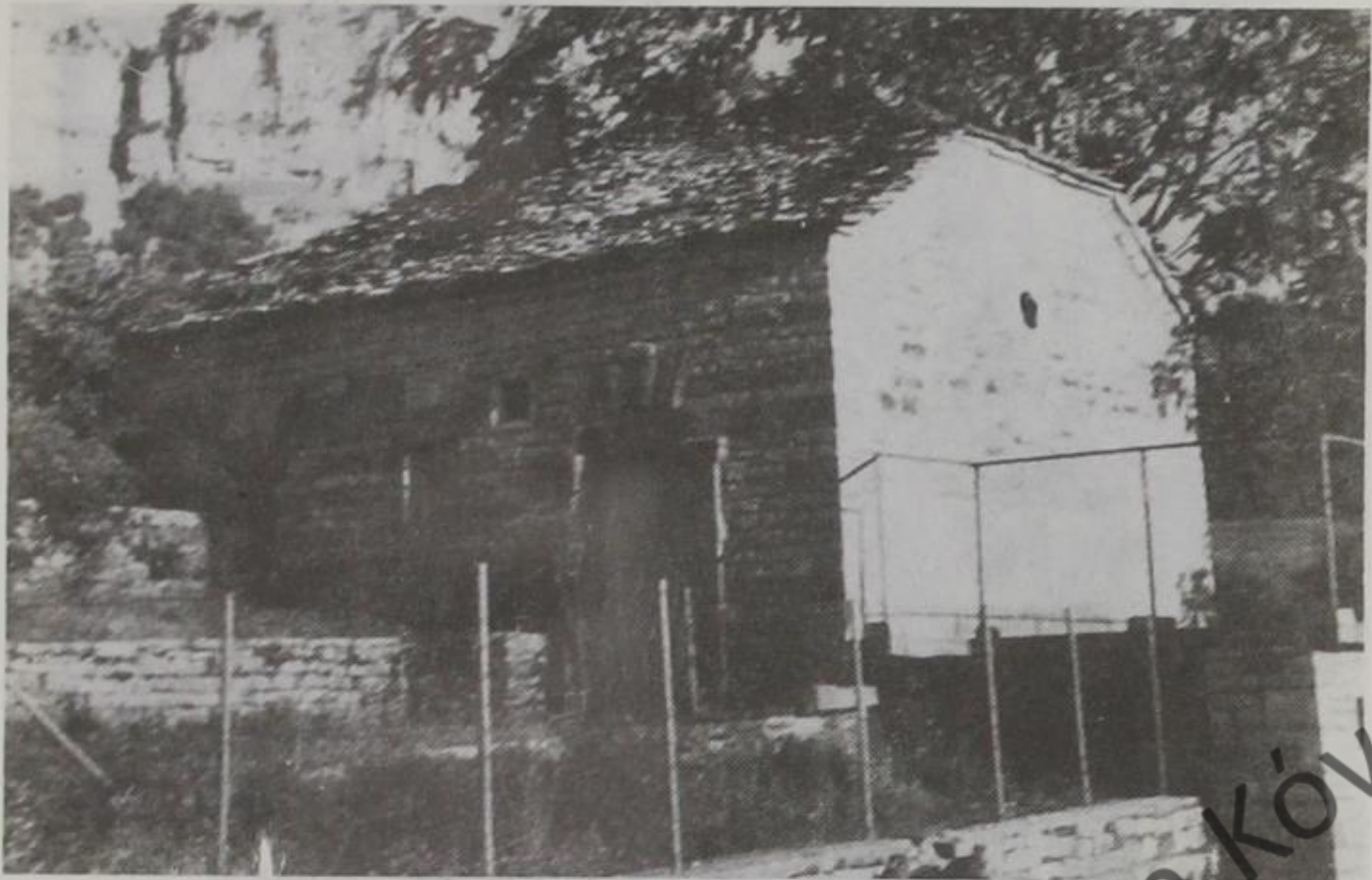
Ἡ ἐκκλησία, ὅπως βρίσκεται σήμερα, δὲν φαίνεται νὰ παρουσιάσῃ κανένα ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον. Ἐπίσης δὲν εἶναι γνωστό, πότε καὶ ἀπὸ ποιούς χτίστηκε.

9. ΤΩΝ ΛΥΓΩΝ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

Βρίσκεται σὲ ἀπόσταση πέντε λεπτῶν νοτιοδυτικὰ τοῦ Μεγάλου Παπίγκου, στὴ θέση «Π'γάδια». Κάτω ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν ἐκκλησία εἶναι οἱ ὁμώνυμες βρύσες.

Γιορτάζει στὶς 30 Ἰουνίου.

Ἀνακαινίσθηκε ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν ὑπέρθυρη ἐπιγραφή σὲ ἐντοιχισμένη πλάκα: «δαπάναις τῶν ἀδελφῶν Γκέκη ἐν ἔτει σωτηρίῳ 1904».

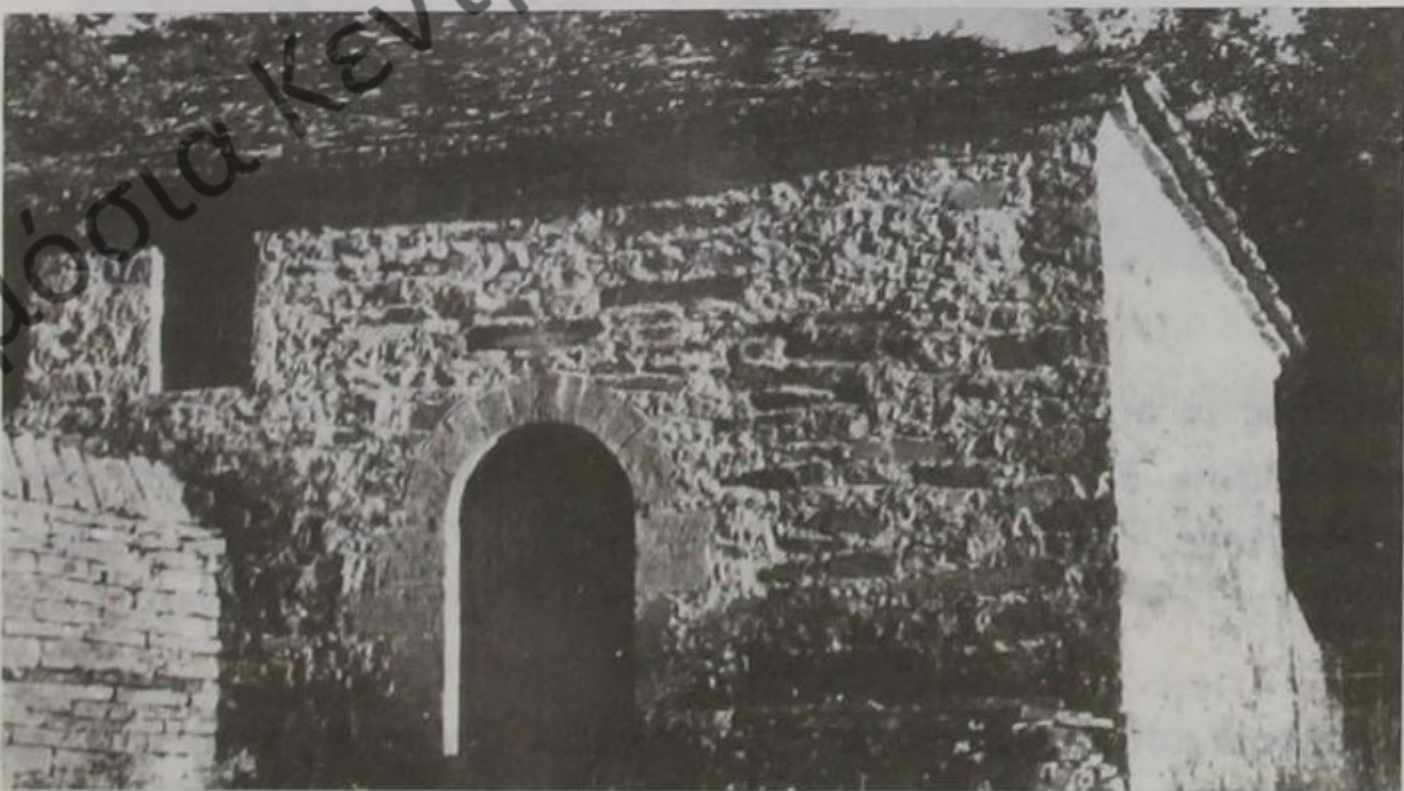

Οἱ Ἅγιοι Ἀπόστολοι.

10. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ

Βρίσκεται πρὸς νότον τοῦ Ἀνήλιου, ὅπου καὶ τὸ Κοινοτικὸ Νεκροταφεῖο.

Οἱ παλιοὶ ἔλεγαν ὅτι στὴ θέση τῶν δύο αὐτῶν ἐκκλησιῶν ἦταν ἄλλες πολὺ μικρές, μὲ πολὺ μικρὸς πόρτες καὶ ἀντὶ γιὰ παράθυρα, εἶχαν μικρὰ ἀνοίγματα, ἴσια-ἴσια γιὰ νὰ ἔμπαινε ἐλάχιστο φῶς καὶ ἀέρας.

Ὁ Ἅγιος Νικόλαος.

Ἡ εἴσοδος τοῦ Νεκροταφείου.

11. ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΚΑΙ ΕΛΕΝΗΣ

Βρίσκεται στὰ νοτιοδυτικὰ τοῦ Μεγάλου Παπίγκου, ἀπέχει δὲ περὶ τὰ δέκα λεπτά. Πότε καὶ ἀπὸ ποιούς χτίστηκε, δὲν μᾶς εἶναι γνωστό. Οἱ παλιοὶ ἔλεγαν ὅτι ἦταν μοναστήρι.

12. ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΧΡΙΣΤΙΟΦΟΡΟΥ (ΕΪΚΟΝΙΣΜΟΣ)

Πρὸς τὸ δυτικὸ μέρος τῆς Μπούναρης, στὴν κορυφὴ τοῦ ὄμωνύμου λόφου, δεσπόζοντας τοῦ χωριοῦ, μοναδικοῦ γιὰ ρομαντικοὺς περιπάτους, εἶναι χτισμένο τὸ εἰκόνισμα τοῦ Ἁγίου Χριστοφόρου.

13. ΤΗΣ ΑΓΙΑΣ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗΣ (ΕΪΚΟΝΙΣΜΟΣ)

Δυτικὰ τοῦ Μεγάλου Παπίγκου καὶ σὲ ἀπόσταση ἑνὸς τετάρτου τῆς ὥρας βρίσκεται τὸ εἰκόνισμα τῆς Ἁγίας Παρασκευῆς. Χαρα-

Το μνημείο του Α. Κόνι και της Γεωργίας.

Άγιος Χριστοφορος (Το εικονισμα τ' Αη-Χ' στοφουρ').

κτηριστικό του γνώρισμα είναι τὸ αἰωνόβιο πουρνάρι πὸν στέκει πλάι του.

Ἐδῶ, στὴν περιοχὴ γύρω ἀπὸ τὸ εἰκόνισμα, θὰ ἔπρεπε νὰ ἦταν «τὸ ἐρημωθὲν χωρίον Ἀγία Παρασκευή», πὸν ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης¹.

1. Ζαγοριακά, Ἀθήναι 1870, σελ. 4.

Τό εϊκόνισμα τοῦ Ἁγ-Γιάννη στό Μεγ. Πάπιγκο.

Τό καμπαναριό τ' Ἁγ-Ταξιάρχ'.

Στή μικρή καμπάνα εἶναι ἀνάγλυφα:
«1808 CARALAD I. MKHILIETD
FONDATORD FIECAHPANE»

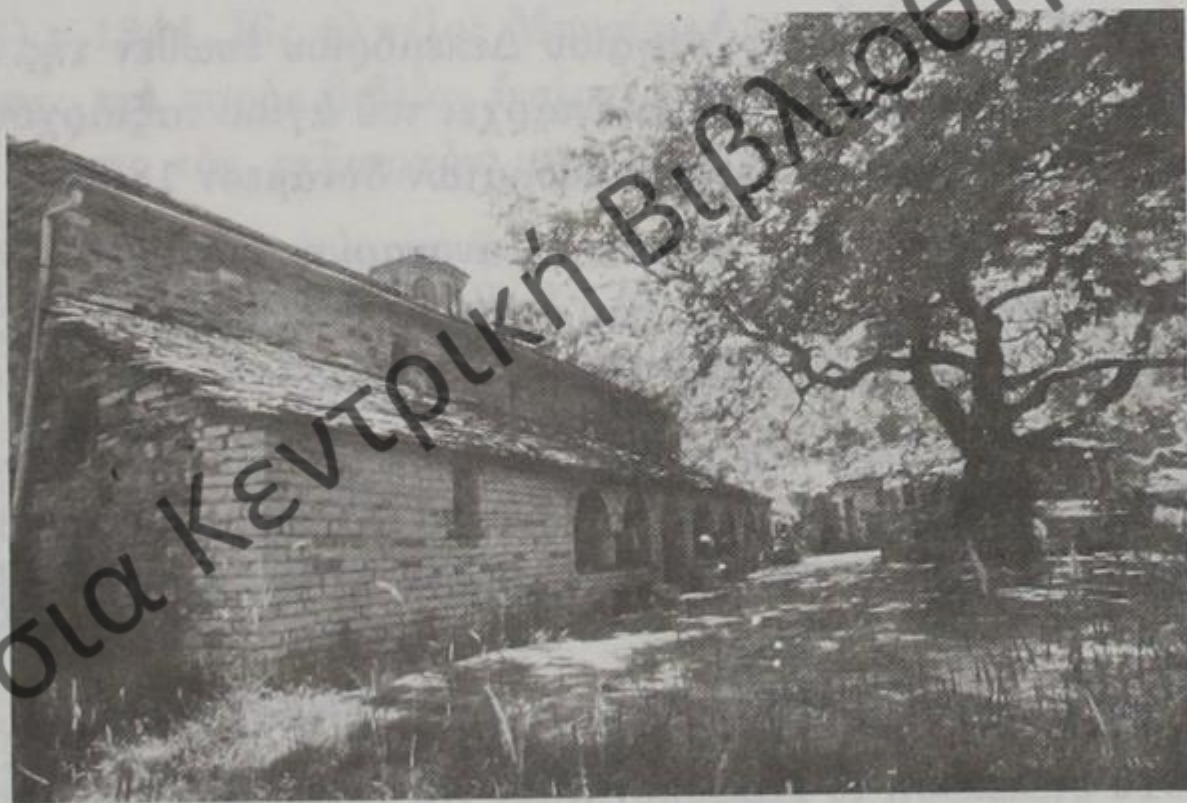
καί στή μεγάλη ἐπίσης ἀνάγλυφα:
«Ἀφιεροῦται τῇ Ἐκκλησίᾳ Ταξιαρχῶν
Μικροῦ Παπίγκου ὑπό τοῦ Βασιλείου
Μερτζιανοπούλου, Ἰουνίου 15 1901».

Κάποτε, όταν ὁ δρόμος περνοῦσε ἀπὸ κεῖ, οἱ χωριανοί μας φεύγοντας ἔπαιρναν θάρρος καὶ δύναμη, ἐρχόμενοι δὲ εὐχαριστοῦσαν, ἔστω καὶ μόνο μὲ τὸ σημεῖο τοῦ σταυροῦ. Αὐτὸ ἀρκοῦσε, τὰ ἔλεγε ὄλα!

14. Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΤΩΝ ΤΑΞΙΑΡΧΩΝ

Ἡ ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν εἶναι ἡ μόνη πού ὑπάρχει στὴ συνοικία τοῦ Μικροῦ Παπίγκου.

Εἶναι πολὺ παλαιὰ κι ἔχει ὠραιότατο σκαλιστὸ τέμπλο. Δικαίως ἡ ἀρμοδία ὑπηρεσία τοῦ Ὑπουργείου Πολιτισμοῦ καὶ Ἐπιστημῶν τὴν χαρακτήρισε ὡς «διατηρητέαν» καὶ μερίμνησε μὲ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἀναστήλωσή της, προλαβαίνοντας ἔτσι τὴν φθορὰ ἑνὸς βυζαντινοῦ μνημείου μεγάλης ἀρχαιολογικῆς σημασίας γιὰ τὸν τόπο μας.

Ὁ Ἄη-Ταξιάρχης στό Μ. Πάπιγκο.

Πότε καὶ ἀπὸ ποιούς χτίστηκε, δὲν μᾶς εἶναι γνωστό. Βέβαιο πάντως εἶναι, ὅτι εἶναι πολὺ παλαιὰ καὶ ὅτι κάποτε ἦταν μοναστήρι. Αὐτὸ ἐπιβεβαιώνεται καὶ ἀπὸ τὶς ἐνθυμήσεις πού ὑπάρχουν σὲ διάφορα ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, ἀνήκοντα ἄλλοτε στὴν ἐκκλησία τῶν Ταξιαρχῶν καὶ εὐρισκόμενα ἤδη στὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Γεωργίου Γορίτσας (νῦν Καλλιθέας).

Εὐχαριστοῦμε θερμὰ τὸν αἰδεσιμώτατο ἱερέα Γεώργιο Παῖσιο, πὺ εἶχε τὴν καλοσύνη νὰ τὶς ἀντιγράψῃ καὶ νὰ μᾶς τὶς στείλῃ. Ὅπως μᾶς γράφει, «Ἐν ὄλῳ αἱ ἐνθυμήσεις αὗται εἶναι 66, ἀλλὰ αἱ 39 εἶναι αἱ κυριώτεραι. Μεταξὺ δὲ αὐτῶν, εἶναι καὶ δύο ἄλλαι, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ μὲν μία εἶναι τοῦ 1671, ἡ δὲ ἄλλη τοῦ 1675, διατυπωμέναι εἰς ἓν Εὐχολόγιον τοῦ ἀχλδ (=1634). Τὸ εὐχολόγιον τοῦτο, δὲν εἶναι βέβαιον ἂν ἀνήκε εἰς τὴν ἐν λόγῳ Ἱ. Μονὴν ἢ Ἐκκλησίαν τοῦ Μικροῦ Μαχαλαῶ». Καὶ συνεχίζει, παραθέτοντας τὶς ἐνθυμήσεις κατὰ χρονολογικὴ σειρά:

1) 1801. Ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου Μηναιίου Νοεμβρίου τοῦ 1777, ἐκδόσεως Ν. Σάρου: «Τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τῆς ἀγίας μονῆς ταύτης ἐκκλησίας ἡδαὶ ἐκ ποίας χώρας Παπίγγου ἔτος 1801 μαρτίου 14 ἔγραψα».

2) 1805. Εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Δεκεμβρίου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως: «1805 τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τοῦ ἀγίου ταξιάρχου Μιχαὴλ καὶ γαβριὴλ καὶ τὸν λοιπὸν ἀσσομάτων δυνάμεον 1805».

3) 1810. Εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778: «τί ζητεῖς πράγμα ἀδίνατον (;) εἶνε γὰρ ὁ κ(ύρι)ος εὐσπλα(γ)χνος πλὴν καὶ δίκαιος. 1810 Ἰανουαρίου 1 παπ(ᾶ) ζαχαρίας(;)».

4) 1810. Ἐν ἀρχῇ Μηναιίου Νοεμβρίου τοῦ 1774 ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου: «δηὰ ἐνθήμισιν εἰς τοὺς 1810 ἐτελειόθη τὸ προσκυνητάρη τοῖς ἐκκλησίας. τὴν αὐτὴν ἡμαίραν ἦλθεν ὁ παπᾶ κόστας ἀπὸ...».

5) 1810. Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιίῳ: «διὰ ἐνθύμισιν. εἰς τοὺς 1810 ἐτελειώθη τὸ Πρωσκυνητάρη τῆς ἐκκλυσίας. τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἦλθεν ἄνθρωπος ἀπὸ τὸν βεζύρι καὶ ἐδώσαμεν... σεφέρια 80. Χαρίσης Ἀλεξίου γράφω ἐς ἔτον 1810 δεκεμβρίου 11(;)».

6) 1812. Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιίῳ: «τὸ παρὼν βιβλίον ὑπάρχει τῆς ἀγίας μονῆς ταύτης καὶ ἐκκλησίας καὶ ἰδὲ ἐκ π(ο)ίας χώρας Παπίγγου καὶ ἔστω εἰς ἔνδειξιν 1812».

7) 1812. Ὅμοίως εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ Μηναιίου ἐπὶ ἀγράφου

ἔξωφύλλου: «1812 ἐκτίσθι τὸ σχωλοῖων (εἰς) τὸν ταξίαρχην εἰς μικρὸν μαχαλᾶν».

8) 1812. Ὅμοίως εἰς τὸ αὐτὸ Μηναιῖον: «διὰ ἐνθήμεσιν, εἰς τοὺς χιλ(ίους) 1812 ἔταιλίοσε τὸ σκολεῖον».

9) 1838. Εἰς Μηναιῖον Ἰανουαρίου τοῦ 1778 εἰς τὸ τέλος: «...ἀνάξιος δούλος... δημοτηρίου παπαχαρίση ἐκ χηρὸς ἰδίου ἔγγραφη τὸ ὁποῖον ὑπάρχη τῆς μονῆς αὐτῆς τῶν ἁγίων ταξιαρχῶν. 1838 Ἰουνίου 10 Πάπηγκον εἰς μικρὸν μαχαλᾶν».

10) 1839. Εἰς τὸ τέλος Μηναιῖου Δεκεμβρίου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως: «ἐτοῦτο τὸ βιβλίον εἶναι τῆς ἐκκλησίας καὶ ὅπ(ο)ιος νὰ τ βρῆ καὶ δὲν τὸ δόσι νὰ ἔχι τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ... καὶ ἐγὼ διμίτρις τοῦ τζίμα γράφο καὶ μαρτιρό. 1839 Μαΐου 15».

11) 1841. Εἰς τὸ τέλος Μηναιῖου Ὀκτωβρίου τοῦ 1768: «Θομᾶς Παναγιότι γράφω 1841. Γεώργιος στουκόπουλος γράφω».

12) 1844. Εἰς τὸ τέλος Μηναιῖου Δεκεμβρίου ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως: «τὸ παρὸν βιβλίον ὑπάρχη τῆς ἁγίας ἐκκλησίας (καὶ) μονῆς ταύτης τὸν ταξιαρχὸν μηχαήλ καὶ γαβρι(ή)λ. 1844 δεκέμβριος».

13) 1847. Εἰς Εὐχολόγιον τοῦ ἀχλδ' (1634) ἐκδόσεως Ἰ. Πέτρου Πινέλου ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου: «Πέλλει νικολάου ἱερέως ἐκ χώρας ἀρτζήστης. 1847 Ἰουνίου πρώτη».

14) 1851. Εἰς Μηναιῖον Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778 ἐκδόσεως Ν. Σάρου ἔσωθεν τοῦ ἔξωφύλλου: «1851 Φεβρουαρίου 24 Μεγαήλ Δημητριάδης».

15) 1851. Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιῷ: «1851 Φεβρουαρίου 24 Βασίλειος Χρηστίδης Γράφω».

16) 1852. Ὅμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιῷ: «Διὰ ἐνθύμησιν. τὸ 1852 ἔτος ἕως εἰς τὴν α' τοῦ φεβρουαρίου δὲν ἐχιώνισε παντελῶς, κατ' αὐτὸ τὸ ἔτος ἐπληρώθη καὶ ἡ Βα(σιλική) βοήθεια».

17) 1852. Ὅμοίως εἰς τὴν β' σελ. τοῦ ἔξωφύλλου: «ἔτος 1852 μαρτίου 20: ἐγὼ ὁ ἐνεπιὸς τοῦ διμίτρι στούκα ὀνομαζόμενος Γεώργιος γράφω τὸν κερὸν τοῦ πολέμου ἐπουλέμων(;) ὅπου ἔκαψαν τὸ μέτζοβο 140: σπίτια καὶ ἔτυχα ἐκεῖ καὶ ἀπατοῦσα τὰ κεφάλια. τέλος

ὅπ(ο)ιος λέγει τὸ γράψιμο καλὸ, Νὰ τὸν καταξιώσει ὁ ἅγιος ταξι-
άρχειος».

18) 1853. Ὅμοίως εἰς τὸ τέλος τοῦ αὐτοῦ Μηναιίου: «Δημή-
τριος Π(α)παχαρίση 1853(;) φευρουαρίου 10 ἀντίμερα τοῦ ἁγί-
ου Χαραλάμπους».

19) 1853. Ὅμοίως εἰς τὴν β' σελίδα τοῦ εἰς τὸ τέλος τοῦ Μη-
ναιίου ἀγράφου ἐξωφύλλου: «κατὰ τὸ 1853 καὶ 1852 ἐπληρώθη ἡ
Βασιλικὴ Γενικὴ βοήθεια εἰς τὸν Σουλτὰν Με(ν)σίτην. ἔγινεν ἡ
ἐπανάστασις τῶν Μαυροβουνιωτῶν, τὰ κόμματα τῶν Ἰωαννίνων...
καὶ χειμῶν δὲν ἐφάνη ἕως τὴν πρώτην Φευρ(ουαρίου). τῇ 14
Φευρ(ουαρίου) 1853 ἐν Παπίγκω. Μ(ιχαήλ) Δ. Ἀναγνωστόπου-
λ(ος)».

20) 1853. Ἐσωθεν ἐξωφύλλου Μηναιίου Δεκεμβρίου τοῦ
1777: «Μ(ιχαήλ) Δ. Ἀναγνωστόπουλ(ος)».

21) 1854. Ἐσωθεν ἐξωφύλλου Μηναιίου Ὀκτωβρίου τοῦ
1768: «Ἐνδησημώτατε καὶ Εὐλαβέστατε κυρίω κυρ Οἰκονόμω
Πα(πα) Ἀναστασίω... Ὀκτωβρίου 29 Κωνσταντίνος Μιλονᾶ
1854».

22) 1855. Ἐσωθεν ἐξωφύλλου Μηναιίου Ἀπριλίου τοῦ 1768:
«Ἰωάννης κωνσταντίνου παπαχαρίση γράφο καὶ μαρτιρὸ 1855».

23) 1856. Εἰς Ὁρολόγιον παλαιᾶς ἐκδόσεως ἔσωθεν τῆς ἐπεν-
δύσεως ἐν ἀρχῇ: «ἐτοῦτο τὸ ὠρολόγιον ὑπάρχει ἐμοῦ τοῦ Ἱεροδια-
κόνου ὅποιος νὰ τὸ βρῆ καὶ δὲν τὸ δώση νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ
Χριστοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς Παναγίας καὶ ὄλων τῶν ἁγίων ἀμὴν ἀ-
μὴν. 1856..... τῇ α' Ἰανουαρίου 1856».

24) 1856. Ὅμοίως εἰς τὸ αὐτὸ Ὁρολόγιον: «ἐτοῦτο τὸ ὠρολό-
γιον ὑπάρχει τοῦ Ἱεροδιακόνου πα(πᾶ) Ἀθανασίου ὀνομαζομένου
ματθέου..... πάπηγκον τοῦ ζαγορίου(;) τῇ α'..... Σερα-
φείμ..... ἀδελσφὸς τοῦ εἰρημένου.... ματθέου».

25) 1857. Ἐσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου τοῦ Μηναιίου τοῦ 1777:
«Γεώργιος Χ. Στουκόπουλος 1857 Μαΐου 30».

26) 1864. Εἰς Μηναιῖον Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778 ἔ-
σωθεν τοῦ ἐξωφύλλου: «Κατὰ τὸ 1864 Ἰανουαρίου 15 ἔγεινε μέγι-
στος χειμῶν ὅπου ἄλλοτε ἀγνοῶ ἂν ἔγεινεν. Προσέτι δὲ καὶ ἐπάγω-

σεν καὶ ἡ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων καὶ περιήρχοντο ἄνω καὶ κάτω. Ὅθεν γράφω τοῦτο διὰ ἐνθύμησιν τῶν νεωτέρων πρὸς ἐνθύμησιν τοῦ ἔτους 1864 κ.τ.λ. ὁ γράψας γνωστὸς Ἰωάννης Χρηστίδης».

27) 1864. Εἰς ὠρολόγιον παλαιᾶς ἐκδόσεως ἔσωθεν τῆς ἐπενδύσεως: «Ἐπάρχει τῷ ἁγ(ίῳ) Πρωτοσυγκέλω Κυρίῳ Κυρίῳ Ματθαίῳ ἐκ κώμης Πάπιγκον τοῦ Ζαγορίου. 1864 Ἰουνίου 20 Ἰωάννινα. Ὁ γράψας Χριστόδουλος Δημητρίου ἀνεψιὸς τοῦ ρηθέντος Πρωτοσυγκέλου».

28) 1865. Εἰς Μηναιὸν Φεβρουαρίου καὶ Μαρτίου τοῦ 1778: «ἀθανάσιος τζίμα γράφο ἀπριλίου 8 καὶ εἰς τὰς 10 πιγένο διὰ νίσαν μὲ τὴν δύναμιν τοῦ Θεοῦ 1865».

29) 1865. Ὅμοίως: «ἀθανάσιος Εὐθυμίου γράφο τὸ ἔτος 1865 μαρτίου 24 καὶ ἐγὼ ἀπριλίου 10 ἀναχωροῦμε διὰ νίσαν(;)· νὰ μᾶς βοηθᾶν ὁ ἅγιος ταξιάρχιος».

30) 1890. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ Μηναιίου Μαρτίου τοῦ 1779 ἔσωθεν: «ὁ Δημήτριος Ἰω. Τσίμα 1890. ἔριψεν χιῶν 10 πιθαμές καὶ (οἱ) προπάτορες δὲν ἐνθυμοῦνται».

31) 1890. Ἐσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου Μηναιίου Ἰουλίου τοῦ 1777: «Ἐπαμεινώνδας Ν. Κοντογεωργόπουλος 1890 Ἰουνίου».

32) 1893. Εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Ὀκτωβρίου τοῦ 1768: «1893 δεκεμβρίου 6. διὰ χιρὸς Χριστοδούλου Παναγιότι ἐδόθησαν (σὲ ὑποσημείωσι: παρεχωρήθησαν εἰς τὴν ἐκκλησίαν Γορίτσας), μικροῦ (τ)μήματος ἐπίτροπος».

33) 1898. Εἰς Μηναιὸν Ἀπριλίου τοῦ 1768 ἔσωθεν τοῦ ἐξωφύλλου: «Ἡ μὲν χεὶρ ἢ ταῦτα γράψασα τάφῳ πέπτωκεν, τὰ δὲ ἐν αὐτῇ γραφόμενα εἰς ἀτελευτήτους μένει αἰῶνας. τῇ 12 Μαΐου 1898 Γορίτσα. doctor Nicola Pappas de Monodentri».

34) Ἀχρονολόγητον. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ Μηναιίου Ὀκτωβρίου τοῦ 1768: «Δημήτριος Ἰωάννου Τσιμπούλου / Ἀριστοφάνης Κωνστ. Πρωτόπαπα».

35) Ἀχρονολόγητον. Εἰς τὸ περιθώριον ἐξωφύλλου Μηναιίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778: «στὸ κο(υ)κούλη / ἀρχοντάδες / στὸ καπέσοβο / κουφοὶ / ...». Σὲ σημείωσι: ἔπονται 25 ἄλλοι στίχοι ἐφθαρμένοι δι' ὑγρᾶς διὰ τοῦ δακτύλου τριβῆς.

36) Ἀχρονολόγητον. Ἐν τῷ ἐξωφύλλῳ Μηναιίου Δεκεμβρίου τοῦ 1777: «ἔχι ἡ ἀντονία νὰ δόσι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κηρὶ μία λίτρα γρ(οσια): 2. / ἔχι ὦ τόλις ἀλέξι νὰ δόσι εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀπὸ κηρὶ παράδες 15».

37) Ἀχρονολόγητον. Ὁμοίως ἐν τῷ αὐτῷ Μηναιίῳ: «† ἐτοῦτο εἶναι τῆς ἐκκλησίας τῆς Παπι(γ)κινῆς καὶ ὤπηος νὰ τὸ λά(βη)».

38) Ἀχρονολόγητον. Ἐπὶ ἀγράφου ἐξωφύλλου Μηναιίου Νοεμβρίου τοῦ 1777 εἰς τὸ τέλος: «Τὸ παρῶν βιβλίων τῆς ἁγίας Μονῆς ταύτης ἐκκλησίας ἰδὲ εἰς π(ο)ίαν χώραν Πάπιγκων».

39) Ἀχρονολόγητον. Εἰς τὸ τέλος Μηναιίου Ἰανουαρίου τοῦ 1778: «ἐτοῦτο τὸ βεβλίον ὑπάρχει τοῦ ἁγίου Ταξιάρχου Μιχαήλ καὶ Γαβριήλ καὶ ὄπ(ο)ιος νὰ τὸ πάρη καὶ δὲν τὸ δώση νὰ ἔχη τὴν κατάραν τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς κυρᾶς τῆς Παναγίας καὶ ὄλον τὸν ἅγιον. Ἀμήν καὶ τοῦ ἁγίου ταξιάρχου ξεχωριστά. Ἰωάννης Ἀναστασίου γράφο καὶ μαρτιρὸ οῦ 30».

Στὴν ἐξωτερικὴ πλευρὰ τῆς κυρίας εἰσόδου ὑπάρχει μία ὑπερθυρὴ σκαλιστὴ σὲ πέτρα χρονολογία: «1808 Μαΐου 10». Ἡ ἴδια χρονολογία ὑπάρχει καὶ στὴν ἀνατολικὴ πλευρὰ τῆς, σκαλιστὴ πάλι σὲ πέτρα, ἐπάνω ἀπὸ τὸ παράθυρο. Ὅμως δὲν θὰ πρέπη νὰ χτίστηκε τότε, διότι, ὅπως βλέπουμε στὶς ἐνθυμήσεις πού προαναφέραμε, ἡ μονὴ ὑπῆρχε ἤδη τὸ 1801. Ἐπομένως τὸ 1808 θὰ ἔγινε μᾶλλον ἡ ἀνακαίνισή της.

Ποῖν ἀπὸ τὴν ἐπισκευὴ της, ὑπῆρχαν τοιχογραφίες στὸν τρούλο καὶ στὸ ἱερό, ἀλλὰ δὲν ἐλήφθη, φαίνεται, ἡ δέουσα φροντίδα καὶ προσοχὴ καὶ καταστράφηκαν, ἔμεινε δὲ μόνο ἓνα τμῆμα στὴν προσκομιδῇ. Αὐτὴ θὰ εἶναι νεώτερη, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη τὴ χρονολογία πού φαίνεται ἀκόμα μέσα σ' αὐτή: 1903.

Εἰκόνες

Στὸ τέμπλο ὑπάρχουν οἱ ἐξῆς ὠραιότατες παλαιῆς εἰκόνες:

Δεξιά: α) Τοῦ Χριστοῦ, σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «δέησις καὶ ἐξώδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Ζαφείρος Πανταζῆ διὰ χειρὸς καὶ ἱστοριθεῖσαν Κωνσταντίνου Οἰκονόμου, 1816 Σεπτεμβρίου 30».

β) Τοῦ Προδρομοῦ, σ' αὐτὴ διαβάζουμε τὰ ἴδια ὡς ἄνω λόγια, ἀλλὰ «δέησις καὶ ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ ἀντώνι ἀλέξης. . .».

γ) Τῶν Ἁγίων Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης. Σ' αὐτὴ βλέπουμε τὰ ἴδια καὶ τὴν ἴδια χρονολογία, ἀλλὰ: «δέησις καὶ ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Παπακώστα Πανταζῆς. . .».

δ) Τοῦ Ἁγίου Γεωργίου. Σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «δέησις καὶ ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ γεώργι τόλη. . .».

ε) Τοῦ Ἁγίου Ἀθανασίου. Σ' αὐτὴ δὲν φαίνεται χρονολογία, οὔτε τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ, ἴσως νὰ εἶναι νεώτερη.

Ἄριστερὰ τῆς Ὠραίας Πύλης: α) Τῆς Παναγίας. Σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «δέησις καὶ ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ Θωμούλη Νικόλο. . .».

β) Τῶν Ταξιαρχῶν. Δὲν φαίνεται ἡ χρονολογία οὔτε καὶ τὸ ὄνομα τοῦ δωρητῆ. Θὰ πρέπη νὰ εἶναι νεώτερη.

γ) Τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Καὶ αὐτὴ θὰ πρέπη νὰ εἶναι νεώτερη.

δ) Τοῦ Ἁγίου Δημητρίου. Σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «δέησις καὶ ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ δημητρήου μπήρου(;). . .».

ε) Τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος. Σ' αὐτὴ διαβάζουμε: «δέησις καὶ ἐξόδου τοῦ δούλου τοῦ Θεοῦ ἀναγνόστι Θεοδόρη. . .».

Ἐπίσης στὴν ἑπάνω σειρὰ τοῦ τέμπλου, ὑπάρχουν ἄλλες 25 μικρότερες εἰκόνες.

B. ΣΧΟΛΕΙΑ

Πότε ἀκριβῶς ἰδρύθηκε τὸ πρῶτο σχολεῖο στὸ Πάπιγκο, μᾶς εἶναι ἄγνωστο. Ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς, ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1767(;) πέρασε ἀπὸ κεῖ, ἐντυπωσιάστηκε πάρα πολὺ ἀπὸ τὴν πρόοδο τῶν κατοίκων, τὸ ὠραιότατο φυσικὸ περιβάλλον καὶ τὶς πολὺ παλιῆς καὶ ὑπέροχες ἐκκλησίαις πὺν ὑπῆρχαν τότε, ἀλλὰ εἶδε ὅτι τοῦ ἔλειπε ἓνα καὶ τὸ σπουδαιότερο, τὸ σχολεῖο! Καὶ σὰν ἄλλος Παῦλος, ὅταν γιὰ πρώτη φορὰ πῆγε στὴν Ἀθήνα, ἔτσι περίπου θὰ εἶπε καὶ ὁ Ἅγιος Κοσμᾶς: «Χριστιανοί μου, εἶστε εὐλογημένοι ἀπὸ τὸ Θεό. Ἔχετε τόσα ὠραῖα πράγματα. Ἐξυπνοὶ καὶ προοδευτικοὶ εἶστε, δὲν θέλει

ὁ ἓνας νὰ κάνη κακὸ στὸν ἄλλον. Ἐκκλησίες ἔχετε πολλές καὶ ὠραῖες. Ἱερεῖς ἔχετε. Τὸ φυσικὸ περιβάλλον εἶναι ἐξαιρετικόν. Ἀγαπητοί μου, ὅλα τὰ ἔχετε, μόνο σᾶς λείπει ἓνα, τὸ σχολεῖο! Φτιάξτε λοιπὸν ἀμέσως σχολεῖο. Μόνον μαθαίνοντας γράμματα, θὰ ἀνοίξετε τὰ μάτια σας, θὰ μπορῆτε νὰ διαβάσετε τὸ λόγο τοῦ Θεοῦ, θὰ μπορῆτε νὰ διαβάσετε τὴν ἱστορία τῆς Πατρίδος μας. Δὲν ἔχετε χρήματα; Δώστε τὰ καλά σας μεταξωτὰ ροῦχα, πωλεῖστε τὰ τζιοβαῖρια σας». Κάπως ἔτσι θὰ πρέπη νὰ τοὺς εἶχε μιλήσει, γιατί «... μετὰ τὸ θαυμάσιον ἐκείνου κήρυγμα», γράφει ὁ Λαμπρίδης¹, «περὶ τῆς ἀνάγκης ἐκποιήσεως παντὸς ἀργυροῦ καὶ μεταξωτοῦ πρὸς ἀνέγερσιν καὶ διατήρησιν Ἑλληνικῆς Σχολῆς», οἱ Παπιγκιωῖτες ἔδωσαν πρόθυμα ὅλα τ' ἀσημικὰ καὶ τὰ μεταξωτὰ τους ροῦχα. Ὅμως, συνεχίζει ὁ Λαμπρίδης², «οἱ κάτοικοι προέβησαν εἰς ἀνοικοδόμησιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Γεωργίου καὶ ἄλλων ἐκκλησιῶν ὑπαρχουσῶν καὶ οὐδενὸς κινδύνου τὴν θρησκείαν ἀπειλοῦντος...». Φαίνεται ὅτι παρὰ τὰ ἐμπόδια καὶ προπαντὸς παρὰ τὴν ἐπιτηδειότητα ὀρισμένων, οἱ Παπιγκιωῖτες, «μετὰ τὸ θαυμάσιον ἐκείνου κήρυγμα», ἀντελήφθησαν τὴ μεγάλη σπουδαιότητα τοῦ σχολείου, γιατί λίγα χρόνια ἀργότερα βλέπουμε, ὅτι: «Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1781, κατὰ τὰς πληροφορίες τῶν λογίων ἐκ τοῦ χωρίου τούτου: Ν. Ἰωαννίδου, Β. Στουκοπούλου, Κ. Πατρικοπούλου, Σαρδέλη καὶ Γ. Μυλωνᾶ, συνδρομῆ τῆς Κοινότητος διατηροῦνται δύο (Σχολεῖα), εἰς τὸ μέγα ἀνέκαθεν τμήμα κείμενα. Περὶ δὲ τὸ ἔτος 1854 καθιδρύθη καὶ ἐν τῷ μικρῷ Σχολεῖον δημοτικὸν ἀξιόλογον»³.

1. «Ἡπειρωτικὰ Μελετήματα - Περὶ τῶν ἐν Ἡλείρῳ Ἀγαθοεργημάτων», Ἰωάννινα, Ἐκδόσεις Ε.Η.Μ., 1971, σελ. 114. Καὶ «Νέος Κουβαρᾶς» ἔτους 1962, «Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς στὸ Ζαγόρι», ὑπὸ Ἀγγέλου Παπακώστα, σελ. 22.

2. Ἐνθ. ἀνωτ., ἐκδόσεις Ε.Η.Μ., σελ. 114.

3. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, τόμ. Α', 1889, σελ. 25. Βλ. καὶ Π. Ἀραβαντινοῦ, Χρονογραφία τῆς Ἡλείρου, ἔκδ. 1956, Ἀλφαθητικὸς Πίναξ, σελ. 56: «Πρὸ πολλοῦ καιροῦ ἡ Ἑλληνικὴ παιδεία ἐκαλλιεργεῖτο εἰς τὸ πλεῖστον μέρος ταύτης τῆς χώρας καὶ ἤδη ἐκάστη κώμη καὶ χωρίον συντηρεῖ σχολεῖον Ἑλληνικῶν μαθημάτων καὶ Ἀλληλοδιδασκτικόν». Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, τόμ. Α', 1889, σελ. 51 - 52: «Καὶ μέχρι μὲν τοῦ

Ἄθροια καὶ πλουσία ἦταν ἡ προσφορὰ τῶν Παπιγκιωτῶν, ἰδίως ἐκείνων ποὺ βρισκόνταν «στὰ ξένα»: «Ἡ τοῦ Παπίγκου πρὸ μικροῦ παρὰ τῶν ἐν Τούρνου - Σεβερίνω παρεπιδημούντων Παπιγκινῶν, συσταθεῖσα ἀδελφότης, τὴν σύστασιν καὶ διατήρησιν Παρθεναγωγείου ἐσκόπει καὶ περὶ τὰ 600 φλ. Καισ. μέχρι τοῦδε περιεσύναξεν¹. Εὐχῆς δὲ ἔργον εἶνε, ἵνα τὰ φλωρία ταῦτα μετὰ τοῦ ἐκ 18.000 γρ. κληροδοτήματος (1868) τοῦ Ἀναστ. Λώλη καὶ τοῦ τῆς Βασιλικῆς Α. Τζαμίχα ἐξ 100 φλ. Καισ. ἐν τῇ τραπέζῃ ἐπ' ὀνόματι τοῦ Παρθεναγωγείου καὶ τῶν δύο συνοικιῶν τῆς Κοινότητος ταύτης κατατεθῶσι, καθιερωθῆ δὲ πρὸς διατήρησιν αὐτοῦ καὶ ἡ ἀπὸ τῶν χέρσων γαιῶν πρόσοδος. Μὴ δὲ ἐκ τῶν τοιούτων προσόδων, δὲν δύνανται ἐν σμικρῷ καὶ κτίριον ἀνάλογον νὰ ἀνεγείρωσι καὶ ὑλικὸν ἄφθονον ὑπὲρ τοῦ ὑφαντηρίου νὰ προβλέψωμεν;

Εἰς τὴν μεγάλην συνοικίαν τῆς Κοινότητος ταύτης ἐν τῇ παρὰ τῇ Ἀγγελικῇ Χρήστου Γκαίτη δωρηθεῖσῃ (1864) οἰκίᾳ, διατηρεῖται καὶ ἤδη διὰ τῆς ἀπὸ κοινοῦ συνδρομῆς, ραπτήριόν τι, ὡς καὶ εἰς τὴν μικράν, ἐν τῷ παρὰ τοῦ Ἀναστασίου Λώλη ἀνεγεροθέντι Παρθεναγωγείῳ διὰ τῆς προσόδου τοῦ κληροδοτήματος τοῦ ἰδρυτοῦ. Ἡ ἀγωγή ὅμως τῶν παρθένων δὲν κατορθοῦται μόνον διὰ τῆς διδασκαλίας τῆς ραπτικῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς ἐπιγνώσεως πολλῶν ἀληθειῶν καὶ τοῦ καθήκοντος².

ἡμίσεος τοῦ 19^{ου} αἰῶνος ὑπῆρχον μόνον Σχολεῖα κοινά, ἀπὸ δὲ τοῦ 1780 συνέστησαν εἰς τὰ χωρία Πάπιγκον κ.λ.π. καὶ Ἑλληνικά».

¹ 1. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, τόμ. Α', 1889, σελ. 70: «Καὶ ἡ ἐν Τούρνου Σεβερίνω ἀδελφότης τῶν Παπιγκινῶν, πρωτοβουλία τοῦ Μιχαὴλ Ἀναστασίου, διατηρεῖ Παρθεναγωγεῖον ἐν Παπίγκῳ διὰ 36 εἰκοσοφράγκων».

2. Λαμπρίδου, Περὶ τῶν ἐν Ἠλείῳ ἀγαθοεργημάτων, ἔκδ. Ε.Η.Μ., σελ. 151. Τοῦ ἴδιου, Ζαγοριακά, τεύχ. Β', 1880, σελ. 198: «Ἐν μὲν τῇ μεγάλῃ συνοικίᾳ πρὸς συντήρησιν τῆς ἑλληνικῆς Σχολῆς συνήνεγκον οἱ ἐξῆς: Γιούλαι (1848) γρ. 6.000, Παναγ. Κούλης (1850) γρ. 6.000, Ἄν. Λώλης (1851) γρ. 8.000, Ν. Φουρτούνας (1852) γρ. 20.000 καὶ Ἰω. Κωτσώρης (1869) γρ. 4.700. Ἐν δὲ τῇ μικρῇ πρὸς συντήρησιν τῆς δημοτικῆς Σχολῆς οἱ ἐξῆς: Χριστόδουλος Φιλίππου Παπᾶ (1865) γρ. 2.000, Ἀναστ. Θεοδώρου 200, Στασινὴ Σπυρ. Μυλωνᾶ, γρ. 100 καὶ Ἰω. Κωτσώρης γρ. 4.700. Πάντα ταῦτα δὲ ἀνεπιστρεπτὶ ἐδανείσθησαν

Τελικὰ τὸ σχολικὸ κτίριο τοῦ Μεγάλου Παπίγκου, πὸν ὑπάρχει καὶ σήμερα, «ἀνηγέρθη ἐν ἔτει 1897, δαπάναις τοῦ Μιχαὴλ Πολυχρονίου», ὡς τοῦτο φαίνεται ἀπὸ τὴν ἐπιγραφή πὸν ὑπάρχει στὴν ἐντοιχισμένη μαρμάρινη πλάκα στὴ βόρεια πλευρὰ τοῦ ὑποστέγου τοῦ προαυλίου. Στοίχισε περίπου 500 χρυσὰ εἰκοσόφραγκα (ναπολεόνια)¹. Ὁ Μιχαὴλ Πολυχρονίου, γεννημένος στὸ Πάπιγκο, ἔζησε τὰ περισσότερὰ του χρόνια, στὸ Τοῦρνο Σεβερίνο τῆς Ρουμανίας, ὅπου καὶ πέθανε.

Ἐπίσης, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλον, ἐνίσχυσε τὰ σχολεῖα τοῦ Παπίγκου ὁ ἄξιος γόνος αὐτοῦ, ὁ ἀείμνηστος εὐεργέτης Μιχαὴλ Ἀναγνωστόπουλος. Ὁ Ἀναγνωστόπουλος ἦταν διευθυντὴς τῆς Σχολῆς Κωφαλάλων «Perkins» τῆς Βοστώνης. Τὸ 1888 ἐρχεται στὰ

Τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο (Καλλίνειος Σχολή) στὸ Μεγαλο Παπίγκο.

ἢ πρὸς διεξαγωγὴν δίκης μετὰ τῆς γείτονος κώμης Βραδέτου καὶ ἀγορὰν μέρους τοῦ ὄρους, δι' ὃ ἐδικάζοντο, ἐδαπανήθησαν. Πῶς δὲ καὶ πῶς κατηναλώθησαν τὰ ποσὰ ταῦτα, ἐνῶ ἐπὶ τῆς πολυθρυλλήτου ἐκείνης δίκης καὶ ἀγορᾶς ἕκαστος τῶν Παπιγκινῶν, τὸν ὄβολόν αὐτοῦ κατέβαλεν;».

1. Ἀγησιλάου Ξυνοῦ, Ἱστορία τοῦ μονοταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου τοῦ Μεγάλου Παπίγκου. Χειρόγραφον. Πάπιγκον, 17.9.1961, σελ. 12.

Γιάννινα, ἐπικοινωνεῖ μὲ τοὺς συγχωριανούς του καὶ ἰδρύει στὸ Παπίγκο, τὰ «Καλλίνεια» Σχολεῖα, ἤτοι σχολαρχεῖο, δύο δημοτικά καὶ νηπιαγωγεῖο, εἰς μνήμην τῆς μητρός του Καλλίνης. Τὸ 1906 ἔρχεται γιὰ τρίτη καὶ τελευταία φορὰ στὴν ἰδιαιτέρα του πατρίδα, ἐπικυρώνει τὴ διαθήκη του καὶ καταθέτει στὴν Ἐθνικὴ Τράπεζα 5.000 χρυσὲς λίρες Ἀγγλίας, γιὰ λογαριασμὸ τῶν «Καλλινείων Σχολείων Παπίγκου». Μὲ τὴ διαθήκη του ὄριζε «ἵνα τὸ ἐν ἕκτον τοῦ κεφαλαίου τῆς εἰρημένης παρακαταθήκης, μετὰ πάροδον δέκα ἐτῶν ἀπὸ τοῦ θανάτου μου, δοθῆ εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Καλλινείου Παρθεναγωγείου τοῦ ἐν τῷ εἰρημένῳ Παπίγκῳ»¹ ἦταν δὲ τὸ ποσὸν αὐτὸ 40.000 δολλάρια. Δυστυχῶς οἱ ἐκτελεσταὶ τῆς διαθήκης ἔφεραν τὸ ποσὸ αὐτὸ σὲ ἑλληνικὲς Τράπεζες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ χάσουν κάθε ἀξία, μετὰ τὸν δεῦτερο παγκόσμιον πόλεμον. Ἀπὸ τοὺς τόκους τοῦ κεφαλαίου αὐτοῦ μισθοδοτοῦνταν προπολεμικὰ οἱ διδάσκαλοι καὶ τῶν δύο σχολείων.

Τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο Παπίγκου, σημερα.

Ὁ Ἀναγνωστόπουλος κατέλιπεν ἐπίσης καὶ ἀκίνητο στὰ Ἰωάν-

1. Ἀπόσπασμα τῆς διαθήκης τοῦ Μιχαὴλ Ἀναγνωστοπούλου, εὑρισκόμενο στὸ ἀρχεῖο μου.

νινα, ἐκτάσεως 7.160 μ², γνωστὸ μὲ τὴν ὀνομασία «Παπιγκιώτικη Μάνδρα».

Τὴν ἀκίνητη περιουσία τῶν «Καλλινείων Σχολείων» τὴ διαχειρίζονταν καὶ ἐξακολουθεῖ νὰ τὴ διαχειρίζεται ἰσοβίως ἡ Ἐφορεία τῶν «Καλλινείων Σχολείων»¹.

Ἐπίσης ὑπῆρξαν καὶ ἄλλοι δωρηταί, ὅπως ὁ Ματθαῖος Ἰωαννόπουλος, ὁ ὁποῖος ἄφησε σὲ μιὰ πόλη τῆς Σερβίας ἀκίνητο, ἀπὸ τὰ ἐνοίκια τοῦ ὁποῖου ἀγοράζονταν ἀναγνωστικά καὶ λοιπὰ βοηθητικά βιβλία ὡς καὶ γραφικὴ ὕλη γιὰ τὰ σχολεῖα τοῦ Παπίγκου. Ὁ Κωνσταντῖνος Γκέκης καὶ ὁ Πολύχρονος Παπακώστας δώρισαν τοὺς ἀγρούς των γιὰ τὴν δημιουργία τοῦ σχολικοῦ κήπου. Ὁ Στέργιος Χατζόπουλος διέθεσε τὸ ἀπαιτηθὲν χρηματικὸν ποσὸν γιὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ τοίχου πέριξ τοῦ σχολικοῦ κήπου, δαπάναις δὲ τοῦ Μιχαὴλ Μουζᾶ τοποθετήθηκε στὸν τοῖχο αὐτὸ δικτυωτὸ σύρμα.

Ἀπὸ τὸ ἔτος 1906 ὡς τὸ 1918 λειτουργοῦσε διτάξιο Δημοτικὸ Σχολεῖο μὲ 4 τάξεις ἀρρένων, μονοτάξιο Δημοτικὸ Σχολεῖο θηλέων, στὸ ὁποῖο παρέδιδε μαθήματα καὶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου ἀρρένων, καὶ πλῆρες Ἑλληνικὸ Σχολεῖο (Σχολαρχεῖο), μὲ 3 ἢ 4 τάξεις. Ἀπὸ τὸ 1919 ὡς τὸ 1925 λειτουργοῦσε ὡς μονοτάξιο. Τὸ Παρθενάγωγεῖο, ἐλλείπει χρημάτων, καταργήθηκε καὶ λειτουργοῦσε ὡς Μικτὸ Μονοτάξιο Δημοτικὸ Σχολεῖο. Ἀπὸ τὸ 1926 - 1927 ὡς τὸ 1937 - 1938 λειτουργοῦσε ὡς διτάξιο, ἔκτοτε δὲ καὶ μέχρι σήμερα λειτουργεῖ ὡς μονοτάξιο².

1. Κατὰ τὸ ἔτος 1952, ἡ Ἐφορεία αὐτὴ πώλησε μὲ τὴν ἐπίμονη παράκληση τοῦ τότε Ἀρχιεπισκόπου Σπυρίδωνος, στὰ κληροδοτήματα τῆς πόλεως Ἰωαννίνων, ὀλόκληρη τὴν ὡς ἄνω ἔκταση πρὸς 12 δραχμὰς τὸ Μ², τιμὴ μᾶλλον τυπικὴ. Στὸ οἰκόπεδο αὐτὸ κτίσθηκε δημοτικὸ σχολεῖο, πὸν ὀνομάστηκε «Βαλάνειος Σχολή». Μετὰ τὴν ἀνέγερση τοῦ σχολικοῦ αὐτοῦ κτιρίου, τμῆμα τοῦ οἰκοπέδου αὐτοῦ, ἐκ 1.700 Μ², ἐπεστράφη στὴν Ἐφορεία τῶν «Καλλινείων Σχολείων», ἐνῶ ἕτερο τμῆμα πωλήθηκε ἀπὸ τὰ κληροδοτήματα Ἰωαννίνων, τὸ τίμημα τοῦ ὁποῖου ὑπερεκάλυψε καὶ τὸ τίμημα ὀλοκλήρου τοῦ οἰκοπέδου. Τέλος ἡ Ἐφορεία τῶν «Καλλινείων Σχολείων», κατὰ τὸ ἔτος 1972, πώλησε καὶ ἄλλο τμῆμα.

2. Ἀγνησιλάου Ξυνοῦ, Ἱστορία τοῦ Μονοταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου τοῦ Μεγάλου Παπίγκου. Χειρόγραφον. Πάπιγκον. 17.9.1961. Βρίσκεται

Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Σχολείου ἔχει πολλὰ παιδαγωγικά, ἐγκυκλοπαιδικά, θρησκευτικά καὶ λοιπὰ χρήσιμα βιβλία. Ἰδρύθηκε τὸ ἔτος 1924 καὶ συνεχῶς ἐμπλουτίζεται μὲ νέα τοιαῦτα.

στὴ βιβλιοθήκη τοῦ σχολείου, εὐγενῶς δὲ τὸ ἔθεσε στὴ διάθεσή μας ὁ κ. Ἀθανάσιος Χριστοδούλου, διευθυντὴς τοῦ Δημοτικοῦ Σχολείου Παπίγκου, τὸν ὁποῖον εὐχαριστοῦμεν θερμῶς.

Ἀπὸ τὸ ἴδιο χειρόγραφο σημειώνουμε τοὺς διδασκάλους καὶ τὰς διδασκαλίσσας, πὺν ὑπηρέτησαν στὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο τοῦ Μεγάλου Παπίγκου:

Διδάσκαλοι:

Γεώργιος Σωτηριάδης, ἐκ Παπίγκου, μετέπειτα ἱερεὺς.

Γεώργιος Πρωτοσυγκέλλου, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὸ ἔτος 1900.

Στέφανος Τζιούφης, ἐκ Καπεσόβου, κατὰ τὸ ἔτος 1900.

Ἀνδρέας Ἀρχιμανδρίτης, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὸ ἔτος 1902.

Μιχαὴλ Παπαθανασίου, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὸ ἔτος 1902.

Δημήτριος Παπαϊωάννου, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὸ ἔτος 1903.

Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὰ ἔτη 1903 - 1906.

Χριστόδουλος Στουκίδης, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὰ ἔτη 1904 - 1905.

Θεοχάρης Βέτσης, ἐκ Κάτω Πεδινῶν, κατὰ τὰ ἔτη 1905 - 1906.

Λάζαρος Φιλλίδης, ἐκ Κάτω Πεδινῶν, κατὰ τὰ ἔτη 1906 - 1907.

Γεώργιος Ἀστρινός, κατὰ τὰ ἔτη 1906 - 1907.

Πέτρος Βακάλης.

Νικόλαος Σιαφαρίκας, κατὰ τὰ ἔτη 1908 - 1909.

Νικόλαος Φωλλίδης, ἐκ Ζίτσης, κατὰ τὰ ἔτη 1914 - 1916.

Παντελῆς Θεομῆς, ἐκ Βορείου Ἠπείρου, κατὰ τὰ ἔτη 1916 - 1920.

Μιχαὴλ Πέτσας, ἐξ Ἀρίστης, κατὰ τὰ ἔτη 1920 - 1925.

Στέφανος Κεκόπουλος, ἐξ Ἐλαφοτόπου, κατὰ τὰ ἔτη 1922 - 1923.

Στέφανος Λαζαρίδης, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὰ ἔτη 1926 - 1928 καὶ 1934 - 1937.

Νικόλαος Στάρας, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὰ ἔτη 1928 - 1929.

Δημοσθένης Παγούνης, ἐξ Ἀρίστης, κατὰ τὰ ἔτη 1926 - 1937.

Ἀγησίλαος Ξυνός, ἐξ Ἐλάτης, κατὰ τὰ ἔτη 1929 - 1947 καὶ 1953 - 1961.

Ἀχιλλεὺς Χριστοδούλου, ἐκ Παπίγκου, κατὰ τὰ ἔτη 1949 - 1950 καὶ 1961 - 1968.

Ἀθανάσιος Χριστοδούλου, ἐκ Παπίγκου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1968 μέχρι σήμερα.

Κατὰ ἄγνωστα δὲ χρονικά διαστήματα, ὑπηρέτησαν καὶ οἱ ἑξῆς:

Ἀστέριος Ἀστεριάδης.

Ἐπίσης εἶναι ἐφοδιασμένο μὲ δὺα τὰ ἐποπτικὰ μέσα διδασκαλίας. Ἀπὸ τὸ φυτώριον αὐτό, τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο Παπίγκου, ἐ-

Χαράλαμπος Κοσσύδας, ἐκ Κάτω Πεδινῶν.

Πέτρος Παπᾶς, ἐκ Κοσμηρᾶς.

Τριαντάφυλλος Τριανταφύλλου.

Ἄθανάσιος Ἀράπης, ἐξ Ἰωαννίνων.

Σπυρίδων Πανταζᾶκος, ἐκ Καρίτσης.

Δημήτριος Κυρούσης, ἐξ Ἰωαννίνων.

Γρηγόριος Οἰκονόμου, ἐξ Ἀρίστης.

Λεωνίδας Μπατζίμας, ἐκ Ζίτσης.

Δημήτριος Γκουντίνας, ἐκ Ζίτσης.

Γρηγόριος Στάρας, ἐκ Κάτω Πεδινῶν.

Διδασκάλισσαι:

Περσεφὼνῃ Ἀσβεστᾶ.

Ἄρσινὼν Ράμμου.

Μαρία Κατσιμπρα.

Χαρίκλεια Σαραντᾶρα.

Αἰκατερίνῃ Ἀλευρᾶ.

Ἄνθῃ Βιστούνη.

Ἐλένη Μάργαρη.

Ἐλένη Σελιμιγιέ.

Βασιλική Γραμμενιάτη.

Θάλεια Στᾶρα-Ξυνοῦ.

Ἀπὸ τὸ ἴδιον χειρόγραφο, σημειώνουμε τὴν στατιστικὴν μαθητικὴν κίνησιν:

Σχολ. ἔτος	μαθηταὶ	Σχολ. ἔτος	μαθηταὶ
1910 - 11	66	1924 - 25	42
1911 - 12	82	1925 - 26	51
1912 - 13	59	1926 - 27	40
1913 - 14	61	1927 - 28	38
1914 - 15	30	1928 - 29	26
1915 - 16	32	1929 - 30	20
1916 - 17	35	1930 - 31	25
1917 - 18	27	1931 - 32	22
1918 - 19	26	1932 - 33	29
1919 - 20	24	1933 - 34	27
1920 - 21	20	1934 - 35	29
1921 - 22	39	1935 - 36	32
1922 - 23	27	1936 - 37	40
1923 - 24	34	1937 - 38	35

βλάστησαν πλείστοι ὄσοι βλαστοί, οἱ ὅποιοι διέπρεψαν καὶ διαπρέ-
πουν ὡς ἐπιστήμονες στὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ἔξωτερικό.

Γ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

Σπουδαῖο κόσμημα τοῦ χωριοῦ μας εἶναι ἡ ἀτομικὴ βιβλιοθήκη τοῦ Μιχαήλ Ἀναγνωστοπούλου, τοῦ ἐκλεκτοῦ αὐτοῦ γόνου τοῦ Παπίγκου, τοῦ ὁποίου «τὸ ὄνομα Michael Anagnos ἀνήκει εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ φήμη του εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἀλλὰ τὸ ἔργον του εἰς τὴν ἀνθρωπότητα»¹.

Λάτρης τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, καθὼς ἦταν, θέλησε, τιμών-
τας την, νὰ τῆς ἀφήσῃ τὰ πολύτιμα ἐκεῖνα ὄπλα, πὺ τὸν ἀνέδειξαν
νικητὴ στὸν μέγαν ἀγῶνα τῆς ζωῆς. Θέλησε, φεύγοντας ἀπὸ τὸν
κόσμον αὐτό, ν' ἀφήσῃ στοὺς ἐκλεκτοὺς του φίλους τὰ ἀτομικά του
βιβλία, στὸ Σχολεῖον τοῦ χωριοῦ του². Ἐπιθυμοῦσε οἱ γένοι τοῦ χω-
ριοῦ του νὰ μὴ συναντήσουν τὶς μεγάλες ἐκεῖνες δυσκολίες πὺ
βρῆκε ἐκεῖνος, «γὰ νὰ μάθῃ γράμματα». Ὅποιος θὰ ᾿χη τὴν ἔφεση
γὰ ν' ἀνεβῆ ψηλὰ μὲ τὶς φτεροῦγες τοῦ πνεύματος, νὰ μπορῆ εὐ-
κολὰ νὰ βρῆ τὰ μέσα, τὰ βιβλία. Ἡ ἀτομικὴ του βιβλιοθήκη, ἡ ὁ-
ποία μετεφέρθη ἀπὸ τὴ Βοστώνη στὸ Πάπιγκο, περιελάμβανε βι-
βλία πλέον τῶν 1200 τόμων. Ἀπ' αὐτά, ἄλλα ἦσαν ἑλληνικά, ἄλλα
ἀγγλικά καὶ γαλλικά καὶ ἄλλα γερμανικά καὶ λατινικά.

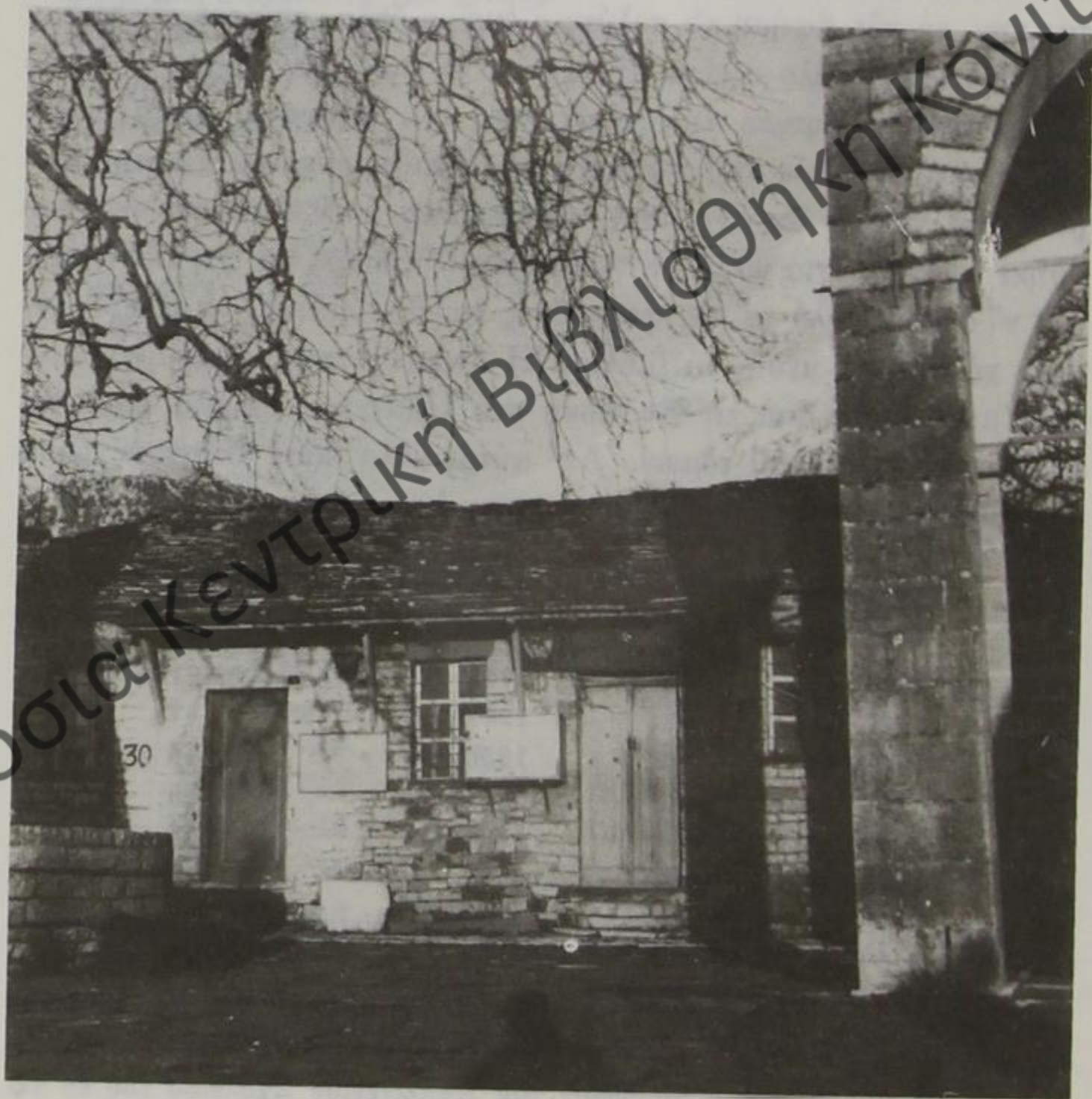
1938 - 39	29	1946 - 47	48
1939 - 40	29	1947 - 48	45
1940 - 41	28	1948 - 49	Δὲν ἐλειτούργησεν
1941 - 42	28	1949 - 50	37
1942 - 43	24	1950 - 51	46
1943 - 44	23	1951 - 52	45
1944 - 45	28	1952 - 53	58
1945 - 46	26		

1. *Anna Gardner Fish*, «Michael Anagnos», Watertown, Massachusetts 1937, σελ. 29.

2. *Μιχ. Ἀναγνωστοπούλου*, Διαθήκη. Ἀντίγραφον ἐκ τοῦ Κώδικος Μητροπόλεως Κονίτσης: «...Ζων. Δίδω καὶ κληροδοτῶ ὅλα μου τὰ βιβλία εἰς τὸ Διοικητικὸν Συμβούλιον τοῦ Καλλινεεῖου Σχολείου τοῦ ἐν τῷ εἰρημένῳ Παπίγκῳ κειμένου».

Φυσικά οί πολεμικές καταστάσεις πού μεσολάβησαν δέν ἄφησαν ἀπρόσβλητο καὶ αὐτὸ τὸν πολυτιμότερο θησαυρό. Εὐτυχῶς πού μερικοὶ συγχωριανοὶ μας ἐννόησαν τὴ σημασία τοῦ θησαυροῦ αὐτοῦ καὶ μὲ ἐνέργειες πρὸς τὶς ἀρμόδιες ὑπηρεσίες ἐπέτυχαν ὥστε τὸ παλιὸ «ἀμιλικὸ» ἢ «ξενοδοχειό», νὰ μετατραπῆ σὲ βιβλιοθήκη, ὅπου θὰ ἐναποτεθοῦν τὰ βιβλία τοῦ Μιχαήλ Ἀναγνωστοπούλου, καὶ ἡ ὁποία πρὸς τιμὴν του θὰ ὀνομασθῆ «Ἀναγνωστοπούλειος Βιβλιοθήκη Παπίγκου».

Ἐπρεπε νὰ γίνῃ αὐτό, ἀπόδοση ἐλαχίστου φόρου τιμῆς στὸν μεγάλο αὐτὸν ἄνδρα.

Τὸ Κοινοτικό Γραφεῖο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Δ'

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑ ΤΟΥ ΤΟΠΟΥ

Α. Η ΧΑΡΑΔΡΑ ΤΟΥ ΒΙΚΟΥ

Πρὸς νότον τοῦ Παπίγκου βρίσκεται ἡ περίφημη Χαράδρα τοῦ Βίκου. Ἀνέγγιχτη τελείως ἀπὸ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ, ἀφοῦ μὲ μεγάλη δυσκολία περνᾷ κανένας σήμερα ἀπὸ τὸν μοναδικὸ «μουλαρόδρομο». Πᾶνε μόνον ἐκεῖνοι πού τὰ «κότσια» τους ἀντέχουν. Καλύτερα ἔτσι, γιατί ἂν θὰ φτιάξουν κι ἐδῶ αὐτοκινητόδρομο, γρήγορα τὸ τοπίο θὰ χάσῃ τὴν πρωτόγονή του ὁμορφιά.

Ἡ γέφυρα πού συνέδεε τίς δύο συνοικίες Παπίγκου. Ἔργο ἀθάνατο. Χτίστηκε τό 1854 μέ ἐξοδα τοῦ Ἀναστασίου Λῶλη.

Ἡ Χαράδρα τοῦ Βίκου φαίνεται σχεδόν ἀπὸ κάθε σημεῖο τοῦ Μεγάλου Παπίγκου, ἀλλά ἂν θέλῃ κανένας νὰ ἰδῇ τὸ μεγαλοπρεπέ-

στατο τοῦτο θέαμα σ' ὅλη του τὴν ἔκταση, θὰ πρέπη νὰ πάη ἐπὶ τόπου. Καὶ δὲν ἀπέχει πολὺ, μόλις μισὴ ὥρα μὲ τὰ πόδια. Οὔτε καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ περπατήσῃ σ' ὅλο της τὸ μῆκος γιὰ νὰ τὴ δῆ. Φτάνει νὰ πάη στὸ ἄνοιγμα τῆς χαράδρας, ἐκεῖ πού βρίσκεται χτισμένο τὸ ἐκκλησιάκι τῆς Παναγίας τοῦ Βιτσικοῦ, τῆς Παναγίας τοῦ Βίκου. Ἀπὸ ἐκεῖ γυρίζοντας πρὸς τὴν ἀνατολή, φαίνεται ἓνα ὑπέροχο θέαμα, ἓνα μεγαλεῖο.

Φαίνεται τὸ πελώριο ἄνοιγμα, τὸ δυσθεώρητο χάσμα τῶν βράχων, πού ποιός ξέρει πόσες χιλιάδες χρόνια πάλεψε τὸ νερό, ὁ Βοϊδομάτης, γιὰ νὰ «φάη» ὅλη τούτη τὴ συμπαγῆ πέτρινη μάζα. Χαρὰ στὴν ὑπομονή του!

Ἡ χαράδρα τοῦ Βίκου κι' ὁ Βοϊδομάτης ἀπὸ τὸ Βιτσικό

Ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ, στὶς ἀπότομες βραχώδεις πλευρές, ὅπου μπορεῖ νὰ σταθῆ μιὰ «στάλα» χῶμα ρίζωσαν — ἄλλα ὄρθια, ἄλλα πλαγιαστὰ κι ἄλλα γερμένα πρὸς τὰ κάτω — ἀγέραστα ἔλατα, ρικίτες καὶ ἄλλα τέτοια δέντρα, ἀψηφώντας τοὺς δυνατοὺς ἀγέρηδες τὸ χειμῶνα, τὴν ξηρασία τὸ καλοκαίρι καὶ τὰ «ραδιὰ» πού ἀσταμάτητα πέφτουν, δέρνοντας ἀνελέητα τὸ κορμί τους.

Σ' αὐτὰ τὰ ἀπροσπέλαστα «κράκουρα», τί ἄλλο ἀπὸ ἀγρίμια μποροῦσε νὰ ζήσει! Ἀγριό'δα καὶ ζαρκάδια, σπάνια μελωδικὰ πουλιὰ

χαμηλότερα, αετοί, γυπαετοί και πετροχελίδονα στις κορφές!

Ἐδῶ φυτρώνουν τὰ πιὸ παράξενα θεραπευτικὰ βότανα. Γι' αὐτὸ κι ἀπὸ πολὺ παλιὰ ἔρχονταν οἱ πρακτικοὶ γιατροὶ ἢ «κομπογιαννίτες» ἢ «βικογιατροί», ὅπως τοὺς ἔλεγαν, καὶ τὰ μάζευάν. Στὴν κοίτη δὲ τοῦ Βοῖδομάτη, λένε ὅτι βρέθηκαν ψήγματα πολυτίμων μετάλλων!

Τὸ μῆκος τῆς χαράδρας εἶναι περίπου 25 χλμ. καὶ τὸ ὕψος περίπου 1.000 μ. Ἀρχίζει ἀπὸ τὸ κεντρικὸ Ζαγόρι, μεταξὺ Βίτσης καὶ Κουκουλίου, καὶ τελειώνει μεταξὺ Βιτσικοῦ καὶ Παπίγκου.

Στὶς ὄχθες χαμηλά, ὅπου τὸ μέρος εἶναι κάπως ὀμαλὸ καὶ ἡ βλάστηση κυριολεκτικὰ ὀργιάζει, ξεχειμωνιάζουν καὶ ξεκαλοκαιριάζουν πολλὰ γιδοκοπάδια.

«Στὸ Τρεμογιόφυρο».

Καὶ εὐτυχῶς πού μέ τό 213/73 Π.Δ. κηρύχθηκε Ἐθνικός Δρυμός, ὅπως πολὺ σωστά στό πρῶτο του ἄρθρο ἀναφέρεται: «Πρὸς προστασίαν τῆς περιοχῆς Βίκου-Ἀώου Ἰωαννίνων, ἥτις ἐκ τῆς ὄρεογενέσεώς της, παρουσιάζει ἀξιολόγου ἐπιστημονικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ ὑψηλοῦ σκηνογραφικοῦ κάλλους χαράδρες ἀφ' ἐνός καὶ ἀφ' ἑτέρου ποικίλης συνθέσεως χλωρίδα

καί πανίδα, τῶν ὁποίων ἐπιβάλλεται ἡ διατήρησις διὰ τὴν αἰσθη-
τικὴν, ψυχικὴν, κοινωνικὴν καὶ οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς πε-
ριοχῆς καὶ τὴν διενέργειαν πάσης φύσεως ἐπιστημονικῶν-Ἐρευ-
νῶν, κηρύσσεται Ἐθνικὸς Δρυμός».

Καί ἤδη μέ τὴν ὑπ' ἀριθ. 164.686/2772/16.8.85 ἀπόφαση τοῦ
Ἑπιτελείου Γεωργίας δημοσιεύτηκε ὁ Κανονισμὸς λειτουργίας
του.

Ἄς δοῦμε τώρα πῶς περιγράφουν μερικοί, κατὰ τὸ παρελθόν,
τὶς ἐντυπώσεις τους ἀπὸ τὴ μοναδικὴ αὐτὴ Χαράδρα τοῦ Βίκου:

«Ἄξιον ἀπορίας εἶναι πῶς διέφυγε τὸ κατανυκτικὸν τοῦτο χά-
σμα τὴν προσοχὴν τῶν ἀρχαίων τῆς Ἡπείρου ἱστορικῶν. Ἄλλ' ἴ-
σως καὶ ἀνεφέρετο ἐν τοῖς ἀπολεσθεῖσιν. Ἐνησχόλησαν ἔνιοι τῶν
Εὐρωπαϊῶν, καθά μοι ἔλεγέ ποτε ὁ ἀοίδιμος Βέλλιος, τὸν σοφὸν αὐ-
τῶν κάλαμον, καὶ τοὶ μὴ εἰσδύσαντες καθ' ὁλοκληρίαν εἰς τὸ φρι-
κωδέστατον καὶ παμμέγιστον τοῦτο χάσμα, γράψαντες ἐπιτυχῶς
καὶ ὑπὸ γεωλογικὴν ἔποψιν περὶ τοῦ περιωνύμου Βίκου, ἀλλ' ἀτυ-
χῶς τὰς πραγματείας τούτων οὐχ εἶδον. Ἄρα γε ἡ λέξις Βίκος
πόθεν παράγεται; εἶναι Λατινικὴ; εἶναι Ἑλληνικὴ, ἐπειδὴ ὄντως ὡς
καταφύγιον πολλῶν χριστιανῶν ἐχρησίμευεν; Καθ' ἡμᾶς ἡ λέξις εἶ-
ναι, ὅπως καὶ τῶν πλείστων τοποθεσιῶν τοῦ Ζαγορίου, σλαβικὴ, ση-
μαίνουσα τόπον ἠχώδη.

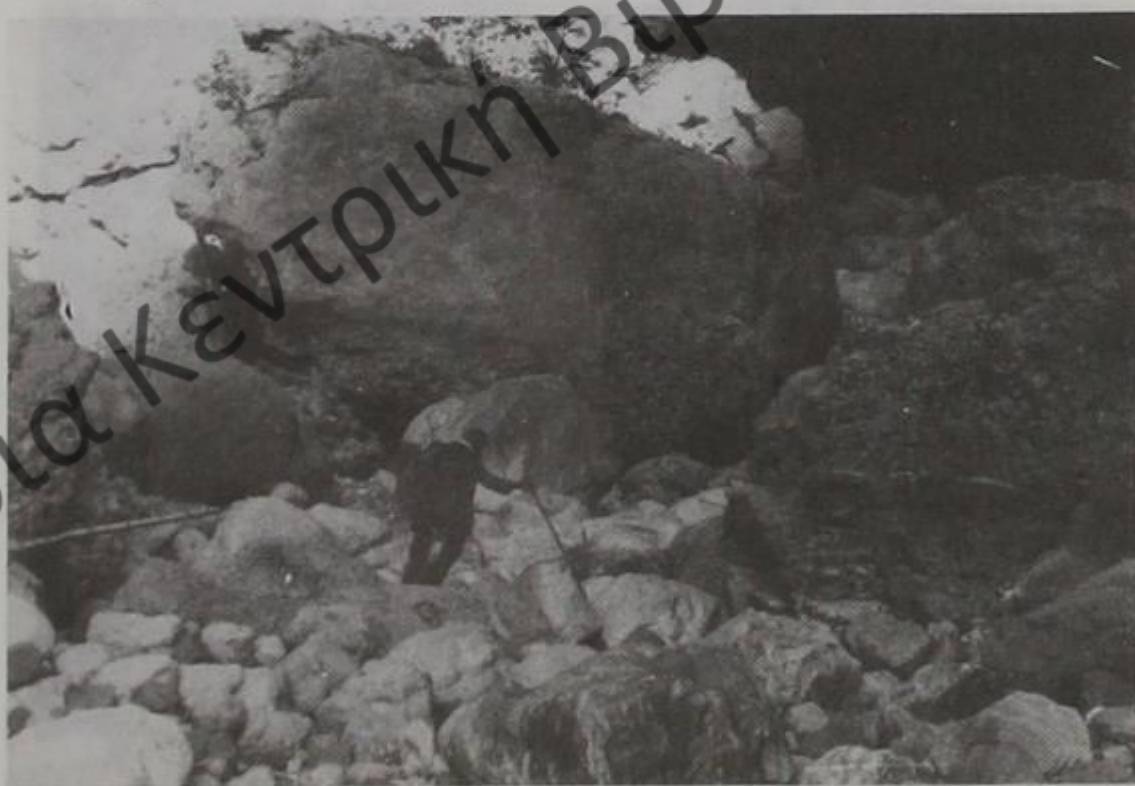
Βίκος ὀνομάζεται χάσμα ἀξιοθέατον, δι' οὗ καὶ ὁ ἐπώνυμος πο-
ταμὸς διέρχεται, κείμενον ἐπὶ τοῦ Ζαγοριακοῦ ὄρους καὶ ἔχον μῆ-
κος μὲν 4 ὄρων, βάθος δὲ 500 ὄργυιῶν. Ὁ Βίκος χωρίζων τὰ χω-
ρία Καπέσοβον καὶ Μονοδένδριον, ποῦ μὲν πλατύνεται, ἀλλαχοῦ δὲ
στενοῦται.

Ἐσοχαὶ καὶ ἔξοχα ἔνθεν καὶ ἔνθεν τοῦ διασχισθέντος τούτου
ὄρους φαίνονται· σκοτίζεται ἡ κεφαλὴ τοῦ βλέποντος ἐκ τῆς κορυ-
φῆς τὸ ἐκπληκτικὸν τοῦτο βάραθρον, ὅταν μάλιστα πέτραι, τυχὸν
κυλιόμεναι, πίπτωσι θορυβωδῶς ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων! Περιέχει δὲ
πεδιάδας μικρὰς καὶ ἀσημάντους, σπήλαια τρομακτικά, ὕδατα ἄφθο-
να, σχίσματα ἐκπληκτικώτατα, πυραμίδας (πέτρας ἢ μᾶλλον βρά-
χους ὅλως κεχωρισμένους ἀπ' ἀλλήλων καὶ εἰς ὄξυ λήγοντας) οὐ-
ρανομήκεις, δέντρα τῆδε κάκεισαι ὑψικάρηναι, ἀτροποὺς στενωτάτας
κ.τ.λ.

Οἱ κυνηγοὶ ἀπαντῶσι διάφορα ζῶα, οἷον δορκάδας καὶ ἀλώπε-
κας, οἱ πρακτικοὶ ἰατροὶ πολλὰ εἶδη ἱαματικῶν βοτάνων· ὅθεν καὶ
ἰατροὶ τοῦ Βίκου οἱ ἐγγώριοι πρακτικοὶ ἰατροὶ ἐπονομάζονται»¹.

«Φοβερώτερον τῶν χασμάτων τοῦ Ζαγορίου ἐστὶν ὁ Βίκος, σχῆ-
μα κατὰ τὴν ὀρθὴν τοῦ ἡμετέρου Ν. Τσιγαρᾶ παρατήρησιν κε-
φαλαίου Γάμμα κεκλιμένον ἔχων, μῆκος δὲ 4 ὠρῶν καὶ ὕψος 800
ὀργυιῶν. Καταπληκτικὴ μὲν ἡ χαράδρα αὕτη μεταξὺ τοῦ χωρίου
Κουκούλι καὶ Κάτω Μαχαλᾶ Βίτσης ἀπὸ τῆς γεφύρας τοῦ Μίσιου
ἀρχομένη, ὠραία ὁμως καὶ γλυκεῖα, ἔχουσα ἔδαφος κατάρρυτον ὑπὸ
ὁμωνύμου ποταμίου, τοῦ δυτικοῦ δηλ. τοῦ Ζαγορίου ποταμίου, ἐν-
τεῦθεν διερχομένου, καὶ οὐχὶ ἑτέρου, ἐξ ὁμωνύμου ὄρους πηγάζον-
τος, ὡς σημειοῖ ὁ Π. Ἀραβαντινός, διαρροεμένη, καὶ κατάφυτον ἐκ
δένδρων καὶ πολλῶν ἱαματικῶν βοτάνων, συλλεγομένων ἄλλοτε ὑπὸ
τῶν ἐμπειρικῶν ἰατρῶν τοῦ Ζαγορίου καὶ τρέφουσα ἐν ὥρᾳ χειμῶ-
νος περὶ τὰς 2.000 αἰγῶν καὶ προβάτων»².

«Τὸ παμμέγιστον τοῦ Βίκου χάσμα, αἰ ἐκατέρωθεν τούτου ἐσο-
χαὶ καὶ ἐξοχαί, τὰ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν ἀνακαλυφθέντα θειοῦχα ὕδα-

Ἦστερα ἀπὸ πενήντα χρόνια στό Βίκο:

«Αχ!!...παλιοτρόχαλα!!».

1. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄνωτ., 1870, σελ. 11 - 12.

2. Τοῦ ἴδιου, ἐνθ' ἄνωτ., 1889, σ. 15.

τα, πείθουσιν ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ὁ τόπος ἦν ἠφαιστειος»¹.

«Ἄγρια καὶ ἀπότομος ἠφαιστιογενεοῦς προελεύσεως χαράδρα βάθους 500 - 1000 μέτρων καὶ μήκους 25 χλμ., δι' ἧς διέρχεται ὁ παραπόταμος τοῦ Ἄωου Βοῖδομάτης. Ἀρχίζει μεταξὺ Βίτσης καὶ Κουκουλίου, χωρίων τοῦ κεντρικοῦ Ζαγορίου τῆς Ἠπείρου, καὶ καταλήγει πλησίον τοῦ Παπίγκου, χωρίου τοῦ δυτικοῦ Ζαγορίου. Αἱ πλευραὶ του, ἐντελῶς κάθετοι καὶ ἀπροσπέλαστοι, εἶναι κατάρρητοι, ἐν τῷ μέσῳ ἀποτόμου πλευρᾶς του εἶναι κτισμένη ἡ μονὴ τῶν καλογραιῶν Ἁγία Παρασκευή. Κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας πολλάκις ὁ Βίκος ἐχρησίμευσεν ὡς καταφύγιον τῶν διωκομένων Ἑλλήνων»².

Β. Ο ΒΟΪΔΟΜΑΤΗΣ

Γιὰ νὰ ἰδῆ κανένας τὸν «Βοῖδομάτη», δὲν ἔχει παρά νὰ πάη στὴν Παναγία τοῦ Βίκου, νὰ πάρη τὸ βλέμμα του ἀπὸ τὸ ἀχανές ὕψος τῆς χαράδρας καὶ νὰ κοιτάξῃ κάτω στὶς ρίζες τῶν βράχων, στὸν Πόρο, στὶς πηγές του.

Εἰκ. 33. Οἱ κύριαι πηγὲς τοῦ Βοῖδομάτη: Πόρος καὶ Ἄγκαστρομέν' ἀπέναντι ἀπὸ τὴν Παναγία.

¹ Γουῖ Ἰδίου, ἔνθ' ἀνωτ., 1870, σελ. 13 - 14.

² Χ. Ι. Σούλη ἐν Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Ζ', σελ. 273. Βλ. καὶ Κ. Π. Λαζαρίδου, ἔφημ. «Ἠπειρωτικὸς Ἀγών», 14.10.67.

Ἐκ τῆς ἐδῶ, ἀπὸ τὰ σπλάχνα τῆς πέτρας, ξεκινάει γιὰ νὰ ἐνωθῆ, λίγα χιλιόμετρα πιὸ κάτω, μὲ τὸ ἄλλο ποτάμι, τὸν Ἄωο, καὶ μαζὶ, ἀφοῦ διασχίσουν ἓνα μέρος τῆς Ἠπειροῦ καὶ συνεχίσουν τὸ κύλισμά τους στὴ Βόρειο Ἠπειρο, νὰ χυθοῦν κατόπιν στὴν Ἀδριατικὴ.

Βοῖδομάτης! Τὸ ξακουσμένο ποτάμι γιὰ τὰ κατακάθαρα κρύα νερὰ καὶ τὶς φημισμένες γιὰ τὴν ἐξαιρετικὴ τους νοστιμάδα πέστροφες.

Ἡ κύρια πηγὴ του εἶναι ἀκριβῶς ἀπέναντι ἀπὸ τὸ ἐκκλησάκι τῆς Παναγίας τοῦ Βίκου, στὸν «Πόρο» καὶ τὴν «Ἀγκαστρωμένη». Τὸ χειμῶνα βέβαια «κατεβάζει» πολλὰ νερά, καθὼς περνάει κι ἀπ' τ' ἄλλα χωριὰ τοῦ Ζαγορίου, τόσα πολλὰ, πὺ γίνεται ἀπέραστο, ὡς ἀργὰ τὴν ἀνοιξή.

Εἰκ. 34. Ἡ δεύτερη παλιὰ γέφυρα τοῦ Βοῖδομάτη. Συνδέει τὸν Ἄγ. Μηνᾶ μὲ τὴν Κλειδωνιάβιστα.

Ἀκολουθώντας τὸν ροῦ του, εἶναι δύσκολο, ἂν ὄχι ἀκατόρθωτο, νὰ βαδίση κανένας. Πρέπει νὰ ᾖ ντόπιος καὶ νὰ «πατάη τὸ πόδι του», μὰ πιὸ πολὺ, νὰ γνωρίζη ὅλα τὰ μονοπάτια καὶ ὅλα τὰ περάσματα καὶ πάλι, πάρα πολλές φορές θὰ βρεθῆ στὴν ἀνάγκη νὰ τὸν διασχίσῃ, παγώνοντας τὰ πόδια του, ἔστω κι ἂν εἶναι Αὐγούστος

μήνας.

Κάποτε φαρδαίνει και φαίνεται ότι είναι ποτάμι, κάποτε πάλι στενεύει τόσο πολύ, που με δυσκολία φαίνονται τὰ νερά του, γιατί χάνονται ανάμεσα στα βράχια και στ' ακόνια. Άλλοτε σχηματίζουν «ουβίρες» βαθειές κι άλλοτε καταρράχτες ψηλούς.

Άπομεινάρια από τη δεύτερη παλιά γέφυρα του Βοϊδομάτη, που βρίσκεται λίγο πιο κάτω από τη νέα.

Γέφυρα του Βοϊδομάτη.

Κι ἐδῶ, μεταξύ Παπίγκου καὶ Βετσικοῦ, τὸ ἄνοιγμα τῶν βράχων εἶναι ἀξιοπρόσεκτο· τὸ φάρδος του μικραίνει πάρα πολύ, τόσο πού σοῦ ἔρχεται νὰ πηδήσης ἀπέναντι, ἐνῶ τὸ ὕψος τῶν τελείως κάθετων πλευρῶν ξεπερνάει τὰ χίλια μέτρα. Κοιτάζοντας ἀπὸ κάτω πρὸς τὰ πάνω, μόλις καὶ μετὰ βίας φαίνεται ὁ οὐρανός. Οἱ Συμπληγάδες Πέτρες ἐδῶ θὰ πρέπη νὰ ἦταν!

Ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον ἐπίσης παρουσιάζει πιὸ κάτω, ἐκεῖ πού τὸ ἔδαφος γίνεται ὁμαλῶτερο. Ὑπάρχουν λίγα χωραφάκια, λίγο ἴσιο μέρος κιὰ νὰ ξεκουράζεται κανένας, κάτω ἀπ' τὰ ψηλὰ τὰ «δασιά» τὰ πλατάνια, τὰ ὁποῖα, σχεδὸν σ' ὅλη του τῆ διαδρομῆ, τὸν συντροφεύουν. Λίγο πιὸ κάτω, μετὰ ἀπὸ τὴ γέφυρα πού συνδέει τὸ Πάπιγκο μὲ τὴν Ἀρίστη, σκαρφαλωμένο σ' ἓνα βράχο τῆς ἀριστερῆς ὄχθης του, εἶναι τὸ μοναστήρι τῆς Χρυσοσπηλιώτισσας, τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, χτισμένο τὸ 1577 καὶ περιφραγμένο μ' ἓναν πανύψηλο τοῖχο.

Παρακάτω, ἀριστερὰ πάλι, καὶ στὴν πρώτη στροφή τοῦ ποταμοῦ, ἦταν κι ὁ μύλος τοῦ μοναστηριοῦ, ὅπου πήγαιναν ἀπ' ὅλα τὰ

Ἡ πρώτη παλιὰ γέφυρα τοῦ Βοῖδομάτη.
Βρίσκεται λίγο πιὸ πάνω ἀπὸ τὴν καινούργια.

χωριὰ γύρω κι ἄλεθαν τὰ γεννήματά τους. Σήμερα ἔχει ἐγκαταλειφθῆ τελείως, λίγο ἀκόμα καὶ θὰ τὸν παρασύρη τὸ νερό.

Παρακάτω δεξιά, στο μέρος τῆς Κλειδωνιάς, εἶναι χτισμένη, ἐπίσης παλιά, ἡ ἐκκλησία τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων.

Εἰζ. 36. Ὁ Βοῖδομάτη ἄλλοτε καὶ τώρα.

Καὶ λίγα μέτρα παρακάτω-σώζεται ἀκόμα ἡ πέτρινη γέφυρα, ἡ ὁποία ἐνώνει τὴν ἐπαρχία Κονίτσης μὲ τὴν Ἐπαρχία Ζαγορίου καὶ ἡ ὁποία ἐπὶ πολλὰ χρόνια θεωροῦνταν ἡ σπουδαιότερη διάβαση.

Ἄπο κεῖ καὶ μετὰ χάνει κάθε ἐνδιαφέρον, γιατί ἀρχίζει ὁ κάμπος καὶ τὰ νερὰ τοῦ Βοῖδομάτη μποροῦν νὰ κυλοῦν ἤσυχα κι ἀβίαστα τὸν ἀσταμάτητο δρόμο τους.

Νὰ πῶς περιγράφουν μερικοὶ συγγραφεῖς τὸν Βοῖδομάτη:

«Βοῖδομάτι. Κλάδος τοῦ ποταμοῦ Βωβούσης (ιδὲ Ἄωος) καὶ θέσις ὅπου ἀρχαίας πόλεως ἐρείπια τινὰ σώζονται» (Π. Ἀραβαντινοῦ, «Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου», Πίναξ Ἀλφαθητικός, 1856, σελ. 33).

«Τὸ δυτικὸν τοῦ Ζαγορίου ποτάμιον εἶναι αὐτὸς ὁ ΒΔὸς παραπόταμος τοῦ Ἄωου ἐν Ζαγορίῳ, ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν κατανυκτικὴν αὐτοῦ χαράδραν, λαμβάνει τὸ ὄνομα αὐτῆς Βίκος ἐπιλεγόμενος, ἐνοῦται δὲ κατὰ τὴν ἔξοδόν του καὶ παρὰ τὴν ἀριστερὰν αὐτοῦ ὄχθην ὑπὸ τὸ Βιτικὸν μετὰ πολλῶν αὐτόθι ἐκ τῆς γῆς ἀνα-

θρωσκόντων υδάτων, δι' ἅπερ ἴσως ὁ Rouqueville ὡς ὑπογείους ἔχον πηγὰς ἐθεώρησε τὸ ποτάμιον τοῦτο. Ἐξερχόμενος δ' ἐκ τῶν καθέτων καὶ ἀποκρήμνων τοῦ Ζαγορίου βράχων ἀποκαλεῖται Βοῖδομάτη ἐκ παρακειμένου ἀριστερᾶ ὁμωνύμου καὶ διαλυθέντος χωρίου τοῦ τμήματος, διέρχεται ὑπὸ γέφυραν ὑψηλὴν καὶ στενὴν ἐν τῷ μέσῳ πλατάνων καὶ χύνεται εἰς τὸν Ἄωον» (Λαμπρίδου, «Ζαγορικά», τόμ. Α', 1889, σελ. 18).

Τὸ φράγμα μπροστὰ ἀκριβῶς ἀπὸ τὴν προηγουμένη γεφυρα καὶ ἡ ἀποτυχημένη ἰχθυόσκαλα. Πρέπει νὰ γκρεμιστῇ γιὰ νὰ ἀποκατασταθῇ ἡ καταστροφὴ πού ὑπέστησαν οἱ ἰχθυοπληθυσμοί.

«Ἐπῆρχε καὶ χωριὸ Βοῖδομάτι ὅπου τὰ Τσαραπλανίτικα καλύβια· τὶς γαῖες τοῦ ἄρπαξαν Καραμουρτάτες καὶ Κολωνιάτες, τὶς ὁποῖες ἀργότερα πούλησαν σὲ Τσαραπλανῆτες. Πάντως ὀριστικὰ ἐγκατελείφθη ἀπὸ τοὺς κατοίκους τοῦ τὸ 1861. Τὸ ὄνομα Βοῖδομάτι πιθανὸν νὰ προέρχεται ἀπὸ ποικιλία ἀμπέλου, καλουμένη Βοῖδομάτι, πού ἴσως κατὰ προτίμησι ἐκαλλιεργεῖτο ἐκεῖ. Ὁ κάμπος Βοῖδομάτι ὑπολογιζόμενος σὲ 1500 στρέμματα ἐλέγετο “τῆς Κυρᾶς”, ἐπειδὴ προφανῶς ἀνῆκε σὲ κάποια Τούρκισσα, ἄλλο δὲ μικρὸ τμή-

μα του ἐλέγετο "τοῦ Ταουλά" ἀπὸ τὸ ἐπώνυμο ἴσως παλίου ιδιοκτῆτου». (Σπύρ. Σιούπη, «Πωγωνησιακὰ - Βησσιανιώτικα», τόμ. Β', σελ. 45 - 46).

Δὲν ξέρω ἂν τὸ χωριὸ «Βοῖδομάτης» ἦταν πάνω ἀπὸ τὴ νέα γέφυρα τοῦ Βοῖδομάτη, ὅπου φαίνονται ἐρείπια καταστραφέντος χωριοῦ καὶ πὺ ἡ ὑπαρξίς του ἐπιβεβαιώθηκε μὲ τὴν διάνοιξι τῆς ἀμαξιτῆς ὁδοῦ ἀπὸ νέα γέφυρα πρὸς τὸν Ἅγιο Μηνᾶ, ὅπου βρέθηκαν τάφοι. Ἄραγε ἐνδιαφέρθηκε κανένας νὰ μάθῃ, ποιό ἦταν τὸ χωριὸ στὸ μέρος αὐτό;

Τὸν Αὐγούστο τοῦ 1957 πὺ ἔτυχε νὰ βρεθῶ εἰς τὸν Ἐλεγγὺ Διαβατηρίων Λαυρίου, ρώτησα ἕναν ὁμογενῆ πρόσφυγα, ἐκδιωχθέντα ἐκ τοῦ Τιέν - Τσὶν τῆς Μαντζουρίας, ὁ ὁποῖος ἐκχρυσίζονταν ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, μοῦ εἶπε ὅτι κατάγεται ἀπὸ τὴν Ἡπειρο ἀπὸ τὸ χωριὸ Βοῖδομάτη, «ἀλλὰ ἐγὼ δὲν ξέρω τίποτε, ἔτσι μοῦ ἔλεγε ὁ συγχωρεμένος ὁ πατέρας μου, ὁ ὁποῖος πολὺ μικρὸς κι ἐκεῖνος ἔφυγε μὲ τὸν πατέρα του», συνέχισε.

«Ἄλλοι θεωροῦν τὸ πρῶτο συνθετικὸ ὡς ξενικὸ κατάλοιπο, σχετιζόμενο μὲ τὴ λ. voda=νερό. Σὲ ἄλλους τὸ ὄνομα θυμίζει τὸ συνώνυμο ἐπίθετο τῆς Ἡρας "βοῶπις"=μεγαλόφθαλμη. Ἄν τὸ ὄνομα ἔχῃ τόσο μακρυνὴ τὴν προέλευση, τότε μπορεῖ νὰ προῆλθε καὶ ἀπὸ ἀπεικόνισή του μὲ μορφή βωδιοῦ» (Ἄγγ. Ν. Παλακώσια, «Ὁ Βοῖδομάτης καὶ τὰ μνημεῖα του», Ἀθῆναι 1961, σελ. 45).

«Τὴν μορφήν τῶν ποταμῶν καὶ τὰ ρεῖθρα αὐτῶν βλέπομεν, ἀλλ' ὄμως ἀπὸ ἐκείνους, ὅσοι τιμοῦν αὐτοὺς καὶ κατασκευάζουν τὰ ἀγάλματά των, ἄλλοι μὲν τοὺς ἔκαμαν ἀνθρωπομόρφους, ἄλλοι δὲ τοὺς περιέβαλαν μὲ μορφήν βωδιῶν. Μὲ βώδια λοιπὸν παρομοιάζουν οἱ μὲν Στυμφάλιοι τὸν Ἐρασίον καὶ τὸν Μετώπην, οἱ δὲ Λακεδαιμόνιοι τὸν Εὐρώταν» (Αἰλιανοῦ, «Ποικίλη Ἱστορία», Βιβλίον Β', κεφ. 33, ἔκδ. Ζαχαροπούλου, μετ. Στ. Ι. Ἀλεξιάδου, Ἀθῆναι 1940, σελ. 88).

«Ὁ τύπος τοῦ ἀρσενικοῦ γένους "Βοῖδομάτης", ἐννοεῖται ποταμός, εἶναι ἀπὸ τὴ γλῶσσα τῶν λογίων καὶ τὴν ἐπιστήμη. Τὸ γνήσιο θὰ ἦταν "Βοῖδομάτι" (τό), ὅπου "μάτι", σημαίνει "μάτι" νεροῦ, "πηγὴ ἀναβλύζοντος ὕδατος", Α. Δημητράκου, Μέγα Λεξικὸν τῆς

Ἑλληνικῆς Γλώσσης, λ. μάτι, σελ. 4497, ἀριθ. 4. Μὲ τὴ σημασία αὐτὴ εὐρίσκομεν τὴ λέξη σὲ διάφορα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Ἀντλῶ ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν: 1) «τ Δουμουκοῦ τοῦ μάτ', χ. 626, σελ. 18, 2) μάτι (τὸ) = πηγὴ (ὔδατος), χ. Σταμ., 3) καὶ ὑποθαλάσσιον, Εὐβ. Ψαχν., χ. 735, σελ. 91 - 94, 4) Μάτι, Τριφυλ., χ. 533, σελ. 60, 5) Μάτι, Πελοπ. (Λόγγ.), χ. 587, σελ. 182, 6) Μάτι = πηγὴ παρὰ τὸ Κριτήρι (παλαιὰ ὄροθετικὴ γραμμὴ), Ὀδοιπ. Σχινᾶ, σημ. 28, 7) Μάτι, Ἀττικὴ, Ἀθῆναι, 40, 137, 8) Μάτι Κολυνδροῦ χ. 569, σελ. 118, 9) "ἀπὸ τὸ Μάτι ἕως τὸ Μύλο" Κεφαλλ. Γ. Πετροπούλου, Νοταριακαὶ Πράξεις 7,25, 10) Νίσυρος, χ. Κωνσταντινουπόλεως 223, σελ. 49, 11) "ἡ ὁδὸς ἀπὸ τοῦ Χανίου Σεναρλί εἰσέρχεται εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ ποταμοῦ Μάτι (ἀλβανιστὶ Ματία), ὃν διαπερᾶ παρὰ τὰς ἐκβολὰς του" (Ἀλβανία), Ὀδοιπ. Μηλιαράκη, σελ. 268, 12) Μάτια, τόπων, κοντὰ στὸν Ἀλμυρό, χ. 451, σελ. 35, 13) "μάτι, λάκκον τινὰ τοῦ δρόμου", 14) χ. Νίσυρ., "Μμάτια" τοπων., κτηματολ., 1828, 15) Ἀμμάτιν (τό), τοπων. Κύπρου, χ. 318, σελ. 17 καὶ θειοῦχον, Λαογρ. 6,95. Ἰδὲ καὶ Π. Βλασιτοῦ, Σύνώνυμα, σελ. 293, μάτι, λ. βρύση. Ἡ μεταφορὰ παρατηρεῖται καὶ στὴν ἀρχαία γλῶσσα π.χ. "ὦ ταυρόμορφον ὄμμα Κηφισοῦ", Εὐρ. Ἴων 1261 πρβ. Ὠρωπός, Ἀσωπός καὶ μάλιστα Ταυρωπός. Τὸ Βοῖδομάτι, σὰν σύνθετο, νοεῖται ὅπως ἀνάλογα παραδείγματα, πὺ ἀντλῶ πάλι ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ: βοῖδόσπιτο, βοῖδοκάλυβο, βοῖδοκέλλι, βοῖδολίβαδο, βοῖδόμαντρα, βοῖδομάντρι, βοῖδόσταλος, βοῖδότοπος κ. τ.τ. Ἰδιαιτέρως ἀξιοσημεῖωτο τὸ "βοῖδονέρι" στὴ Στερεὰ (Αἰτωλία), "ὄψω περιέχον ἀσβεστούχους οὐσίας πινόμενον μόνον ὑπὸ τῶν βοῶν", "Βοῖδομάτι" εἶναι δυνατόν, κατὰ ταῦτα, νὰ σημαίη τὸ "μάτι τοῦ νεροῦ", ὅπου ποτίζονται (καὶ ἐν συνεχείᾳ σταλίζουν) τὰ βόδια» (Φ. Πέισα, «Νιάουσα - Γλυτονιαίουσα», στὰ «Μακεδονικά», Θεσσαλονίκη 1968).

«Ἡ Ἑλλάδα ἔχει πολλὰ ποτάμια, λίγα ὅμως εἶναι μεγάλα. Τὰ περισσότερα εἶναι μικρὰ καὶ ὀρμητικὰ, καὶ πολλὰ ξεραίνονται τὸ καλοκαίρι. Τὸ νερὸ εἶναι λιγιστὸ στὴν Ἑλλάδα καὶ ἔτσι λογαριάζουν πολὺ τὸ καλὸ πὺ κάνουν τὰ ποτάμια. Στὰ παλιὰ χρόνια τὰ

ποτάμια ἦταν ἱερά. Ποτὲ δὲν περνοῦσε στρατὸς ἀπὸ ποτάμι, χωρὶς νὰ κάνει θυσία σ' αὐτό· ὁ Ἡσίοδος πάλι συμβουλεύει, διαβαίνοντας κανεὶς ἓνα ποτάμι νὰ πεῖ μιὰ προσευχή καὶ νὰ βρέξει τὰ χέρια του στὸ νερό. Ζητοῦσαν τὴ βοήθεια τοῦ ποταμοῦ ὄχι μόνο γιὰ τὴν εὐφορία τῆς γῆς, μὰ καὶ γιὰ τὴν εὐγονία τῶν ἀνθρώπων. Μετὰ τὸν βον αἰῶνα π.Χ. συνήθιζαν πολὺ ὀνόματα παρμένα ἀπὸ ὀρισμένα ποτάμια, ὅπως π.χ. Κηφισόδοτος — τὸ δῶρο τοῦ Κηφισοῦ. Ὅταν ὁ ἔφηβος ἔκοβε τὰ μακριὰ μαλλιά του, ἀφιέρωνε τὶς μποῦκλες του στὸ γειτονικὸ ποτάμι.

Κάθε ποτάμι εἶχε καὶ τὸ θεό του. Αὐτοὺς τοὺς θεοὺς τοὺς παρουσίαζαν μὲ μορφή ταύρου ἢ ταύρου μὲ κεφάλι ἀνθρώπου. Μιὰ τέτοια μορφή πολλὲς φορὲς ὀνομάζεται Ἀχελῷος, ὅπως τὸ μεγάλο ποτάμι τῆς βορειοδυτικῆς Ἑλλάδος· τὸν Ἀχελῷο ἀλλοῦστε τὸν λάτρευαν καὶ σὲ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ξέρομε ἀν ὁ θεὸς τοῦ ποταμοῦ Ἀχελῷου εἶχε στὰ παλιὰ χρόνια τὴ σημασία τοῦ νεροῦ γενικά. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, καθὼς τὰ ποτάμια εἶχαν καθένα καὶ τὸ δικό του ὄνομα, κράτησε καὶ ὁ θεὸς τοῦ καθενὸς τὴν ὑπόστασή του.

Στὴν περίπτωση αὐτὴ θὰ μπορούσαμε νὰ πιστέψουμε ὅτι στὴν ἀρχὴ ἦταν δαίμονες τῶν ὀρητικῶν χειμάρρων τοῦ βουνοῦ. Ὅπως δὴποτε ὁ χαρακτήρας τους εἶναι τραχὺς καὶ βίαιος. Μοιάζουν μὲ τοὺς δαίμονες τοῦ σάσου καὶ τῆς ἐρημιᾶς ποὺ βρίσκουμε στὶς λαϊκὲς παραδόσεις τῆς βόρειας Εὐρώπης. Ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἄγρια καὶ τραχιά ὄψη τῆς φύσης. Τοὺς ἀπεικονίζουν νὰ ἔχουν γιὰ ὄπλα ξερῶμένα ἔλατα καὶ νὰ κουβαλοῦν κορμούς δέντρων μὲ τὴ λεία τοῦ κυνηγιοῦ τους κρεμασμένη ἀπάνω» (Martin P. Nilsson, «Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Θρησκεία», μετ. Γ. Θ. Κακροιδῆ, Ἀθῆναι 1966, σελ. 8, 9, 10).

«Οἱ Βούλγαροι θέλουν νὰ ποῦν ὅτι τ' ὄνομα Βόδας εἶναι σλαβικό, ἀλλὰ δὲν ἔχουν δίκιο, εἶναι παλιότερο. Βέδου ἀρχαῖα μακεδονικὰ λεγόταν τὸ νερό, σύμφωνα μὲ δυὸ ἐπιγραφὲς ποὺ ἀναφέρονται σ' εὐχὲς ἱερέων: "Βέδου κατὰ χειρῶν καταχέου καὶ ἐπὶ τὴν ἱεροσκοπίαν τρέπου". Ἡ ἄλλη: "'Ἐλκειν τὸ Βέδου σωτήριον προσεύχομαι, ὅπερ μέγιστον ἐστὶν ὑγείας μέρος". Καὶ ὁ λεξικογράφος Στέφανος ὁ Βυζάντιος πολλοὺς αἰῶνες πρὶν γεννηθῶν κὰν οἱ Βούλγα-

ροι, στή λέξη Βέδου, γράφει, ότι σημαίνει νερό "διὰ τὴν τῶν ὑδάτων ρύμην"» (Χρ. Π. Ζαλοζώσιτα, «Τὸ περιβόλι τῶν θεῶν», Ἀθῆναι, σελ. 223)¹.

Γ. ΤΟ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ

Εἶναι ἡ πιὸ εὐχάριστη διαδρομή. Κάθε λίγη ὥρα καὶ ἀπὸ ἕνα σταθμὸς στὶς βρύσες: Αὐραγόνιο, Ἀντάλκη, Τράφος, Κρούνα, ἐνῶ ὁ ὁρίζοντας εὐρύνεται ὅλο καὶ πιὸ πολὺ κι ἡ μιὰ σκηνὴ διαδέχεται τὴν ἄλλη, σὰν σὲ κινηματογραφικὴ ταινία.

Στὴν κορυφὴ τῆς Ραδόβολης ἢ, ὅπως λένε στὸ χωριό, στὸ Λαίμό, εἶναι χτισμένο τὸ περίφημο Καταφύγιο τοῦ Ε.Ο.Σ. σὲ ὑψόμε. 1950 μ. Καταλληλότερη θέση, στ' ἀλήθεια, δὲν μπορούσε νὰ βρεθῆ. Εἶναι ἕνα ὑπέροχο, σύγχρονο οἶκημα μὲ ὄλες τὶς ἀνέσεις. Δὲν

Εἰκ. 37. Τὸ καταφύγιο τῆς Ραδοβολῆς (ὑψόμετρο 1.950 μ.).

τοῦ λείπει τίποτα ἀπολύτως. Ἔχει φωτισμό, θέρμανση —ἕνα ἐξαιρετικὸ τζάκι—, κρεβάτια, κουβέρτες, κουζίνα μ' ὅλα τὰ σχετικὰ ἀπὸ κατσαρόλα μέχρι ἀλατιέρα.

1. Βλ. ἐπίσης Κ. Π. Λαζαρίδη, στὴν ἐφημ. «Ἡπειρωτικὸς Ἀγὼν» τῆς 13.10.1967 καὶ Ξ. Λίβα, «Ἡ Αἰγιεὶς κοιτὶς τῶν Ἀρίων καὶ τοῦ Ἑλληνισμοῦ», Ἀθῆναι 1963, σελ. 157.

Μπαίνοντας κανένας μέσα έπειτα από τρίωρη συνεχῆ καὶ ἀνηφορική πορεία, αἰσθάνεται μιὰ ζεστασιά, μιὰ ἀνακούφιση, ἐνῶ συγχρόνως διερωτᾶται ἐκπληκτος «ὄνειρο βλέπω ἢ εἶναι πραγματικότης ὅλα αὐτά»!

Ἡλιοβασίλεμα ἀπὸ τὴ Ραδόβολη.

Τὸ χτίσιμό του ἄρχισε στὶς 20 Ἰουλίου 1964 καὶ τελείωσε στὶς 20 Ἰουλίου 1966.

Ἄξιζει κάθε ἔπαινος σ' ὄσους συνετέλεσαν γιὰ νὰ χτιστῆ αὐτὸ θαυμάσιο παλατάκι.

Ἔτσι σήμερα, ὄσοι θέλουν νὰ μοιράσουν τὴ διαδρομὴ, κοιμοῦνται στὸ Καταφύγιο καὶ τὴν ἐπομένη συνεχίζουν τὴν πορεία τους ἢ πρὸς τὴν Ἀστράκα, 2 - 2½ ὥρες, ἢ πρὸς τὴν Τσιούκα, 1 - 1½ ὥρα, ἢ πρὸς τὴ Δρακόλιμνη 2 ὥρες, ἢ πρὸς τὴ Γκαμήλα 4 ὥρες.

Δ. Η ΑΣΤΡΑΚΑ

Ἀστράκα λέγεται ἡ ψηλότερη κορφή τοῦ ὄρεινου ὄγκου «Πάπιγκον» ἢ «Τύμφη». Ἔχει ὑψόμετρο 2436 μέτρα. Ἀπέχει ἀπὸ τὸ Καταφύγιο 2 - 2½ ὥρες.

Εἰκ. 38. Ἀνατολική πλευρά τῆς Ἀστράκας.

Ἐπάρχουν δυὸ δρόμοι γιὰ νὰ πάη κανένας ἐκεῖ. Ἡ θ' ἀκολουθήσῃ τὴν κορυφογραμμὴ τῆς Ραδόβολης, ἀφοῦ προηγουμένως γίνῃ τέλειος ἀναρριχητής, ἢ θ' ἀκολουθήσῃ τὸν ἄλλο, ἀπὸ τοὺς πρόποδες τῆς Ἀστράκας γιὰ νὰ βρεθῇ στὸν «ἀλογόδρομο», ὅπου καὶ ἡ μοναδικὴ διάβαση, ἀπὸ τὴν ὁποία μὴ μεγάλη δυσκολία περνοῦν τὰ μουλάρια τῶν Βλάχων.

Πολλοὶ ξεγελιοῦνται καὶ νομίζουν ὅτι ἀπὸ τὸν πρῶτο δρόμο θὰ φθάσουν γρηγορώτερα, τοὺς φαίνεται ὅτι εἶναι πάρα πολὺ κοντὰ καὶ σὲ μισὴ ὥρα το πολὺ θὰ βρεθοῦν στὴν κορφή.

Θεωρεῖται μεγάλη ἐπιτυχία, ὅταν κανένας κατορθώσῃ καὶ φθάσῃ ἐκεῖ πρὶν βῆ ὁ ἥλιος. Γιατὶ τότε μπορεῖ νὰ δῆ καὶ νὰ ἀπολαύσῃ τὸ μεγαλεῖο τοῦ ὄριζοντα. Τότε φαίνεται ὁ Μύτικας τοῦ Ὀλύμπου, ὁ Παντοκράτορας τῆς Κερκύρας, τὸ Αἰγαῖο καὶ τὸ Ἰόνιο. Κι ἂν θέλῃ, ρίχνει καὶ καμιὰ ματιὰ πρὸς τὴ Βόρειο Ἠπειρο καὶ στέλνει χαιρετίσματα στοὺς σκλαβωμένους ἀδελφούς μας.

Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ τοπίου τῆς Ἀστράκας εἶναι: ἀστραποκαμένα βράχια, πλαγιὲς καταπράσινες καὶ στολισμένες μὲ σπάνια κι ὄλων τῶν ἀποχρώσεων ἀγριολούλουδα, παμπάλαια χιόνια στὶς λακκιές, χιονόνερα γύρω ἀπ' αὐτά. Παράξενα βραχοδίαίτα πουλιά, περήφανοι ἀετοὶ πού πετοῦν στοὺς γαλανοὺς αἰθέρες, κατακάθαρο λαμπερὸ φῶς, γαλήνια ἡσυχία.

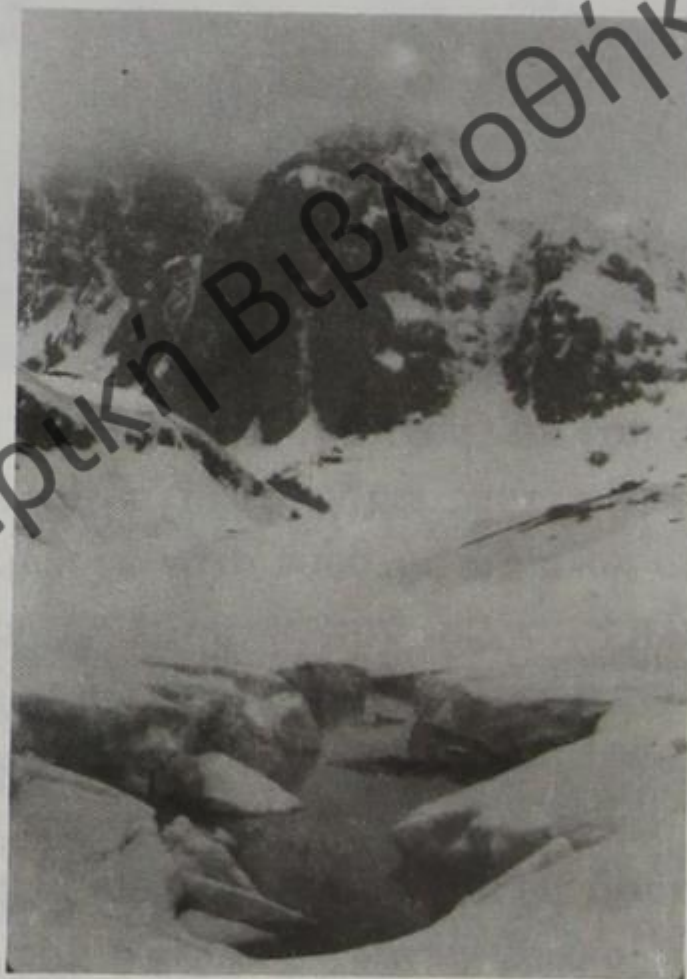
Ε. Η ΔΡΑΚΟΛΙΜΝΗ

Δυὸ ὄρες περίπου ἀπέχει ἡ Δρακόλιμνη ἀπὸ τὸ Καταφύγιο. Λίγος κατήφορος, μικρὸ ὄροπέδιο — οἱ «Ξηρόλιμνες» — καὶ πάλι ἀνάβαση σ' ἀτέλειωτους χωματόλοφους. Δὲν πειράζει ὅμως, γιατί ἡ ἔκπληξη κι ὁ θαυμασμὸς ἀπὸ τὸ ἀναπάντεχο ἀντίκρουσμα τῆς Δρακόλιμνης ἀμείβουν πολὺ τὸν θεατῆ.

Περίεργο φαινόμενο πάνω σὲ βουνοκορφὴ νὰ βρῖσκεται λίμνη!

Ἡ ἔκτασή της δὲν εἶναι μεγάλη, περίπου πέντε τετραγωνικὰ χιλιόμετρα. Τὸ βάθος της δὲν ἔχει ἀκόμα μετρηθῆ.

Ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὀργανισμοὺς πού ζοῦν μέσα στὴ λίμνη χαρακτηριστικὸς εἶναι ὁ μεγάλος ἀριθμὸς ἀπὸ τρίτωνες (λατ. *Triturus alpestris*) καὶ ἀπὸ κυβιστές (λατ. *Cybister* sp.)

Πασχα στὴν Ξερολιμνη.

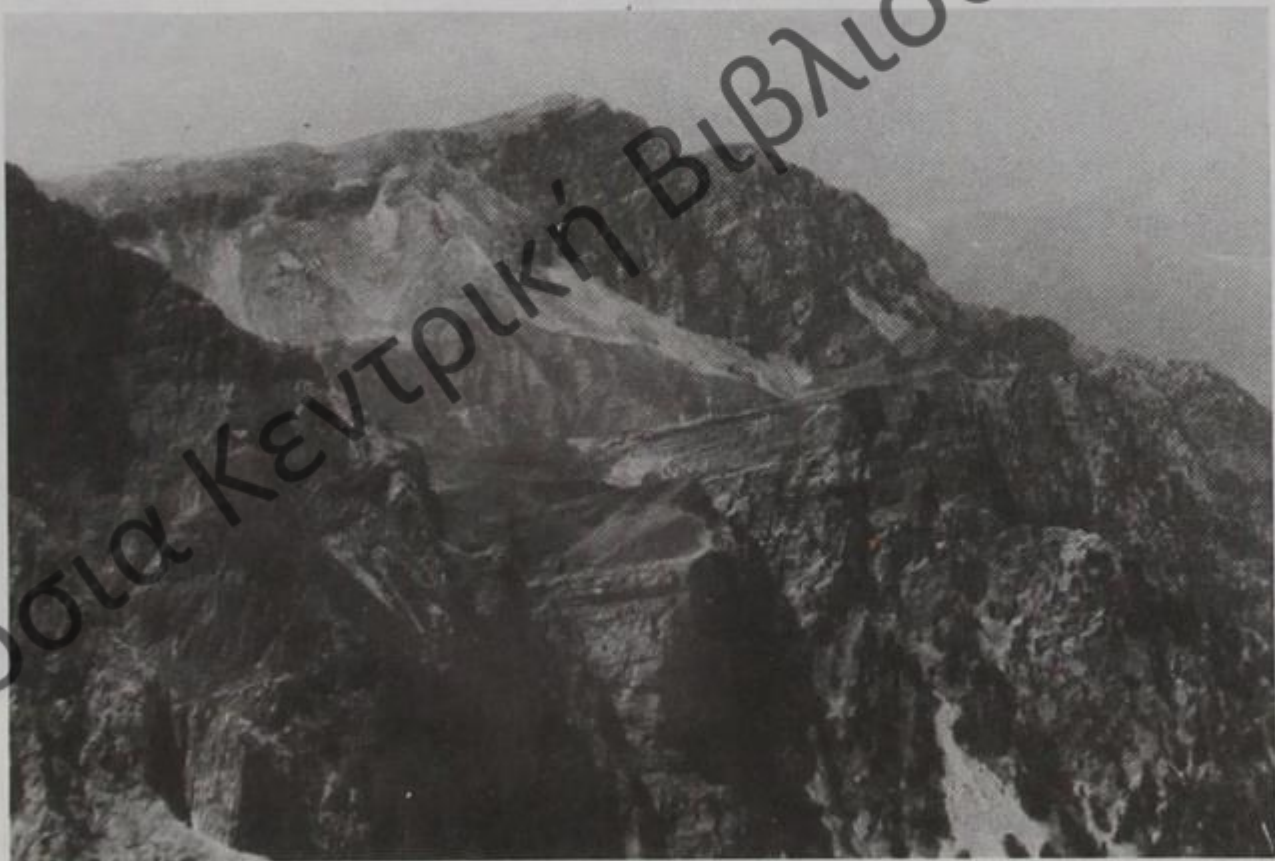
Ὅλο τὸ καλοκαίρι ἔχει τὸ ἴδιο νερό, γιατί ὅσο ἐξατμίζεται κάθε μέρα, συμπληρώνεται ἀπὸ τὰ χιόνια πού λιώνουν γύρω της.

Μέσα ζοῦνε ὀρισμένα βατραχοειδῆ.

Στὶς ὄχθες της βλέπει κανένας συγχρόνως καὶ τὶ τέσσερεις

ἐποχές τοῦ χρόνου (σπάνιο φαινόμενο στή φύση): χιόνια, λουλούδια, ξερά χορτάρια, ὄριμοι σπόροι!

Οἱ παλιοὶ λένε ὅτι τὴν ὄνομασία «Δρακόλιμνη» τὴν πῆρε ἀπὸ τὴν ἐξῆς ἱστορία: «Ζοῦσαν, λέει, δυὸ πολὺ μεγάλοι δράκοι. Ὁ ἕνας στήν Τύμφη κι ὁ ἄλλος ἀπέναντι στὸ Σμόλικα. Κάθε μέρα μάλωναν, κι ὁ δράκος τῆς Τύμφης πετοῦσε στὸν ἄλλον ἀπέναντι, τὴν ὥρα πὺ πῆγαινε νὰ πιῇ νερό, πελώριες πέτρες κι ὁ ἄλλος ἀπ' ἐκεῖ πετοῦσε θεόρατα κούτσουρα. Κατόπιν ἔγινε τοῦτο τὸ ἀξιοπεριεργό: Ἀπὸ τὰ κούτσουρα πὺ ἔπεφταν μέσα στή λίμνη, ἔβγαιναν "λάια" ἄρνια κι ἀπὸ τὶς πέτρες τοῦ ἄλλου ἔβγαιναν ἄσπρη κριάρια. Κάποτε στή βοσκὴ πὺ συναντήθηκαν τὰ δύο κοπάδια τῶν δράκων, τὰ ἄσπρη κριάρια μαρκάλισαν τὰ "λάια" πρόβατα. Τὰ ἄρνια δὲ πὺ γεννήθηκαν μετὰ πνίγηκαν ὅλα στή Δρακόλιμνη. Ἔτσι νίκησε ὁ δράκος τῆς Τύμφης».

Ἡ Δρακόλιμνη ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν κορυφὴ τῆς Γκαμήλας.

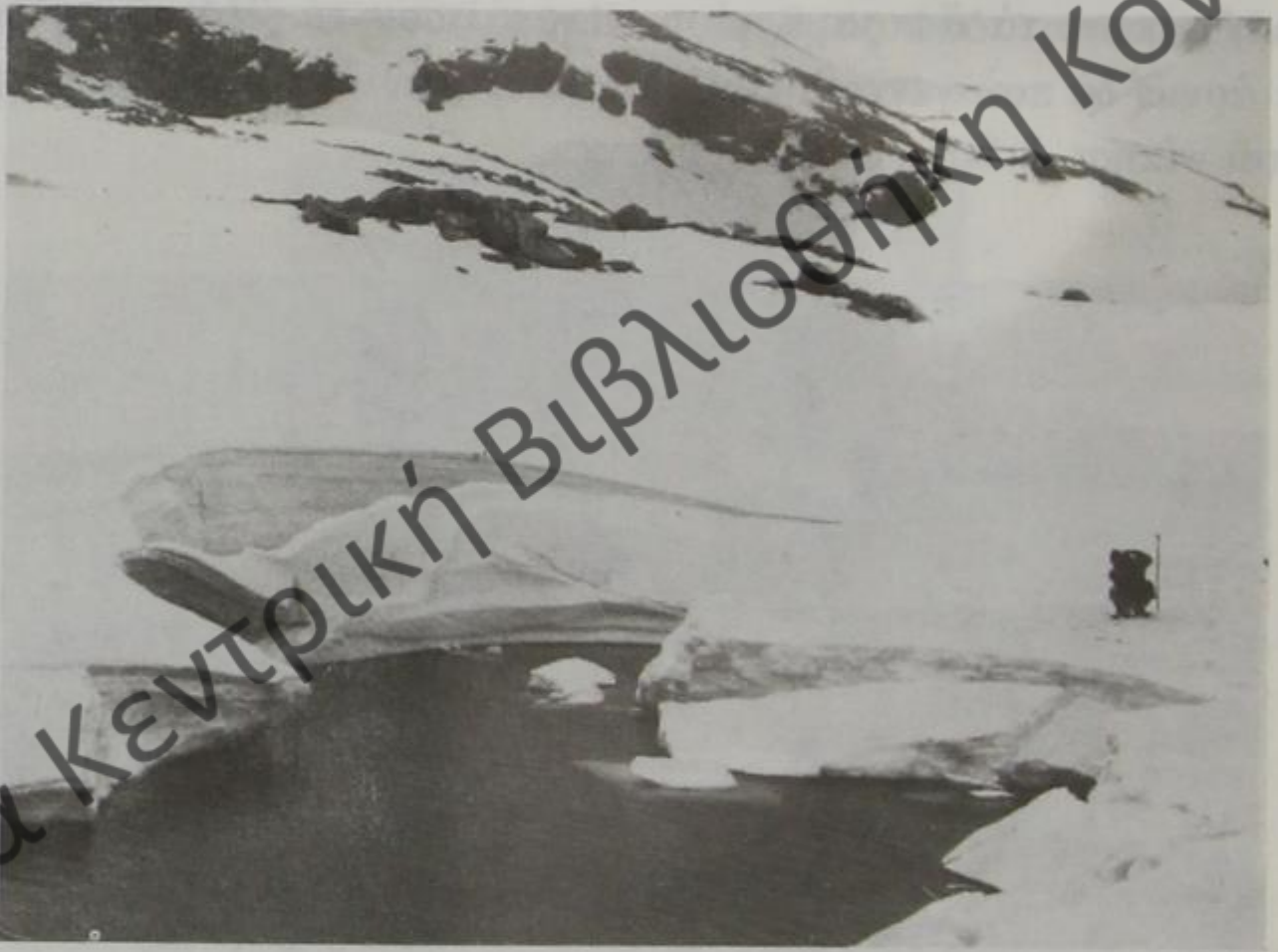
Τὸ θέαμα, ἰδίως ἀπὸ τὴν κορυφὴ τοῦ χωματόλοφου πὺ ὀρθώνεται ἀκριβῶς μπροστὰ στή Δρακόλιμνη, εἶναι κάτι παραπάνω ἀπὸ μαγευτικό. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἢ Ἀστράκα καὶ ἢ Γκαμήλα στέκουν ἐπιβλητικά, στὸ βάθος φαίνεται ὁ γερο-Σμόλικας καὶ

μπροστά ένα ἀπέραντο χάος, εἶναι ἡ χαράδρα τοῦ Ἄωου μὲ τὶς κατάφυτες ἀπὸ πεῦκα καὶ ἔλατα πλαγιές της. Ἐνῶ πάνω σ' αὐτὸ τὸ χάος πετοῦνε περήφανα ἀετοί, οἱ ὁποῖοι μόνον στὴ Δρακόλιμνη καταδέχονται νὰ πίνουν νερό.

Στ' ἀλήθεια, ἀξίζει τὸν κόπο νὰ πάη κανεὶς.

Παραθέτω ὅ,τι μπόρεσα νὰ βρῶ στὰ βιβλία σχετικά μὲ τὴ Δρακόλιμνη:

«Ἐπὶ τῆς χιονοσκεπάστου σειρᾶς τοῦ Ζαγοριακοῦ ὄρους πολλαχοῦ φαίνονται ὄροπέδια κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μεγάλα, παρέχοντα νομὴν ἀφθονον εἰς τὰς ἀγέλας τῶν προβάτων. Ἐκ τούτων τινὰ μάλιστα κατὰ τὴν Ροδόβολην 2½ ὥρας μακρὰν τοῦ

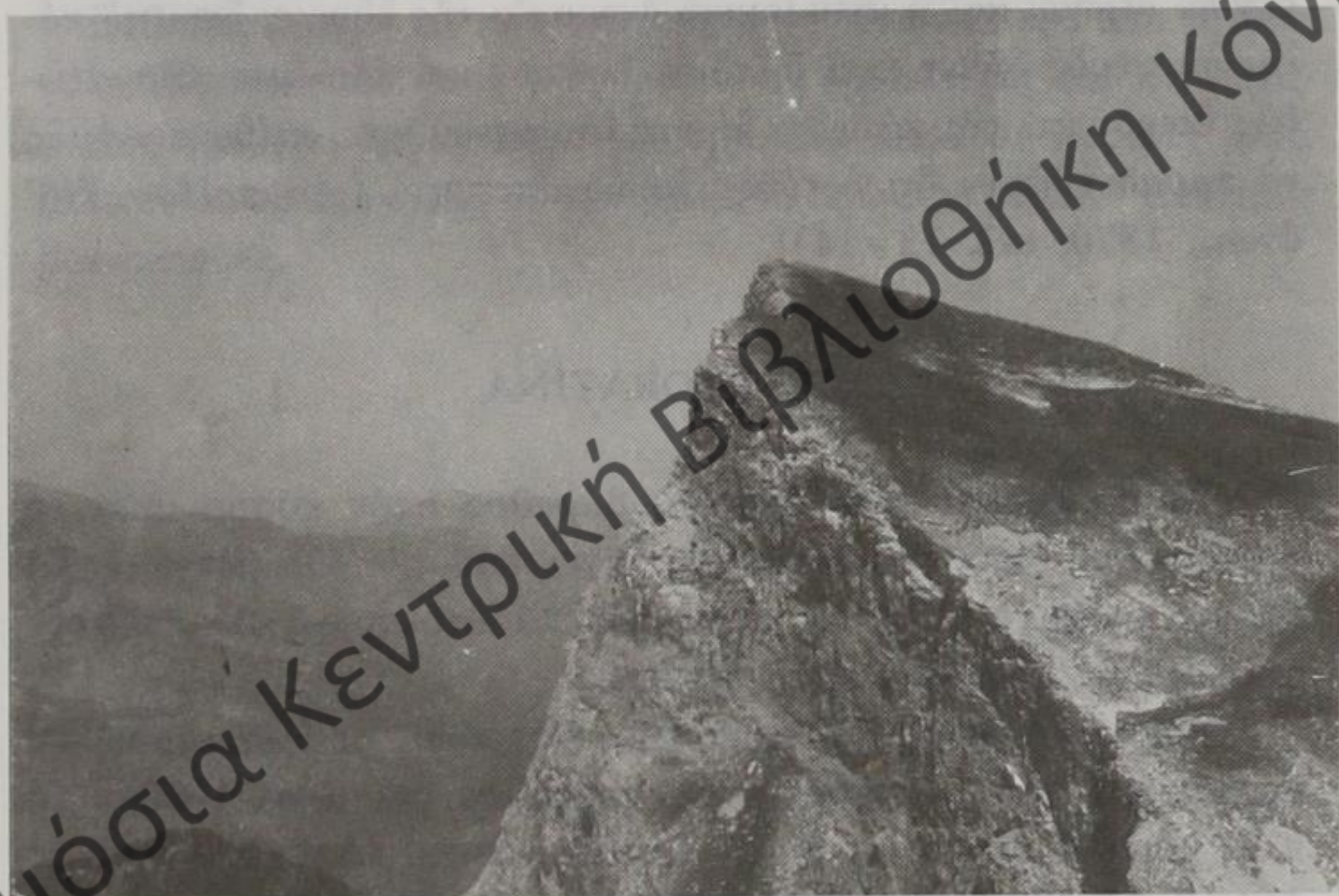
Ἔτσι κάπως ἀρχίζει ἡ Ἄνοιξη...

Βραδέτου ἀπέχουσαν, εἰς τὸ μέσον κοιλούμενα ἀποτελοῦσιν, οὕτως εἶπεῖν λίμνας, ἐξ ὧν πᾶσαι μὲν αἰ λοιπαὶ τὸν χειμῶνα μόνον πληροῦνται ὕδατος, ἡ περὶ ἧς δ' ὁ λόγος μετὰ τῆς, ¼ μακρὰν πρὸς τὸ Βραδέτον κειμένης καὶ μεγαλειτέρας ταύτης, Ριζίνας πάντοτε.

Ἡ λίμνη αὕτη, ἀπέχουσα τοῦ Βραδέτου 4 ὥρας καὶ κειμένη παρὰ τὴν ὑπώρειαν τοῦ ὄρους Πλόσκιου, ἔχει σχῆμα ἐλλειψοειδές, περιφέρειαν 452 βημάτων, ὕδωρ καθαρὸν, βάθος μέγα μόνον κα-

τὰ τὸ μέσον ἀκαταμέτρητον μέχρι τοῦδε· ἐν αὐτῇ δ' ὑπάρχουσι μόνον ὀλίγοι βάτραχοι.

Πόθεν δὲ τὸ ὕδωρ τούτων; Πολλοὶ τῶν ἐπισκεφθέντων τὰ πρόθυρα τῆς Φυσικῆς ἐθεώρησαν ταύτας ὡς εἶδος Ἀρτησιανοῦ φρέατος!! Ἄλλοι δὲ μακρόθεν ἐνόμισαν, ὅτι προέρχεται ἐκ τῶν καθ' ὄλον σχεδὸν τὸ ἔτος ὑπαρχόντων καὶ τηκομένων ἐκεῖ ἀνεξαντλήτων πάγων· ἀλλ' οἱ ἐκ τούτων, οὕτως εἰπεῖν, ρύακες δὲν διευθύνονται εἰς τὰς λίμνας. Πιθανώτερον λοιπὸν καθ' ἡμᾶς προέρχεται ἐκ πηγῶν ἐντὸς τούτων κειμένων». (Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, 1870, σελ. 12 - 13).

Γκαμήλα. Περήφανες κορφές!

«Καὶ λίμναι διαφόρου μεγέθους καὶ βάθους ὑπάρχουσιν ἐν Ζαγορίῳ, ὧν ἡ περιεργότερα ἢ Δρακολίμνη λεγομένη, μόνον ὀλίγους βατράχους τρέφουσα καὶ οὐδαμοῦ τὰ ὕδατα αὐτῆς φαίνεται ἀποπέμπουσα. Κεῖται εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ ὄρους Πλόσκου τῆς δυτικῆς διακλαδώσεως ἐπὶ ὄροπεδίου καὶ εἰς ἀπόστασιν 4 - 5 ὥρῶν ἀπὸ Βραδέτου, ἔχει σχῆμα κωνοειδές, περιφέρειαν 20', ἐπιφάνειαν 8 περίπου στρεμμάτων καὶ βάθος ἀμέτρητον. Ὁ Ἀλῆς ἠβουλήθη

νά ἐξερευνήση ταύτην. Διὸ καὶ διέταξε νά μετενεχθῶσιν ἐκεῖ δύο μονόξυλα. Ἄλλὰ ταῦτα μετεκομίσθησαν (14 Ἰουλίου 1814) μέχρι μόνον τοῦ παρὰ τὸ Καπέσοβον παρεκκλησίου τοῦ προφήτου Ἡλιοῦ, ἔνθα καὶ ἔμειναν καταστραφέντα. Διότι ὁ δεισιδαίμων τύραννος ἀναβὰς μέχρι ταύτης ἠναγκάσθη ἔνεκα καταπεσούσης ἐκεῖ χαλάζης μεγέθους τεραστίου καὶ ψύχους ὑπερβολικοῦ, ἐξ οὗ ἐπάγωσαν καὶ ἄνθρωποι, νά φύγη ἐκεῖθεν καὶ κατῆλθεν εἰς Τσεπέλοβον». (Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄνωτ., μέρος Α', 1889, σελ. 19).

«Ἡ κατακάθις μικρῶν τινῶν, τῶν ἀποτελούντων τὰς λίμνας ἐπὶ τοῦ Ζαγοριακοῦ ὄρους, οἱ κατὰ καιροὺς γενόμενοι ἐπαισθητοὶ συχνοὶ σεισμοὶ καὶ ἡ μυθολογικὴ ὀνομασία τῆς λίμνης, ἅπου τὸ πάλαι φλογερός δῆθεν ἐκεῖ διέτριβε δράκων καὶ ἐπολέμει πεισματωδῶς ἕτερον ἐπὶ τῆς κάτωθεν λίμνης ἰστάμενον κτλ., πείθουσιν ἡμᾶς νά παραδεχθῶμεν ὅτι ὁ τόπος ἦν ἠφαίστειος». (Λαμπρίδου, ἔνθ' ἄνωτ., 1870, σελ. 13 - 14)¹.

ΣΤ' ΠΡΟΒΑΤΙΝΑ

Ἡ προβατίνα εἶναι δεύτερο βάραθρο στὸν κόσμον μετὰ τὸ Sotano Del Bago τοῦ Μεξικοῦ. Ἔχει βάθος -405 μέτρα-. Τὸ ὄνομα προβατίνα θά τὸ πῆρε ἀπὸ τὸ ὅτι συχνά θά ἔπεφταν πρόβατα (προβατίνες) μέσα σ' αὐτό.

Βρίσκεται στοὺς πρόποδες τῆς Ἀστράκας σέ ὑψόμετρο 1900 μέτρα ἐκεῖ πού τελειώνει ὁ ἀλογόδρομος καὶ ἀκολουθοῦμε τὸ πλάϊ (ὀμαλὸ μέρος) πρὸς τὴ Γκούβοστίτσα. Ἀπέχει 4½ ὥρες ἀπὸ τὸ Μ. Παπίγκο. Ἔχουν ἔρθει πολλές ξένες ἀποστολές γιὰ νά τὸ ἐξερευνήσουν: Ἀγγλοὶ, κατόπιν Ἰταλοὶ, Γάλλοι, Τσεχοσλοβάκοι καὶ τελευταῖα (Σεπτέμβρης 1985) καὶ Ἕλληνες.

Ἐκτός ἀπὸ τὴν «Προβατίνα» ὑπάρχουν καὶ διάφορα ἄλλα ἀξιόλογα σπήλαια τόσο στὴν περιοχὴ τοῦ Παπίγκου ὅσο καὶ στὶς γειτονικές, ὅπως τὸ «Χάσμα τοῦ Ἐπους, κ.ἄ.».

1. Βλ. ἐπίσης καὶ Ν. Γ. Πολίτου, «Παραδόσεις», τόμ. Β', Ἀθῆναι 1965, σελ. 1117, ὅπου καὶ ἡ σχετικὴ βιβλιογραφία.

Ζ' Η ΤΣΙΟΥΚΑ

Ἡ Τσιούκα εἶναι ἡ δεύτερη κορφή μετὰ τὴν Ἀστράκα. Ἔχει ὑψόμετρο 2.251 μέτρα. Βρίσκεται πρὸς Βορρᾶν τοῦ Παπίγκου.

Ἀκολουθώντας τὴν κορυφογραμμὴ ἀπὸ τὸ Καταφύγιο, φθάνει κανεὶς σὲ 1½ ὥρα περίπου. Ἐδῶ πάλι ξετυλίγεται ἄλλο ὑπέροχο τοπίο. Ἀπὸ τὴ μιὰ πλευρὰ ἡ χαράδρα τοῦ Ἀώου μὲ τὶς πυκνοδασωμένες ὄχθες του, ὅλος ὁ κάμπος τῆς Κονίτσης, ὁ Γράμμος κι ὁ Σμόλικας κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ὁ Βοϊδομάτης, ἡ χαράδρα τοῦ Βίκου, ὁλόκληρη ἡ περιοχὴ τοῦ Πωγωνίου καὶ ἡ Νεμέρτσικα.

Βεβαίως μπορεῖ νὰ πάη κανένας στὴν Τσιούκα καὶ ἀπὸ τὸ Μεγάλο Πάπιγγο, ἀπ' ὅπου ὁ δρόμος εἶναι ὁμαλότερος καὶ πρὶ εὐχάριστος (μοιάζει περισσότερο μὲ περίπατο παρὰ μὲ πορεία) ἀλλὰ ἄλλο εἶναι νὰ περπατᾶς σὲ συνηθισμένο δρόμο κι ἄλλο σ' ἀπάτητες βουνοκορφές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Ε΄

ΜΟΡΦΕΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ

Ἀπό παλιά ὁ Παπιγκιώτης δέ φέρθηκε φιλικά στή Φύση. Αὐτό ἄλλωστε μαρτυροῦν τόσο ἡ ἀλόγιστη βόσκησις ὅσο καί ἡ κοπή τῶν δένδρων τῆς γύρω περιοχῆς. Ἡ φύσις ὁμως τόν συγχώρεσε καί τοῦ ἐπέτρεψε νά παραμείνει μιά καί παρουσίασε σά δικαιολογία τά σοβαρά προβλήματα ἐπιβίωσής του. Αὐτός ὁμως διακατεχόμενος ἀπό ἄλλους σκοπούς παρά ἀπό φυσιολατρεία δέν κατάφερε ποτέ νά κατανοήσῃ αὐτήν τήν πράξιν καί συνέχισε τό ἔργο του.

Ἔτσι φτάσαμε στό τόσο σοβαρό θέμα: στό θέμα τῆς ἀξιοποίησης. Ἴσως θά ἦταν καλύτερό νά μήν ὑπῆρχε τέτοιο πρόβλημα ἀλλά νά πού ὑπάρχει καί πρέπει νά λυθεῖ.

Μορφές ἀξιοποίησης ὑπάρχουν πολλές, μπορούμε ὁμως γενικά νά τίς χωρίσουμε σέ δύο: Ἡ πρώτη εἶναι γνωστή σέ ὄλους μας, ἀπαιτεῖ τήν ἐγκατάστασις τελεφερίκ ἢ τελε-σιέζ Παπίγκου - Καταφυγίου ἢ τελεφερίκ Μονῆς Στομίου - Δρακόλιμνης ἢ συνδυασμός αὐτῶν τῶν δύο. Ἡ δεύτερη εἶναι αὐτή τοῦ οἰκοτουρισμοῦ.

Ἐπειδή ἡ κατάστασις εἶναι πολύ περισσότερο ἀπό σοβαρή ζητῶ συγγνώμη ἂν τά γραφόμενα ἔρχονται σέ ἀντίθεση μέ αὐτά τῆς Α΄ ἐκδόσεως τοῦ Α΄ τόμου.

Εἶναι βέβαιο πῶς οἱ ἐγκαταστάσεις γιά τή διέλευσις ἠλεκτρικοῦ μεταφορέα ἢ ἄλλου ἀνάλογου μέσου συγκοινωνίας θά ἀποτελέσουν μιά σημαντική ἐπέμβασις στό τοπίο μέ τίς ἀκόλουθες ἐπιπτώσεις:

- Οἱ ἐργασίες ὑποδομῆς μέ τίς ἐκσκαφές, θεμελιώσεις

κ.λ.π. θά τραυματίσουν ανεπανόρθωτα τό τοπίο.

— Ἡ παρουσία τῶν ἐγκαταστάσεων ὅσο διακριτική καί ἄν εἶναι μετά τήν ἀποπεράτωσή τους, θά ἀποτελέσει μία μόνιμη καί πολύ σοβαρή ὑποβάθμιση τοῦ τοπίου, κάνοντας τήν αἰσθητική του ἀξία ἀμφισβητήσιμη. Τό γεγονός ὅμως αὐτό ὑπονομεύει τήν ἴδια τήν σκοπιμότητα τοῦ ἔργου.

— Ἡ κατασκευή μεγάλων κτισμάτων καί ἐγκαταστάσεων κοντά στίς κορυφές τῆς Γκαμήλας εἶναι προφανές ὅτι θά ἀλλοιώσει τό σπάνιας ὁμορφιάς ἀλπικό τοπίο τῆς περιοχῆς.

— Μείωση τῆς αἰσθητικῆς ἀξίας μέ τήν κατασκευή δρόμων γιά τήν ἐξυπηρέτηση τῶν παραπάνω ἐγκαταστάσεων.

Ἐκτός αὐτῶν, οἱ ἐγκαταστάσεις καί ἡ συρροή ὄλοένα καί περισσότερο κόσμου θά κάνει ἀμφίβολη τήν ἐπιβίωση καί ἀνασφαλῆ τήν διαβίωση τῆς ἄγριας πανίδας πού ἐκτός ἀπό τό ἔντονο καί μὴ ἐλεγχόμενο κυνήγι θά ἔχει νά ἀντιμετωπίσει καί τήν ἀλλοίωση τῶν ὄρων ὑπαρξῆς δηλ. τοῦ βιοτόπου.

Δέν πρέπει νά λησμονιέται ἡ θεμελιώδης ἀρχή ὅτι κάθε ζωντανός ὄργανισμός πού εἶναι τό ὁποιοδήποτε ζῶο ἀλλά καί ὁ ἄνθρωπος, δέν μπορεῖ νά ἀναπαραχθεῖ ἔξω ἀπό τό φυσικό του περιβάλλον στό ὁποῖο εἶναι δεμένο μ' ἓνα πολύπλοκο πλέγμα καί πού ὑπάρχει μία ἀλληλοεξάρτηση καί ἀλληλοεπίδραση. Σχηματίζει μέ τό σχετικό περιβάλλον στό ὁποῖο εἶναι προσαρμοσμένο, ἓνα αἰχμαίρετο σύνολο, ἓνα οἰκοσύστημα πολύ σύμπλοκο, πού ἡ λειτουργία του βασίζεται κυρίως στίς ποικίλες σχέσεις, πού ἐνώνουν ὅλα τά ζῶντα ὄντα πού κατοικοῦν αὐτά, ἀνάμεσα σ' αὐτές καί στό φυσικό περιβάλλον.

Τό καθετί εἶναι σέ συνεχῆ κίνηση σ' ἓνα οἰκοσύστημα. Ἡ πυκνότητα στούς διάφορους πληθυσμούς τῶν ζωϊκῶν καί φυτικῶν εἰδῶν, κυμαίνεται ἀνάμεσα σέ ὠρισμένα ὅρια ἀπό τόν ἓνα χρόνο στόν ἄλλο, χάρις στήν ἐνέργεια τῆς γεννησιμότητας καί θνησιμότητας. Κι' ὅμως κάθε οἰκοσύστημα διατηρεῖται σέ κατάσταση δυναμικῆς ἰσορροπίας, ὁμοιοστατική ἄν δέν συμβαίνουν βίαιες ἀναστατώσεις.

Ἄπολλαπλασιασμός σ' ἓνα εἶδος ὄργανισμοῦ πού ζεῖ σ' ἓνα δεδομένο οἰκοσύστημα, ρυθμίζεται ἀπό τήν ἱκανότητα συν-

τήρησης του περιβάλλοντος που τό ύψος της καθορίζεται από την τροφή, τό διαθέσιμο νερό, την εξασφάλιση προστασίας μέ την ύπαρξη καταφυγίων και από άλλους παράγοντες που είναι αναγκαίοι για τή ζωή.

Όλα τά δεδομένα που υπάρχουν, ό περιορισμός τής αγροτικής δραστηριότητας, ή παρατηρούμενη έλλειψη έργατικῶν χειριῶν, τά προβλήματα του τουρισμού, ή προστασία τής φύσης και ή έδαφική εκμετάλευση, πρέπει νά διαχειρίζονται μέ περίσκεψη και ρεαλισμό.

Ό τουρισμός και ή προστασία τής φύσης μπορεί νά παρουσιάζονται μέ διαφορετικές ὄψεις και μπορούν νά ακολουθήσουν διαφορετικούς σκοπούς όποτε από την μιά μεριά θά προκύψουν συμφωνίες σέ αρμοδιότητες μέ κοινό ενδιαφέρον, από την άλλη μεριά θά υπάρξουν συγκρούσεις και αντιθέσεις.

Άνάμεσα στον τουρισμό και τή διατήρηση τής φύσης μπορεί και πρέπει νά υπάρχει στενός σύνδεσμος και δέν πρέπει σέ καμιά περίπτωση νά γίνεται ανταγωνισμός στα ενδιαφέροντα του καθένα, γιατί ό τουρισμός μπορεί νά δημιουργήσει σοβαρά προβλήματα στο περιβάλλον και ιδιαίτερα στους βιοτόπους και νά προκαλέσει ανεπανόρθωτες καταστροφές σ' αυτό.

Θεωρώντας εκτός ὄλων τῶν άλλων φυσικό επακόλουθο πώς πρίν περάσουν πολλά χρόνια θά έχουμε νά αντιμετωπίσουμε τά ίδια προβλήματα που αντιμετωπίζουν τώρα οί άλλες ευρωπαϊκές χώρες και ιδίως ή Γαλλία, όπου ό γιγαντισμός τῶν χιονοδρομικῶν κέντρων, ό κορεσμός τής αγοράς και ή στροφή του κόσμου σέ πίο «φυσικές» μορφές ὄρεινου τουρισμού έφεραν τούς επιχειρηματίες στο χείλος τής καταστροφής: Προτείνουμε την ανάπτυξη σύμφωνα μέ αυτές, «τίς πίο φυσικές μορφές ὄρεινου τουρισμού». Οί όποιες θά εκμεταλεύονται χωρίς νά βλάπτουν και ταυτόχρονα θά ωφελούν αυτόν τόν φυσικό πλούτο. Τά σχέδια δέν απαιτούν τεράστια ποσά ενώ έχουν τή δυνατότητα νά επιφέρουν πολύ περισσότερα από οποιαδήποτε άλλα.

— Άς μᾶς συγχωρέσουν μερικοί λάτρες του σκί πίστας που τούς συνιστούμε τό ὄρειβατικό σκί.

Βλέποντας λοιπόν την ανάπτυξη μέσα από τό πρίσμα του

Δρυμοῦ (Ἐθνικοῦ Δρυμοῦ Βίκου—Ἀώου) καί ἀξιολογώντας ὀρισμένες προσπάθειες τοῦ Δασαρχείου καί τοῦ Ε.Ο.Τ. συνιστοῦμε τή συνέχιση τῆς διόρθωσης ὀρισμένων βασικῶν μονοπατιῶν ἐνῶ ταυτόχρονα τήν κατασκευή καταφυγίων - παρατηρητηρίων σέ σημεῖα, πού δέ θά ἐπιβαρύνουν τό περιβάλλον —, τά ὅποια θά εἶναι ἀνοιχτά καί στούς ἀπλούς ἐπισκέπτες ἀλλά καί στούς μελετητές — βιολόγους, γεωλόγους, κ.ἄ. — ἐρασιτέχνες καί ἐπαγγελματίες. Σέ ἓνα τέτοιο οἶκημα θά μπορούσε νά στεγαστεῖ καί Μουσεῖο Φυσικῆς Ἱστορίας.

Ἡ κατασκευή αὐτῶν θά ἀπαιτήσῃ ἐργατικά χέρια, ἐνῶ ταυτόχρονα δέ θά ἐπιτρέψῃ τήν ἐξαγωγή συναλλάγματος. Ἀντίθετα οἱ ξένοι ἐπισκέπτες θά εἶναι πολλοί περισσότεροι ἄφου πολλοί ἀπό αὐτούς ἔχουν σάν ἀντικειμενικό σκοπό τοῦ ταξιδιοῦ τους στήν Ἑλλάδα τήν ἐπίσκεψη στά τελευταῖα παρθένα μέρη τῆς Εὐρώπης.

Παράλληλα οἱ παραδοσιακοί οἰκισμοί θά συνεχίσουν νά προσφέρουν τά πλούσια ἀρχιτεκτονικά, λαογραφικά, κ.ἄ. στοιχεῖα τους. [Ἐδῶ θά ἦταν ἀπαραίτητη ἡ κατασκευή ὑπόγειων καλωδίων ρεύματος].

Ἀκολουθώντας αὐτῆν τή μορφή ἀνάπτυξης κλείνουμε τό δρόμο στούς ἀνθρώπους ἐκείνους πού δέν προσπαθοῦν νά διώξουν τή ζωή τῆς πόλης ἀλλά τή μεταφέρουν μαζί τους ὅπου κι' ἂν πᾶνε: ταβέρνες, diskο, κ.τ.λ. κι' ἀκόμα καί σέ κείνους πού προσπαθώντας νά ἐκτονωθοῦν καταστρέφουν ὅτιδήποτε μποροῦν: κυνήγι κ.ἄ. Ἀντίθετα δεχόμαστε τοὺς πραγματικούς φυσιολάτρεις.

Ἔτσι καί οἱ διάφορες ἐπιχειρήσεις ξενῶνες, ἐστιατόρια τόσο τοῦ Ε.Ο.Τ. ὅσο καί ἰδιωτῶν θά λειτουργοῦν ἐνῶ δέ θά εἶναι λίγοι αὐτοί πού θά δουλέψουν ὡς ὁδηγοί, ξεναγοί, φύλακες, κ.ἄ.

Ἄν ὁ ἄνθρωπος δέ μάθει νά σέβεται τή φύση πού μέ τόση γενναιοδωρία χάρισε τό θησαυρό της σ' αὐτόν καί πού δέν τοῦ ἀπαγορεύει νά ἀξιοποιεῖ, νά ἐκμεταλλεῦεται καί νά καρπώνεται τήν πρόοδό της, δέ συγχωρεῖ ὅμως ποτέ νά καρπώνονται οἱ διάφοροι ἐπιτήδιοι τό κεφάλαιό της, τότε νά εἶναι βέβαιοι ὅτι

θά εκδικηθεῖ καί ἡ ἐκδίκηση θά εἶναι σκληρή. Πολλοί σοφοί ἐπισημαίνουν τόν κίνδυνο πού διατρέχει ἡ φύση ἀπ' τήν ἀπληστία καί τήν ἀρπακτική διάθεση τοῦ ἀνθρώπου. Ὁ Λάο-Τσέ λέει: «Ἡ φύση δέν δέχεται τίποτα ἀπό εὐσπλαχνία, θέλει ὅλα νά ἐκπληρώνουν τό σκοπό τους, διαφορετικά εἶναι ἀμείλικτη. Συχνά ἡ καταστροφή σ' ἓνα εἶδος ἔχει συνέπειες πού στρέφονται ἐνάντια στόν καταστροφέα. Ὅλα εἶναι χρήσιμα σ' αὐτό τόν κόσμο, ἄνθρωποι, ζῶα, φυτά».

Ὅταν ὁ ἄνθρωπος θελήσει μέ διάφορα μέσα νά ἐκμεταλλεῖται τή φύση καί νά πάρει περισσότερο, θά φτάσει κάποτε στό ἀντίθετο ἀποτέλεσμα. Δέν εἶναι δυνατό νά πάρει ἀπό τή γῆ καί τά ζῶα, τίποτε περισσότερο ἀπό κεῖνα πού μποροῦν νά τοῦ προσφέρουν. Κάθε προσπάθεια ἀποτελεῖ παραβίαση καί ἔχει ὀλόθριες συνέπειες!!. Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητο, ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ ἀσφαλῶς νά κυριαρχήσει χρησιμοποιῶντας τά μέσα ἐξόντωσης πού ἔχει στή διάθεσή του, ὅμως αὐτά θά στραφοῦν ἐναντίον του, βέβαια ὅλες οἱ τεχνικές τελειοποιήσεις ἔγιναν γιά βελτίωση τῶν ὄρων τῆς ζωῆς του, ἀλλά ὅπωςδήποτε σέ βάρος τοῦ ζωϊκοῦ βασιλείου καί τῆς γῆς.

Στό σημεῖο αὐτό σκεφτεται πολύ ἐγωϊστικά. Ἄν θέλει νά σωθεῖ πρέπει νά ἀλλάξει, πρέπει νά βάλει σάν σκοπό τήν προστασία τῆς φύσης. Εἶναι σήμερα ὁ ἰσχυρός τῆς γῆς, ἀπό γυμνός καί ἀνίσχυρος πρωτόγονος ἔφθασε νά γίνει ὁ κατακτητής τοῦ κοσμικοῦ διαστήματος καί τοῦ φεγγαριοῦ, γι' αὐτό πρέπει νά δεῖ μέ ἀγάπη καί στοργή τόν ζωϊκό καί φυτικό κόσμο γιά τό δικό του συμφέρον καί γιά τίς μέλλουσες γενεές.

Ἄς μή ξεχνᾶ ἀκόμα πῶς τοῦτον τόν τόπο δέν τόν κληρονόμησε ἀπό τούς γονεῖς του ἀλλά τόν δανείστηκε ἀπό τά παιδιά του καί πρέπει νά τόν ἐπιστρέψει ὅπως τόν πῆρε...

Κείμενα γιά τή σύνταξη τῶν παραπάνω πάρθηκαν ἀπό:

1) τήν ἐκθεση ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗ ΚΑΙ ΤΗ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗ ΤΗΣ ΧΑΡΑΔΡΑΣ ΤΟΥ ΠΟΤΑΜΟΥ ΑΩΟΥ τοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Χωροταξίας καί Περιβάλλοντος. Ἰανουάριος 1982.

2) Τό περιοδικό «Ἡ ΝΕΑ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑ» τεῦχος 7: «Τουριστική ἀνάπτυ-

ξη τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν» τοῦ Γ. Ἀδαμακοπούλου.

3) τὰ ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΠΑΝΙΔΑΣ -
ΧΛΩΡΙΔΑΣ - ΒΙΟΤΟΠΩΝ, Ἀθήνα 11-13 Ὀκτωβρίου 1979.

ΜΕΡΟΣ Β'

δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΜΕΡΟΣ Β'

δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

ΟΙ ΚΑΤΟΙΚΟΙ

Α. ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ

Οἱ Παπιγκιῶτες εἶναι φίλεργοι, πείσμονες, ὑπομονετικοί, τίμιοι, περήφανοι, ξεπερνώντας κάποτε τὰ ὅρια τοῦ κανονικοῦ, ἐγωῖσταί.

Πάντοτε διχογνωμοῦν καὶ ἀλληλομισοῦνται, βεβαίως ὄχι γιὰ σοβαρὰς ὑποθέσεις, ἐνώνονται δὲ καὶ ὁμονοοῦν μόνον πρὸ τοῦ κοινοῦ κινδύνου.

Εἶναι εὐσωμοὶ καὶ σκληραγωγημένοι, ἱκανοὶ νὰ πετύχουν τὸ πᾶν, ὀλιγαρκεῖς, οἰκονόμοι, καλοὶ οἰκογενειάρχαι, ἔξυπνοι, φιλομαθεῖς.

Οἱ γυναῖκες εἶναι ὑποδείγματα ἀφθάστων νοικοκυρῶν, τίμιες, σεμνές, καλὰς μητέρες, πιστὰς σύζυγοι, ἐργατικές, ἀσχολούμενες μ' ὅλες τὶς ἐσωτερικὰς δουλείας τοῦ σπιτιοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς πιὸ σκληρὰς ἐξωτερικὰς: ἀπὸ τὸ θηλασμό, τὴν κούνια, τὸ ζύμωμα ὡς τὸ πλάσμα, τ' ἀλέτρι, τὰ ξύλα, τὸ φόρτωμα, τὸ ζαλίκι, ἀπλὰς χωρὶς λουσο, φτιασίδωμα, ξετσιπωσιά. Δὲν εἶναι πολὺ φιλόξενες, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν ἐμπιστοσύνη στὸν κάθε ξένο καὶ δὲν θέλουν νὰ μαθαίνουν οἱ ἄλλοι τὰ δικά τους. Κλεισμένες στὸν ἑαυτὸ τους, τὴ χαρὰ καὶ τὴ λύπη τὶς θάβουν μέσα τους, δὲν εἶναι ποτὲ διαχυτικές, ἀγαπημένες μεταξύ τους, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι συμβαίνει στοὺς ἄνδρες, καταδεχτικές, πονετικές.

«Οἱ κάτοικοι τοῦ Ζαγορίου γενικῶς θεωρούμενοι εἶναι εὐφρεῖς, φιλομαθεῖς, περίεργοι, φιλόπονοι, εὐπροσήγοροι, ἱκανώτατοι νὰ ἐπιχειρῶσι μεγάλα καὶ διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ ταπεινότητος αὐτῶν νὰ κατορθῶσι πολλά, ἰδίως δὲ εἰσὶ θερμοὶ λάτραι τῶν μουσῶν καὶ φιλογενεῖς ἔνθερμοι· ἡ δὲ Ζαγορισία γενικῶς εἶναι καλὴ οἰκοδέ-

σποινα, πιστή σύζυγος, φιλόστοργος μήτηρ, σεμνή, καθαρά, φίλεργος, δεισιδαίμων, ἀπλοϊκή καὶ τιμία.

Οἱ διὰ τοῦ γάμου εὐλογούμενοι ἀνὴρ καὶ γυνὴ ζῶσιν ὁμοφρονούντες, ὀλιγίστων ἐξαιρέσεων ὑπαρχουσῶν, καὶ καθιστῶντες εὐφρόσυνον τὸν βίον διὰ τῆς ἀμοιβαίας πίστεως καὶ ἀγάπης. Τοιούτων δ' ἀγαπωμένων συζύγων τὴν καρδίαν οὐδεὶς λόγος δύναται νὰ βουσκήσῃ, οὐδεμία ἐπιβουλή κατ' ἀλλήλων νὰ κατισχύσῃ, οὐδεμία δὲ ἀνόσιος διάνοια δύναται νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὴν ψυχὴν αὐτῶν»¹.

Β. ΜΟΡΦΩΣΗ

Ἄν καὶ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖνοι ζοῦσαν «πίσω ἀπὸ τὸν κόσμον», σκαρφωμένοι στὰ βουνά, ἐν τούτοις μόνοι τους φρόντιζαν γιὰ τὴ μόρφωσή τους, εἶχαν πάντοτε ὑπ' ὄψη τὴν λαϊκὴ παροιμία «ἄνθρωπος ἀγράμματος ξύλο ἀπελέκητο» καὶ στ' ἀλήθεια ἀγράμματος δὲν ὑπῆρχε ποτὲ κανένας. Ὅλοι χωρὶς νὰ τους ἐπιβάλλεται, ἔστελναν τὰ παιδιά τους στὸ σχολεῖο· ἀκόμα καὶ αὐτοὶ ποὺ εἶχαν ἀπόλυτη ἀνάγκη νὰ τὰ κρατοῦνε στὸ σπίτι γιὰ νὰ τους βοηθᾶνε στὶς δουλειές, κατόρθωναν παρ' ὅλα αὐτὰ νὰ τὰ στέλνουν δυὸ - τρεῖς τάξεις, δηλαδή ὅσο χρειάζονταν γιὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν στοιχειώδη μόρφωση.

Βέβαια πότε ἀρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ πρῶτο σχολεῖο στὸ Πάπιγκο καὶ πὲρ ποιῆς συνθῆκες δὲν μᾶς εἶναι γνωστό. Ὁ Λαμπρίδης² ἀναφέρει ὅτι «καὶ μέχρι μὲν τοῦ ἡμίσεος τοῦ ΙΗ' αἰῶνος ὑπῆρχον μόνον Σχολεῖα κοινά, ἀπὸ δὲ τοῦ 1780 συνέστησαν εἰς τὰ χωρία Πάπιγκον κ.λ.π. καὶ Ἑλληνικά».

Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Σούλης³: «Μετὰ τὰ Ἰωάννινα πρῶτον τὸ Ζαγόριον συνέστησε διὰ διαφόρων δωρεῶν σχολεῖα. Δημοτικὰ εἶχον ἀνέκαθεν ὅλαι αἱ κοινότητες, ἑλληνικὰ δὲ συνεστήθησαν ἀπὸ τοῦ 1780 κατὰ πρῶτον εἰς τὰ χωρία Πάπιγκον, Νεγάδες, Καπέσοβον, Σκαμνέλι, Κουκόλι, Λιασκοβέτσι».

1. Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, 1870, σελ. 112 - 113.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., μέρος Α', 1889, σελ. 51 - 52.

3. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα, τ. ΙΑ', σελ. 888.

ἼΑρα δημοτικὸ σχολεῖο λειτουργοῦσε «ἀνέκαθεν», καὶ ἀπὸ τοῦ 1780 τὸ ἑλληνικὸ σχολεῖο. «Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1781, κατὰ τὰς πληροφορίες τῶν λογίων ἐκ τοῦ χωρίου τούτου Ν. Ἰωαννίδου, Β. Στουκοπούλου, Κ. Πατρικοπούλου, Σαρδέλη καὶ Γ. Μυλωνᾶ, συνδρομῆ τῆς κοινότητος διατηροῦνται δύο, εἰς τὸ μέγα ἀνέκαθεν τμήμα κείμενα», λέγει ὁ Λαμπρίδης¹.

Μόνο τὸ δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ Μικροῦ Παπίγκου φαίνεται ὅτι ἄρχισε νὰ λειτουργῇ τὸ 1854 κατὰ τὸν Λαμπρίδη². «Περὶ δὲ τὸ ἔτος 1854 καθιδρύθη καὶ ἐν τῷ μικρῷ Σχολεῖον δημοτικὸν ἀξιόλογον».

Ἐπίσης δαπάναις τῆς ἐν Τοῦρνο - Σιβιριν ἐκ Παπίγκου παροικίας λειτουργοῦσε στὸ Μεγάλο Πάπιγκο καὶ Παρθεναγωγεῖο. Ἄλλὰ καὶ στὸ Μικρὸ Πάπιγκο διετέθη ποσὸν γιὰ νὰ συσταθῇ καὶ ἐκεῖ ἄλλο: «Οἱ αὐτάδελφοι Γιούλαι 6.000 γρ., Παναγ. Κούλας 6.000, Ἄναστ. Λώλης 8.000 εἰς τὴν Ἑλληνικὴν σχολὴν καὶ 13.000 πρὸς σύστασιν Παρθεναγωγείου ἐν τῷ μικρῷ τμήματι», ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης³.

Οἱ Παπιγκιώτες εἶχαν καταλάβει πολὺ καλά τὴ σημασίαν τῆς μορφώσεως καὶ γι' αὐτὸ διέθεταν σοβαρὰ ποσὰ καὶ βλέπουμε ὅτι ἐκτὸς ἀπὸ τὶς παραπάνω δωρεὰς «οἱ αὐτάδελφοι Π. Ν. Φορτούνα, κατὰ τὰς ἐγγράφους πληροφορίες τῶν ἱερέων καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκ τοῦ μεγάλου τμήματος, οὐ μόνον 20.000 γρόσια διέθεσαν πρὸς ἀνέγειρσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Βλασίου, ἀλλὰ καὶ διὰ 23.000 ἐπροκοδότησαν τὴν σχολὴν τοῦ μεγάλου τμήματος», συνεχίζει ὁ Λαμπρίδης⁴.

Γιὰ ἓνα χρονικὸ διάστημα λειτούργησε μάλιστα καὶ Γυμνάσιον στὸ Μεγάλο Πάπιγκο.

Μιὰ πλήρη εἰκόνα τῆς τότε ἐπικρατούσης καταστάσεως, ὡς πρὸς τὸ θέμα τῆς παιδείας στὸ Ζαγόρι, συνεπῶς καὶ στὸ Πάπιγκο, μᾶς παρουσιάζει πάλι ὁ Λαμπρίδης⁵. Παραθέτω ὁλόκληρο τὸ σχετικὸ ἀ-

1. Ἐνθ' ἄνωτ., 1870, σελ. 25.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25.

3. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25.

4. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 25 - 26.

5. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 113 - 117.

πόσπασμα:

«'Ανέκαθεν, καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν δυστήνων ἐποχῶν, ὑπῆρχον τῆδε κάκεισε ἐν Ζαγορίῳ σχολεῖα, διατηρούμενα δαπάνῃ τῶν Κοινοτήτων. Γενικῶς δὲ πρὸ τοῦ ΙΘ' αἰῶνος ἐπεκράτουν τὰ Κοινὰ λεγόμενα γράμματα, ἐν ἀρχῇ δὲ τῆς παρούσης ἑκατονταετηρίδος ἤρξαντο αἱ τοῦ Ζαγορίου Κοινότητες νὰ συσταίνωσι σχολεῖα, ἀμιλλώμεναι ποῖα νὰ ὑπερβῆ τὴν ἄλλην διὰ συνεισφορῶν ἐπιβαλλομένων εἰς ἕκαστον κατὰ τὴν χρηματικὴν αὐτοῦ κατάστασιν, πολλοὶ δὲ φιλόμουσοι καὶ φιλοπάτριδες ἄνδρες φιλοτιμοῦνται σπουδαίως νὰ ἐκπληρώσωσι τὸ ἱερὸν πρὸς τὴν πατρίδα χρέος, προικοδοτοῦντες τὰ σχολεῖα. Ἡ μακρὰ λοιπὸν καὶ πικρὰ δουλεία, ἣ εἰς τὰ πλεῖστα τῆς Τουρκίας μέρη καὶ τὸν ἐλάχιστον τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν παιδείαν σπινθῆρα ἀποσβέσασα, ἐνταῦθα οὐδεμίαν ἔσχεν ἐπιρροήν ὁ ζυγὸς καὶ τὰ παρεπόμενα αὐτῷ δὲν ἠδυνήθησαν νὰ ἐξαλλίψωσι τὸ προγονικὸν καὶ ἔμφυτον τῶν Ἑλλήνων τούτων πρὸς τὴν παιδείαν αἴσθημα!

Ἐκαστον, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, χωρίον ἔχει, ὡς εἶδομεν, δύο σχολεῖα, Ἑλληνικὸν καὶ Ἀλληλοδιδακτικόν· ἐν δὲ ἡ δύω, καὶ παρθεναγωγεῖον. Ἐν τοῖς χωρίοις ἐνθα ἡ προκαταρκτικὴ παιδεία καλῶς διδάσκεται, οἱ μαθηταὶ ποθὸν διακαῆ ἔχοντες, προοδεύουσι τόσον, ὥστε εἰς αὐτὴν τὴν κοττὴν τάξιν τοῦ Γυμνασίου οἱ εὐφυέστεροι καὶ ἐπιμελέστεροι τούτων μεταβαίνουσιν. Ἐκ τῶν χωρίων λοιπὸν πλεῖστοι μὲν μεταβαίνουσιν εἰς τὴν ἐν Ἰωαννίνοις Ζωσιμαίαν Σχολήν, δέκα κατὰ πενταετίαν εἰς τὴν τροφὸν ἡμῶν, τὴν Ριζάρειον, καὶ εὐάριθμοι εἰς ἄλλα γυμνάσια. Ἐν Ἰωαννίνοις ὑπὸ ζήλου πρὸς τὴν παιδείαν, ἄλλως πτωχοί, πτωχότατοι, ἐσθίουσι τὸ πλεῖστον ἐλαίας μόνον καὶ τυρόν, καὶ τρέφονται μὲ κακίστης ποιότητος ἄρτον· ἄλλοι δέ, ὡς ἄλλοι Κλεάνθεις, ὅλως πτωχοί, ἀντιγράφουσι καὶ τὰ διδασκόμενα βιβλία! Διδασκόμενοι οἱ ἐν Ἰωαννίνοις ὑπὸ τῶν καθηγητῶν Σ. Μανάρη, Στ. Ράδου καὶ λοιπῶν, ἔχοντες δὲ καὶ εὐφυίαν καὶ ἐπιμέλειαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, προοδεύουσι καὶ προκαταρτίζονται τόσον, ὥστε οἱ μὲν δυνάμενοι καὶ θέλοντες εἰς τὸ κοινὸν πανδιδακτήριον τῶν Ἑλλήνων μεταβαίνουσιν, οἱ δὲ προσδιωρισμένοι διὰ τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα διασπείρονται πανταχοῦ τῆς Τουρκίας καὶ

καταρδεύσουσι ταύτην με τῶν λόγων τὰ πότιμα νάματα.

Ἐκ τῆς τάσεως λοιπὸν ταύτης τὴν ὁποίαν ἔχουσιν οἱ Ζαγορίσιοι πρὸς τὰ γράμματα, πολλοὶ ἐπιτυχόντες περιστάσεων καὶ μείζονος ἐκπαιδεύσεως, ἢ πολλαπλασιάσαντες διὰ τῆς χαρακτηριζούσης αὐτοὺς ἐπιμελείας τὰ διανοητικά των κεφάλαια, ἔχοντες δὲ καὶ εὐφυΐαν οὐ τὴν τυχοῦσαν, ἀνεδείχθησαν μεγάλοι τῆς Ἑλλάδος εὐεργέται, ὅποιοι οἱ Δοῦκαι, οἱ Δόττοι, οἱ Γεννάδιοι, οἱ Ἀναστάσιοι, οἱ Λαζαράδες, οἱ Κλονάροι, οἱ Στροῦμποι, οἱ Σεμιτέλαι κτλ.

Ἄλλὰ καὶ τῶν θηλέων τὴν ἐκπαίδευσιν ἤρχισαν νὰ ἐπιδιώκωσιν οἱ φιλόμουσοι Ζαγορίσιοι. Εἰς τὰ ἀλληλοδιδασκτικά των Σχολεῖα μανθάνουν τὰ κοράσια τὰ πρῶτα γράμματα. Ἄλλ' ἀρκοῦσι ταῦτα πρὸς ἀνατροφὴν τέκνων, ἐμπιστευομένην ἤδη εἰς χεῖρας δεισιδαίμωνων γυναικῶν διδασκουσῶν ταῦτα πάσας τὰς ἑαυτῶν προλήψεις;

Ἐν ἐκάστῳ σχεδὸν χωρίῳ, ἐν εἶδει σχολείου ἰδιωτικοῦ, ὑπάρχει οἰκία, ἐν ἣ μανθάνουσι τὴν ραπτικήν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τινὰ χειροτεχνήματα· ἐν δὲ τῇ ἰδίᾳ των οἰκίᾳ ἐξασκοῦνται εἰς τὰς οἰκιακὰς ὑπηρεσίας, καὶ ἡλικιωθεῖσαι ὀλίγον παρακολουθοῦσι τὴν μητέρα αὐτῶν εἰς τοὺς ἀγροὺς καὶ τὰς ἄλλας ἐργασίας».

Γ. ΕΠΙΠΡΟΒΛΕΨΕΙΣ

Στὴν ἀρχή, ὅπως εἶδαμε, οἱ Παπιγκιῶτες ἀσχολοῦνταν μόνο με τὴν κτηνοτροφία. Θὰ πρέπη δὲ νὰ πέρασαν πολλὰ χρόνια ὥσπου θ' ἄρχισαν νὰ ξεχερσώνουν τὴ γῆ, φυσικὰ ἐκεῖ ὅπου οἱ πέτρες ἀφῆσαν νὰ μαζευτῆ λίγο χῶμα, γιὰ νὰ ποῦμε ὅτι ἀσχολοῦνταν καὶ με τὴ γεωργία.

Τὸ ξεσῆκωμα γιὰ τὴ μετανάστευση ἄρχισε πολὺ ἀργότερα. Πρῶτα πῆγαιναν στὰ κοντινὰ κέντρα καὶ σιγὰ - σιγὰ διάβαιναν τὰ σύνορα γιὰ νὰ πᾶνε σὲ τόπους νέους, ὅπου οἱ ἄνθρωποι μιλοῦσαν ἄλλη γλῶσσα κι εἶχαν ἄλλες συνήθειες. Ἐκεῖ ἐπιδίδονταν σὲ ὁποιαδήποτε ἐργασία, χωρὶς καμιὰ ἀπολύτως διάκριση.

Ὁ σκοπὸς τους ἦταν νὰ δουλέψουν σκληρὰ καὶ τίμια, ὅσα χρόνια θὰ ἔμεναν στὰ «ξένα», ν' ἀποκτήσουν χρήματα, «γρόσια», ὅπως ἔλεγαν, καὶ νὰ γυρίσουν ξανὰ στὸν τόπο τους, ν' ἀνακουφίσουν κά-

πως τὶς οἰκογένειές τους ἀπ' τὴ μιζέρια καὶ τὴ φτώχεια.

«Οἱ Ζαγορίσιοι», γράφει ὁ Λαμπρίδης¹, «γενικῶς μέχρι περίπου τοῦ 1740 ἐκαλλιέργουν τὸ τραχὺ αὐτῶν ἔδαφος, περιεποιούντο δὲ καὶ τὴν κτηνοτροφίαν. Ἀπεδήμουν ὅμως καὶ τινες καὶ διάφορα ἔργα μετήρχοντο, ὡς ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ τῶν ἑξῆς: Ἐν τῷ χρονικῷ τῆς Βοτσᾶς μνημονεύεται, ὅτι ἀπὸ τοῦ 1485 - 1500 ἐκ τῶν κατ' ἔτος εἰς τὴν βασιλεύουσαν ἀποστελλομένων Ζαγορισίων πρὸς θεραπείαν τῶν ἵππων καὶ ἁμαξῶν τοῦ αὐτοκρατορικοῦ στρατοῦ ἐτρέποντο καὶ τινες μετὰ τὸ χρονικὸν τῆς ὑπηρεσίας ἐν τῇ αὐτῇ διάστημα εἰς διάφορα ἐκεῖ ἔργα μέχρι τοῦ ἐπιόντος». Καὶ συνεχίζει: «Ὁ Ζαγορίσιος ἐπιδίδεται εἰς πᾶσαν τέχνην καὶ ἐπιστήμην· εἶναι μικρέμπορος καὶ μεγαλέμπορος, ἰατρὸς ἐπιστήμων καὶ ἐμπειρικός, γραμματοδιδάσκαλος καὶ καθηγητής. Γίνεται δὲ τὴν ἰδίαν στιγμὴν ἀρτοποιῶλης, μεταπράτης, κάπηλας»².

Μεγάλῃ θὰ ἦταν ἡ παράλειψη ἂν δὲν ἀναφέραμε καὶ τὴν προσφορά τῆς γυναίκας στὴν ἐργασία. Οἱ ἄνδρες ποὺ ταξίδευαν, δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἐργάζονταν πολὺ σκληρὰ καὶ ὑπέφεραν τὰ πάνδεινα γιὰ ν' ἀποκτήσουν ὅ,τι ἀποκτοῦσαν, πλὴν ὅμως θὰ εἶχαν καὶ τὴ διασκέδασή τους ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶχαν τὴν δυνατότητα νὰ ψυχαγωγηθοῦν, ἐνῶ οἱ γυναῖκες... σωστὲς σκλάβες! Ἄλλο ἀπὸ τὸ πανηγύρι ποὺ γίνονταν μιὰ φορὰ τὸ χρόνο μόνο — κι ἂν βέβαια μποροῦσαν νὰ πᾶνε — δὲν ἤξεραν ὅχι μόνο τί θὰ πῆ διασκέδαση, ἀλλὰ οὔτε ἀνάπαυση δὲν γνώριζαν. Ὅπως καὶ ἄλλοῦ λέμε, ἐκτός ἀπ' τὶς δουλειές τοῦ σπιτιοῦ — καὶ δὲν ἦταν λίγες —, ἀσχολοῦνταν καὶ μ' ὅλες τὶς ἐξωτερικές. Τὰ χέρια τους ἦταν καταροζιασμένα ἀπ' τὸ τσαπί, τὸ τσεκούρι, τ' ἀλέτρι. Ποῦ χρόνος γιὰ ἐπιδερμίδα καὶ καλλωπισμό!

«Τὴν προαγωγὴν αὐτοῦ γενικῶς ὁ Ζαγορίσιος ὀφείλει εἰς τὴν βοήθειαν τῆς συζύγου του. Ὅταν δὲ αὕτη παύσῃ νὰ συνεργῆ, καὶ οὗτος καταπίπτει καὶ καταστρέφεται, τὸ δὲ Ζαγόριον ἐρημοῦται», λέγει πάλι ὁ Λαμπρίδης³.

1. Ἐνθ' ἄνωτ., μέρος Α', 1889, σελ. 72.

2. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 76.

3. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 29.

Καὶ στ' ἀλήθεια, θλιβερὴ διαπίστωση! Ἐκ τὸτε ποὺ ἡ γυναῖκα ἐγκατέλειψε τὸ σπίτι της γιὰ ν' ἀκολουθήσῃ τὸν ἄντρα της — ἄλλο ἂν ἦταν σωστὸ ἢ ὄχι — τὰ πάντα ἐγκατελείφθησαν, τὰ πάντα ἐρημώθησαν, τὰ πάντα ἔγιναν ἐρείπια!

Δ. ΜΕΓΑΛΟΙ ΑΝΔΡΕΣ

Μιχαὴλ Ἀναγνωστοπούλος (1837 - 1906)

Γεννήθηκε στὸ Μικρὸ Πάπιγγο. Τελείωσε τὸ Δημοτικὸ στὸ χωριό, κατόπιν τὴ Ζωσιμαία Σχολὴ στὰ Γιάννενα καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Πάντοτε μὲ πολλὰ στερήσεις καὶ μεγάλα ἐμπόδια.

Κατὰ μία ἐπίσκεψη τοῦ μεγάλου Ἀμερικανοῦ φιλέλληνος Σαμουήλ Χάου εἰς τὰς Ἀθήνας, ὃ ὁποῖος εἶχε ἔλθει διὰ νὰ μοιράσῃ εἰς τοὺς ἐκ Κρήτης πρόσφυγας εἶδη ρουχισμοῦ καὶ τροφίμα, προσελήφθη βοηθός του. Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς διανομῆς, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐργασία του ἐν γένει, ἐξετιμῆθη δεόντως, τόσο ὥστε ὁ Χάου τὸν ἐκάλεσε νὰ πάῃ μαζί του εἰς τὴν Ἀμερική. Ὁ Χάου ἦτο τότε διευθυντὴς τῆς Σχολῆς Τυφλῶν καὶ Κωφαλάων (Ἰνστιτοῦτον Πέρκινς) τῆς Βοστώνης. Ἀργότερα ὁ Μιχ. Ἀναγνωστοπούλος παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Χάου Ἰουλία - Ρωμάννα. Δὲν ἀπέκτησε παιδιά.

Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Χάου, ἀνέλαβε αὐτὸς τὴ διεύθυνση τῆς Σχολῆς, καὶ μὲ ἄοκνη ἐργασία καὶ ζῆλο, πιστεύοντας στὴ μεγάλη ἀποστολὴ τῆς Σχολῆς, κατόρθωσε ὄχι μόνο νὰ ἐπεκτείνῃ τὰ κτιριακὰ συγκροτήματα καὶ νὰ αὐξήσῃ κατὰ ἑκατομμύρια δολάρια τοὺς οικονομικοὺς πόρους τῆς Σχολῆς, ἀλλὰ καὶ νὰ ἀνακαλύψῃ νέες μεθόδους μορφώσεως τῶν τυφλῶν καὶ κωφαλάων.

Τὸ 1888 ἱδρυσεν τὰ Καλλίνεια Σχολεῖα στὸ Πάπιγγο, ἤτοι Σχολαρχεῖο, δύο Δημοτικὰ καὶ Νηπιαγωγεῖο, εἰς μνήμην τῆς μητέρας του Καλλίνης.

Τὸ 1906 ποὺ ἦλθε γιὰ τελευταία φορὰ στὰ Γιάννενα, ὅπου μάλιστα ἐπεκύρωσε καὶ τὴ διαθήκη του, κατέθεσε εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τρά-

πεζα, για λογαριασμό των Καλλινείων Σχολείων, 5.000 χρυσές λίρες Ἀγγλίας.

Μὲ τὴ διαθήκη του κληροδότησε σ' αὐτὰ ἄλλες 40.000 δολλάρια καὶ τὴν ἀτομικὴ του βιβλιοθήκη.

Ἐπίσης μὲ τὴ διαθήκη του ὄριζε 200.000 δολλάρια γιὰ τὴν ἴδρυση προτύπου Γυμνασίου, κάπου κοντὰ στὴ γενέτειρά του. Παρὰ τὴν ἐπιθυμία του ὅμως, ἡ ἀρμόδια ἐπιτροπὴ (οἱ ἐκτελεστοὶ τῆς διαθήκης του), ἴδρυσαν τὴν Ἀναγνωστοπούλειο Σχολὴ στὴν Κόνιτσα.

Ἐπίσης διέθεσε καὶ ἄλλα ποσὰ τόσο στὴν Ἑλλάδα, ὅσο καὶ στὴν Ἀμερικὴ.

Πέθανε στὸ Τοῦρνο - Σιβιριν τῆς Ρουμανίας (τὸ 1906), ὅπου εἶχε πάει νὰ ἐπισκεφθῆ τὸν ἀρρωστο θεῖο του Παναγιωτέσκο. Ἐκεῖ ἀρρώστησε, καὶ ὁ γιατρὸς ὁ ὁποῖος ἐκλήθη γιὰ νὰ τὸν χειρουργήσῃ, ὀνόματι Λεόντιος, Ρωμανο - Μακεδὼν, ἕνας ἀπὸ τοὺς φοβεροὺς μισέλληνας, κατὰ τὴν ἐγχείρηση, λένε, τὸν ἐδολοφόνησε¹.

Ἀδελφοὶ Γιούλαι

Οἱ αὐτάδελφοι Γιούλαι διέθεσαν 600 γρόσια, γράφει ὁ Λαμπρίδης².

Τὸ σπίτι τους ἦταν μεταξὺ τῶν σπιτιῶν τῆς Σοφίας Νικολάου καὶ τοῦ Ματθαίου Κατσανίκα. Σήμερα οὔτε ἐρείπια δὲν σώζονται. Ὁ τόπος αὐτὸς ἀνήκει στὴν Ἀρσινόη Μασιούλα καὶ εἶναι γνωστὸς ὡς «τῆς Γιούλενας». Ἡ Γιούλενα ἦταν ἡ τελευταία ἀπόγονος, τὴν εἶχε ἀναλάβει στὰ γεράματά της ἡ οἰκογένεια Μασιούλα. Τὴν θυμᾶμαι κι ἐγὼ πολὺ γριὰ νὰ κάθεται γιὰ πολλὰς ὥρες καὶ στὴν ἴδια πάντοτε θέση, στὸν κῆπο τοῦ Μασιούλα κάτω ἀπὸ τὶς δαμασκηνιές.

Ἰωάννης Κωτσορίδης

«Διέθεσε 4.500 γρόσια εἰς τὴν Ἑλλ. Σχολὴν καὶ ἄλλας τόσας

1. Περισσότερες πληροφορίες παρέχω στὴν ἀνέκδοτη ἐργασία μου «Μιχαὴλ Ἀναγνωστόπουλος».

2. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 25.

εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγ. Βλασίου», ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης¹.

Τὸ σπίτι του ἦταν ἐκεῖ ὅπου ἔμενε τελευταῖα ὁ Ἀλέξιος Κωτσορίδης, ἀπόγονός του, γνωστὸν ὡς «Κωτσιουράτ'κου», στὸ Ἀνήλιο τοῦ Μεγάλου Παπίγκου.

Παν. Κούλας

Ὁ Λαμπρίδης στὰ «Ζαγοριακά» του², ἀναφέρει ὅτι διέθεσε 6.000 γρόσια στὴν Κοινότητα Παπίγκου γιὰ κοινωφελεῖς σκοπούς.

Τὸ σπίτι του ἦταν κάτω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Γκατζοπούλου (Τασούλας Γκάτζενας) καὶ μπροστὰ ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Ἀποστόλου Διαμαντῆ. Σήμερα οὔτε τὰ ἐρείπια δὲν φαίνονται. Τὸν τόπο αὐτὸ τὸν ἐξουσιάζει ἡ Σοφία Νικολάου (Ντίνενα).

Ἀναστάσιος Λώλης

«Διέθεσε», γράφει ὁ Ι. Λαμπρίδης³, «8.000 εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Σχολὴν καὶ 13.000 σὲ γρόσια πρὸς σύστασιν Παρθεναγωγείου ἐν τῷ μικρῷ τμήματι».

Μιχαὴλ Μουζᾶς

Διέθεσε σεβαστὸ χρηματικὸ ποσὸ γιὰ νὰ κατασκευασθῆ ἓνα χιλιόμετρο τοῦ ἑμαξωτοῦ δρόμου Ἀρίστης - Παπίγκου, γι' αὐτὸ ἀπὸ τὴν Κοινότητα ἀνακηρύχθηκε μέγας εὐεργέτης καὶ ἡ φωτογραφία του ἀναρτήθηκε στὸ Κοινοτικὸ Κατάστημα.

Μιλτιάδης Μουζᾶς

Μὲ ἔξοδά του «πλακοστρώθηκε» ἡ αὐλὴ τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ ἀναμορφώθηκε ὁ περίβολος τῆς ἐκκλησίας τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων.

1. Ζαγοριακά, σελ. 25.

2. Σελ. 25.

3. Σελ. 25.

Ντάσκας

Πρακτικὸς γιατρός. Διέθεσε μεγάλα ποσὰ γιὰ τὴν ἀνέγερση τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Βλασίου ὡς καὶ ὀλόκληρη τὴν περιουσία του κατόπιν. Ἐπίσης διέθεσε χρηματικὰ ποσὰ καὶ γιὰ ἄλλους κοινωφελεῖς σκοποὺς τοῦ χωριοῦ.

Λένε ὅτι καὶ ἡ Μάνδρα στὰ Γιάννινα —μεγάλης ἀξίας οἰκοδομήσιμη ἔκταση σήμερα—, εἶναι δική του δωρεά.

Τῆ γυναίκα του, ὅταν πέθανε, τὴ συνόδευσαν καὶ τὴν ἀπεχαιρέτησαν, τιμῆς ἔνεκεν, «ὡς σύζυγο μεγάλου ἀνδρός», ὅλοι οἱ μαθηταὶ καὶ μαθήτριες τῶν Σχολείων, φιλώντας μάλιστα τὸ χέρι της. Ἐτάφη τιμητικὰ ὄχι στὸ νεκροταφεῖο, ἀλλὰ ἔξω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Βλασίου, στὴν ἀνατολικὴ πλευρά, ὅπως μᾶς διηγήθηκε ἡ Σοφία Γκέκη, ἡ ὁποία τότε ἦταν μικρὸ κοριτσάκι.

Τὸ σπίτι του ἦταν στὸ Μεγάλο Παπίγκο, στὴ συνοικία Μπούναρη. Καλό, γερὰ χτισμένο σπίτι, σώζονταν ὡς τὰ τελευταῖα χρόνια. Τὸ νοίκιαζαν Βλάχοι ἢ τσοπανασεῖοι. Δυστυχῶς σήμερα ἔμειναν μόνον τὰ ἐρείπια.

Κωνσταντῖνος Οἰκονόμου

Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὸ ὑπ' ἀριθ. 148 ἐξοφλητικὸν τῆς Μητροπόλεως Βελλᾶς καὶ Κονίτσης καὶ ὑπὸ χρονολογίαν 25.8.1909, τοῦ ὁποίου ἀντίγραφον εὐγενῶς μᾶς ἀπέστειλεν ὁ ἐκ Κονίτσης ἀγαπητὸς φίλος Ἀναστάσιος Εὐθυμίου, ὁ Κων. Οἰκονόμου, ἐκ Παπίγκου, καλῶς ἐγκατεστημένος εἰς Τοῦρνο - Σιβιρὶν τῆς Ρουμανίας, ἄφησε μὲ διαθήκη στὴν Κοινότητα Παπίγκου 20.000 εἰκοσόφραγκα.

Τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐδανείσθη ὑπὸ τῶν ἐκτελεστῶν τῆς διαθήκης (Δημητρίου Κ. Παναγιωτέσκου, Γεωργίου Χ. Τσιωτίδου καὶ Δημητρίου Κ. Πρωτοσυγγέλου) ἐνυποθήκως στοὺς ἀδελφοὺς Πανταζῆ καὶ Λαζάρου Χρ. Λαζαρίδη διὰ μίαν δετίαν (ἀπὸ 1.1.1906) πρὸς 5% τόκον.

Δημήτριος Παναγιωτέσκου

«...2.000 φρ., ἃ δυνάμει τῆς ἀνωτέρω διαθήκης, ἐκληροδότη-

σεν ὁ Δ.Π. πρὸς τὸν ἐν Παπίγκω Ἡπείρου Ναὸν Ἀγίου Βλασίου, κατετέθησαν εἰς τὴν Ἐθνικὴν Τράπεζαν ἐπ' ὀνόματι τοῦ ἀνωτέρω Ἱεροῦ Ναοῦ καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον, ὅτι τοὺς τόκους τῆς ὁμολογίας ταύτης θὰ λαμβάνωσιν οἱ Ἐπίτροποι καὶ θὰ μεταχειρίζονται τούτους διὰ τοὺς ἐν τῇ διαθήκῃ ἀναφερομένους σκοπούς»¹.

Τὸ σπίτι του εἶναι αὐτὸ πού σήμερα μένει ἡ Σοφία Γκέκη.

Παπα - Ἀθανασίου Ματθαῖος

πρῶην πρωτοσύγγελλος

«Ἀνήγειρε Β.Α. τοῦ μικροῦ τμήματος ὠραίαν κρήνην ἐπὶ θέσεως μαγευτικωτάτης», γράφει ὁ Λαμπρίδης².

Ἡ βρύση αὐτὴ εἶναι ὁ Αὐραγόσιος. Κάτω ἦταν οἱ βρύσες καὶ πάνω ἓνα χαγιάτι γιὰ νὰ προστατεύεται κανένας ἀπὸ τὶς κακοκαιρίες. Τὸ χαγιάτι ὅμως ἀργότερα τὸ ἔκαψαν.

Γεώργιος Τσιωτίδης

Δαπάναις του κατεσκευάσθη, προπολεμικῶς, ἓνα χιλιόμετρο ἀμαξωτοῦ δρόμου, ἀπὸ τὴ γέφυρα τοῦ Βοῖδομάτη ὡς τὰ Καγκέλι. Ἦταν ἡ ἀρχὴ — ποῦ νὰ ζοῦσε ὁ μακαρίτης, νὰ ἔβλεπε καὶ τὸ τέλος, ὅταν πρωτοπῆγε στο χωριὸ αὐτοκίνητο, τὸ 1956(;)!

Αὐτάδελφοι Π. Ν. Φουρτούνα

«Κατὰ τὰς ἐγγράφους πληροφορίας τῶν ἱερέων καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκ τοῦ μεγάλου τμήματος, οὐ μόνον 20.000 γρόσια διέθεσαν πρὸς ἀνέγερσιν τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἀγ. Βλασίου, ἀλλὰ καὶ διὰ 23.000 ἐπροικοδότησαν τὴν Σχολὴν τοῦ μεγάλου Τμήματος», λέγει ὁ Ι. Λαμπρίδης³.

Πολλὲς λεπτομέρειες γιὰ τὴν οἰκογένεια αὐτὴ ἐκτίθενται στὸ Κεφ. «Ἱστορία».

1. Ἐφημερὶς «Σημαία», 4.2.1915.

2. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 26.

3. Ζαγοριακά, σελ. 25 - 26.

Γεννήθηκε στὸ Μεγάλο Πάπιγγο. Τελείωσε τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο στὸ χωριό, κατόπιν τὴ Ζωσιμαία Σχολὴ στὰ Γιάννενα καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴ Φιλοσοφικὴ Σχολὴ τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.

«Ἐτυχεν εὐρύτερων γλωσσολογικῶν καὶ φιλολογικῶν σπουδῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῶν Παρισίων, εἰς τὸ College de France καὶ τὴν Ecole des Hautes Etudes, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βασιλείας.

Κατ' ἀρχὰς ἐχρημάτισε καθηγητὴς Γυμνασίου καὶ ἐπὶ πενταετίαν συντάκτης τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσας. Τὸ 1927 ἐξελέγη ὑπὸ τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν ἀπ' εὐθείας τακτικὸς καθηγητὴς τῆς Γλωσσολογίας, ὡς διάδοχος τοῦ Γ. Χατζιδάκι.

Ἦτο συντάκτης τῆς Μεγάλης Ἑλληνικῆς Ἐγκυκλοπαιδείας.

«Συνέγραψε πλείστας λαογραφικὰς μελέτας καὶ γλωσσολογικὰς τοιαύτας»¹.

Νά πῶς περιγράφει τὸν χαρακτήρα του ὁ Κ. Ν. Ἡλιόπουλος²:

«Ἐπῆρξε γρανίτης ἀρετῆς ἀπέγκτου ἠθικῆς, ἣτις παρέμεινε διὰ βίου ἀδιάφθορος. Χρηστικὸς, υψηλόφρων, μετριοφρων, σεμνός, εὐλικρινής, λεπτός, εὐγενής, ἀπλοῦς, ἀποστέργων πάντα θόρυβον ἐπιδείξεως καὶ διασημώσεως, ἔτι δὲ ἀκάμπτου χαρακτήρος, διαπράττων ἀείποτε τὸ καθήκον, ἐν ᾧ ἐτάχθη, μεθ' ὑποδειγματικῆς εὐσυνειδησίας, ζήλου καὶ ἐνθουσιασμοῦ. Ἡ δικαιοσύνη του, ἡ ἀγαθότης του καὶ ἡ ἀνεξικακία του δὲν εἶχον ὄρια, πάντοτε δὲ μετὰ σταυρικῆς αὐτοθυσίας ἔσπευδε πρὸς τὸ ἀγαθὸν καὶ εὐρίσκετο ἀείποτε πρόθυμος καὶ χαριέστατος συμπαραστάτης παντὸς δεομένου τῆς συνδρομῆς καὶ βοήθειας αὐτοῦ. Αὐτὸς ὁ ἀδαμάντινος χαρακτήρ του βαθυτάτην ἐπέθεσε τὴν σφραγίδα του εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ κοινωνικῆς σταδιοδρομίας του, διότι τὰ πρῶ-

1. Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ, τόμ. Δ, σελ. 479 καὶ συμπληρ. τόμ. Α.

2. Περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ», τόμ. 47 (1937), σελ. 214, ὅπου καὶ πλήρης κατάλογος τῶν δημοσιευμάτων του.

τα αίσθήματα καὶ αἱ ἠθικαὶ ἀρχαὶ καὶ ἀντιλήψεις τούτου, αἱ στο-
λίζουσαι τὴν ψυχὴν παντὸς γνησίου χριστιανοῦ, ἦντανάκλων εἰς
τὰς καθ' ἡμέραν πράξεις αὐτοῦ, αἵτινες οὕτω ἀπέβαινον σύμβολα
καὶ ἠθικὰ διδάγματα, ὥστε νὰ δύναται νὰ λεχθῆ περὶ αὐτοῦ τὸ τοῦ
Μενάνδρου «ὡς χαρίεν ἔσθ' ἄνθρωπος, ὅταν ἄνθρωπος ᾖ».

Ν. Ἰωαννίδης

Ἄλλο Λαμπρίδης¹ τὸν ἀναφέρει ὡς λόγιον.

Τὸ σπίτι του ἦταν ἐκεῖνο στὸ ὁποῖο σήμερα μένει ἡ οἰκογένεια
τοῦ Νικ. Ἰωαννίδη ἢ Ζιάκα, στὸ Μικρὸ Πάπιγκο.

Γ. Μυλωνᾶς

Ἄλλο Λαμπρίδης² κι' αὐτὸν τὸν ἀναφέρει ὡς λόγιον.

Τὸ σπίτι του, ὅπως μὲ πληροφόρησαν οἱ παλιότεροι, θὰ ἔπρεπε
νὰ ἦταν στὴ Μικρὰ Συνοικία τοῦ χωριοῦ, ἐκεῖ πού ὑπῆρχε καὶ ἡ
οἰκογένεια Μυλωνοπούλου (στὸ σπίτι ὅπου ἔμενε τελευταῖα ἡ Χα-
ρίκλεια Ἀρχιμανδρίτου). Πιθανὸν νὰ εἶναι ἡ ἴδια οἰκογένεια ἢ ἐν
πάσῃ περιπτώσει νὰ ἔχη κάποια σχέση.

Ἰάκωβος Παναγιώτου

«Ἰάκωβος Παναγιώτου ἐκ Παπίγκου, τὰ ὑπάτα ἐν τῇ μονῇ τοῦ
Βατοπεδίου καὶ τῷ Ἁγίῳ Ὄρει καταλαβὼν ἀξιώματα», γράφει ὁ
Λαμπρίδης³.

Πατρικόπουλος

Ἦτο ἐξέχων ἰατρὸς στὴ Γαλλία.

Τὸ σπίτι του ἦταν ἐκεῖ πού σήμερα μένει ἡ Καλλιόπη Χρ. Τσέ-
λιου ἢ Τζιόλα.

1. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 25.

2. Ζαγοριακά, σελ. 25.

3. Ζαγοριακά, μέρος Α, 1889, σελ. 60.

Ὁ Λαμπρίδης τὸν ἀναφέρει («Κ. Πατρικόπουλος»), ὡς λόγιος¹. Καὶ ὁ πρὸ διείας ἀποθανὼν ἑλληνοδιδάσκαλος ἀπὸ τὴν Ἀρίστη, Γρηγ. Οἰκονόμου, λέγει ὅτι ἦταν διδάσκαλος, παρὰ τοῦ ὁποίου μάλιστα ἐδιδάχθη τὰ πρῶτα γράμματα καὶ ὁ Μιχ. Ἀναγνωστόπουλος².

Σαρδέλλης

Ὁ Λαμπρίδης ἀναφέρει κάποιον Σαρδέλλη ὡς λόγιος ἐκ Παπίγκου³.

Ἀπόγονοι τῆς οἰκογενείας αὐτῆς εἶναι ἐγκατεστημένοι στὸ Βουκουρέστι, διαπρέποντες ὡς δημοσιογράφοι.

Τὸ σπίτι τους ἦταν πίσω ἀπὸ τὸ ἱερὸ τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγ. Γεωργίου καὶ πάνω ἀπὸ τὸ σπίτι τοῦ Πρωτοσυγγέλλου. Μέχρι τὰ τελευταῖα χρόνια διειτηρεῖτο ὑπὸ τοῦ Δημητρίου Στεφάνου ὡς καλύβα, σήμερα δὲν ὑπάρχουν οὔτε ἐρείπια.

«Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι ἡ ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου τῆς Ρουμανίας δὲν εἶναι νέα. Εἶναι ἀσκετὰ παλαιὰ καὶ ἐκεῖνος πού θὰ τὴν γράψῃ ἔχει μαζὺ νὰ γράψῃ καὶ τὴν ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν παροικιῶν τῆς παραδουναβίας χώρας. Μόλις ἤρχιζεν ἡ ὀργάνωσις τοῦ τύπου εἰς τὴν ἐλευθέραν πατρίδα, ἤρχιζε ταυτοχρόνως καὶ ἡ ὀργάνωσις τοῦ Ἑλληνικοῦ τύπου εἰς τὴν Ρουμανίαν. Εἰς τὸ 1840 ἐκυκλοφόρει ἡ πρώτη ἐβδομαδιαία ἐφημερίς ὑπὸ τὸν τίτλον «Ὁ Ζέφυρος τοῦ Ἰστρου» καὶ τὴν ὁποίαν ἐξέδιδεν ὁ Ἀργυριάδης. Καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἤρχισεν ἡ ἔκδοσις πολλῶν ἄλλων ἐφημερίδων εἰς τὴν Ρουμανίαν. Ὁ Ζαχαρίας Σαρδέλλης ἴδρυσεν τὴν «Ἰριδα», ἡ ὁποία διήνυσεν μακρὸν βίον καὶ εἰς τὰ 1931 ἐξέδωκε πολυσέλιδον φύλλον —εὑρισκόμενον εἰς τὴν κατοχὴν μου—, ἀνεκτίμητον διὰ τὴν εἰς αὐτὸ περιλαμβανομένην ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν παροικιῶν. Ἐξεδόθησαν καὶ ἄλλαι ἐφημερίδες καὶ ἀνεδείχθησαν δημοσιογράφοι ὅπως οἱ Θωμᾶς καὶ Ἀριστοτέλης Σαρδέλλη, υἱοὶ τοῦ

1. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 25.

2. Ἐφημ. «Τὸ Βῆμα», 9.5.65.

3. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 25.

Ζαχαρία Σαρδέλλη»¹.

Β. Στουκόπουλος

Ὁ Ι. Λαμπρίδης² τὸν ἀναφέρει ὡς λόγιο.

Τὸ σπίτι του ἦταν ἐκεῖνο, στὸ ὁποῖο σήμερα μένει ἡ οἰκογένεια τοῦ Μεγ. Στουκίδη στὸ Μικρὸ Πάπιγγο.

Παπατζιῶμος

Τὸν ἀναφέρει ὁ Ι. Λαμπρίδης³ ὡς ἐπίσημον ἄνδρα.

Β. Πριμηκύριος

«Β. Πριμηκύριος, συνδραμὸν καὶ οὗτος μετὰ τοῦ Νούτσου καὶ Ράδου τὸν Ἄλῃ Πασᾶν εἰς τὸν διορισμὸν του», λέγει ὁ Λαμπρίδης⁴. Λένε καὶ οἱ παλιότεροι στὸ χωριό, ὅτι ὅταν ἦλθε ὁ Ἄλῃ Πασᾶς στὸ Πάπιγγο, φιλοξενήθηκε ἀπὸ τὴν οἰκογένεια τοῦ Πριμηκύρη ἢ Πριμηκυρίου, μάλιστα γιὰ νὰ τὸν εὐχαριστήσουν ἔσφαξαν ἓνα μοσχάρι.

Ἀναστάσιος Ζορτόβουλος

Σπουδαῖος πρακτικὸς γιατρός. Ταξίδευε σιὸ ἐξωτερικὸ ὄπου καὶ ἀπέκτησε ἀξιόλογη περιουσία. Δαπάναις του ἔγινε τὸ Παρθεναγωγεῖο στη Μικρὰ Συνοικία, ὅπου πρὶν ἦταν τὸ σπίτι του. Μὲ ἔξοδά του λιθοστρώθηκαν ὅλοι οἱ δρόμοι τοῦ Μικροῦ Παπίγκου καὶ κτίσθηκε τὸ γεφύρι πὺν συνδέει τὶς δυὸ συνοικίες καὶ ἡ βρύση στὸν Αὐραγόνιο μ' ἓνα θολωτὸ ὑπόστεγο καὶ ἀπὸ πάνω ἓνα δωμάτιο. Ἐπίσης δώρισε στὶς ἐκκλησίες διάφορα ἱερὰ καὶ σκεύη. Τῇ σύζυγὸ του τὴν ἔλεγαν Χρυσή.

Παιδιὰ δὲν ἀπέκτησαν, γι' αὐτὸ καὶ πῆραν κληρονόμο ἀπὸ τὴν

1. Ἐφημ. «Μακεδονία», 27.1.68.

2. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 25.

3. Ζαγοριακά, σελ. 26.

4. Ζαγοριακά, σελ. 26.

οικογένεια τοῦ Κων. Μπαζῆ ἢ Πανταζῆ. Ὁ υἱοθετηθεὶς ἀπέκτησε δύο παιδιά, τὸν Θεόδωρο ἢ ὅπως τὸν ἔλεγαν Ντόντο καὶ μία κόρη τὴν ὁποία πάντρεψαν στὸ σπίτι τοῦ Λάλπα Ἀποστόλου. Αὐτή, λένε, τὴν ἔλεγαν λάϊα, ἐπειδὴ φαίνεται ἦταν πολὺ μελαχρινή. Οἱ δύο αὐτὲς οἰκογένειες, Κ. Πανταζῆ καὶ Ντόντου, ταξίδευαν στὴ Νίσσα τῆς Σερβίας, ὅπου ἀπέκτησαν μεγάλη περιουσία (μεγάλο χάνι, μύλους, χωράφια κτλ.)¹.

Κορνήλιος

Διάσημος πρακτικὸς γιατρός. Κατάγονταν ἀπὸ τὴν οἰκογένεια Πριμηκύρη.

Μαρία Ἀθανασίου

«(1751) Μαρία Ἀθανασίου. Δαπάνη καὶ ἐξόδοις τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου Λαζάρου Παπαρούση καί... μνημόσυνον καὶ διὰ χειρὸς Ἀθανασίου ἐκ κόμης Πάπιγκο 1751».

«Ἐπιγραφή ἐπὶ τῆς ἀργυρᾶς ἐπιτιμολογίας εὐαγγελίου τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀγ. Γεωργίου εἰς Νεγάδες Ζαγορίου», γράφει ὁ Χρ. Σούλης².

Ε. ΕΝΔΥΜΑΣΙΕΣ

Οἱ ἐνδυμασίαι ἀνήκουν πλέον στὰ μουσεῖα. Κάθε ἴχνος διακρίσεως τῶν ἐνδυμασιῶν ἀπὸ ἐπαρχία σὲ ἐπαρχία ἢ ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριὸ ἐξέλιπε, ἰδίως μετὰ τὸν Β' Παγκόσμιον Πόλεμον. Σήμερα καὶ τῶν χωριῶν οἱ γυναῖκες μποροῦν νὰ φοροῦν ὅ,τι καὶ οἱ τῶν πόλεων, ἃς εἶναι ἠλιοψημμένα τὰ πρόσωπά τους καὶ ροζιασμένα τὰ χέρια τους.

Βεβαίως γιὰ τὶς ἐνδυμασίαι τῶν ἀνδρῶν πολὺ περισσότερο δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ λόγος σήμερα, διότι πολὺ πρὶν, ἴσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση, τὸ 1912 - 13, νὰ ἔγιναν οἱ ἴδιες σ' ὁλόκληρη τὴν

1. Τὶς πληροφορίες αὐτὲς μοῦ τὶς ἔδωσε ὁ ἀγαπητὸς φίλος Θεοχάρης Καπέλλος, τὸν ὁποῖον καὶ εὐχαριστῶ.

1. «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμ. 1934, σελ. 96.

Ἑλλάδα.

Ἔτσι ἀναγκαζόμαστε νὰ γυρίσουμε πίσω, στὸ παρελθόν.

Ὁ Λαμπρίδης¹ γράφει: «Τῶν μὲν ἀνδρῶν ἡ ἐγγχώριος ἐνδυμασία ἀποτελεῖται ἐκ τηβέννου², ποδήρους ἀσιανῆς ἐσθῆτος³ (ἀντερὶ, ἀντλαμᾶ), μετὰ χλαίνης ἄνευ χειρίδων (φλοκκάτας)⁴ καὶ χρώματος μέλανος ἢ λευκοῦ· τὸ δὲ κάλυμμα τῆς τῶν ἀνδρῶν κεφαλῆς εἶναι ὁ τούρκικος πῖλος (φέσι)· τῶν δὲ γυναικῶν ἡ ἐνδυμασία συνίσταται ἐξ ἐσθῆτος ποδήρους, στενῆς, ἐξ ἐρίου πεποιημένης ἢ ἐξ εὐρωπαϊκῶν μεταξωτῶν ἢ μὴ ὑφασμάτων, μετ' ἐπενδύτου⁵, μικρόν τι διαφέροντος τοῦ ἀνδρείου καὶ περικεκεντημένου ἢ ὄλου σχεδὸν σηρικῶ πλέγματι (γαϊτανίῳ) ἢ μόνον περὶ τοὺς ὤμους καὶ τὰ ἄκρα· τὴν δὲ κεφαλὴν καλύπτει ἡ ὠραία Ζαγορισία διὰ μανδηλίου, καταρρέοντος, ὡς οὐρᾶς, ὀπισθεν, ἢ περιδεμένου κοσμίως, καὶ συνέχοντος τοὺς τὰς παρειὰς κοσμοῦντας καὶ πρὸ τῶν ὠτων κάμπτοντας βόστρυχας (τσλοῦφρι)».

Πρῶτα φοροῦσαν τὴ φύστα, μάλλινη τὸ χειμῶνα ἢ χασεδένια τὸ καλοκαίρι, ἡ ὁποία κάτω στὸ γύρο εἶχε διάφορα κεντήματα, ἦταν δηλαδὴ τὸ σημερινὸ κομπινέζον.

Κατόπιν φοροῦσαν τὸ φόρεμα ἢ «κορδόνη» μεταξωτὸ (τὸ ἐπίσημο). Μετά, τὸ γιλέκο, σὰν τὴ σημερινὴ μπλούζα (ὁ ἐπενδύτης τῶν ἀρχαίων), πού, ὅπως εἶδαμε, ἦταν «χάρτζια», δηλαδὴ κεντημένος. Ὅσες δὲ γυναῖκες ἦταν σὲ καλὴ οἰκονομικὴ κατάσταση, φοροῦσαν καὶ τὴ «σαλταμαρτα», δηλαδὴ ζακέτα μὲ γούνα.

Ἦστερα ἔβαζαν τὴν ποδιά, ἡ ὁποία ἔφθανε ἴσαμε τὸ φόρεμα, στὴν ἄκρῃ της δὲ εἶχε διάφορα πάρα πολὺ ὄμορφα κεντήματα. Ἡ κάθε μιὰ γυναῖκα, προπαντὸς οἱ νέες, ἔβαζαν ὅλη τους τὴν ἱκανότητα στὸ κέντημα αὐτό, ποιά θὰ φτιάσῃ τὸ καλύτερο, καὶ πράγματι φάνταζε πάρα πολὺ⁶.

1. Ζαγοριακά, 1870, σελ. 155.

2. Εἶναι ρωμαϊκῆς προελεύσεως.

3. Ἐσθῆς - ἐνδυμα, κυρίως τὸ γυναικεῖο φόρεμα.

4. Εἶναι ἡ κάπα, πού ἀντικαταστάθηκε μὲ τὸ σημερινὸ πανωφόρι.

5. Γιλέκο, μπλούζα.

6. Γιὰ τὴν ποδιά τῆς Ζαγορίσιους ὑπάρχει καὶ τὸ ἐξῆς ἀνέκδοτο: Κά-

Ἐπειτα τὴ ζώνη ἢ ἀσημοζώνη, παλιότερα εἶχαν τὰ «τσιαπράζια». Καὶ τελευταῖα, πάνω ἀπ' ὅλα αὐτά, φοροῦσαν τὸ «σηιγκούν'» ἢ «σهايιάκ'» ἢ καὶ «μ'σοσθαΐακο», κεντημένο μὲ τὸ γαϊτάνι (τζίμ).

Στὸ κεφάλι τους πάντοτε φοροῦσαν μαντήλι¹, ἄσπρο οἱ κοπέλλες κι οἱ νιόπαντρες μὲ πούλιες γύρω - γύρω, καὶ μαῦρο οἱ μεγάλες κι οἱ μεγαλύτερες μὲ διάφορα κεντήματα (μπαρμπαρόζα, ξινθιμίσιο, νιζάμιδες), ὅπως τὰ ἔλεγαν τὰ σχέδια αὐτά. Τὸ μαντήλι δένονταν πίσω στὸ λαιμὸ κι ἀφήνονταν κατόπιν νὰ πέφτῃ σὰν εἶδος οὐρᾶς στοὺς ὤμους, ἐνῶ στὸ μέτωπο ἀφήναν νὰ ἐξέχουν ποῦ καὶ ποῦ τὰ μαλλιά, ἦταν τὰ λεγόμενα «μιτάκια», τὰ ὁποῖα πράγματι ἔδιναν περισσότερη γοητεία.

Τέλος, φοροῦσαν τὶς κάλτσες, μάλλινες ἢ βαμβακερῆς καὶ τὰ τσαρούχια, μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωση, τὸ 1912-13, φοροῦσαν κανονικὰ παπούτσια.

ΣΤ. ΧΟΡΟΙ

Στὸ Πάπιγγο, ὅπως καὶ σ' ὅλοκληρο τὸ Ζαγόρι, δύο εἶναι κυρίως τὰ εἶδη τοῦ χοροῦ, ὁ κηδηχτός ἢ, ὅπως συνηθίζουν καὶ τὸν λένε, «ἀρβανίτικος» ἢ «τσιάμικος», καὶ ὁ συρτός, ὁ ὁποῖος ἴσως νὰ εἶναι ὁ ὄρμος τῶν ἀρχαίων².

Αὐτοὶ οἱ δύο βασικοὶ χοροί, τροποποιούμενοι, γίνονται πολλὰ

ποτε κάποιος, θαυμάζοντας τὴν... ποδιά μιᾶς Ζαγορίσιας, τῆς εἶπε: μὰ τί ὡραῖος λουλουδόκηπος εἶ..(σθε)..ναί! Ἐκείνη δὲ τοῦ ἀπάντησε: ναί, ὡραῖος εἶναι, ἀλλὰ δὲν εἶναι γιὰ τὰ.. γομάρια!

1. Λαμπρίδου, μέρος Α', 1889, σελ. 36: «Εἰς ἀρχαιοτέρους χρόνους τὴν κεφαλὴν τῆς γυναικὸς τοῦ Ζαγορίου ἐκάλυπτεν ὀθόνη λευκή, ἥτοι φλοκωτή, ριπτομένη ὀπισθεν τῶν ὤμων. Ὁ ἅγιος Κοσμᾶς, καθ' ἃ σημεῖοι ὁ Δῆκ (τόμ. Α', κεφ. 8), κατέπεισε τὰς γυναῖκας αὐτοῦ, ἵνα ἀποσοθήσωσι εἰς ἄμορφον τοῦτο κεφαλοδέσιμον καὶ παραλάβωσι τὸ μανδήλιον». Βλ. καὶ Σπ. Στούπη, ἐνθ' ἀνωτ., τόμ. Α', σελ. 50-55 καὶ τόμ. Β', σελ. 37.

2. Μεγάλη Ἑλληνικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. ΚΔ, σελ. 677: «Ἔτερος πανάρχαιος χορὸς ἦτο καὶ ὁ λεγόμενος ὑπὸ τοῦ Λουκιανοῦ ὄρμος, εἶδος συρτοῦ τὸν ὁποῖον ἐχόρευον παρθένοι καὶ ἔφηβοι σχηματίζοντες ἄλυσιν».

εἶδη, ὅπως εἶναι ὁ «Ζαγορίσιος», «τῆς Βλάχας», «τῆς Παπαδιᾶς», κ.λ.π. καὶ χαρακτηριστικώτερο γιὰ τὸ Πάπιγκο εἶναι τὸ «στὸ Πάπιγκο στὸ Μαχαλᾶ, εἶναι μιὰ κρύα βρύση».

Ὅλοι οἱ χοροὶ χορεύονται σὲ σειρές, «γύρους» ἀπὸ ἄνδρες ἢ γυναῖκες, πάντοτε ὁμως χωριστὰ οἱ μὲν ἀπὸ τῆς δέ, ἐνῶ συγχρότως μποροῦν νὰ χορεύουν σειρὲς ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν.

Τὸν λόγο ἔχει αὐτὸς ποὺ εἶναι στὴν κορυφὴ τῆς σειρᾶς, αὐτὸς ποὺ «σέρνει τὸ χορὸ», οἱ ἄλλοι, ὅλοι σχεδόν, τὸν συνοδεύουν κι οἱ θεαταὶ μόνον τὸν πρῶτο παρακολουθοῦν καὶ θαυμάζουν, «καμαρώνουν», καὶ ἀντὶ γιὰ χειροκροτήματα, οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ ἐνδιαφερόμενοι κερνοῦν, «βουλώνουν» τοὺς γύφτους, συνήθως ὄχι με εὐκαταφρόνητα ποσά, ἀναλόγως, ἀφ' ἑνὸς μὲ τὸ ἐνδιαφέρον καὶ τὸν θαυμασμὸ τῶν θεατῶν, ὅπως εἶπαμε, ἀφ' ἑτέρου μὲ τῆς φιγούρας τοῦ χορευτοῦ.

Ἡ μουσικὴ ἀποτελεῖται εἴτε ἀπὸ ὁμάδα, «ζγια» γύφτων, οἱ ὁποῖοι παίζουν κλαρίνο, λαβοῦτο, βιολί, σαμπύρο, γτέφι καὶ ἄλλα, εἴτε καὶ ἀπὸ τὰ τραγούδια τῶν ἰδίων τῶν χορευτῶν ἢ θεατῶν ἢ χορευτῶν καὶ θεατῶν ἢ, τέλος, καὶ ἀπὸ τὰ δύο εἶδη.

Z. ΠΡΟΛΗΨΕΙΣ ΚΑΙ ΔΕΙΣΙΔΑΙΜΟΝΙΕΣ

Πολλοὶ ἀδικοῦν τὴν κοινὴ γνώμη, ὅταν τὴν οὐσία τοῦ πιστεύω τῆς καὶ τῆ σοφίας τῆς τῆς λένε «προλήψεις» καὶ «δεισιδαμονίες». Δὲν ρωτᾶνε ὅμως, πῶς ἐκεῖνοι οἱ ἄπλοῖ πρόγονοί μας θὰ ἐξέρχονταν ἀπὸ τὸν κυκεῶνα τοῦ μυστηρίου ποὺ περιβάλλονταν καὶ τῶν τόσων ἄλλων δυσεξηγήτων φαινομένων, τὰ ὁποῖα καθημερινῶς συναντοῦσαν στὴ ζωὴ τους καὶ ποὺ εἶχαν ἀμεσώτατη σχέση μὲ τὴν ἴδια τους τὴν ὑπαρξή;

Ἡ ἐπιστῆμη ἀπουσίαζε καὶ τὸ φαινόμενο ἔπρεπε νὰ παρατηρηθῆ προσεκτικὰ καὶ νὰ ἐξηγηθῆ. Μὲ τὴν ἀκούραστη καὶ λαγαρῆ τους σκέψη ἔδιναν ὅσο μποροῦσαν, καὶ ὅταν φυσικά, μποροῦσαν, τὴ λύση χωρὶς νὰ «πέφτουν ἔξω». Μᾶς τὸ βεβαίωσε — ὅπου μπόρεσε — ἡ ἐπιστῆμη πολὺ ἀργότερα.

Βέβαια παρεισέφρυσε στὴ λαϊκὴ σοφία καὶ ἀρχετὴ ἀνοησία, ἀλ-

λά μήπως υπήρχαν «Κώδικες» για να γίνεται κάθε φορά παραβολή με το πρωτότυπο προς έξακρίβωση τῆς γνησιότητος; Τί περιμενες, «στόμα με στόμα» γίνονταν ἢ μεταβίβασή της, πάλι καλά!

Παραθέτω ὄσες μπόρεσα νὰ βρῶ:

1. Ἄμ' ἀπιράης ἀπὸν λάκκουν (ρύακα) κὶ σὶ φουνάξ κάνας στ' ὄνουμά σ', νὰ μὴν ἀπουλουηθῆς (ἀποκριθῆς) γιατί σ' παίρν οὐ τζίνες (ἢ ἄλλως σαϊταναρέοι) τ' λαλιὰ κὶ βουβαίνισι.

2. Οὐί τζίνις φέρν γύρα σὶς λάκκ' τς Τρίτις, τοῦ Σαραντάημιρου κὶ τὰ δουδικάημερα.

3. Δέν κὰν νὰ λούζουντι τὰ δουδικάημερα, μ' Παρασκιβή, τ' ἀηλαζάρ' κὶ τ' ἀηθουδώρ', γιατί παθαίν' ν ἀπὸν πουνουκέφαλου. Κὰ τὰ π' λέν «Κόρη λούσκι τ' ἀηθουδώρ' κ' ἔλαβι τοῦ ἀηλαζάρ'».

4. Ὅντα προυτουβάν'ν τοῦ θυμέλιου, δέν κὰν νὰ στέχτι κάνας κουντά, γιατί τ' παίρν τοὺν ἤσκιου κὶ τοὺν θυμλιών'ν. Γι' αὐτὸ σφάζ'ν ἕνα κατσὶκ ἢ ἄρνι γιὰ νὰ μὴν οὐνοσμάτισ ν κανέναν οὐ μαστόρ¹.

5. Ὅντα πιρβατάη κάνας μὶ τὸνα πουδὰρ πουδημένου κὶ τ' ἄλλου ξ'πόλ'του, πιθνήσκ' ἢ μάνα τ'.

6. Ὅντα πὰν' νὰ βουσκῆσ'ν πράματα κὶ ὄντα πὰν' γιὰ ξύλα κὶ φέρν τοῦ ψουμὶ πίσου, πιθνήσκ' ἢ μάνα κὶ οὐ πατέρας τς.

7. Ὅντα ἀφήν' κανένας τ' χαψιά τ', τοὺν ἀφήν ἢ γυναίκα τ' ἢ ἢ ἄντρας τς.

8. Ἄμα θὰ κοιμ'θῆς ἀπὸν κάτου πὸν ν' οὐστρέχα², πιθαίν'ς, σιλιάζισι.

9. Ἄμα προυτουπάμι σ' ὅποια βρύσ', θ' ἀφήκουμι σμάδ', θὰ κόψουμι ἕνα ξισιούν³ ἀπὸν τὰ σ'κτιὰ μας, γιὰ νὰ μὴ μᾶς πιάν' ἀρρώστεια.

10. Ἄμα προυτουμπαιν' ἢ νύφ' στ' σάλα τ' πιθιροῦ τς πρέπ' νὰ

1. Οὐί ὑπ' ἀρ. 1-4 δημοσιεύθησαν ἀπὸ τὸν Γ. Ἀναγνωστόπουλο στῆ «Λαογραφία», τόμ. Ε', σελ. 47, ἢ δὲ τετάρτη καὶ ἀπὸ τὸν Νικόλαο Πολίτη στῆ «Λαογραφία», τόμ. Γ', σελ. 166.

2. Τὸ ἐξέχον τῆς στέγης γεῖσον.

3. Τὴν λέξιν μοὶ ἠρμήνευσεν ἢ ἰδία γυνή, ἢ ὁποία μοὶ ἀνεκοίνωσε τὸς ἰνωτέρω προλήψεις, φιλιουλίθρια, κουμάτ' ξισκιμένου.

βάλ' τὸν διξι τὸν πουδάρ' πρῶτα κὶ νὰ ντρασκ'λίσ' τὸν φόρτουμα τς κὶ τὰ τσαπράκια, γιὰ νὰ βγῆ γιρῆ. Μιὰ νύφ' τ'ς εἶπαν «Μὶ τοῦ διξι μὶ τοῦ διξι νύφ!» «'Ε! μὶ τοῦ διξι κὶ μὶ τοῦ ζιρβί, λέει, σάματ θὰ κάμου τοῦ πουλί;». Δὲν εἶχιν ἠὺχαρίστησ' νὰ κάτσ' στοῦ πιθιορ' κό τ'ς. Ἡθίλι νὰ φύη!

11. Ἐμα πὰν στὰ πιστρόφια, πρέπ' νᾶνι μουνοί, νὰ μὴν εἶνι ζ'γοί. Φουβούντι μὴ χηρέψ' κὶ ματαπαντριφτοῦν². Στὰ πιστρόφια δίν'ν πέτνουν κὶ κόττα ὄ,τ' χρῶμα νᾶνι.

12. Ἐμα ν' νὰ στιφανουθῆ ἡ νύφ', θὰ τς ἀνοίξιν τοῦ κασόν' τ'ς. Ἐμα νᾶνι ἀνχτὸ δὲν τ' ἀπουδὲν τ' ἀντροῦνου.

13. Ἐμα νᾶνι ἀγγαστρουμέν', νὰ μὴ τρώη μὶ μ'πατούνα στοῦ λιμό, γιὰτὶ βγαῖν τοῦ πιδὶ γκιρλιασμένου. Κλώθιτι ἕνα ἄντιρου στοῦ λιμό τ' κὶ γκιρλιάζιτι. Κὶ σιαλιαρέοι νὰ μὴ τρώη, γιὰτὶ κάμ' τὰ πιδιά τς μύξις.

14. Ἐμα φάη κάνας προυτάρ'ς χαλάζ' κὶ ἔχ' σπ'ριά, τ' φέγγ'.

15. Ἐμα πλὺνς τὰ σκτιὰ τ' μ'κροῦ πιδιοῦ ν' Κυριακῆ, καίτι³.

16. Ἐμα ἕνα βρέφου δὲν οὔμιλάει γλήγουρα, τοῦ βὰν σ' ἕνα σακκὶ κὶ τοῦ φέρν γύρα στοῦ χουριό σ' ὄλα τὰ σουκάκια, κὶ ἄμα ρουτήσ' καένας «Τί ἔεις αὐτοῦ;» «ἔχου ἕνα σακκὶ λόϊα» γιὰ νὰ κρέν' τοῦ πιδί.

17. Ὄντα ξικινούν τὸν ξινθιμένου, φέρν κλαδιά ἀποῦ κρανιά, πουρνάρ' κὶ γαλατσίδα, ἐπειδὴ ἡ κρανιά εἶνι γιρῆ, νὰ σταθῆ κὶ αὐτὸς γιρὸς στοῦ ταξίδ'. πουρνάρ' κὶ τ' γαλατσίδα γιὰτὶ βαστοῦν τὰ φύλλα τς κὶ τοῦ χ'μώνα κὶ ἀντέχ' κὶ αὐτὸς σὰν τοῦ πουρνάρ' κὶ νὰ τὸν τζ'νοῦν τὰ τζίνια κὶ νὰ μὴ στέκ' πουλὺ στοῦ ταξίδ', νᾶχ' τοῦ νοῦ τ' νὰ ξαναγυρίσ' γλήγουρα.

18. Τ' Ἀη - Βασιλιῦ παίρν' ἕνα πουρνάρ' κὶ κάθουντι ἀπάνου σ' αὐτὸ κουντὰ στ' γουνιὰ γιὰ νὰ πέφν' τὰ τζίνια κὶ νὰ λέν' «ὄσα

1. Οἱ ὑπ' ἀριθ. 5-10 ἐδημοσιεύθησαν ἀπὸ τὸν Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλο στὴ «Λαογραφία», τόμ. Η', σελ. 217. Οἱ ὑποσημειώσεις εἶναι τοῦ ἰδίου.

2. Ξαναπαντριφτοῦν.

3. Θὰ ἀποθάνη ἀσφαλῶς ἐκ τῶν κανμάτων του.

φύλλα κι κλαδιά, τόσα γρόσια κι φλουριά». Μ' αὐτὸ τοῦ πουρνάρου ὕστιρα φκειάν' μ' παρόπ'τα.

19. Γιὰ νὰ μὴ ματιάξουν τὰ μπλάρια κι νὰ μὴ παίρν' ἀποὺ μάτ', κριμοῦν στ' μπάλα τς τρίχισ μὶ τουμὰρ ἀποὺ γροῦν κι κόκκαλου ἀποὺ λύκουν. Στοῦ λιμὸ κριμοῦν χαϊμαλι¹ πῶχ' μέσα σκόρδου, θυμιάμα, μπαρούτ', τρία ριβύθια κι λίγου ἄλας. Γιὰ τὰ πιδιὰ τ'ς φκειάν ν' σταυρὸ ἀποὺ βουρβουλιά². "Οποιοὺς τοῦ προτουϊδεῖ τοῦ βρέφου γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαθῆ, τοῦ φτυοῦν κι τ' λέν' «τφού! νὰ μὴν ἀβασκαθῆ». Τ' βὰν κι λίγου σιάλ' στοῦ στόμα μὶ τοῦ δάχτλου τς, κι ὄντα νὰ κλαίη πουλύ, τ' βὰν κι λίγου λάδ' ἀποὺ καντήλα γιὰ νὰ σ'γήσ'. "Οντα νὰ λέη λόϊα, τ' ἀλλάζ'ν κι τοῦ θυμιατίζν γιὰ νὰ μὴν ἀβασκαθῆ. "Οντα τοῦ προτουπᾶν σ' ἄλλου σπít', βὰν λίγου ἀλεύρ' στ' μπάλα, γιὰ νὰ πᾶν κι γέροουντας μ' ἄσπρα μαλλιά.

20. "Αμα ἰδῆς ν'φίτσα, νὰ μὴ τ' χτυπήεις κι νὰ μὴ τ' μαλώης, νὰ τ'ς πῆς «Καλῶς τ' νύφ' τ' Γιάνν'!» Γιατὶ ἔρχιτι στοῦ σπít' κι σ' κόβ' τὰ φουρέματα.

21. "Αμα ἀναβάν'ς³ τοῦ πουντιᾶ⁴ τ' μ πουντικουδιφτέρρα⁴, σ'κόφτ τὰ σκτιά' τὰ χουράφια στὰ κόφτ' κι τὰ κάν' σιάδ'⁵.

22. "Αμα πᾶς πθινὰ κι προσπιράσ' λαγός, δὲ βρίσκ'ς καλὰ κι μ' ἰφκουλία γιὰ ὅ,τ' δ'λεϊὰ πᾶς. "Αμα προσπιράσ' φίδ', τότε εἶνι καλό, ὅπ' νὰ πᾶς καλὰ θὰ γυρίης.

23. Τ' δρούμ' δὲμ πᾶν' στ' ἀμπέλ' (τρεῖς μέρης ὄντα μπαίν' κι τρεῖς ὄντα βγαίν' οὐ Μάρτ'ς κι οὐ Αὔγουστους εἶνι δρούμης), οὔτι σκτιά' πλέν'ν' κόφτουντι. Δὲμ πουτίζν τὰ λάχανα, δρουμιάζοντι κι τς πατάτις.

24. Τ' Αὔγούστου δρούμης στὰ πανιὰ κι τοῦ Μαρτιοῦ στὰ ξύλα. Ἐρμηνεία: "Αμα κόψ'ς ἓνα ξύλου χρειαζοῦμινου τ'ς δρούμης τ'

1. Περίαπτον.

2. Εἶδος βάτου, βατσινιάς.

3. Ἀναφέρεις. Ἐκ τοῦ ρ. ἀναβάνω ἀόρ. ἀνάβαλα καὶ ἀνάβαλτος: ἐκείνον ποὺ δὲν πρέπει νὰ ἀναβάνωμεν, νὰ ἀναφέρωμεν.

4. Ἡ ἄλλως καθαροδευτέρρα.

5. Ἰσιάδι, ἤτοι τὰ ρίπτει κάτω, τὰ καταστρέφει.

Μαρτίου, σαρακόνιτι· τὸν Αὐγούστου νὰ πλύν'ς τ' δρόμ, κόφτουν-
τι τὰ πανιά¹.

25. Ἐμα στοὺ δρόμου σ' π' πᾶς γιὰ μιὰ δ'λειά, σμπουδ'θῆς
ἕναν ἄνθρουπου π' νουμίεις ὅτι εἶν' κακός, ἢ φκειάν'ς ἕναν κόμπου
στοὺ μαντήλ' σ' δηλαδὴ τὸν κουμπουδέν'ς ἢ ἀναπουδουγυρίεις
μιὰ πέτρα· ἂν σ' μπουδ'θῆς κι ἄλλουν τέτοιουν, τοὺ ἴδιου θὰ
κάν'ς.

26. Ἐμα στοὺ δρόμου σ' π' πᾶς γιὰ μιὰ δ'λειά, σ' κόψ' τοὺ
δρόμου πέρδικα, εἶνι καλό. Ἐν φίδι σ' κόψ' τοὺ δρόμου κι τοὺ
σκουτώεις, εἶνι καλό, ἂν ὅμως δέν τοὺ σκουτώεις, κάτ' κακὸ θὰ
πάθ'ς.

27. Τ' Ἐη - Μνός² δέν κάν' νὰ κουρέβ'ς τὰ πρόβατα, ἄλλ' οὐ-
τι κι τοὺ προβατουψάλ'δου δέν κάν' νὰ πιάκ'ς στὰ χέρια σ'.

28. Ἐμα λαλήσ' ἢ χουχλουβάια ἀπουβραδὶς στοὺ σπὶτ' σ' ἢ
γύρου ἀπ' αὐτό, κάτ' κακὸ θὰ πάθ'ς. Κι (τὰ) κουράκια ἄμα πι-
ράσ'ν πάνου ἀπ' τοὺ σπὶτ' σ' κι λαλήσ' (κάν' δηλαδὴ κρὰ - κρὰ),
πάλι κάτ' κακὸ θὰ πάθ'ς, κάποιους ἀπ' τοὺ σπὶτ' σ' θὰ πιθάν'.

29. Ἐντα ἕνα σηικλὶ στοὺ ἀλιχίμα σέρν' τ' φουνή, κάποιους
θὰ πιθάν'.

30. Ἐμα ἀκούεις τ'ν' ἄν'ξ γιὰ πρώτ' φουρὰ τοὺν κούκου ἢ ἰ-
δῆς χιλιδὸν νηστ'κός, νὰ σὶ τσακίς', δηλαδὴ δέν εἶνι καλὸ σ'μάδ',
δέν θὰ εἶσι στ'ν' ὑγεία σ' καλά³.

31. Ἐντα κριμαστῆ σφάλαγγας μπρουστά σ', θὰ πάρ'ς
γράμμα.

32. Ἐμα χτυπάει τοὺ μάτ' σ', κάποιου χαμπέρ' θὰ ἀκούης.

33. Ἐμα λαλάει τοὺ φτί σ' κι πεῖς σ' ἕναν «ποιό 'φτί μ' λαλά-
ει;», ἂν τοὺ βρῆς, πάει νὰ πῆ ὅτι κάποιους ἄλλους ἄνθρουπους
κρέν' κι γιὰ τ'ς δυό.

34. Ἐμα λ'θῆ ἢ πουδία μιᾶς γυναίκα, κάποια θὰ γιννήσ'.

1. Οἱ ὑπ' ἀριθ. 5 - 24 δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλο
στὴ «Λαογραφία», τόμ. Η', σελ. 217.

2. Τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ.

3. Στεφ. Γραν., ἔνθ' ἄνωτ., σελ. 121, 122.

35. "Αμα λιγγιάζ' κανένας, λέει, «κάποιους μ' αναβάν».

36. "Οντα θέλ' κανένας νὰ μάθ' τί πιδι θὰ κάν' μιὰ ἀγγαστρουμέν'ι, παίρν' μιὰ μπουσηλίκια κι τ' τσακίζ' ἄν ἔχ' μέσα σκ'λήκ' θὰ κάν' πιδί, κι ἄν ἔχ' μύγα, θὰ κάν' κουπέλα.

37. "Αμα τ' Καθαρουδιφτέρα δὲν φᾶς τίποτα, θὰ βρῆς πιρδικουφουλιὰ τ'ν ἄν'ξ.

38. "Οντα τὰ πιδιά βγάν' τὰ δεύτιρα δόντια, ἕνα ἕνα τὰ πιτοῦν τὰ πιδιά στοῦν καβαλάρ'¹, κι λὲν «Νά κρανουκόκκαλου κι νόμ' σιδηρένιου».

39. Τ' νύχτα δὲν κάν' νὰ κοιτάης τοῦν καθρέφτ' γιὰτὶ γκαβῶνισι.

40. Δὲν κάν' νὰ τσακίζιτι τὰ λιγκριά² γιὰτὶ θ' ἀπορρίξ'ν τὰ γίδια, λέν' οἱ μιγάλ' στὰ πιδιά.

41. "Οποιοὺς π'δήσ' τοῦ ζουνάρ' τ' Θιοῦ³, θ' ἀλλάξ' (δηλαδὴ ἀπὸν ἄντρας θὰ γιέν' γυναίκα ἢ ἀπὸν γυναίκα ἄντρας). "Οπουσ κι ὄντα φέρ' τοῦ π'λι τ' Θιοῦ⁴ τρεῖς γύρις στοῦ κουρμί τ', πάλι θ' ἀλλάξ'.

42. Δὲν κάν' νὰ μιτρᾶς τ' ἄστρα γιὰτὶ θὰ βγάλ'ς μαντραβίτσις.

43. Τὰ ξύλα τ'ς σ'κιᾶς⁵ δὲν πρέπ' νὰ τὰ καίη κανένας γιὰτὶ ἰσκιώνιτι.

44. Τ' Τιτράδ' κι τ' Παρασκιβὴ δὲν κάν' νὰ κόβις τὰ νύχια.

45. 'Ανάθιμα πὸν λούζονταν τρία καλὰ Σαββάτα τὶς Κριατ'νὲς κι τὶς Τυρ'νὲς κι τ' 'Αη - Θουδώρ' ἀντάμα.

46. "Αμα ν'χτώσ', δὲν κάν' νὰ πᾶς σὶ σπὶτ' πὸν εἶνι λιχῶνα.

47. Δυὸ ἀντάμα δὲν κάν' νὰ πίν' νιρὸ γιὰτὶ οὐ' ἕνας ἀπὸ τ'ς δύο θὰ πιθάν'.

48. "Οντα τρώη κανένας κι κάν' πουλλὲς τριμόψιες⁶, τ' λέν':

1. Στέγη τοῦ σπιτιοῦ.

2. Τὰ κρύσταλλα πὸν κρέμονται ἀπὸ τὶς στέγες τὸ χειμῶνα.

3. Τὸ οὐράνιο τόξο.

4. Σαλαμάνδρα.

5. Σκιᾶς.

6. Ψίχουλα.

«Θὰ σὶ φᾶν' τὰ πιδιὰ ἀποὺ τὰ μάτια», δηλαδή κἀν' κατάχρησ', εἶνι ἄσουτους.

49. Ἐμα ἀφὴν'ς τ' πυρουστιὰ ἀνάπουδα¹, κἀτ' κακὸ θὰ πάθ'ς, γιὰτὶ μ'τζών' τοῦ Θιό.

50. Ἐμα τὰ κούτσουρα στ' γουνιὰ² ἢ ἢ πυρουστιὰ πιτοῦν ἔσσιες³, κάποιους σὶ κακουκρέν'.

51. Ἐμα γλέπ'ς τ' γάτα νὰ νίβιτι, θὰ βρέξ.

52. Ἐμα οὐ πέτ'νους λαλήσι τοῦ βράδ', θ' ἀλλάξ' οὐ κιρός.

53. Ἐμα τὰ χιλιδόνια πιτοῦν χαμπλά, θὰ βρέξ'.

54. Ἐμα τὰ γιλὰδια χών' τοῦ κιφάλ τ'ς στὰ χουρτάρια, θὰ βρέξ'.

55. Ἐμα σὶ τρώει τοῦ διξὶ τοῦ χέρ' (παλάμη) θὰ δώκ'ς λιφτά, ἄμα τοῦ ζιρβί, θὰ πάρ'ς.

56. Ἐμα σὶ τρώει ἢ μύτ', θὰ φᾶς ξύλου.

57. Ἐμα σταθῆ ἀλουγὸμ'γα ἀπάνου σ', κἀτ' καλὰ χαμπέρ'⁴ θὰ μάθ'ς.

58. Ἐμα μπουσηλάει μ'κρὸ πιδί, κάποιους (μουσαφίρς) θὰ νᾶρθ' στοῦ σπὶτ'.

59. Ἐμα κουκκινίζ'ν τὰ μάγ'λα καμιανοῦ⁵, κάποιους τὸν κρέν'.

60. Δὲν κἀν' νὰ δίν'ς τοῦ σαπούν' μὶ τοῦ χέρ' σ' στοῦ χέρ' τ' ἀλλ'νοῦ γιὰτὶ θὰ μαλώσιτι.

61. Ἐμα δύσ' οὐ ἥλιους, δὲν κἀν' νὰ δίν'ς προυζύμ'.

62. Ἐμα καμιὰ κότα λαλάει σὰν τὸν πέτνου, τ' σφάζ'ν, γιὰτὶ κἀτ' κακὸ θὰ γιέν' στοῦ σπὶτ'.

63. Τ' σκούπα δὲν κἀν' νὰ τ' πατίης.

64. Ἐμα πιτάη (φουτρὰη) πάνου ἀπ' τοῦ σπὶτ' κουράκ' κὶ κἀν' κρὰ - κρὰ, κάποιους θὰ πιθάν' ἀπ' τοῦ σπὶτ' αὐτό.

65. Ὀντα κανένας μπαίν' ἢ βγαίν' ἀπ' τοῦ σπὶτ' ἢ τοῦ δουμά-

1. Μὲ τὰ πόδια πρὸς τὰ ἐπάνω.

2. Τζάκι.

3. Σπίθες.

4. Εἶδηση.

5. Κάποιου.

τιου κὶ σκαλώσ' στοῦ τζβὶ τ'ς πόρτας τοῦ ρούχ' του, λέει, «κάτ' χρουστάου».

66. "Οντα κανένας κόψ' κάνα μιγάλου χλουρὸ δέντρου, βάν' στοῦ κούτσουρο, στ' μέσ' στ' καρδιά, μιὰ πέτρα γιὰ νὰ μὴ τὸν πουνάη ἢ μέσ'.

67. "Αμα ἰδῆς στοὺν ὕπνου σ' ὅτι σὶ κάποιου μέρους στ' γῆς εἶνι παραχουμένους θησαυρὸς (λίρις, ντούπκις κι ἄλλα), δὲν πρέπ' νὰ μαρτ'ρύης σὶ κανέναν, ἂν θέλ'ς νὰ τὸν βρῆς τὸν θησαυρό.

Η. ΚΑΤΑΡΕΣ¹

1. Νὰ σ' πῆ οὐ παπὰς στ' αὐτὶ κι οὐ χότζας στοῦ κεφάλ'*
2. Νὰ σ' πέσ' κακὸς νταμπλάς*
3. Κακὸ νταλάκ' νὰ σὶ πιάκ'.
4. Κακὸ σπ'ρὶ νὰ βγάλ'ς.
5. Νὰ γιέν'ς κουμμάτια*.
6. Νὰ γιέν'ς ντέφ'.
7. Νὰ γιέν'ς ξικ κι πάστρα.
8. Νὰ ξικουμπστῆς!
9. Ν' ἀναφαντοτῆς!
10. Νὰ σ' φέρον τὰ λέσηια*.
11. Νὰ σ' φάου τοῦ σητάρ*.
12. Νὰ σὶ μάσ' κακὸ ραδιό*!
13. Κακὸ ραδιό!
14. Νὰ μὴ προυφτάκ'ς νὰ χαρῆς*!
15. Νὰ σὶ μάσ' ἢ σκούπα*!
16. Νὰ σὶ μάσ' ἢ σκούπα κι ἢ πανούκλα!
17. Νὰ σὶ ἰδῆ οὐ Θιός*!
18. Νὰ σὶ δουκιμάσ' οὐ Θιός!
19. Νὰ σὶ κάψ' ἢ ἀστραπή*!

1. "Οσες κατάρες σημειώνονται με ἀστερίσκο δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Γεώργιο Π. Ἀναγνωστόπουλο στὴ «Λαογραφία», τόμ. Ε', σελ. 270.

20. Κακή ἀστραπή νὰ σὶ κάψ'.
21. Νὰ ρ'μάξ*!
22. Νὰ σ' πάρ' οὐ διάουλους τ' μάνα κὶ τὸν πατέρα*.
23. Νὰ μὴ φτάκ'ς κὶ νὰ μὴ σώης*.
24. Νὰ δαγκάης τ' γλώσσα σ'*.
25. Νὰ μὴ ἰδῆς προυκουπή*.
26. Κακή προυκουπή.
27. Νὰ σ' πέσ' τοῦ χέρ' ἢ νὰ σ' μαργώσ' ἢ νὰ σ' ξυλιάσ' ἢ νὰ σ' κοπῆ*.
28. Μπὰ π' νὰ σ' πέσ'ν τὰ χέρια ἀπὸ τ' ρίζα.
29. Νὰ μὴ σὶ βρῆ οὐ χρόνους*.
30. Νὰ εἶσι καλὰ τὸν Αὐγούστου μὶ 18 βιλέντζες*.
31. Νὰ μά'ης τ'ς μύτις.
32. Νὰ διακουνί'ης.
33. Νὰ σὶ ἰδῶ σ'ν αὐλή μ' γιὰ κουμάτ' ψουμῆ.
34. Νὰ μὴ σὶ ἰδῆ οὐ ἥλιους*.
35. Νὰ σὶ μάσ' κακὸς ὄχτικας*.
36. Κακὸ χτικιὸ νὰ σὶ μάσ'.
37. Πουδάρ' νὰ μὴν ἀπουμείν' ἢ φτιρούγα νὰ μὴν ἀπουμείν.
38. Νὰ πᾶς στοὺν ἥλιου πίσου κὶ ἀκόμα παραπέρα*.
39. Νὰ σ' γιέν' πριδρουμους*.
40. Φαρμάκ'να σ' γιέν'.
41. Νὰ σκάης κὶ νὰ μπλαντάξ'ς*.
42. Ὅστις τριχίς ἔχ' ἢ ἀπαλάμ' τόσ' προύκουπή νὰ ἰδῆς*.
43. Λούφαξι.
44. Νὰ σ' ὄμπ' οὐ διάουλους κὶ οὐ τρανός.
45. Ὅσου ἢ ἀπαλάμ' μ' μαλλί, τόσοσ κὶ σὺ προυκουπή!

ΔΙΑΦΟΡΕΣ ΕΠΙΤΙΜΗΣΕΙΣ

Ὅταν κάποιος δὲν ἄκουσε τὸ συνομιλητὴ του ἢ τὸν ἄκουσε, ἀλλ' ἐπειδὴ δὲν τὸν συμφέρει ἔκανε πὼς δὲν ἄκουσε, λέει: «τί εἶπες;» Προπαντὸς ὅταν τὰ παιδιὰ λένε στοὺς γονεῖς τους ἢ τοὺς μεγαλύτερους «τί εἶπες;» δέχονται τὴν ἀπάντηση: «τοῦ κιφάλ' σ' γιουμάτου τρύπισ», ἢ «Νὰ σ' πῆ οὐ παππὰς στοῦ φτὶ κὶ οὐ χότζιας

στού κιφάλ'».

“Όταν πάλι λένε: «τί;» ή «γιατί;» τούς άπαντοῦν: «Γιατ' εἶναι τοῦ κιφάλ' σ' πλατιῶ ή «'Αἰτοῖ».

“Όταν λένε «ποῦ;» άπαντοῦν: «εἰκεῖ π' οἱ γιένν'σ' ή άλ'ποῖ».

“Όταν λένε «μπὰ» άπαντοῦν: «μπάμπαλα».

“Όταν λένε «Μία» άπαντοῦν: «Μαλλιὰ κι κ'δάρια νὰ οἱ μάσ'ν» κι ὁ πρῶτος δευτερολογεῖ: «νὰ οἱ μάσ'ν κι νὰ μὴ σ' αφήκ'ν», δηλ. τὰ κουδάρια.

“Όταν λένε «τί νὰ κάνου;» τούς άπαντοῦν: «νὰ σ' καμουθῆ νὰ σκάη».

“Όταν λένε «ῥοτιρα» άπαντοῦν: «ῥοτιρα γιένν'σ' ή Χροῖσιρα».

“Όταν λένε «πῶς;» άπαντοῦν: «μιά π'θαμῆ κι καμπό».

“Όταν λένε «πότω» άπαντοῦν: «τ' χρόν' τοῖν Αὔγουστο».

“Όταν λένε «γιατί μωρέ» ή «μωρέ» άπαντοῦν: «μωρα κι κασοῖδα νὰ οἱ μάσ'».

Θ. ΠΑΥΛΙΝΕΣ

1. Δέν αφήν' τὰ δυὸ ἄπαντοῖά.
2. Κάλλι' ἀργὰ παζάρ' λουτέ.
3. Μαθαίν' ή κασοῖδα κι χουρεῦ'.
4. Ἄνεμοκορπίσματα, άνεμοσκορπίσματα.
5. Πί'σ' τ' αἰγὸ κι ἔφτακι τοῖν οὐρανό.
6. Ἄρα, μάρα.
7. Τ' ἄδοκο οἶκ' εὐλογεῖται.
8. Ἐχ' ἀφέντης μας ἀφέντη κι ή κυρά μας ἄλλον άντρα.
9. Τάχ' ἀφέντης μιτριμένα κι ή κυρά λουγαριασμένα.
10. Οὐ λίκους άντάρα θέλ'.
11. Τί χαλέβ' ή άλ'ποῦ στοῦ παζάρ'.
12. Τ' άνταμ'κὸ τοῦ βόιδ' οὐ λίκους τοῦ τρώει.
13. Ἐρθαν τ' ἄγρια νὰ διώξ'ν τὰ ἡμερα.
14. Κι γαλάτα κι μαλάτα κι τ' ἀρνιὰ θηλ'κά.
15. Ἄπ' τῶνα ἄπτι μπαίν' κι άπ' τ' ἄλλου βγαίν'.
16. Ἐμπρός βαθὸ κι πίσου ρέμα.

17. "Οποιους βγάν' κι δὲ βάν', γλήγουρα τὸν πάτου φτάν'.
18. "Οποιους βιάζιτι σκουντάφτ'.
19. Νάϊσι καλὰ τὸν Αὐγουστου μὶ δικαουχτῶ βιλέντζις.
20. Οὐ βριμένους τ' βρουχὴ δὲν τ' σκιάζιτι.
21. Βόηθα μι Παναϊά μ', ταράξ' νὰ σὶ βουηθήσου.
22. "Οπους λάχ' ἱμεῖς οἱ βλάχ'.
23. Β'νὸ μὶ β'νὸ δὲ σμίγ'.
24. Κάλλια γαιδουρόδιני παρὰ γαιδουρουγύριβι.
25. "Ο,τ' γράφ' δὲν ξιγράφ'.
26. "Ο,τ' ἀκοῦς στ' γειτουνιά σ' καρτέρα του κι στ' γουνιά σ'.
27. Ἡ γλώσσα κόκκαλα δὲν ἔχ' κι κόκκαλα τσακίζ'.
28. Εἶπι οὐ γάϊδαρους τὸν πιτινὸ κιφάλα.
29. Θ' ἀφήκουμι τοῦ γάμου νὰ πάμι γιὰ πουρνάρια.
30. Τ' ἔχις Γιάννη, τ' εἶχα πάντα κι τὰ πρόβατα σαθάντα.
31. Τοῦ γουδι τοῦ γουδουχέρ'.
32. Οὐ γαμπρὸς κι τοῦ πιπόν' πουλλοὺς παραλαθών.
33. Φταίει τοῦ σαμάρ' κι χτυπάει τοῦ γουμάρ'.
34. Δὲν ξέρ' νὰ μοιράσ' δυὸ γουμαριῶν ἄχυρου.
35. "Ολα τὰ γ'ρούνια μιὰ μὲν ἔχν'.
36. Μιγαλὼν τοῦ γουμάρ' κι μ'κραίν' τοῦ σαμάρ'.
37. Τί τρέμ'ς γύφτι; Σὶ χαίρουμ' ἀφέντ'.
38. Τί κάν'ς γέρο; Κ'κιὰ σπέρνου.
39. Ἀκόμα δὲν τὸν εἶδαμι, Γιάνν' τὸν βγάλαμι.
40. Δούλιθὲ μι κακουρίσηκι νὰ μὴ γίνου σ'άν τ' ἰσένα.
41. Ράβι ξήλουνι δ'λειὰ νὰ μὴ σὶ λείπ'.
42. Κάθι τόπους κι ζακόν, κάθι μαχαλὰς κι τάξ'.
43. "Οποιους δὲ θέλ' νὰ ζ'μῶσ' κάθι μέρα κουσηκ'νίζ'.
44. Μ' ἥλιου μπαίν', μ' ἥλιου βγαίν', τ' ἔχ'ν τὰ ἔρ'μα κι ψου-
φοῦν;
45. "Ο,τ' κάν'ς θὰ λάβ'ς - καρδιά μὴ σὶ πονέσ'.
46. Οὐ καλὸς καλὸ δὲν ἔχ'.
47. Σὶ ξένουν κώλου ἱκατὸ σηκουπιές εἶνι λίγις.
48. Κ'θέντα κ'βιντούλα, τρώει οὐ λύκους τ' βιτούλα.
49. Καρφὶ δὲν τ' καίγιτι.

50. Πῶς πᾶν τὰ πιδιά σ', κόρακα; "Όσου μπᾶν κὶ μαυρίζ'ν.
51. Ἰδῶ καρᾶβια πνίγοντι κὶ σὶ βαρκούλα μου ποῦ πᾶς;
52. Πίν' ἢ κόττα τοῦ νιοῦ κὶ κοιτάζ' κὶ τοῦ Θιό.
53. Τί σὶ λείπ' κασιδιάρ'; Φούντ' ἀποῦ μαργαριτάρ'.
54. Πέρ'σ' ἔκλασι κὶ φέτους βρώμ'σι.
55. "Όποιους κλάν', γιατρὸ δὲν βάν'.
56. "Όπους ἔστρουσις θὰ κοιμ'θῆς.
57. Ἐνας κούκους δὲ φέρ'ν ἄν'ξ'.
58. Κλαίει ἄδαρτους.
59. Κλαίν' οἱ χῆρις κλαῖν κὶ οἱ παντριμένις.
60. Στοῦ κουφοῦ τὴν πόρτα ὅσου θέλεις βρόντα.
61. Τράβα μι κὶ ἄς κλαίου.
62. Κάλλιου πέντι κὶ στοῦ χέρι παρὰ δέκα κὶ καρτέρι.
63. Τρεῖς λαλοῦν κὶ δυὸ χουρεύν'.
64. "Όπους λαλοῦν χουρεύν'.
65. "Όπ' λαλοῦν πουλλὰ κουκόρια ἀργάσι νὰ φέξ'.
66. Λουγαριάζ' χουρις τὸν ξινουδόχο.
67. Οὐ λύκους τ' τρίχα ἀλλάζ' τὴν γνώμ' δὲν τ'ν ἀλλάζ'.
68. Οὐ λύκους ἀπ' τοῦ μέτρου τρώει.
- 68α. Τ' ἀλλ'νοῦ τοῦ λουγαριασμὸ εὔκουλα τὸν βρίσκ'ς.
69. Κατὰ μάνα κατὰ τὰτ, κατὰ γιοῦ κὶ θυγατέρα.
70. Δὲν ἔχ' ἀποῦ τὸν ἥλιου μοίρα.
71. "Όπ' οὐ φτουχὸς κὶ ἡ μοίρα τ'.
72. Τοῦ μήλου κάτου ἀπ' τ' μπλιὰ θὰ πέσ'.
73. Ὅλα τάηχι ἢ Μαριουλή, οὐ φιοιτζιές τ'ς ἔλ'πι.
74. Οἱ πουλλές οἱ μαμμές βγάζ'ν γκαβὸ τοῦ πιδί.
75. "Όλ' κλαῖν τὰ χάλια τ'ς κὶ οὐ μυλουνὰς τ' αὐλάκ' τ.
76. Θέλ' κὶ οὐ μούτσιους καφὲ νὰ πάη με τὰ γιλᾶδια.
77. Νᾶκαναν ὅλις οἱ μύγις μέλ' θᾶτρουγαν κὶ οἱ γύφτ' με τὰ χ'λιάρια.
78. Ποιὸς θὰ βάλ' τοῦ χέρ' τ' στοῦ μέλ' κὶ δὲ θὰ τοῦ γλείψ'.
79. Ἄφοῦ ἔχ' τοῦ μασθιά γιὰτὶ νὰ κάψ' τὰ χέρια τ'.
80. "Όποιους ἔχ' μαχαίρ' τρώει πιπόν'.
81. Πάει γιὰ μαλλὶ κὶ γύρ'σι κουριμένους.

82. Σὰν ἡ μύγα στοῦ γάλα.
83. Κάηκι ἡ μπάμπου στοῦ κουρκούτ', φ'σάει κὶ τοῦ γιαούρτ'.
84. Μπρίτς Μάρτς.
85. Ζήσι μαύρη νὰ φᾶς τριφύλλ'.
86. Ἡ καλὴ μέρα φαίνιτι ἀπὸ τοῦ πρωῖ.
87. Ὅποιους ἔχ' τ' μύγα μυγιάζιτι.
88. Καλύτιρα νὰ σ' βγῆ τοῦ μάτ' παρὰ τ' ὄνομα.
89. Ἀπὸ τ' μύγα ξούγκ'.
90. Ηῦρι ἡ νύφ' μας τοῦ γυνὶ πίσου ἀπὸ τ' θύρα.
91. Ὅπους ηῦρις νύφ', ὄχ' ὄπους ἤξιρις.
92. Φάϊ νύφ' ζ'μί, καλὰ εἶνι κὶ τὰ κουψίδια.
93. Ὅλα τὰ στραβὰ τὰ καρβέλια ἡ νύφ' τὰ κὰν'.
94. Ἀνάθιμά σι ξενιτιὰ μὶ τὰ φαρμάκια π' ὤεις.
95. Κινούργια μέρα κινούργιου ξ'μέτ'.
96. Μάθαμαν ξ'πόλ'τ' κὶ ντρέπουμιστι πουδιμέν'.
97. Ἄλλου τούτου κὶ ἄλλου τ' ἄλλα κὶ ἄλλου τ'ς Παρασκιβῆς τοῦ γάλα.
98. Ἀπ' τοῦ ἴτση κὶ οὐλότιλα καλ' εἶνι κὶ ἡ Παναγιώτινα.
99. Χουρταμένους οὐ παπάς, χουρταμέν' κὶ ἡ παπαδιά, σσιού-κουσ' νύφ' τοῦ τραπέζ'.
100. Γίν'κι τοῦ πλὶ νὰ οὐρμενέ' τ' κότα.
101. Ἀπὸ τὴν πόλη ἔρχουμι κὶ στὴν κουρφή κανέλα.
102. Οὐ παπάς ἀπὸ τὴν Πόλη, ἡ παπαδιά μουλουγάει.
103. Κ'τσιὶ στραβοὶ στοὺν Παντιλέημονα.
104. Ὡς π' φτάν' τοῦ πάπλουμα, ἀπλών' τὰ πουδάρια.
105. Ἄλλου παπάς ἄλλου τὰ ράσα.
106. Κὶ ἂν εἶσι κὶ παπάς, μὶ ν ἀράδα σ' θὰ πᾶς.
107. Θέλει τέχνη τοῦ ριπάνι, κάθι τόπους δὲν τοῦ κὰνι.
108. Δὲν γνουρίζ' τοῦ σηκλι τὸν ἀφέντ'.
109. Μπάτι σηκλιὰ κὶ ἀλέστι κὶ ἀλιστ'κὰ μὴ δίνιτι.
110. Ὅποιους ἀνακατεύτι μὶ τὰ σκατὰ τὸν τρῶν' οἱ κότις.
111. Φύλαξ' τὰ σκ'τιὰ σ' νᾶης τὰ μ'σά.
112. Μιὰ δυὸ ἡ στάμνα γιὰ νιρό.
113. Τοῦ σιργιὰν κὶ οὐ χουρὸς εἶναι σπιτουχαλασμός.

114. Ηῦρι ἢ τέντζιρ' τοῦ καπάκ' τ'ς.
 115. 'Αποὺ ν τρίτ' ὡς τ' τιτράδ'.
 116. Μ' γίν'κισ τσιάμ'κους ταμπάκους.
 117. Οὔτι τὰ τρώει οὔτε στὰ σηκλιὰ τὰ δίν.
 118. Κάλλια ὕπνου παρὰ δείπνου.
 119. Γλυκὸς οὐ ὕπνους τὴν αὐγὴ, γυμνὸς οὐ κώλους τὴν Λαμπρή.
 120. Φύλαξ' τοῦ φίδ' τοῦ χ'μώνα νὰ σὶ φάη τοῦ καλουκαίρ'.
 121. Οὐ φόβους φ'λάει τὰ ἔρ'μα.
 122. Οὐ καλὸς οὐ φίλους σ'ν ἀνάγκ' φαίνιτι.
 123. Κεῖ π' δὲ σὶ σπέρν' φυτρών'ς.
 124. Φασούλ' στοῦ φασούλ γιουμίζ' τοῦ σακκούλ'.
 125. "Οσα φέρν' ἢ ὦρα δὲ φέρν' οὐ χρόνους.
 126. "Οποιους χαλέβ' τὰ πουλλὰ χὰν κὶ τὰ λίγα.
 127. 'Απ' ν ἀνιβρουχιά καλὸ εἶν' κὶ τοῦ χαλάζ'.
 128. Χέσι κώλι κὶ ἀφ'σι κιόλι.
 129. Τοῦειπαν νὰ χέσ' κὶ ξικουλώθ'κὶ.
 130. Οὐ ψεύτ'ς κὶ οὐ κλέφτ'ς τοῦν πρώτου χρόνου χαίρουντι.
 131. Τοῦ ψάρ' βρουμάει ἀπ' τοῦ κιφάλ'.

Ι. ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ¹

ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΟΥΝ Τ' ΑΓΟΡΙΑ

- Τ' ἄλογο (ἀρχ. περιβαίνειν τὸν κάλαμον).
 — Ὁ ἄλπᾶκος.
 — Τὸ ἀνέβασμα στὰ δέντρα (ἀρχ. δενδροβατεῖν).

1. Ὁ Λαμπρίδης στὰ Ζαγοριακά, 1870, σελ. 162 - 163, σχετικὰ μὲ τὰ παιχνίδια ποὺ παίζονταν στὸ Ζαγόρι, ἀναφέρει τὰ ἑξῆς: «Τὰ κυριώτερα δὲ τῶν παιγνιδίων τοῦ Ζαγορίου εἶναι τὰ ἐπόμενα: τὰ καββαλάκια (ἀγκοτύλη), τὰ κρυφτάκια (ἀποδιδρασκίνα), ἡ τυφλομυῖα (μυῖα χαλκῆ) ἢ μυῖνδα, τὸ μανδηλάκι (σχοινοφιλίνδα), τὸ ζυγὰ ἢ μονὰ (ἀρτιασμός ἢ ἀρτιάζειν)· τὰ παρὰ κορασίοις ἰδίως πεντώβολα (πεντόλιθα), αἱ γκουβίτσαις (τρόπα), ὁ δρόμος, ἡ πάλη, ἡ πυγμὴ, ἡ τριχίτσα, ἡ ἀμάδα, ἡ σκλέντσα (παιγνίδιον σλαβικόν), τὸ τόπι (σφαῖρα), ἡ ντάμα, ἡ τριόδα, τὰ χαρτάκια κτλ.».

- Οἱ βοῦλες.
- Οἱ γκουβίτσες (ἀρχ. ἐς βυθόν· νὰ εἶναι οἱ σημερινές μπί-
λες;).
- Ἡ γουρούνα, προφ. γρούνα.
- Ἡ ἐννιάρρα.
- Ὁ καλόγερος (ἀρχ. ἐφετίνδα;)
- Τὰ καρύδια, προφ. κάχτις.
- Οἱ κλέφτες κι οἱ χωροφύλακες, προφ. κλέφτις κι χουρφυ-
λάκ (ἀρχ. βασιλίνδα).
- Τὰ κότσια ἢ τὸ κότσι, προφ. τοῦ κότση, (ἀρχ. ἀστράγαλοι).
- Τὸ κολύμπι, προφ. τοῦ κουλύμπ.
- Τὸ κρυφτὸ (ἀρχ. κρυπτίνδα ἢ ἀποδιδρασκίνδα).
- Τὰ κτσηιούφια.
- Τὸ κυνηγητό.
- Τὸ κουτσό, προφ. τοῦ κτσό, (ἀρχ. ἀκνητίνδα).
- Τὸ λάστιχο.
- Τὰ λαμνιά.
- Τὸ λιθάρι, προφ. τοῦ λθάρ.
- Τὸ λουρι (ἀρχ. ἱμαντελιγμός).
- Τὸ μαντήλι ἢ τυφλόμυγα (ἀρχ. μυίνδα ἢ μυῖα χαλκῆ).
- Τὸ μαντηλάκι (ἀρχ. σχοινοφολίνδα).
- Μονὰ - ζυγά, προφ. ζσηγά - μονὰ (ἀρχ. ἀρτιασμός).
- Τὸ μπίτζ.
- Ἡ πάλη.
- Τὸ παλαμάρι, εἶδος χονδροῦ σχοινοῦ (ἀρχ. ἐλκυστίνδα).
- Ὁ πετροπόλεμος (ἀρχ. μάχη).
- Πηδοῦν τὰ πρῶτα.
- Οἱ σβοῦρες (ἀρχ. στρόβιλοι).
- Ἡ σθιαμαντούρα (ὁ χαρταετός).
- Οἱ σκανταλιές.
- Τὰ σκλαβάκια.
- Ἡ σκλέντσα ἢ τσιουλέγκι.
- Ὁ στρουῦμπος (ἀρχ. ραθοπεζισμός).
- Ὁ σουγιάς, προφ. οὐ σουϊάς.

- Τὸ σχοινάκι ἢ σκαπέρδα.
- Τὸ τόξο.
- Τὸ τόπι.
- Ἡ τραμπάλα (ἀρχ. πέταυρον).
- Τὸ τρέξιμο.
- Τὰ τρικέλια.
- Ἡ τριώρα ἢ τριάρα.
- Τὸ τρουκί (ἀρχ. τροχός, ἢ τροχὸν μιμεῖσθαι).
- Οἱ τσιουῦκες.
- Τὸ τουφέκι, προφ. τοῦ τφέκ (ἀρχ. πλαταγώνιον), εἶναι δ κρότος πὺ κάνει τὸ φύλλο τριαντάφυλλου ἢ παπαρούνας, ὅταν τὸ βάζουν στὸ ἓνα χέρι, μεταξὺ δείκτου καὶ ἀντίχειρα, καὶ μὲ τὸ ἄλλο τὸ χτυποῦν.
- Οἱ φωλιές.
- Ὁ χιονοπόλεμος.

ΠΩΣ ΑΡΧΙΖΑΝ ΤΟ ΠΑΙΧΝΙΔΙ (Τ' ΑΓΟΡΙΑ)

“Ὅταν οἱ κανόνες τοῦ παιχνιδιοῦ ἐπέβαλλαν τὸ χωρισμὸ τῶν παιδιῶν σὲ παρέες (ὀμάδες), χωρίζονταν μὲ λαχνὸ κατὰ τοὺς ἑξῆς τρόπους:

α) *Μὲ τὴν πέτρα (σηκουριτίσα)*

Οἱ δυὸ μεγαλύτεροι ἢ δυὸ πὺ ἀναγνωρίζονταν ἀπ' τὰ περισσότερα παιδιά, χρήζονταν ἀρχηγοὶ - ἀντίπαλοι. Ὁ ἓνας λοιπὸν ἀπ' αὐτοὺς ἔπαιρνε μιὰ μικρὴ, λεπτὴ καὶ ἴσια πέτρα, τὴν ἔφτυνε ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά καὶ ρωτοῦσε τὸν ἀντίπαλό του: «τί θέλ'ς, ἡλίου ἢ βρουχή;»¹, καὶ ὁ ἄλλος ἀπαντοῦσε. Κατόπιν τὴν πετοῦσε ψηλὰ καὶ τὴν ἄφηνε νὰ πέση κάτω, κι ἂν μὲν ἡ ἐπάνω πλευρὰ της ἦτο ἐκεῖνη πὺ εἶπε ὁ ἄλλος, ἔθεωρεῖτο ἐπιτυχία καὶ ἀρχιζε νὰ «παίρνη πρῶτος», δηλαδὴ νὰ διαλέγη αὐτὸς πρῶτος, τὸν πρῶτο ἀπὸ τοὺς συντρόφους του, ἐκεῖνον πὺ νόμιζε γιὰ καλύτερο κι ὕστερα συνέχιζαν ἐναλλάξ νὰ μοιράζονται ὅλη τὴν παρέα.

1. Εἶναι ἡ ἀρχαία ὄστρακίνα.

β) *Μὲ τὸ νόμισμα*

Τὸ ἴδιο ἀκριβῶς, ὅπως παραπάνω, μὲ μόνη τὴ διαφορὰ, ὅτι ἀντὶ γιὰ πέτρα πετοῦσαν ἓνα νόμισμα, συνήθως μιὰ δεκάρα κι ἔλεγαν «τί θέλ'ς, κουρώνα ἢ γράμματα;»

γ) *Μὲ τὸ πετραδάκι*

Ὁ ἓνας ἀπὸ τοὺς ἀρχηγοὺς ἔπαιρνε ἓνα πετραδάκι καὶ γύριζε τὰ χέρια του πίσω, ἐκεῖ δῆθεν ἀπὸ τὸ ἓνα χέρι στὸ ἄλλο τὸ ἔκρυβε καὶ κατόπιν ἔφερε τὰ χέρια μπροστὰ σφιχτὰ κλεισμένα καὶ ἔλεγε στὸν ἀντίπαλό του «χτύπα». Ὁ ἄλλος ἄγγιζε ἓνα χέρι, ὅποιον νόμιζε ὅτι εἶχε τὸ πετραδάκι, λέγοντας «αὐτό». Κι ἂν τὸ εἴβρισκε, διάλεγε πρῶτος ἀπὸ τὴ συντροφιά.

δ) *Μὲ τὰ πόδια ἢ τοίκα*

Ὅταν οἱ δυὸ πού ἀναδεικνύονταν ἀρχηγοὶ συμφωνοῦσαν, θὰ ἔπρεπε νὰ διαλέξουν τοὺς συντρόφους τους καὶ γιὰ νὰ μὴ γίνη φασαρία, ποῖος νὰ πάρη πρῶτος, ἔκαναν τοίκα», δηλαδὴ ἀπομακρύνονταν ὁ ἓνας ἀπὸ τὸν ἄλλον περίπου 5 - 8 μέτρα κι ἄρχιζε ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά (ἐδῶ δὲν εἶχε σημασία ποῖος θ' ἄρχιζε πρῶτος), βάδιζε ὄχι μὲ βῆμα, ἀλλὰ πόδι μὲ πόδι καὶ μάλιστα ἢ μύτη τοῦ ἑνὸς παπουτσιοῦ νὰ ἀκουμπᾶ στὴ φτέρνα τοῦ ἄλλου παπουτσιοῦ, μὲ ἀποκλειστικὸ σκοπὸ, ποῖος πρῶτος θ' ἄγγιζε τὸ παπούτσι τοῦ ἄλλου, ὅποτε αὐτὸς θεωροῦνταν νικητὴς κι εἶχε τὸ δικαίωμα ν' ἀρχίσῃ νὰ διαλέγῃ πρῶτος καὶ κατόπιν συνέχιζαν ἐναλλάξ.

Ὅταν πάλι τὸ παιχνίδι παίζονταν ἀπὸ μιὰ μόνον ὀμάδα παιδιῶν καὶ ἢ προετεραιότης εἶχε σημασία, ὅπως π.χ. τὰ παιχνίδια μὲ τὶς λομάδες, ἔκαναν τὸ ἑξῆς: ἔβαζαν ἓνα σημάδι στὴ γῆ, συνήθως μιὰ μικρὴ πέτρα, στερεωμένη καλὰ στὴ γῆ ἢ, ἂν δὲν ὑπῆρχε, κάρφωναν τὰ ἴδια μίαν σὲ σχῆμα σφήνας καὶ μετὰ ἀπὸ ἀπόσταση 10 - 15 μέτρων, πετοῦσαν ὅλα συρτὰ τὶς λομάδες τους καὶ ἀνάλογα μὲ τὸ πόσο ἀπεῖχε ἢ λομάδα ἀπὸ τὸ σημάδι, κανονίζονταν ἢ σειρά, πρῶτος ἄρχιζε ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἢ λομάδα ἦταν πλη-

σιέστερα σ' αυτό. Μὲ σχολαστική ἀκρίβεια μετροῦσαν, πότε μὲ τὰ δάκτυλα καὶ πότε μὲ ξυλαράκια, μὴ τυχὸν καὶ ἀδικηθῆ κανένα. Σὲ περίπτωση δὲ πὺν δυὸ ἢ τριῶν οἱ λομάδες ἀπεῖχαν ἔξ ἴσου ἀπὸ τὸ σημάδι, ξανάριχναν τὶς λομάδες τους.

ΚΥΡΩΣΕΙΣ

Ὅταν δὲν ἔπαιζαν μὲ εἶδος (καρύδια, δεκάρες, κουμπιά, κερὶ), τότε ἐπιβάλλονταν κυρώσεις.

Καβάλες (ἀρχ. ἐγκοτύλη ἢ ἱππὰς ἢ ἐφεδισμὸς ἢ κυβησίινδα). Προβλέπονταν μόνον σὲ ὁμαδικὰ παιχνίδια. Ὅταν μιὰ ὁμάδα ἔχανε στὸ παιχνίδι, τὰ μέλη τῆς ἦταν ὑποχρεωμένα νὰ μεταφέρουν στοὺς ὄμους τους τὰ μέλη τῆς νικητρίας ὁμάδος σὲ μιὰ ὁρισμένη ἀπόσταση πὺν συμφωνοῦσαν πρὶν ν' ἀρχίσῃ τὸ παιχνίδι, συνήθως ὅσο ἀπεῖχαν οἱ ὁμάδες τους. Τέτοια παιχνίδια ἦταν τὰ Σκλαβάκια, οἱ Τσιουῦκες κ.ἄ.

Τζάρες. Προβλέπονταν κυρίως σὲ παιχνίδια πὺν παίζονταν ἀπὸ δύο παιδιά, ὅπως ἦταν ἡ τριώρα, ἡ ἐννιαῖρα κ.ἄ. καὶ σπανιώτερα σὲ ὁμαδικά. Μποροῦμε κάπως νὰ τὶς παρομοιάσουμε σὰν τὰ σημερινὰ τέρματα τοῦ ποδοσφαίρου. Τζάρα = χάσιμο, φρ. «σῶβαλα δέκα τζάρις καὶ δὲ μῶβαλις καμία», δηλαδή, ἔχασες δέκα φορὲς καὶ δὲν ἔχασα καμία.

ΠΩΣ ΠΑΙΖΟΝΤΑΝ ΤΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ

Μὲ τὶς λομάδες¹

Μὲ τὶς λομάδες ἔπαιζαν τὰ Τρικέλια, τὶς Βοῦλες, τὶς Δεκάρες καὶ τὰ Κουμπιά.

Τὰ Τρικέλια²

Σ' ἓνα ἴσιο μέρος χάραζαν δύο εὐθεῖες γραμμές, οἱ ὁποῖες ἀπεῖχαν ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλη περίπου 10 μέτρα. Στρογγύλευαν τρεῖς

1. Ὁ Λουκόπουλος στὸ βιβλίον του «Ποιὰ παιχνίδια παίζουν τὰ Ἑλληνόπουλα» ἔκδ. 1926, σελ. 64, τὶς ἀναφέρει ἀμάδες.

2. Κατὰ τὸν Λουκόπουλο, ἔνθ' ἀνωτ., σελ. 72, κουραδέλια.

μικρές πέτρες, σάν τὰ πιατάκια τοῦ καφέ πάνω - κάτω, καὶ μία πάνω στήν ἄλλη τὶς τοποθετοῦσαν στή μέση τῆς μιᾶς γραμμῆς, δηλαδή, ὅπως ἔλεγαν, «τά 'στηναν».

Τὸ παιχνίδι αὐτὸ ἄρχιζε μὲ τὸ σημάδι, ὅπως εἶδαμε, καὶ ὁ μὲν πρῶτος, ἀπὸ τὴν ἄλλη γραμμὴ ἔριχνε τὴ λομάδα του μὲ σκοπὸ νὰ γκρεμίση τὶς τρεῖς αὐτὲς στημένες σειρές, ὁ δὲ τελευταῖος «τὰ φύλαγε» (τὰ τρικέλια). Δηλαδή, κρατώντας στὸ ἓνα χέρι ἓνα μάτσο ξυλαράκια, προσπαθοῦσε νὰ στήνη ὅσο πιὸ γρήγορα μπορούσε τὰ τρικέλια καὶ νὰ προλαβαίνει τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι εἶχαν ρίξει τὶς λομάδες τους καὶ ἐπέστρεφαν στή βάση τους, καὶ ἐφ' ὅσον αὐτοὶ θὰ βρίσκονταν στὸ μεταξὺ τῶν δύο γραμμῶν διάστημα, ἐφ' ὅσον κρατοῦσαν στὰ χέρια τους τὶς λομάδες καὶ ἐφ' ὅσον τὰ τρικέλια ἦταν στημένα, νὰ τοὺς χτυπήση μὲ τὰ ξυλαράκια. Ὅσα μπορούσαν καὶ μετέφεραν τὴ λομάδα μὲ τὸ πόδι, δὲν εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ τὰ χτυπήση. Ἐκεῖνος τὸν ὁποῖο θὰ χτυποῦσε μὲ τὰ ξυλαράκια, αὐτὸς θὰ ἔπαιρνε τὴ θέση του.

Κανόνες: Ἀπαγορεύονταν αὐστηρῶς, ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἔριχνε τὴ λομάδα γιὰ νὰ γκρεμίση τὰ τρικέλια, νὰ τὴ φέρη πίσω μὲ τὰ χέρια ἐφ' ὅσον αὐτὰ ἦταν στημένα, ἐπιτρέπονταν ἢ μεταφορὰ τῆς μόνο μὲ τὸ πόδι.

Ὅποιος χτυπιόταν μὲ τὸ ξύλο, ἔχανε κι ἦταν ὑποχρεωμένος νὰ τὰ φυλάξη.

Οἱ βούλες

Μαζεύονταν μιὰ ομάδα παιδιῶν, ὁ ἀριθμὸς δὲν εἶχε σημασία, χωρίζαν ἓνα μέρος μὲ δύο γραμμές, ὅπως περίπου στὰ «τρικέλια». Ἀπὸ τὶς γραμμές ἢ μὲν μία ἀποτελοῦσε τὴν ἀφετηρία, ἀπ' ὅπου δηλαδή θὰ ἔριχναν τὶς λομάδες, στή δὲ ἄλλη ἔστηναν μιὰ πέτρα τρίγωνη διαστάσεων πέντε ἐπὶ πέντε ἑκατοστῶν περίπου, ποὺ ἢ κορυφή τῆς ἦταν λίγο κομμένη. Αὐτὴ τὴν πέτρα τὴν ἔλεγαν «τόκα»¹ κι ἐπάνω τοποθετοῦσαν ὅλα ἀπὸ μιὰ βούλα κερὶ, ἦταν δὲ

1. Καὶ ὁ Λουκόπουλος, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 76, τὸν ἀναφέρει μὲ τὴν ἴδια ὀνομασία.

ή «βούλα», ένα σφαιρίδιο από κερι σάν φακή.

Τὸ παιχνίδι ἄρχιζε μὲ τὸ σημάδι. Ὁ πρῶτος πετοῦσε τὴ λομάδα του συρτά, μὲ σκοπὸ νὰ γκρεμίση τὸν τόκα καὶ νὰ πέσουν, ἂν ἦταν δυνατόν, ὅλες οἱ βούλες ἐπάνω στὴ λομάδα, ὅποτε καὶ τὶς κέρδιζε. Ἐάν πάλι δὲν κέρδιζε καμία ἢ δὲν τὶς κέρδιζε ὅλες, ἀφηνε τὴ λομάδα του στὴ θέση της, μὴ τυχόν οἱ ἄλλοι πού θὰ ἔρριχναν μετὰ ἀπ' αὐτόν, παρέσυραν βούλες κεριοῦ ἐπάνω στὴ δική του λομάδα. Κι ἂν μὲ τὴν πρώτη παρτίδα δὲν τὶς ἔπαιρναν ὅλες τὶς βούλες, συνέχιζαν τὸ πέταμα τῶν λομάδων ἕως ὅτου τελείωναν ὅλες. Τὶς βούλες πού ἔπεφταν κάτω, τὶς κέρδιζε ἐκεῖνος τοῦ ὁποίου ἡ λομάδα ἦταν πλησιέστερα.

Συνήθως τὸ παιχνίδι αὐτὸ τὸ ἔπαιζαν πρὶν καὶ μετὰ τὸ Πάσχα, τότε πού ὅλος ὁ κόσμος ἀγοράζει λαμπάδες.

Καὶ τί δὲν σοφίζονταν γιὰ νὰ οἰκονομήσουν λίγες βούλες κεριοῦ. Κάποτε μερικοὶ πονηροὶ τὶς νόθευαν μὲ χῶμα, ἀλλὰ ἂν γίνονταν ἀντιληπτοί, κανένας δὲν ἤθελε νὰ παίξη μαζί τους.

Τὸ κερὶ πού κέρδιζαν τὸ μάζευαν γρομπόλια¹ καὶ τὸ χρησιμοποιοῦσαν στὸ μπόλιασμα.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο ἔπαιζαν τὶς «δεκάρες» καὶ τὰ «κουμπιά».

Οἱ Κάχτες²

Ὅπως μὲ τὶς βούλες κτλ., ἔτσι ἔπαιζαν καὶ μὲ τὶς κάχτες, μόνον ὑπῆρχαν οἱ ἑξῆς διαφορές: Ὁ καθένας ἔβαζε ἀπὸ μιὰ καλή κάχτα, τὶς ἔστηναν ὄρθιες πάνω στὴ γραμμὴ, στὸ σημεῖο που στὰ παρόμοια παιχνίδια στήνουν τὸν τόκα. Ἀπὸ τὴν ἄλλη γραμμὴ, ὅπου τὸ σημάδι, σκόπευαν ὅλοι μὲ τὴ σειρά τους μὲ ἕνα πιὸ μεγάλο καρύδι, τὸ «σιούμπακα», ὅπως τὸ ἔλεγαν, καὶ πετώντας το, προσπαθοῦσαν νὰ γκρεμίσουν τὰ στημένα, τὰ ὁποῖα κέρδιζαν, ὄχι ἀπλῶς ἂν τὰ γκρέμιζαν, ἀλλὰ ὅταν τὰ μετακινοῦσαν ἀπὸ τὴ θέση τους.

1. «Γρομπόλι» καὶ πληθ. «γρομπόλια», εἶναι μιὰ σφαῖρα, συνήθως μικροῦ μεγέθους, ἀπὸ εὐπλαστὴ ὕλη, φρ. «Ἴγὼ ἔμασα τοῦ μεγαλύτου γρομπόλι»: Ἐγὼ μάζεψα τὸ μεγαλύτερο σφαιρίδιο (κεριοῦ)» κ.λ.π.

2. «Κάχτα» καὶ πληθ. «Κάχτις» = Καρύδι - ια.

Τὸ παιχνίδι αὐτὸ τὸ ἔπαιζαν τὸ φθινόπωρο, τότε πὺν ράβδιζαν τὶς καρυδιές, παρουσίαζε δὲ ἔξαιρετικὸ ἔνδιαφέρον ἐπειδὴ τὸ κέρδος τους ἦταν συγκεκριμένο.

«Σαντούμ - Σαντί»¹

Μὲ τὸ τόπι παίζονταν καὶ ἄλλα πολλὰ παιχνίδια, ἐδῶ ὅμως ἀναφέρουμε μόνο τοῦτο γιὰ τὴν ἰδιορρυθμία τὴν ὁποία παρουσίαζε ἀφ' ἑνὸς καὶ ἐπειδὴ ἔπαυσε πλέον νὰ παίζεται.

Σὲ μιὰ ομάδα παιδιῶν, ἕνα πὺν θὰ τύχαινε νὰ ἔχη τόπι, ἄρχιζε ὡς ἔξῃς: Ἐρχινε τὸ τόπι σ' ἕναν τοῖχο καὶ τὸ ξανάπιανε, λέγοντας κάθε φορὰ μιὰ ἀπὸ τὶς παρακάτω λέξεις:

Σαντούμ,

Σαντί,

Σιάσι - Πινή,

Σιάσι - Μαυρομμάτα,

Ζιάκα - Φαρμάκα,

Καὶ μιὰ στὴν Κοκκαλάκα.

Ὅταν ἔλεγε τὶς τελευταῖες λέξεις, τὸ τόπι πὺν ἐπανερχονταν ἀπὸ τὸ χτύπημά του στὸν τοῖχο, δὲν τὸ ἔπιανε ἀμέσως μὲ τὰ χέρια του, ἀλλὰ τὸ ἄφηγε νὰ χτυπήσει πρῶτα στὸ κεφάλι του κεφαλιά καὶ κατόπιν τὸ ἔπιανε. Τότε οἱ ἄλλοι γύρω του πὺν τὸν παρακολουθοῦσαν, ἀπομακρύνονταν τρέχοντας, γιὰτὶ ὅποιον θὰ χτυποῦσε μὲ τὸ τόπι, θεωροῦνταν «χαμένος». Αὐτὸς λοιπὸν ὁ χτυπημένος θὰ συνέχιζε κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο τὸ παιχνίδι, καὶ ἂν δὲν κατόρθωνε νὰ χτυπήσει κανέναν, ἔξακολουθοῦσε νὰ ρίχνη ὁ ἴδιος τὸ τόπι.

Ὁὺ Ἄλπάκος

Ἐκοβαν ἕνα κλωνάρι, πάλι ἀπὸ «βζιά», χοντρὸ δυὸ ἑκατοστὰ καὶ μῆκος τριάντα μὲ σαράντα ἑκατοστὰ περίπου. Τὸ τρουποῦσαν

1. Ὁ Γ. Τσίρος, στὸ βιβλίο του «Ἡ Βλάστη», Θεσσαλονίκη, 1964, ἀναφέρει ἕνα σχετικὸ παιχνίδι πὺν λέγεται «Ὀὺρανία», πρόκειται ὅμως γιὰ τὸ ἴδιο;

καλά - καλά με καμένο σίδηρο κι ύστερα ἀπὸ τὸ κάτω μέρος ἔβαζαν πετραδάκια ἢ γιὰ νὰ μὴ κάνουν τραύματα στοὺς ἀντιπάλους χρησιμοποιοῦσαν κοπριές ἀπὸ γίδια. Ἀπὸ τὸ ἐπάνω δὲ μέρος, μ' ἓνα ξύλο (βέργα μάλλον), λίγο μικρότερο σὲ πάχος ἀπὸ τὸ ἄνοιγμα τοῦ ξύλου, — γιὰ νὰ χωρῆ καὶ νὰ κινῆται μέσα σ' αὐτὸ —, πλατύτερο λίγο καὶ θυσανωτὸ στὴ βάση του, σάλιωναν πρῶτα τὴν ὀπὴ τοῦ ἀλπάκου καὶ μετὰ πίεζαν μὲ δύναμη τὴ βέργα. Ἀποτέλεσμα ἦταν ὅτι, μὲ τὴν πίεση αὐτή, τὸ πετραδάκι ἢ ἡ κοπριά πού ἦταν μέσα καλὰ στουπωμένα, ἐκσφενδονίζονταν σὲ ἀρκετὴ ἀπόσταση.

Τὰ Κτσιούφια

Ἐκοβαν ἓνα κομμάτι ξύλο ἀπὸ πουρνάρι ἢ ἀπὸ ἄλλο ἐξίσου γερὸ δέντρο, συνήθως ἔβρισκαν τέτοιο κλωνάρι, ὥστε πελεκώντας το, νὰ παίρνη εὐκολώτερα τὸ σχῆμα τοῦ πιστολιοῦ. Ἀπὸ τὸ ἐπάνω μέρος, ὅπου ὑποτίθεται ὅτι εἶναι ἡ κάννη, τὸ σκάλιζαν τόσο, ὅσο νὰ χωράῃ ἓναν κάλυκα ἀπὸ πολεμικὸ ὄπλο, γκρά, μάουζερ, μάνλιχερ, τὸ τρυποῦσαν στὸ κάτω μέρος, ὅπως ἀκριβῶς τὰ ἐμπροσθογεμῆ ὄπλα, τὸ γέμιζαν μπαρούτι καὶ μετὰ τὸ ἀναβαν μὲ ἴσκνα ἢ μὲ φυτίλι, ἔκρουβαν τὸ σῶμα τους σὲ κάποιον τοῖχο ἢ σὲ πέτρα, σηκώνοντας ψηλὰ τὸ χέρι πού κρατοῦσε τὸ «κτσιούφ» καὶ ἡ ἐκπυρσοκρότηση γίνονταν. Ὅσο πιὸ πολὺ θόρυβο ἔκανε, τόσο πιὸ μεγάλη θεωροῦνταν καὶ ἡ ἐπιτυχία. Αὐτὸ ἦταν τὸ γοῦστο τοῦ παιγνιδιοῦ.

Πολὺν πιὸ ἐπικίνδυνο ἀπὸ τὸ τόξο καὶ τὸν ἀλπάκο, γι' αὐτὸ καὶ οἱ δάσκαλοι τὸ ἀπαγόρευαν αὐστηρά, ὅποιος συλλαμβάνονταν εἶχε σοβαρὲς συνέπειες.

Τὰ Λαμνιά

Τὰ Λαμνιά ἦταν παλιές κάννες ὄπλων, τὶς ὁποῖες γέμιζαν μὲ μπαρούτι καὶ τὶς ἔβαζαν φωτιὰ ὅπως καὶ στὰ Κτσιούφια, μὲ μόνη τὴ διαφορά, ὅτι τὰ πετοῦσαν ὅσο μπορούσαν μακρύτερα καὶ προφυλάγονταν πολὺ, γιὰτὶ ἦταν πολὺ ἐπικίνδυνα.

Τὰ Λάστιχα

Τὰ λάστιχα λίγο πολὺ εἶναι σὲ ὄλους μας γνωστὰ εἴτε ὡς σφεντόνες εἴτε ὡς διχάλες εἴτε μὲ διάφορα ἄλλα ὀνόματα.

Ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο τὰ παιδιὰ τοῦ Παπίγκου κυνηγοῦσαν τὰ πουλιά, ἔπαιρνε κάποτε μορφή ἐκστρατείας.

Καὶ ἓνα μόνο κολύβριο, πού εἶναι τὸ μικρότερο πουλί, ἦταν σὲ θέση νὰ τὸ κυνηγοῦν ἀπὸ τὸ πρωτὶ ἴσαμε τὸ βράδυ, χωρὶς ὑπερβολή. Σκεφθῆτε ἔπειτα ἂν τὸ κυνήγι τους εἶχε καὶ ἄλλο ἐνδιαφέρον.

Τὶς περισσότερες φορὲς πάντως, τὰ σκότωναν γιὰ γούστο ἢ γιὰ νὰ δοκιμάζουν μόνον τὶς σκοπευτικὲς τους ἱκανότητες!

Κάποτε τὰ παιδιὰ συλλαμβάνονταν ἀπὸ τοὺς μεγάλους ἢ τὸ δάσκαλο, ἀφοπλίζονταν καὶ τὶς... ἔτρωγαν!

Οἱ σκανταλιές

Μεγάλο ἐπίσης ἐνδιαφέρον παρουσίαζαν, ἰδίως κατὰ τὸ χειμῶνα, οἱ σκανταλιές.

Ἔβρισκαν πλάκες, κατὰ τὸ δυνατόν ἴσιες καὶ μεγάλες, τὶς ὁποῖες ἔστηναν ὀρθιες μὲ εἰλαφρὰ πρὸς τὰ ἔμπρὸς κλίση, στηρίζοντάς τες σὲ τρία ξυλαράκια, πού τὰ ὀνόμαζαν «σκάνταλα», κομμένα ἀνάλογα μὲ τὶς διαστάσεις τῆς πλάκας. Αὐτὰ τὰ τρία ξυλαράκια στηρίζονταν σ' ἓνα ἄλλο μικρότερο ξύλο, τὸ μάνταλο, ὃ δὲ μάνταλος ἀκουμποῦσε σὲ μιὰ τετράγωνη πέτρα. Μεταξὺ τῶν δύο κάτω σκαντάλων ἔβαζαν, ἔριχναν τὸ δόλωμα, λίγα σπυριὰ σιτάρι ἢ κριθάρι ἢ καλαμπόκι ἢ λίγα ψίχουλα ψωμοῦ ἢ κανένα σκουλικάκι ἢ τέλος πάντων κάτι ἄλλο, ἀνάλογα μὲ τὸ τί πουλιὰ ὑπελόγιζαν ὅτι θὰ πιάσουν, γιατί, ὡς γνωστό, τὸ κάθε εἶδος πουλιῶν, τρώει τὶς δικές του τροφές.

Καὶ καθὼς τὰ πουλιὰ πηγαιναν, ἀναγκασμένα ἀπὸ τὴν πείνα κατὰ τὸ χειμῶνα ἢ ἀπὸ λαιμαργία, ἂν ἦταν ἄλλη ἐποχὴ, νὰ φᾶνε τοὺς σπόρους, πατοῦσαν ἐπάνω στὰ σκάνταλα καὶ πρὶν προλάβουν νὰ τσιμπήσουν, ἔπεφτε ἡ πλάκα καὶ τὰ σκότωνε.

Ἄν πάλι ἤθελαν νὰ τὰ πιάσουν ζωντανά, ἀνάμεσα ἀπὸ τὰ δύο

σκάνταλα, ἔσκαβαν μιὰ μικρὴ γουῖρνα (γουῖβα) κι ἐκεῖ μέσα ἔριχναν τοὺς σπόρους.

Ἔπρεπε νὰ ξέρουν νὰ στήνουν τὶς σκανταλιές σὲ μέρη πού σύχναζαν τὰ πουλιά, γιατί κι ἐκεῖνα δὲν πήγαιναν σ' ὁποιοδήποτε μέρος, ἔπρεπε νὰ ὑπῆρχαν ὀρισμένες προϋποθέσεις, νὰ ἔβρισκαν τροφή, νερὸ καὶ προπαντὸς νὰ εἶχαν ὀρίζοντα γιὰ νὰ μποροῦν νὰ βλέπουν τοὺς ἀναρίθμητους ἐχθροὺς πού εἶχαν, ἀλλὰ καὶ μέρος γιὰ νὰ κρύβονται, ὅταν παρουσιάζονταν ἀνάγκη. Ὅσοι ἤξεραν, σὲ τέτοια μέρη τὶς «ἔστηναν» ἀποβραδὺς καὶ τὸ πρωτὶ τῆς ἐπομένης πήγαιναν καὶ ἔβλεπαν τὰ ἀποτελέσματα.

Οὐ Στρούμπους¹

Παίζονταν κατὰ τὸ χειμῶνα. Ὅταν ἔκανε πολὺ κρῶο ἢ ἔβρεχε, μαζεύονταν ὅλα τὰ παιδιὰ στὰ «χαϊάτια» τῶν ἐκκλησιῶν καὶ γιὰ νὰ ζεσταθοῦν στριμώχνονταν ὅλα. Τὸ καθένα ἔσπρωχνε τὸ διπλανό του, ἐπιδιώκοντας νὰ τὸ ἐκτοπίσῃ γιὰ νὰ φτάσῃ στὴ γωνιά, κι ἂν κανέναν δὲν μποροῦσε κανεὶς νὰ τὸν βγάλῃ ἀπὸ τὴ θέση του, αὐτὸς θεωροῦνταν νικητὴς.

Οὐ σουϊὰς

Παίζεται ἀπὸ ὀμάδα παιδιῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν παικτῶν κι ἐδῶ δὲν ἔχει σημασία. Σὲ μιὰ πρασινάδα κάθονται ὅλα σταυροπόδι, σχηματίζοντας ἕναν κύκλο. Μὲ τὸ σουγιὰ «πελεκοῦν» ἕνα ξύλινο σουβλί, σαν ἕνα μεγάλο καρφί, τὸ στηρίζουν ἐλαφρὰ στὸ χῶμα, μετὰ ἀνοίγουν τὸ σουγιὰ καὶ κρατώντας τον ἀπὸ τὴν ἄκρη τῆς λεπίδος, ἀνάμεσα στὰ δάχτυλα, ἀρχίζουν νὰ καρφώνουν αὐτὸ τὸ σουβλί στὴ γῆ. Πρῶτα ἀρχίζουν μὲ τὸ μικρὸ καὶ παράμεσο, ὕστερα μὲ τὸ παράμεσο καὶ τὸ μεσαῖο κ.ο.κ. Τὸ χτυποῦσαν ἀπὸ τρεῖς φορές, δηλαδὴ ἀπὸ δεκαπέντε τὸ κάθε παιδί, ὁ σκοπὸς τους δὲ ἦταν νὰ τὸ βάλουν ὅσο πιὸ βαθιὰ μποροῦσαν μέσα στὸ χῶμα. Ὅταν τελείωναν ὅλα, ἔβαζαν κλῆρο, καὶ σ' ὅποιον ἔπεφτε ἦταν ὑπο-

1. Ἄρχ. Ραθοπεξισμός. Ραθοπυλίζω = κτυπῶ (κλωτσῶ) τινὰ εἰς τὰ ὀπίσθια (γαλλ. donner un coup de pied au derrière).

χρεωμένος νὰ βγάλῃ τὸ σουβλί ἀπὸ τὸ χῶμα μὲ τὰ δόντια.

Τὸ τόξο

Τὸ τόξο φαίνεται πὼς εἶναι ἀπομεινάρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης πὺ δὲν εἶχαν ἀκόμη ἐφευρεθῆ τὰ ὄπλα.

Χρησιμοποιοῦσαν γιὰ βάση ξύλο ἀπὸ «βζιά», ἐπειδὴ τὸ ξύλο τῆς ἔχει πολλή ψίχα κι εἶναι εὐκόλο νὰ τρυπηθῆ, γιὰ χορδὴ ἔβαζαν μιὰ βέργα ἀπὸ ἰτιά, πὺ ἔχει μεγάλη ἐλαστικότητα καὶ τέλος γιὰ σαῖτες χρησιμοποιοῦσαν μικρὰ καλοπελεκημένα, σουβλερὰ ξυλαράκια. Χωρίζονταν σὲ παρέες κι ἔπαιζαν. Λίγο ἐπικίνδυνο παιχνίδι, γιὰτι μπορούσαν μὲ τὶς ξύλινες σαῖτες νὰ βγάλουν τὰ μάτια τους.

Ἄλλοτε πάλι ἔβαζαν κάποιο σημάδι γιὰ στόχο καὶ σκόπευαν.

Σήμερα, ὄχι μόνον δὲν τὸ παίζουν τὰ παιδιά, ἀλλὰ οὔτε κὰν τὸ γνωρίζουν.

Οἱ φωλιές

Μεγάλῃ μανία εἶχαν τὰ παιδιά, κατὰ τὴν ἀνοιξῆ, ν' ἀνακαλύπτουν φωλιές πουλιῶν.

Ἦταν σὲ θέση ὥρες ὀλοκληρες νὰ παρακολουθοῦν ἓνα πουλάκι, ὅταν τὸ ἔβλεπαν νὰ κρατᾷ στὸ ράμφος του κάποιο οἰκοδομησιμο ὑλικό, ὅπως χορταράκι, λάσπη, μαλλὶ κ.ἄ., ὥσπου νὰ ἰδοῦν ποῦ θὰ πάῃ. Βέβαια καὶ τὰ πουλιὰ λάβαιναν τὰ μέτρα τους, ἀλλὰ τὰ καημένα, πόσο θὰ ἀντεχαν στὴν ὑπομονὴ τῶν παιδιῶν; Ἐπειπε ὅπωςδὴποτε νὰ γίνῃ ἡ δουλειὰ τους, κι ἔτσι προδίδονταν!

Τὰ παιδιά ἤθελαν νὰ ἰδοῦν πὼς φτιάχνει τὸ κάθε εἶδος πουλιῶν τὴ φωλιά του, δηλαδὴ τὴν ἀρχιτεκτονικὴ τους, πὼς τὴ φτιάχνουν, πόσα αὐγὰ γεννοῦν, τί χρῶμα ἔχουν, πόσο μεγάλα εἶναι, σὲ πόσες μέρες βγαίνουν τὰ «γκολινάρια» (πουλάκια), πότε βγάζουν τὰ φτερά τους καὶ πότε ἀρχίζουν νὰ πετᾶνε.

Κάποτε, μερικοὶ ζωηροὶ προχωροῦσαν περισσότερο, τὶς κατέστρεφαν.

Ἡ πιὸ μεγάλη τους μανία ἦταν νὰ βροῦν περδικοφωλιά, γι' αὐτὸ ἐξάλλου ἔμεναν τελείως νηστικοὶ τὴν Καθαροδευτέρα.

ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ ΠΟΥ ΠΑΙΖΟΥΝ ΟΙ ΚΟΠΕΛΛΕΣ

- Ὁ καλόγερος.
- Ἡ κολοκυθιά.
- Ἐνα λεπτὸ κρεμμύδι.
- Οἱ κοῦκλες.
- Οἱ κουκουβάκις.
- Ἡ κούνια, ἀρχ. αἰώρα.
- Περνάει - περνάει ἢ μέλισσα.
- Τὰ πεντάκια.
- Τὰ σπίτια.
- Ἡ τριχίτσα.

Βιβλιοθήκη Κέντρου Δημόσια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Β'

ΕΠΟΧΙΑΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΣΤΗΝΗΘΕΙΕΣ

Α. ΑΝΟΙΞΗ

ΜΑΡΤΙΟΣ

Τὸν μήνα αὐτόν, ἄνθρωποι καὶ ζῶα, ἀγωνίζονταν πιὸ σκληρὰ «γὰρ νὰ τὰ βγάλουν πέρα», ὥσπου «ν' ἀκούσουν κοῦκο!»

«Οἱ δ'λειᾶς δὲ σώνουντι πουτέ!», ἀκούει κανένας πολὺ συχνὰ νὰ λένε οἱ γυναῖκες στὸ χωριό. Ἀναφέρουμε μόνο τὶς γυναῖκες, σὰν νὰ μὴν ὑπῆρχαν ἄντρες. Καὶ βέβαια, ἔτσι περίπου ἦταν. Οἱ περισσότεροι ἀπουσίαζαν χρόνια καὶ χρόνια στὰ ξένα. Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπέστρεφαν γιὰ λίγο καὶ ξανάφευγαν. Ἄλλοι ἔρχονταν νὰ περάσουν τὰ γεράματά τους στὸ χωριὸ κι ἄλλοι πάλι χάνονταν ὀλωσδιόλου στὴν ξενιτιά.

Οἱ γυναῖκες ὁμως δὲν περιμέναν νὰ ζήσουν ἀπὸ τὸ «καζάντημα» τῶν ἀντρῶν τους. Δουλεύαν πολὺ σκληρὰ, μέρα καὶ νύχτα, ὅλο τὸ χρόνο· ἔκαναν τόσο σκληρῆς δουλειᾶς, πὺ οὔτε οἱ ἄντρες δὲν θὰ μπορούσαν νὰ τὶς κάνουν. Προτιμοῦσαν ἔτσι νὰ ζοῦνε ἐλεύθερες, παρὰ νὰ εἶναι ἐξαρτήματα σὲ ἀφεντικά.

Ἰδιαιτέρα τὸ Μάρτη, δουλεύαν μὲ κάποια ἄλλη ἐσωτερικὴ διάθεσι. Ὅλες οἱ ἐργασίαι τους φαίνονταν ἐλαφρότερες.

Τὸ κλάδεμα τῶν ἀμπελιῶν

Προσέχουν, μὲ τὸ πιάσιμο τοῦ καινούργιου μαρτίσιου φεγγαριου¹, νὰ πᾶνε νὰ κλαδέψουν τ' ἀμπέλια. Συνήθως ἐδῶ γίνεται μιὰ ἐξαίρεση: τ' ἀμπέλια τὰ κλαδεύουν οἱ ἄντρες καὶ ὄχι οἱ γυναῖκες.

1. Βλ. καὶ Ἡσιόδου, Ἔργα καὶ Ἡμέραι, ἔκδ. Ζαχαροπούλου, μετ. Π. Λεκατσᾶ, Ἀθήναι 1939, στ. 564 - 570, σελ. 48 - 49.

Τὰ κλαδεύουν μὲ μεγάλη προσοχή, «θέλει τέχνη τὸ ρεπάνι, κάθε τόπος δὲν τὸ κάνει». Ἀνάλογα μὲ τὴν ἀνάπτυξη ποὺ ἔχει τὸ κάθε κλῆμα, ἢ κάθε βέργα, τὶς ἀφήνουν ἀπὸ δυὸ μὲ τρία μάτια. Κόβουν ὅλα τὰ παραβλάσταρα καὶ τρίβουν καλὰ τὸν κορμό, γιὰ νὰ φύγουν ὅλες οἱ παλιές «πέτσες» καὶ νὰ πάρη ἀέρα τὸ κλῆμα.

Ἄν σὲ κάποιο μέρος τοῦ ἀμπελιοῦ λείπη κλῆμα, τότε ἀπὸ τὰ ἄλλα γύρω, ἀπὸ ὅποιο εἶναι πιὸ γερὸ καὶ πιὸ καλό, ἀφήνουν ἄκοπη μιὰ βέργα γιὰ «καταβολάδα». Αὐτὴ τὴ βέργα κατὰ τὸ σκάψιμο, ὅπως εἶναι, τὴ βάζουν στὸ λάκκο ποὺ ἐπὶ τούτου σκάβουν καὶ τῆς ἀφήνουν ἔξω δυὸ ἢ τρία μάτια. Ἔτσι ὄσα μάτια θάβονται, ἀντὶ τὸ βγάλουν βλαστάρια, βγάζουν ρίζες. Τὸ δεύτερο χρόνο — γιὰ νὰ μὴν παίρνη ἔτοιμες τὶς τροφές —, τὸ κόβουν ἀπὸ τὴ «μάννα» του καὶ τοῦ δίνουν ἔτσι τὴν ἀνεξαρτησία του.

Κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο, τὰ κενὰ τοῦ ἀμπελιοῦ γεμίζουν καὶ πολλές φορές αὐτὰ τὰ κλήματα - καταβολάδες, «καρπίζουν» ἀπὸ τὸν πρῶτο κιόλας χρόνο.

Τὸ σκάψιμο τῶν ἀμπελιῶν

Πολλές φορές, ὅταν ὁ κορμὸς εἶναι καλός, μετὰ τὸ κλάδεμα τὰ σκάβουν.

Προσέχουν νὰ μὴν τὰ «εγκαθώσουν» ἂν κανένα κλῆμα κατὰ τὸ κλάδεμα δὲν ἔχει καθαρισθῆ καλά, τὸ καθαρίζουν. Κόβουν ὅλες τὶς ἐπιπλέον ρίζες μ' ἕναν εἰδικὸ πριονωτὸ σουγιά ποὺ ἢ κάθε μιὰ γυναίκα ἔχει μαζί της καὶ τέλος βάζουν τὶς καταβολάδες στὶς θέσεις τους.

Παίρνουν μαζί τους φαγητὸ καὶ κάθονται ὅλη τὴ μέρα ἐκεῖ. Εἶναι ἀσυγκρίτως καλύτερα ἀπ' αὐτές ποὺ ἐμεῖς ἐδῶ στὶς πόλεις λέμε ἐκδρομές. Ζοῦνε ἀληθινά, νιώθουν τὴ δημιουργία. Ἀφοῦ καὶ τὸ μεσημέρι, ὅταν διακόπτουν γιὰ λίγο καὶ κάθονται νὰ φᾶνε «γιὰ γιόμα», δὲν αἰσθάνονται κουρασμένες, ἀπεναντίας εἶναι γεμάτες χαρὰ καὶ αἰσιοδοξία. Ἀλλὰ καὶ γιατί νὰ μὴν αἰσθάνωνται ἔτσι, ὅταν παντοῦ γύρω στὴ φύση, στὰ κλήματα ποὺ ἀρχίζουν νὰ «φουσκώνουν», στὶς ἀνθισμένες μυγδαλιές ποὺ σὰν νυφούλες καμαρώνουν στοὺς ὄχτους, στὰ μπουμπουκιασμένα δέντρα, στὰ πουλιά ποὺ

ξανάρχονται ἢ στίς ἀγριόπαπιες πού ψηλά στὸν οὐρανὸ κατὰ συν-
τεταγμένα κοπάδια ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὸ Νότο στὸ Βοριά, φαίνεται
ἡ ἀνοιξη; Γιατί νὰ μὴν χαίρωνται ἀφοῦ ζοῦνε τὴν ἀνοιξη;

Κατὰ τὸ φαγητό τους θὰ ἔχουν πάντοτε τὴν πλόσκα γεμάτη κρα-
σί, γιατί τό 'χουν σὲ καλὸ νὰ πίνουν κρασί, ὅταν σκάβουν τ' ἀμ-
πέλια. Κάποτε οἱ μπεκροῦδες ἔκαναν κατάχρηση αὐτῆς τῆς καλῆς
συνήθειας καὶ ξεφάντωναν, ὅπως ἦταν ἡ μακαρίτισσα ἡ Μπούζ-
ντρου. Τὴν ἔπαιρναν «ἐργάτσα», κι αὐτὴ ἡ καημένη, ὄχι πὼς ἔκανε
κανένα κακό, ἀλλὰ νά, ἔβρισκε τὴν εὐκαιρία νὰ βρέξη λίγο παρα-
πάνω τὸ λαρύγγι της μ' αὐτὸ τὸ «βλογημένο». Καὶ τὸ ἀποτέλεσμα
ἦταν, μετὰ τὸ φαγητὸ ἡ ἐργασία νὰ ἔχη καὶ ψυχαγωγία.

Τὸ σκάψιμο τῶν κήπων

Αὐτὸ τὸ μήνα σκάβουν καὶ τοὺς κήπους. Πρέπει νὰ τοὺς τελειώ-
σουν ὅλους γιὰ νὰ 'ναι καλύτεροι κατὰ τὸ φύτεμα, ἀλλὰ περισσό-
τερο γιατί ὠφελεῖ, τὸ κάτω χῶμα νὰ ἔρχεται στὴν ἐπιφάνεια καὶ τὸ
ἐπάνω μαζί μὲ τὸ φουσκὶ νὰ πᾶνε μέσα. Βγάζουν ὅλα τ' ἀγριοχόρ-
ταρα καθὼς καὶ τὶς ρίζες πού δὲν «ἔδωσαν» ἀκόμα.

Προσέχουν ἐπίσης καὶ ἀπὸ ποῦ θ' ἀρχίσουν τὸ σκάψιμο, τοῦτο
ἔχει σημασία κατὰ τὸ πότισμα τὸ καλοκαίρι.

Τὸ κλαδὶ

Σὰν νὰ μὴν ἔφταναν ὅλες οἱ ἄλλες δουλειές, πρέπει αὐτὸν τὸ μήνα
καὶ ὀλόκληρο σχεδὸν τὸν Ἀπρίλη, νὰ κουβαλοῦν γιὰ τὰ «λιανώ-
ματα», δηλαδή τὰ ἀρνιά καὶ τὰ κασιόκια, κλαδὶ πουρνάρι, ἄσε πού
μέχρι χθὲς κουβαλοῦσαν καὶ γιὰ τὰ μεγάλα. Τὸ κοπιαστικότερο
δὲ εἶναι, ὅτι γιὰ νὰ βροῦνε καλὸ κλαδί, πρέπει νὰ πᾶνε μακριά.
Νὰ φτάσουν ὡς τὸν Τοῖχο, κάτω ἀπ' τ' Παπαζήκ' ἢ πέρα ἀπὸ τὸ
Μεγαλάκκο. Καὶ δὲν φτάνει πού φορτώνουν τὰ ζῶα, «ζαλκῶνον-
ται» γιὰ καλὰ κι οἱ ἴδιες! Καὶ τὸ πιὸ σπουδαῖο, γιὰ νὰ μὴ χάνουν
ῶρα, κατὰ τὴν ἐπιστροφή, ὅπως εἶναι φορτωμένες, νὰ πλέκουν κάλ-
τσα ἢ φανέλα!

Κι ὅλες αὐτὲς οἱ δουλειές, ἐπὶ πλέον τῶν «οἰκιακῶν». Εἶναι δὲ

γνωστό σὲ ὄλους μας, ποιές εἶναι οἱ δουλειές μιᾶς γυναίκας στὸ σπίτι της.

Τὰ μαρτίτσια

Πρὶν ἀπὸ λίγα χρόνια, στὸ Πάπιγκο, ὅπως καὶ σ' ἄλλα χωριὰ τῆς Ἡπείρου, λογάριαζαν — καὶ λογαριάζουν ἀκόμα οἱ πιὸ γέροι —, τὶς ἐποχές, τὶς γιορτὲς κι ὅλες τὶς ἐκδηλώσεις μὲ τὸ «παλιὸ ἡμερολόγιο», τὸ «Γρηγοριανό», ὅπως λέγονταν, δηλαδή ὁ ὑπολογισμὸς τῶν ἡμερῶν γίνονταν κατὰ 13 μέρες ἀργότερα ἀπὸ τὸ ἰσχύον σήμερα.

Τὸ παλιὸ ἡμερολόγιο ἦταν καλύτερο γιὰ τὸν ὑπολογισμό, ἰδίως τῶν βορείων ἐπαρχιῶν τῆς Ἑλλάδος, ὅπου τὸ μέρος εἶναι ὄρεινὸ καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατὸ ἢ ἀνοιξὴ ν' ἀρχίσει στὶς 22 Μαρτίου, ὅπως στὴν Ἀττικὴ. Ὅπως δὴποτε στὰ μέρη μας, ἀρχίζει ἀργότερα. Κι ἄς μὴν ξεχνᾶμε ἀκόμα, ὅτι τὸν Μάιο χιόνισε πολλές φορές στὸ χωριό.

Τὴν 1η λοιπὸν Μαρτίου (14η μὲ τὸ σημερινὸ ἡμερολόγιο), συνηθίζουν στὸ Πάπιγκο ὅλα τὰ παιδιά καὶ ἰδιαίτερα τὰ κορίτσια νὰ φοροῦν «Μαρτίτσια». Πλέκουν ἄσπρη καὶ κόκκινη κλωστή μαζὶ καὶ τὴ βάζουν σὲ κάποιον δάχτυλο τοῦ χεριοῦ σὰν δαχτυλίδι ἢ στὸν καρπὸ σὰν βραχιόλι ἢ στὸ λαιμὸ σὰν κολιέ. Ὁ λόγος δὲ πού τὰ φοροῦνε εἶναι γιὰ νὰ μὴν τὰ κάψει ὁ ἥλιος. Σωστά, γιὰτὶ ὁ ἥλιος τοῦ Μαρτίου πού βρίσκεται πλησιέστερα πρὸς τὴ γῆ, καίει περισσότερο.

Παράλειψη σοβαρὴ θὰ ἦταν, ἂν κάποιον παιδιὸ ξεχνοῦσε νὰ φορέσει Μαρτίτσια.

Τὰ φοροῦνε ὡς τὶς 9 τοῦ μηνὸς πού εἶναι καὶ «τ' Ἀϊ - Σαράντ'» (τῶν Ἀγίων Τεσσαράκοντα μαρτύρων) καὶ μετὰ τὰ βγάζουν καὶ τὰ κρεμοῦν στὶς μυγδαλιές γιὰ νὰ τὰ πάρουν τὰ χελιδόνια νὰ τὰ βάλουν στὶς φωλιές τους.

Βλέπουμε πόσο ἔντονα ζοῦσε ὁ ἀπλὸς ἐκεῖνος κόσμος μὲ τὶς ὥραιες του συνήθειες, τὸν ἐρχομὸ τῆς Ἀνοιξέως: μαρτίτσια, μυγδαλιές, χελιδόνια καὶ ἡ ἡμερομηνία 9 τοῦ μηνὸς, ἡ ὁποία ἀντιστοιχεῖ μὲ τὴ σημερινὴ 23η καὶ εἶναι ἡ πρώτη μέρα τῆς Ἀνοιξέως.

Τὰ κουδούνια

Στις 25 Μαρτίου, ὁ χειμώνας πάει νὰ ἔξαφανιστῆ. Ὁ ἥλιος καίει γιὰ καλά, τὰ ἀποδημητικὰ πουλιά, τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο καταφθάνουν, ἡ γῆ ἀρχίζει ν' ἀλλάζῃ ὄψη κι οἱ ἀνθισμένες μυγδαλιές τὸ ἐπιβεβαιώνουν.

Ἐπρεπε κι ἐδῶ οἱ ἄνθρωποι νὰ δώσουν μιὰ κάποια ἰδιαίτερη σημασία, γιὰ νὰ δείξουν τὴ μεγάλη χαρὰ πὺ αἰσθάνονται. Καὶ ἀσφαλῶς γιὰ τὸ ρόλο αὐτό, ποιούς ἄλλους ἐκτὸς ἀπ' τὰ παιδιά θὰ διάλεγαν; Ἐτσι λοιπὸν τὰ παιδιά, ἔπειτα ἀπὸ κάποια προετοιμασία ἀπὸ τὶς προηγούμενες μέρες, μαζεύουν, ὅσα ἔχουν καὶ δὲν ἔχουν κυπριά, κουδούνια, κουδοῦνες, τὰ μεγάλα πὺ βάζουν στὰ γκεσέμια καὶ τὰ «στειροῖδα» κι ἄλλα μικρότερα καὶ τ' Ἄϊ - Βαγγιλισμοῦ, μετὰ τὴν ἐκκλησία, ὅπου ὑποχρεώνονται ἀπὸ τὸ δάσκαλο καὶ πᾶνε, ἐπειδὴ εἶναι ἐθνικὴ γιορτὴ, συγκεντρώνονται παρέες - παρέες, ἡ κάθε μιὰ στὴ δική της περιοχὴ καὶ τρέχοντας σ' ὅλες τὶς ράχες γύρω ἀπ' τὸ χωριό, τὰ χτυπᾶνε μὲ ὅλη τους τὴ δύναμη.

Τὰ χτυποῦνε, λένε, γιὰ νὰ ξυπνήσουν ἀπὸ τὸ βαθὺ λήθαργο τοῦ χειμῶνα, τὰ φίδια, οἱ γκουσштиρίτσις κι ὅλα τὰ ἔρπετὰ πὺ κρύβονται στὰ σπλάχνα τῆς γῆς.

Εἶναι τὸ σάλπισμα τῆς χαρᾶς, εἶναι ὁ ἐρχομὸς τῆς ἀνοίξεως!

Τὸ τσάκισμα

Πάντοτε τὸ μῆνα αὐτόν, ἀρχίζουν νὰ ἐπιστρέφουν τὰ ἀποδημητικὰ πουλιά, λίγες μέρες πρὶν ἢ μετὰ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ.

Πρῶτα ἔρχονται τὰ κουκάλογα (εἶδος γυπαιτοῦ). Τὰ ὀνομάζει ὁ λαὸς ἔτσι γιὰτὶ εἶναι, λέει, τὸ ἄλογο τοῦ κούκου. Εἶναι πὺ εἶναι τεμπέλης ὁ κοῦκος, δὲν μπορούσε παρὰ κι ἐδῶ γιὰ τὴ μετακίνησή του νὰ χρησιμοποιῆ . . . ἓναέριο μέσο. Καὶ ἓνα τέτοιο, πιὸ βολικό, βρέθηκε τὸ κουκάλογο.

Αὐτοὶ οἱ προπομποὶ τῆς ἀνοίξεως φαίνονται στὴν ἀρχὴ νὰ πετοῦν ψηλά, λὲς καὶ θέλουν μὲ μιὰ μόνο ματιὰ ν' ἀγκαλιάσουν ὅλα τους τ' ἀγαπημένα μέρη, πὺ τόσοις μῆνες ἔχουν νὰ τὰ ἰδοῦν. Κι ὕστερα, σιγὰ - σιγὰ, χαμηλώνουν καὶ τελικὰ προσγειώνονται σὲ

κάποιο ξερὸ κλωνάρι δέντρου πού νὰ βρίσκεται σὲ κορυφὴ λόφου, γιατί χαμηλότερα δὲν καταδέχονται νὰ καθήσουν!

Μετὰ ἀπὸ λίγες μέρες κάνουν τὴν ἐμφάνισή τους καὶ τὰ πρῶτα χελιδόνια. Πόσο χαίρονται τὰ καημένα πού ξαναβρίσκουν ἀχάλαγες τὶς φωλιές τους! Γιατὶ πραγματικὴ τους πατρίδα εἶναι μόνον ἐκείνη στὴν ὁποία γεννήθηκαν καὶ μεγάλωσαν. Μὲ τὰ σπαθωτά τους φτερὰ διασχίζουν χαρούμενα τοὺς γαλανοὺς αἰθέρες τιτιβίζοντας κι ἄλλοτε πάλι μὲ κάθετη ἐφόρμηση φθάνουν σχεδὸν τὴ γῆ!

Οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ τό 'χουν σὲ κακό, νὰ ἰδοῦνε κουκάλογο, χελιδόνι ἢ κοῦκο γιὰ πρώτη φορὰ τὴν ἀνοιξη, νηστικοί, δὲν θέλουν νὰ τοὺς «τσακίσουν». Γι' αὐτό, τὶς μέρες πού πρόκειται νὰ ἐρθοῦν, κάθε πρωτὶ μόλις σηκωθοῦν, βάζουν ἀμέσως στὸ στόμα μιὰ «χαψιά» ψωμί γιὰ νὰ τὰ «τσακίσουν» αὐτοὶ γρηγορότερα.

Ὁ Ἀφανὸς

Ἀπὸ τὸ πρῶτο Ψυχοσάββατο καὶ τὴν Κυριακὴ, τὶς Κριατνές, ἀρχίζουν ὅλα τὰ παιδιὰ τῶν τελευταίων τάξεων τοῦ Δημοτικοῦ καὶ οἱ μετασχολικοὶ μέχρι 15 χρονῶν, κάποτε καὶ παραπάνω, νὰ θέτουν σὲ ἐφαρμογὴ τὰ στρατηγικά τους σχέδια, τὰ ὁποῖα ἀπὸ πολλὰς μέρες πρὶν σχεδίαζαν καὶ κατάστρωναν. Τὰ σχέδιά τους ἦταν πῶς νὰ μαζέψουν ξύλα γιὰ τὸν Ἀφανὸ πού ἀνάβουν τὸ βράδυ τῆς Κυριακῆς τῆς Τυρ'νῆς. Βέβαια καὶ τὶς ἄλλες μέρες τῆς ἐβδομάδος δὲν κάθονται ἔτσι, στὸ Σχολεῖο πηγαίνουν μόνον γιὰ τὸν τύπο, στὴν οὐσία τὸ μυαλό τους εἶναι στὸν Ἀφανό.

Μόλις «ἀπουλύκ' τοῦ σκουλειό», συγκεντρώνονται παρέες - παρέες καὶ μὲ τὴν καθοδήγηση πάντοτε τῶν μεγαλύτερων, οἱ ὁποῖοι διαθέτουν περισσότερη πεῖρα, πηγαίνουν νὰ «μάσουν» ξύλα. Οὔτε τὸ φαγητὸ θυμοῦνται οὔτε τὰ ἄλλα παιχνίδια.

Τὶς πρῶτες μέρες συνήθως πηγαίνουν καὶ κόβουν μόνοι τους στὰ «'κλησσιαστ'κὰ» καὶ τὰ κοινοτικὰ κτήματα, ὅπως στὶς Παναϊές, στοὺν Ἀη - Ν'κόλα, στοὺν Τσέκνιβου καὶ ἄλλου. Στὰ ἰδιωτικὰ ἀποφεύγουν νὰ πᾶνε, γιατί ἂν τοὺς δοῦν, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ μάλλωμα, ἔχει καὶ ἄλλες συνέπειες, ἐνῶ στὰ ἄλλα τὸ πολὺ ἂν τὰ ἰδοῦν, νὰ τὰ

μαλλώσουν και να φᾶνε και καμιά ξυλεια ἀπὸ τὸ δάσκαλο.

Και τὸ Σάββατο — τὸ δεύτερο Ψυχοσάββατο —, πηγαίνουν σ' ὅλα τὰ σπίτια μὲ τὴ σειρά, τραγουδώντας τοὺς παρακάτω στίχους:

*Κύριε ἐλέησον, ἴλεησον καὶ σ'χώρησον
τοὺς ἀποθαμένους, πάππους προοπάππους,
γονέους προουγονέους, τοὺ ξύλου τ' Ἀφανοῦ!*

Ψυχοσάββατο καθὼς εἶναι, τί ἄλλο μπορούσαν νὰ ποῦν, πηγαίνοντας στὰ σπίτια, παρὰ τὴ συγχώρηση τῶν νεκρῶν. Σὰν νὰ λένε στὶς γυναῖκες — γιὰτι αὐτὲς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον βρίσκονται στὰ σπίτια — «δῶστε μας λίγα ξύλα γιὰ τὸν Ἀφανὸ κι ἐμεῖς θὰ παρακαλέσουμε τὸ Θεό, τὸν Κύριο, νὰ ἐλεήσῃ καὶ νὰ συγχωρήσῃ ὅλους τοὺς νεκρούς». Στὴν εὐχὴ τους αὐτὴ δὲν ἀφήθουν κανένα.

Σπουδαῖος συνδυασμὸς χριστιανισμοῦ καὶ εἰδωλαλατρείας!

Ἄλλὰ ἐπειδὴ στὰ σπίτια ποὺ πηγαίνουν, συμβαίνει νὰ μὴν εἶναι πάντοτε ὅλοι πρόθυμοι νὰ δώσουν ξύλα, εἴτε γιὰτι εἶναι τσιγκούνηδες, εἴτε γιὰτι δὲν συμπαθοῦν τὰ παιδιά, εἴτε καὶ γιὰ ἄλλο λόγο ἀκόμα, ἐκεῖνα προλαβαίνουν καὶ τοὺς προειδοποιοῦν, λέγοντας:

*Ὅποιος μᾶς ἴκούει κὶ χαίρει
πάντα καλὰ νὰ γένει
καὶ ὅποιους μᾶς λέει πικρίδρουμου,
ἢ ζάλη νὰ τοὺν πιάσῃ!*

Ὅταν δοῦν πλέον ὅτι καὶ μὲ τὴν προειδοποίησιν αὐτὴ δὲν γίνεται τίποτε, συνεχίζουν μὲ θυμό:

*Ἄλ' ποὺ σιὴν πόρτα σου
κὶ λύκους σιὰ σφαχτιά σου!*

Μιὰ κατάρα ποὺ ὅλοι φοβοῦνται καὶ τρέμουν.

Αὐτούς, ἰδίως ὅταν οἱ αὐλὲς τους δὲν εἶναι καλὰ ἀσφαλισμένες, τοὺς ἐπισκέπτονται κρυφὰ τὴ νύχτα καὶ τοὺς ἐκδικοῦνται ἀναλόγως, κλέβοντας ὅσα μπορούνε περισσότερα ξύλα.

Ὅσα ξύλα τοὺς δίνει ὁ κόσμος, τὰ δένουν πρόχειρα σὲ ἀγκαλιὲς

μέ «κοντοτρίχια» καὶ σέρνοντας τὰ πηγαίνουν ὅλα καὶ τὰ στοιβιάζουσι στὸ ἀνατολικὸ χαγιάτι τῆς ἐκκλησίας τοῦ Ἁγίου Βλασίου.

Ἐκεῖ τὰ πατοῦν καλὰ - καλὰ, γιὰ νὰ πάρη πολλά τὸ χαγιάτι, νὰ φθάσῃ ἢ «ντάνα» ὡς τὶς γρεντές, προσπαθώντας νὰ εἶναι πιὸ πολλὰ ἀπὸ τὰ προηγούμενα χρόνια.

Τὸ μάζεμα τῶν ξύλων τελειώνει τὸ Σάββατο τὸ βράδυ. Τὴν Κυριακὴ φοροῦν προσωπίδες καὶ μασκαρεύονται. Πολλὰ σοφίζονται γύρω ἀπὸ τὸ ντύσιμο. Συνήθως ὅλα τὰ παλιὰ ροῦχα, ἀνδρικὰ καὶ γυναικεῖα, βγαίνουν ἀπὸ τὶς «μεσάντρες» καὶ τὰ σεντούκια.

Παρέες - παρέες, ἐπισκέπτονται ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ. Δὲν μιλοῦν καὶ δὲν χαιρετοῦν κανέναν, γιὰτὶ ἐνδέχεται νὰ προδοθοῦν κι ἀλίμονό τους τότε, μεγαλύτερη προσβολὴ δὲν ὑπάρχει! Εἶναι ὅλοι τους σοβαροί, βλασυροί, ἄγριοι, σπάνια δὲ βλέπεις προσωπίδα συμπαθητικὴ.

Ὁ κόσμος τοὺς δίνει διάφορα «καλούδια», μῆλα, καρύδια, λεφτόκαρα, σῦκα, σουρβα, καραμέλες, ζαχαροῦ κα κ.ἄ. ἢ καὶ χρήματα, πενηντάλεφτα, δραχμές, δίφραγκα, ὅ,τι ἔχει ὁ καθένας, ἐνῶ συγχρόνως προσπαθοῦν μὲ κάθε τρόπο νὰ ἀποκαλύψουν τοῦ καθενὸς τὴν ταυτότητα, ὅμως τὸ μπαστοῦνι ἢ τὸ «σηκόπ'» ποὺ δὲν λείπει ἀπὸ τὸ χέρι κανενός, ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὶς πιὸ κομπῆς κοπέλλες, δὲν τοὺς ἀφήνει νὰ ἱκανοποιηθοῦν τὴν περιέργειά τους.

Τὸ βράδυ, μόλις νυχτώσῃ, στὸ μεσοχώρι ἀνάβουν τὸν Ἄφανό. Βάζουν ξύλα ὥσπου νὰ γίνῃ ἢ φωτιὰ θεόρατη. Ὅλοι μαζεύονται ἐκεῖ, ὅλες οἱ προσωπίδες καὶ οἱ γύφτοι μὲ τὰ ὄργανά τους. Ὁ Νασιούφτους (Ἄθανάσιος Χαλκεύς), μὲ τὸ κλαρίνο, ὁ γιὸς του ὁ Νίκος μὲ τὸ βιολί, ὁ ἀδελφὸς τοῦ Νάσιου, ὁ Βλάσος μὲ τὸ σαμπούρ¹ καὶ ὁ Θόδωρος (Ἄθανασιάδης) μὲ τὸ ντέφ¹.

Ὁ χορὸς ἀρχίζει γύρω ἀπὸ τὸν Ἄφανό, ἐνῶ ἐξακολουθοῦν νὰ θέλουν νὰ μάθουν ποιοὶ εἶναι ντυμένοι προσωπίδες.

Τὸν ἔπαινο παίρνει ἐκεῖνος ποὺ κατορθώνει νὰ μείνῃ ὡς τὸ τέλος ἄγνωστος. Τὸ πετύχαιναν τακτικὰ μερικοί... μεγάλοι!

Τὰ τουφωτὰ κέδρα βγάζουν πελώριες λαμπερὲς φλόγες, τὰ

1. Σήμερα δὲν ζεῖ κανένας ἀπ' αὐτούς.

πουρναρότσιφλα τρίζουν σάν πολυβόλα και τὸ χωριὸ ὀλόκληρο φω-
τίζεται και βουίζει. Ὅλοι χορεύουν, γελοῦν, διασκεδάζουν — αὐ-
τὴ τὴ φορὰ ἐπιτρέπεται νὰ παραβοῦν τὸν κανόνα τῆς σοβαρότητος
και τῆς μονοτονίας —, κι ἂν τὰ ξύλα εἶναι ἀρκετά, ξημερώνουν².

Και τὸ πρωὶ τῆς Καθαροδευτέρας τοὺς βρίσκει ὄλους στὸν ὕ-
πνο. Μόνο θυμᾶμαι πὺ μόλις ξυπνοῦσα, ἔριχνα καμιὰ ματιὰ νὰ
ιδῶ μήπως εἶναι ἀκόμα ἀναμμένος ὁ Ἄφανός, ἔβλεπα τὸν μακα-
ρίτη τὸν Νασιόϋφτο, παρὰ τὴν κούρασὴ του και τὸ ξενύχτι, σκυ-
φτὸν στὶς στάχτες νὰ μαζεῦη τὰ κάρβουνα, νὰ τὰ σβήνη και νὰ τὰ
βάζη στὸν γκαζοντενεκὲ γιὰ τὸ καμῖνι του.

Ὁ χάψαρος

Οἱ Ἄποκριὲς τελειώνουν μὲ τὸν χάψαρο. Καθαρίζουν ἓνα καλὰ
βρασμένο αὐγό, κι ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγάλους δένει τὸ αὐγό μὲ μιὰ
ψιλὴ κλωστὴ ἢ ἀκόμα και μὲ μιὰ τρίχα τοῦ κεφαλιοῦ, τότε πὺ ὄλες
οἱ γυναῖκες εἶχαν μακριὲς κόσσοες. Τὸ βράδυ μετὰ τὸν Ἄφανό, μα-
ζεῦονται ὄλοι γύρω ἀπὸ τὸ τραπέζι κι ἐκεῖνος πὺ κρατᾶει τὸ δε-
μένο αὐγό, ὅπως τὸ κουνᾶει τὸ πηγαίνει μὲ τὴ σειρὰ στὸ στόμα
τοῦ καθενὸς πὺ τὸ ἔχει ἀνοιχτό γιὰ νὰ τὸ χάψη, πράγμα πολὺ
δύσκολο. Ἐκτὸς πὺ τὰ στόματα τῶν παιδιῶν εἶναι μικρά, ἀλλὰ
και σὲ μιὰ μόνο στιγμὴ δὲν προλαβαίνουν οὔτε μιὰ κίνηση τῶν χει-
λιῶν νὰ κάνουν. Συνεχίζεται κάμποσοες φορὲς, μὰ κανέναν δὲν
μπορεῖ νὰ τὸ «χάψη», ἐν τῷ μετὰξὺ ὄλοι ξεκαρδίζονται στὰ γέλια.
Πολὺ σπανίως νὰ τὸ ἀρπάξη κανέναν ἀπὸ τοὺς πονηρούς, ὁ ὁποῖος
και θεωρεῖται νικητὴς.

Ἡ Καθαροδευτέρα

Ἡ Καθαροδευτέρα ξεχωρίζει, τόσο ἀπὸ τὶς συνηθισμένες μέρες
ὄσο και ἀπὸ τὶς ἄλλες γιορτὲς.

Ἄφου λοιπὸν ἡ μέρα εἶναι καθαρὴ, θὰ πρέπη και οἱ ἄνθρωποι

2. Βρέθηκα στὸ χωριὸ τὶς Ἄποκριὲς τοῦ 1968, ἀλλὰ δὲν ἔγινε Ἄφα-
νός. Ρώτησα γιὰτί δὲν γίνεται και μοῦ εἶπαν: ποιὸς θὰ μαζέψη τὰ ξύλα,
ἀφου δὲν ὑπάρχουν παιδιά;

νά 'ναι καθαροὶ στή σκέψη, στήν καρδιά, ἀκόμα καὶ στὰ λόγια τους.

Δὲν ἐπιτρέπεται νὰ «ἀναβάνουν», δηλαδή νὰ ἀναφέρουν τὸ ὄνομα κανενὸς βλαβεροῦ ζώου, ὅπως εἶναι ὁ λύκος, ἡ ἀλεπού, τὸ γεράκι, ὁ ἀετός, τὰ ποντίκια, τὰ φίδια καὶ ἄλλα.

Ἐδῶ ὅμως, ξέρετε τί ἔκαναν μερικοὶ ἔξυπνοι - πειραχτήρια, ὅπως ἦταν ὁ Σιάχας¹, ὁ Ἀχιλλέας κ.ἄ.; Πήγαιναν πρωτὶ - πρωτὶ στὶς βρύσες καὶ περίμεναν τὶς γυναῖκες νὰ πάρουνε νερό. Στὸ πεζούλι (σφᾶ) τῆς βρύσης, ἄφηναν ἓνα ὁμοίωμα φιδιοῦ ἢ ποντικιοῦ, καὶ ἐκεῖνες καθὼς γέμιζαν τὰ γκιούμια ἢ τὶς «φ'τσέλες» νερό, τὰ ἔβλεπαν καὶ ἔντρομες φώναζαν «οὔϊ ἓνα φίδ'!» ἢ «οὔϊ ἓνα πουντίκι!». Αὐτὸ ἦταν ὄλο, τὸ ἀμάρτημα ὀλοκληρώνονταν καὶ συντετριμμένες ἔλεγαν, «πῶ, πῶ, ἀνάβανα!».

Οἱ σιαμαντοῦρες

Τὴν Καθαροδευτέρα, τὰ παιδιὰ φτιάχνουν καὶ πετοῦν στὸν ἀέρα τὶς «σιαμαντοῦρες», δηλαδή χαρταετούς.

Ἡ περδικοφωλιά

Ἐλεγαν, θυμᾶμαι, οἱ πολλοὶ γοιές, ὅπως ἦταν ἡ μακαρίτισσα ἡ Χατζίνα, ὅτι «ὅποιους δὲ βάλ' τίπουτα στοῦ στόμα τ', οὔτι χαψιὰ ψουμὶ οὔτι σταλιά γιὰ τ' Καθαρουδιφτέρα, αὐτὸς θὰ βρῆ περδικοφωλιά». Δένε δὲ τοῦτο, γιατί εἶναι πάρα πολὺ δύσκολο νὰ βρῆ κανένας περδικοφωλιά, γνωστοῦ ὄντος, ἐξάλλου, καὶ τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖον ἡ πέρδικα ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴ φωλιά της, μόλις παρουσιασθῆ κάποιος ἐχθρὸς, ἄνθρωπος ἢ ἐπικίνδυνο γι' αὐτὴ ζῶο. Στὴν ἀρχὴ κάνει τάχα πῶς δὲν μπορεῖ νὰ πετάξῃ, ὁ ἐχθρὸς ξεγελιέται καὶ πάει πρὸς τὸ μέρος της, νομίζοντας ὅτι θὰ μπορέσῃ νὰ τὴν πιάσῃ, ἔτσι ἀπομακρύνεται σιγὰ - σιγὰ ἀπὸ τὴ φωλιά της.

1. «Οὐ Σιάχας οὐ ντραγάτ'ς», ἦταν ὁ Δημήτριος Καραφλιάς ἀπὸ τὴν Κλειδωνιάβιστα, μιὰ ζωὴ ὀλάκερη στὸ Πάπυγκο ἀγροφύλακας, ὁ φόβος καὶ ὁ τρόμος τῶν παιδιῶν.

2. Δὲν ξέρω γιὰ ποιό λόγο, ἐδῶ καὶ κάμποσα χρόνια, τὰ παιδιὰ ἔπαψαν νὰ φτιάχνουν σιαμαντοῦρες.

κι ἂν μὲν κλωσσάει, ὕστερα ἀπὸ λίγο κάνει ἓνα πέταγμα καὶ ἔξαφανίζεται γιὰ νὰ ἐπανέλθῃ, ὅταν πιά σίγουρα ὁ ἐχθρὸς θὰ ἔχη φύγει· ἂν πάλι ἔχουν βγῆ τὰ περδικόπουλα, εὐθὺς ὡς ἀντιληφθοῦν κίνδυνο, μόνον τους, ὡς ἔξ ἐνστίκτου, σκορπίζουν, γυρίζουν ἀνάποδα μὲ τὴ ράχη τους πρὸς τὸ χῶμα, μαζεύουν τὰ πόδια τους καλά καὶ μένουν ἐκεῖ τελείως ἀκίνητα, ἕως ὅτου ἀπομακρυνθῆ ὁ ἐχθρὸς καὶ ἀκούσουν τὸ «πίκιρ - πίκιρ», τὸ γνωστὸ αὐτὸ κάλεσμα τῆς μάνας τους γιὰ νὰ μαζευτοῦν ξανὰ κοντά της.

Ἡ μανία μὲ τὴν ὁποία τὰ παιδιά πασχίζουν νὰ βροῦν φωλιές, εἰ δυνατόν ἀπ' ὅλα τὰ πουλιά, τοὺς ἀναγκάζει, προκειμένου νὰ βροῦν καὶ περδικοφωλιὰ — πράγμα, ὅπως εἶδαμε, πολὺ δύσκολο — νὰ καθήσουν τελείως νηστικά τὴν Καθαροδευτέρα, πράγμα ἐπίσης πολὺ δύσκολο.

ΑΠΡΙΛΙΟΣ

Τὸν Ἀπρίλιο ἀσχολοῦνται μὲ τὸ φύτεμα τῶν κήπων. Φυτεύουν πατάτες, κρεμμύδια, φασόλια καὶ ὅλα ἐν γένει τὰ λαχανικά.

Κουραστικὴ πολὺ κι αὐτὴ ἡ δουλειά, μὰ ὅμως τοὺς γεμίζει μὲ ἐλπίδες. Μιὰ νέα ἐποχὴ, μιὰ νέα ζωὴ ἀρχίζει μὲ τὸ φύτεμα.

Καὶ τὰ ζῶα μὲ τὶς ἀπασχολήσεις τους δὲν πηγαίνουν πίσω. Σταματοῦν βέβαια νὰ κουβαλοῦν κλαδί, ἀλλὰ ἔχουν μεγάλη φασαρία μὲ τὰ ἀρνοκάτσικα, τὰ ὁποῖα, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ φροντίδα νὰ τὰ «ἀπολνοῦν» καὶ νὰ τὰ χωρίζουν πρωτὶ καὶ βράδυ, πρέπει καὶ τὴν ἡμέρα νὰ τὰ ταΐζουν.

Συνήθως τὸ τελευταῖο δεκαήμερο τοῦ Ἀπριλίου, τὰ κλαδιὰ βγάζουν τὰ πρῶτα τους φύλλα κι ἔτσι βρίσκουν νέα ἀπασχόληση, ἀλλὰ γιὰ νὰ βγαίνουν κάθε μέρα ἔξω νὰ βοσκοῦνε, θὰ πρέπει νὰ ἔχουν καὶ ἀπὸ ἓναν ἄνθρωπο διαθέσιμο. Κι αὐτὴ τὴ δουλειὰ τὴν κάνουν, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα τὴν παίρνουν μᾶλλον γιὰ διασκέδαση παρὰ γιὰ δουλειά. Μαζεύονται δυὸ - τρία κατὰ γειτονιές, ἀνταμώνουν τ' ἀρνια καὶ τὰ κατσίκια τους καὶ τὰ πηγαίνουν νὰ τὰ βοσκήσουν, τὶς πρῶτες μέρες στὰ Κοντολάκκια, ὕστερα στ' Ἀγιορόντρια, στὶς Μπολογοῦνσες, στὶς Τρικοκκιές, στὸν Ἀη - Κωνσταντίνου, στὶς Ἀπράστες καὶ ἀλλοῦ.

Ἡ Πρωταπριλιά

Ὅπως παντοῦ, ἔτσι καὶ στὸ Πάπιγγο, ἡ Πρωταπριλιά εἶναι ἡ μόνη μέρα κατὰ τὴν ὁποία ἐπιτρέπεται νὰ λένε ψέματα, χωρὶς ἀπολύτως καμιὰ συνέπεια.

Περισσότερο ἀπ' ὄλους ὅμως, τὴ μέρα αὐτὴ τὴ χαίρονται τὰ παιδιά, πὺ ὄλο καὶ τοὺς ἀρέσουν τὰ ψέματα! Τὸ θεωροῦν μεγάλη ἐπιτυχία ἂν μπορέσουν καὶ ξεγελάσουν ἕναν ἀπὸ τὴν παρέα τους.

«Μοῦ εἶπε ὁ κύριος (ἐννοεῖται ὁ δάσκαλος), νὰ σοῦ πῶ νὰ πᾶς τώρα ἀμέσως στὸ γραφεῖο του». Ἀποκαρδιωτικὴ ἢ συνάντηση! Τὴν ἔπαθε! Μὲ τί μοῦτρα νὰ γυρίση νὰ τοὺς ἰδῆ! Μεγαλύτερη προσβολὴ ἀπὸ αὐτὴ δὲν μποροῦσε νὰ πάθη.

Ἦ, τὸ ἄλλο πάλι, ἔστειλαν ἕναν, νὰ πάη στὸ μπακάλη νὰ ἀγοράση μιὰ δραχμὴ «σιουκουβάρα», ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον «σήκω καὶ βάρα», δῶσε μου ξύλο. Ἦ ἀντὶ γιὰ σιουκουβάρα, ζητοῦσε, πάλι ἀπὸ τὸν μπακάλη, μιὰ δραχμὴ «σιλειπνοῦς», τὸ ὁποῖον σημαίνει «σοῦ λείπει νοῦς».

Ἄλλους πάλι τοὺς ἔστειλαν στὸ σπίτι τους, ὅτι τάχα τοὺς ζητάει ὁ πατέρας τους ἢ κάποιος ἄλλος ἢ ὅτι τάχα ἦρθε κάποιος δικός τους καὶ ἄλλα παρόμοια.

Ἡ Μεγάλῃ Σαρακοστή

Ἐπειδὴ συμβαίνει τὶς περισσότερες χρονιές, ἡ Μ. Σαρακοστή νὰ «πέφτει» τὸν Ἀπρίλιο, θεωρήσαμε σκόπιμο νὰ τὴ συμπεριλάβουμε στὸν μῆνα αὐτόν.

Ἡ Σαρακοστή ἢ, ὅπως λέμε ἐκεῖ, «Μιγάλ' Σαρακουστή», ἀρχίζει ἀπὸ τὴν Καθαρὴ Δευτέρα. Τὸ Πάσχα, ὅπως εἶναι γνωστό, γιορτάζεται τὴν πρώτη Κυριακὴ μετὰ τὴν πρώτη ἔαρινὴ Πανσέληνο, ἢ ὁποῖα θὰ εἶναι ὅπωςδήποτε μετὰ τὴν 22α Μαρτίου. Σαράντα λοιπὸν μέρες πρὶν ἀπὸ τὴν πρώτη αὐτὴ Κυριακὴ ἀρχίζει καὶ ἡ Μεγάλῃ Σαρακοστή. Ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Χριστὸς νήστεψε σαράντα μέρες στὴν ἔρημο, ἔτσι καὶ ὄλοι οἱ ἄνθρωποι πρέπει νὰ νηστεύουν. Φυσικὰ δὲν νηστεύουν ὄλη τὴ Σαρακοστή. Καὶ τοῦτο ὄχι ἀπὸ ἀδιαφορία, ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ τὴν ἔλλειψη τοῦ λαδιοῦ. Προτιμοῦν νὰ

ξοδεύουν τὸ δικό τους βούτυρο παρὰ νὰ ἀγοράζουν λάδι. Ἐπει-
τα, ἔτσι κι ἄλλιῶς δὲν τρῶνε τακτικά, τρεῖς - τέσσερις φορές τὸ
χρόνο, ἐκτὸς ἂν σφάξουν κανένα ζῶο τους ἀπὸ ἀνάγκη. Μόνο με-
ρικές ἡλικιωμένες γυναῖκες νηστεύουν ὀλόκληρη τὴ Σαρακοστή,
οἱ ἄλλοι τὶς Τετάρτες, τὶς Παρασκευές καὶ τὴ Μεγάλη Ἑβδομάδα.

Τὴν Κυριακὴ τῶν Βαΐων καὶ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ ἐπιτρέπεται ἀπὸ
τὴν ἐκκλησία «ἢ κατάλυσις ἐλαίου, οἴνου καὶ ἰχθύων» κι ἔτσι τρῶ-
νε, ὅσοι μὲν μποροῦν, φρέσκες πέστροφες ἀπὸ τὸ Βοῖδομάτη, οἱ ἄλ-
λοι δέ, «μπακαλιάρο».

Οἱ περισσότεροι πηγαίνουν τὰ βράδια στοὺς χαιρετισμούς, ὅπου
μὲ κατάνυξη παρακολουθοῦν ὅσα διαβάζονται στὴν ἐκκλησία, ἀπὸ
τὴν ἀρχὴ ὡς τὸ τέλος.

Τῶν Βαΐων

Εὐτυχῶς πού, παρὰ τὴ μεγάλη ὄρμη τοῦ ρεύματος τῆς ἐποχῆς μας,
ἀκόμα διατηροῦνται ἀτόφιες μερικές ἀπὸ τὶς παλιές καλές συνή-
θειες.

Κάθε Σάββατο τ' Ἀη - Λαζάρ', εἶναι καθιερωμένο, ἓνας ἀπὸ
τοὺς τσοπαναρέους πού ἔχουν τὰ γίδια στὸ Βίκο, νὰ φέρνῃ στὴν
ἐκκλησία τὰ βάρια, δηλαδὴ τὶς δάφνες. Τὸ θεωρεῖ μάλιστα μεγάλη
του τιμὴ, γι' αὐτὸ καὶ εὐχαρίστως σκαρφαλώνει στὰ κατσάβραχα
τοῦ Βίκου, νὰ φθάσῃ τὰ θραπερὰ βλαστάρια ἀπ' τὶς βαιῆς καὶ
«ζαλκουμένους» κατόπιν νὰ τὰ φέρῃ στὴν ἐκκλησία.

Τῶν Βαΐων, πηγαίνουν ὅλοι στὴν ἐκκλησία γιὰ νὰ πάρουν «δια-
βασμένα» βάρια. Ἄν, μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκκλησίας, βροῦνε κανέναν
στὸ δρόμο, ὁ ὁποῖος νὰ μὴ κρατᾷ βάρια, τὸν χτυποῦν μὲ τὸ δικό
τους, λέγοντας: «ποῦ 'ν' τοῦ βάρια σ';»

Λένε ἀκόμα, ὅτι ὁποιοῦ τὰ βάρια τύχει νὰ ἔχουν σπόρους, θά 'χῃ
πολλὰ κατσίκια «τ' χρόν'».

Τὰ βάρια αὐτὰ τὰ βάζουν ἔπειτα στὸ εἰκόμισμά τους.

Ἡ Μεγάλη Πέμπτη

Ὅλες τὶς μέρες τῆς Μ. Ἑβδομάδος, τὶς θεωροῦνε μεγάλες γιορτές,
μὰ τούτῃ θεωρεῖται ἡ πιὸ μεγάλη.

Τὴ «Μιγάλ' Πέφτ'» βάφουν τ' αὐγὰ μὲ τὸ «μπακάμ». Ἐνα αὐγὸ ἀπ' αὐτὰ πού θὰ γεννήσουν οἱ κόττες τὴν ἴδια μέρα, τὸ «μιγαλουπιφτίσιου», ὅπως τὸ λένε, ἀφοῦ τὸ «μπακαμίσουν» (βάψουν), τὸ βάζουν στὸ εἰκόνημα.

Ἄν τὴ Μ.Π. γεννηθῆ κανένα ἀρνὶ ἢ κατσίκι τὸ κρατοῦν «γιά ἔχους», δηλαδὴ δὲν τὸ σφάζουν, τὸ θεωροῦν τυχερό.

Ἐπίσης φτιάχνουν τὰ «κόθρα» (εἶδος μπακλαβᾶ) ἢ ἄλλα γλυκὰ καὶ τὰ κουλούρια.

Τὸ βράδυ πηγαίνουν ὅλοι στὴν ἐκκλησία γιὰ ν' ἀκούσουν τὰ Δώδεκα Εὐαγγέλια.

Ἡ Μεγάλη Παρασκευὴ

Ἡ μέρα αὐτὴ εἶναι πένθιμη. Καὶ παραδόξως συμβαίνει καθε χρό-
νο νὰ εἶναι συννεφιά ἢ νὰ βρέχη ἢ νὰ κἀνη κρύο. Μὰ κι ὅλοι οἱ
ἄνθρωποι φαίνονται ὅτι ζοῦν αὐτὴ τὴν πένθιμη ἀτμόσφαιρα.

Ἀπὸ τὸ πρωὶ ὅλα τὰ παιδιὰ τοῦ Σχολείου τρέχουν ἔξω στοὺς κή-
πους καὶ τὰ χωράφια νὰ μαζέψουν λουλούδια γιὰ νὰ στολίσουν τὸν
Ἐπιτάφιο. Ἄν τὸ Πάσχα τυχαῖν νὰ ἔναι νωρίς, τοὺς εἶναι κάπως
δύσκολο νὰ βροῦνε λουλούδια. Εὐτυχῶς πού τὰ νήραντα καὶ οἱ πα-
σχαλομάνσες, πρῶτ' ἀπ' ὅλα ξεπροβάλλουν θαρραλέα, σὰν νὰ ξέ-
ρουν ὅτι προορίζονται νὰ προσφερθοῦν γιὰ τὸ στόλισμα τοῦ Ἐ-
πιταφίου.

Τὸ στόλισμα τὸ ἀναλαμβάνουν οἱ κοπέλλες.

Ἄλλα πάλι ἀπὸ τὰ παιδιὰ, χωρίζονται σὲ παρέες καὶ κάνουν
πρόβες γιὰ νὰ ψάλουν τὰ «Ἐγκώμια».

Τὸ βράδυ ἀπὸ νωρίς ἀρχίζει ἡ ἐκκλησία. Δὲν λείπει κανένας.
Ὅλοι κρατοῦν ἀπὸ μιὰ κόκκινη λαμπάδα σὲ ἔνδειξη πένθους. Μό-
λις ὁ παπὰς βγῆ ἀπὸ τὴν Ὠραία Πύλη καὶ ἀρχίσῃ νὰ ἔρχεται
πρὸς τὸν Ἐπιτάφιο ψέλνοντας τὸ «Ἡ Ζωὴ ἐν τάφῳ», τότε, ὅσοι
θέλουν νὰ ψάλουν, μαζεύονται γύρω - γύρω, χωρίζονται σὲ μικρὰ
γκροῦπ ἀπὸ μικροὺς καὶ μεγάλους καὶ κάθε ὀμάδα μὲ τὴ σειρὰ
ψέλνει κι ἀπὸ ἓνα στίχο. Κανένας δὲν ἐμποδίζεται νὰ πάῃ νὰ ψάλῃ,
οἱ πάντες εἶναι εὐπρόσδεκτοι.

Ὅταν τελειώσῃ καὶ τὸ «Αἱ γενεαὶ πᾶσαι», βγαίνουν ὅλοι ἔξω,

ὅπου γίνεται ἡ περιφορὰ τοῦ Ἐπιταφίου γύρω ἀπὸ τὴν ἐκκλησία. Σὲ δυὸ - τρία σημεία πὺν σταματᾷ ἡ πομπή, προσπαθοῦν νὰ περάσουν ὅλοι κάτω ἀπὸ τὸν Ἐπιτάφιο, τὸ ἔχουν σὲ καλό.

Ἡ Πασχαλιὰ

Τὸ Πάσχα ὅλοι φορᾶνε τὰ γιορτινά τους. Κι ὁ πιὸ φτωχὸς θὰ ἔχη πάρει κάτι καινούργιο, ἔστω κι ἓνα ζευγάρι κάλτσες.

Φρεσκοπλυμένοι, φρεσκοσιδερωμένοι, μὲ τὶς λαμπάδες τους — ἄσπρες τώρα —, πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία, μόλις χτυπήσῃ ἡ πρώτη καμπάνα.

Μετὰ ἀπὸ λίγη ὥρα, ὁ παπὰς βγαίνει στὴν Ὁραία Πύλη, φορώντας κι ἐκεῖνος τὰ πιὸ καινούργια, τὰ πιὸ φανταχτερὰ ἱερά, καὶ κρατώντας τὸ τρικέρι μὲ τὶς τρεῖς λαμπάδες ἀναμμένες, ψέλνει χαρμόσυνα τὸ «Δεῦτε λάβετε φῶς ἐκ τοῦ ἀνεσπέρου φωτός». Τότε ὅλοι σπεύδουν ν' ἀνάψουν τὶς λαμπάδες τους ἀπὸ τὸ τρικέρι.

Ἐπειτα βγαίνουν στὸ προαίλιο τῆς ἐκκλησίας, ὅπου γίνεται ἡ Ἀνάσταση. Μόλις ἀκούγεται τὸ «Χριστὸς Ἀνέστη», τὰ παιδιά μὲ τὶς ἀπρόοπτες ἐκπυρσοκροτήσεις ποὺ κάνουν τὰ βαρελότα, τὰ κτσιούφια, οἱ τάπες καὶ ἄλλα παρόμοια, πίσω στὸν Ἀη - Δῆμο, διακόπτουν τὴν κατάνυξη.

Ξαναγυρίζουν μέσα, ὅπου καὶ παρακολουθοῦν ὡς τὸ τέλος τῆ λειτουργίας. Ὄταν τελειώσῃ, ὅλοι ἀνταλλάσσουν χαρούμενες εὐχές.

Τὸ μεσημέρι, τὰ τραπέζια ὄλων εἶναι γεμάτα ἀπὸ λογιῶν - λογιῶν καλομαγειρεμένα φαγητά, παλιὸ ἀμπελίσιο κρασί, πλούσιο κέφι καὶ πολλὴ χαρὰ.

Πολλὲς φορὲς τὸ γλέντι γενικεύεται, καὶ ἀπὸ τὰ σπίτια μεταφέρεται στὸ μεσοχώρι.

Τὴν Πασχαλιὰ οἱ νοῦνες πηγαίνουν στὰ κουμπαρούδια τους ἀπὸ μιὰ κ'λοῦρα κι ἀπὸ ἓνα αὐγό, τὰ δὲ κουμπαρούδια ἀνταποδίδουν μὲ τὴν ἐπίσκεψη.

Τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς

Τῆς Παναγίας, ἔτσι λένε τὴ γιορτὴ αὐτὴ στὸ χωριό, τελειώνουν

ὅλες οἱ γιορτὲς καὶ λοιπὲς ἐκδηλώσεις τοῦ Πάσχα.

Κάτω στὸ Βοϊδομάτη, στὴν ὄχθη τοῦ ποταμοῦ καὶ πάνω σ' ἓνα βράχο, εἶναι χτισμένο τὸ Μοναστήρι τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, τῆς Παναγίας τῆς Σπηλιώτισσας.

Ἐκεῖ λοιπόν, τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινησίμου πού γιορτάζει ἡ ἐκκλησία, ὁ κόσμος ἀπ' ὅλα τὰ χωριὰ γύρω καὶ ἀπὸ τὸ Πάπιγγο, κατεβαίνει γιὰ νὰ προσκυνήσῃ τὴν Παναγία τὴν Σπηλιώτισσα. Ἀφοῦ τελειώσει ἡ θεία λειτουργία ἀρχίζει τὸ γλέντι μὲ δυὸ καὶ τρεῖς ζ'γιὲς βιολιά, μὲ τὰ καλομαγειρεμένα ζαγορίσια φαγητά, μὲ τὰ γλυκὰ κρασιά καὶ προπαντὸς μὲ τὸ ἄφθονο κέφι.

Δυστυχῶς, καθὼς λιγοστεύουν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰ χωριὰ μας, οἱ ἐκδηλώσεις αὐτὲς ὄχι μόνο χάνουν τὴ ζωντάνια τους, ἀλλὰ καὶ κοντεύουν νὰ ἐξαφανιστοῦν.

Τὰ κοντράτα

Στις 23 Ἀπριλίου, τ' Ἀη - Γιωργιοῦ, ἀνανεώνονται ὅλα τὰ συμφωνητικὰ (κοντράτα) πού εἶχαν γίνει τ' Ἀη - Δημητριοῦ, μεταξὺ τῶν κατοίκων τοῦ χωριοῦ καὶ τῶν τσοπαναρέων γιὰ ὅλα τὰ κοπάδια, τὰ «μπαρβάρια». Δηλαδή συμφωνοῦν, οἱ μὲν τσοπαναρέοι νὰ βόσκουν τὰ κοπάδια πού θὰ πάρουν, οἱ δὲ κάτοικοι νὰ τοὺς πληρώνουν ὅ,τι συμφωνοῦν, π.χ. μία ἢ μιάμιση ὀκά ψωμί καὶ 2 δραχμὲς (τόσο ἦταν προπολεμικά), «τοῦ κιφάλ'» (κατὰ κεφαλὴν).

Ἡ συμφωνία μὲ ψωμί γίνονταν ἓναν καιρό, ὅταν οἱ τσοπαναρέοι παρακαλοῦσαν· σήμερα πού οἱ ὄροι διαβιώσεως ἔχουν κατὰ πολὺ βελτιωθῆ καὶ ὅλοι προτιμοῦν ἀνετώτερη ζωὴ στὶς πόλεις, τοὺς θερμοπαρακαλοῦν οἱ κάτοικοι καὶ δὲν τοὺς βρίσκουν.

ΜΑΪΟΣ

Ὅσο ἡ μέρα μεγαλώνει, τόσο καὶ οἱ δουλειὲς «αὐγατένουν». Σκαλίζουν τ' ἀμπέλια καὶ τοὺς κήπους καὶ βοτανίζουν ὅλα τὰ χωράφια. Ὁ βότανος εἶναι ἡ πιὸ κουραστικὴ δουλειά. Ξέρεις τί πάει νὰ πῆ, νὰ κάθεσαι ὅλη τὴ μέρα σκυμμένος, διπλωμένος πὲς, καὶ μὲ μεγάλη προσοχὴ νὰ βγάξης ἓνα - ἓνα τ' ἀγριοχόρταρα μὴ τυχὸν μαζὶ τους ξερριζωθῆ καὶ καμιὰ ρίζα ἀπὸ στάρι;

Ἐπίσης τὰ ζῶα ἔχουν τὶς δικές τους φασαρίες. Νὰ τ' ἀρμέξουν πρωτὶ καὶ βράδυ, νὰ μαζέψουν τὸ γάλα, νὰ τὸ «ντουμπολίσουν» γιὰ νὰ βγάλουν τὸ βούτυρο καὶ κατόπιν νὰ βράσουν τὸ ξυνόγαλα γιὰ νὰ γίνη ἡ γκίζα.

Ναὶ μὲν παύουν νὰ ταΐζουν τὰ μεγάλα ζῶα, ἀλλὰ ἔχουν τὰ μικρά, τοὺς κουβαλοῦν κλαδὶ χλωρό. Καλὰ εἶναι, ὅσοι μποροῦν, νὰ τὰ βοσκοῦν μόνοι τους, ἀλλὰ τέτοια εὐχέρεια προσωπικοῦ δὲν ὑπάρχει. «Κατσ'κά», τσοπάνο δηλαδή πὺ θὰ τὰ βοσκήση, παίρνουν μετὰ τοῦ Ἁγίου Κωνσταντίνου, ἀλλὰ καὶ στὸν «κατσ'κά» νὰ τὰ «ἀπουλύκν», πάλι θὰ κρατήσουν λίγα μέσα γιὰ μανάρια, νὰ τὰ σφάξουν, ὅταν θὰ ἔχουν καμιὰ γιορτὴ ἢ σὲ πανηγύρι ἢ τὸ Πάσχα ἢ τὰ Χριστούγεννα.

Ἔστερα «κουλουκουρίζ'ν» τὰ γίδια καὶ τὰ πρόβατα, δηλαδή κουρεύουν γύρω - γύρω τὴν κοιλιά τους καὶ τὰ πόδια. Τὸ κανονικὸ κούρεμα θὰ γίνη κατὰ τὰ τέλη Ἰουνίου, τότε πὺ ἀρχίζουν οἱ μεγάλες ζέστες. Προσέχουν ὅμως σχολαστικὰ νὰ μὴν πιάσουν ψαλίδι τὶς Κυριακὲς καὶ τ' Ἁγ - Μνὸς (τοῦ Ἁγίου Μηνᾶ).

Ἡ Πρωτομαγιά

Τὴν πρωτομαγιά τὰ παιδιά τοῦ σχολείου πηγαίνουν ὅλα ἐκδρομὴ κάπου γύρω ἀπὸ τὸ χωριό, ὅπου παίζουν, τρέχουν γελοῦν καὶ τραγουδοῦν τραγουδιὰ τοῦ Μάη, ὅπως εἶναι: «Ὁ Μάιος μᾶς ἔφθασε, ἔμπρὸς βῆμα ταχύ, νὰ τὸν προῦπαντήσουμε, παιδιά, στὴν ἔξοχή» καὶ ἄλλα.

Οἱ κοπέλλες μαζεῦουν χεριὲς τ' ἀγριολούλουδα, πλέκουν στεφάνια, στολίζουν τὰ μαλλιά τους καὶ ἐπιστρέφοντας στολίζουν καὶ τὶς ἐξώπορτες τῶν σπιτιῶν τους.

Τ' ἀγόρια, σὰν πὺ ζωηρὰ πὺ εἶναι, σηκώνονται νύχτα καὶ πηγαίνουν σὲ συγγενικά τους σπίτια καὶ στοῦ δασκάλου ἀκόμα — τὸ ἐπιτρέπει, βλέπετε, ἡ μέρα νὰ χαλαρωθῇ ἡ πειθαρχία —, καὶ δένουν γερὰ μὲ σύρμα τὴν ἐξώπορτα, ὥστε τὸ πρωτὶ πὺ θὰ πάη ὁ νοικοκύρης νὰ τὴν ἀνοίξη, νὰ δυσκολευτῇ πολὺ. Αὐτὸ γιὰ τὰ παιδιά σημαίνει ἐπιτυχία.

Τὰ κονάκια

Τὸ Μάϊο, πρὶν ἢ μετὰ τοῦ Ἀγίου Κωνσταντίνου, ἐπιστρέφουν οἱ Βλάχοι ἀπὸ τὰ χειμαδιά. Σὰν τὰ ἀποδημητικὰ πουλιὰ κι αὐτοί, πηγαίνουν νὰ ξεκαλοκαιριάσουν τὰ πρόβατά τους στὸ βουνό.

Πρῶτα περνοῦνε τὰ κοπάδια καὶ μετὰ τὰ κονάκια.

Καραβάνια ὁλόκληρα. Φορτωμένα στὰ μουλάρια τους ὅλα τὰ «σιέα». Τέγγια μὲ ροῦχα, καζάνια, λυμένοι ἀργαλειοί, παιδιὰ στὰ μεσοσάμαρα, κότες στὰ καπούλια, σκυλιὰ κανταριασμένα!

Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο ἔμεναν κι οἱ οἰκογένειες στὸ βουνό. Ἐκεῖ ἔστηναν τὰ τσιαντούρια τους μὲ φτέρες καὶ σάλμα. Μετὰ ἄρχισαν νὰ τὰ στήνουν γύρω ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τὰ τελευταῖα χρόνια ἐγκαταστάθηκαν μέσα στὸ χωριό. Ἄλλοι ἀγόρασαν σπίτια κι ἄλλοι νοικιάζουν. Πολλοὶ ἀγόρασαν καὶ κτήματα. Ἔτσι βλέπουμε σήμερα μιὰ βλάχα ν' ἀσχολῆται, ὄχι πλέον μὲ τὸν ἀργαλειὸ καὶ τὸ γνέσιμο, ἀλλὰ μὲ τὸ τσάπισμα καὶ τὸ πότισμα τῶν κήπων.

Τὸ πέρασμα λοιπὸν τῶν κονακιῶν, τὸν καιρὸ πού τὸ χωριὸ ἦταν τελείως ἀπομονωμένο, εἶχε μεγάλο ἐνδιαφέρον, γιὰ τὰ παιδιὰ περισσότερο. Θυμᾶμαι ὅταν περνούσαν, ἀφήναμε στὴ μέση τὸ μάθημα καὶ τρέχαμε ὅλοι στὸν Ἀη - Βλάσ', γύρω ἀπὸ τὸ καμπαναριὸ νὰ ἰδοῦμε «π' πηροῦν τὰ κονάκια»!

Β. ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ

ΙΟΥΝΙΟΣ

Ὅσο πᾶμε πρὸς τὸ καλοκαίρι, τόσο κι οἱ δουλειὲς γίνονται πιὸ πολλές. Τὰ ζῶα μὲ τὶς φροντίδες τους εἶναι πάλι στὴν πρώτη γραμμὴ. Ἡ διαδικασία γιὰ νὰ γίνῃ τὸ γάλα βούτυρο ἢ τυρὶ συνεχίζεται ἐντατικώτερα.

Κουρεύουν τὰ πρόβατα, γιὰτὶ ὡς τὶς 15 τοῦ μηνὸς αὐτοῦ «θὰ βγοῦν στὸ βουνό», δηλαδή, ἀπὸ τώρα μέχρι καὶ τὸ Νοέμβριο, θὰ μένουν συνεχῶς ἔξω μέρα καὶ νύχτα¹. Ἔτσι ἐλαφρώνονται κάπως ἀπὸ τὰ ζῶα, ἀλλὰ προσθέτονται καινούργιες.

1. Ἔχουν δὲ καὶ τὴν ἐξῆς συνήθεια: ὁ τσοπάνος πού τὰ παίρνει ἀναλαμβάνει νὰ δίνῃ στοὺς νοικοκυραίους γάλα, 10 ὀκάδες γιὰ τὴν κάθε «γα-

Βλαστολογούν, τιαφίζουν και ραντίζουν τ' ἀμπέλια. Κι ἅμα οἱ ζέστες δυναμώσουν, ἀρχίζουν τὸ πότισμα τῶν κήπων.

Ἐκεῖ ὁμως ποὺ ἀναπτύσσουν τὴ μεγαλύτερη δραστηριότητα, εἶναι τὸ μάζεμα τῶν χορταριῶν. Πρέπει νὰ βιαστοῦν, δὲν χωράει καμιὰ ἀναβολή, γιατί ἂν ὁ ἥλιος τὰ ξεράνη, δὲν μαζεύονται.

Μεγάλη κούραση τὸ μάζεμά τους: χεριὰ τὴ χεριὰ μὲ τὸ δρεπάνι πρέπει νὰ φτιάξης φόρτωμα. Τὴν κόσσα, μόνο κατὰ τὰ τελευταῖα χρόνια ἔμαθαν νὰ τὴ χειρίζονται. Ἄλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτό, μήπως ἔχουν τὰ λιβάδια γιὰ νὰ κόβουν τὰ τριφύλλια δυὸ καὶ τρεῖς φορές; Τὰ μαζεύουν ἀπὸ τὰ χέρσα, τοὺς ὄχτους κι ὅπου ἄλλοῦ φυτρώνει λίγο χορτάρι. Ὅσα πιὸ πολλὰ μπορέσουν καὶ κουβαλήσουν, τόσο τὸ καλύτερο. Τὴ μιὰ μέρα τὰ κόβουν καὶ τὴν ἄλλη τὰ κάνουν δεμάτια καὶ τὰ μεταφέρουν στὶς καλύβες τους.

Ἡ Παπαρούνα¹

Πολλὲς φορές τὸν Μάιο μὲ Ἰούνιο, κάνει μεγάλη ξηρασία καὶ τὰ σπαρτὰ κινδυνεύουν νὰ καταστραφοῦν. Τότε οἱ ἄνθρωποι, βλέποντας τὸ κακὸ νὰ πλησιάζη καὶ μὴ μπορῶντας νὰ κάνουν ἀπὸ μόνοι τους τίποτα γιὰ νὰ τὸ σταματήσουν, καταφεύγουν στὴ Θεία Πρόνοια.

Φυσικὰ τὸν λόγο ἔχουν καὶ πάλι τὰ παιδιά. Μαζεύονται ὅλα, διαλέγουν ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ μεγάλα, νὰ εἶναι πρωτότοκο καὶ νὰ ζοῦν οἱ γονεῖς του. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ κάνουν Παπαρούνα, δηλαδή τὸ ντύνουν «ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν» μὲ κληματσίδες, πρασινάδες καὶ

λάρα» προβατίνα καὶ 20 γιὰ τὰ κριάρια. Κι ὁ καθένας μὲ τὴ σειρά — τὴ μιὰ χρονιά ἀρχίζουν ἀπὸ τὸν ἓνα καὶ τὴν ἄλλη ἀπὸ τὸν ἄλλον — πηγαίνει στὴ στρούγκα καὶ τὸ παραλαμβάνει ὡς τυρὶ, τὸ μεταφέρει στὸ σπίτι του, τὸ κόβει σὲ πλάκες (φέτες) καὶ τὸ τοποθετεῖ σὲ «μπούτινες», τὶς ὁποῖες οἱ φημισμένοι «βαϊνάδες» ἀπὸ τὴ Σωπικὴ ἔφτιαχναν μὲ μοσκομυρωδάτο ρόμπολο, γιὰ ν' ἀποκτᾶν τὸ τυρὶ ἀπὸ τὸ ξύλο τοῦ βαγενιοῦ ἐξαιρετικὴ γεύση.

1. Γιὰ τὸ πανάρχαιο αὐτὸ ἔθιμο βλ. Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμ. ΙΘ', σελ. 748. Ἐπίσης Λαμπρίδου, Ζαγοριακά, 1870, σελ. 173. Nilsson, Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Θρησκεία, μετ. Ι. Θ. Κακριδῆ, Ἀθῆναι 1966, σελ. 34, 35.

λουλούδια. Όπως είναι, τὸ περιφέρουν σ' ὀλόκληρο τὸ χωριὸ ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι, τραγουδώντας τοὺς παρακάτω στίχους:

*Παπαρούνα περπατεῖ, τὸ Θεὸ παρακαλεῖ,
γιὰ νὰ βρέξει μιὰ βροχή, μιὰ βροχή καλή, καλή.
Θέ μου βρέξε μιὰ βροχή, μιὰ βροχή καλή, καλή,
γιὰ νὰ γιέν τὰ σιάρια κὶ τὰ καλαμπόκια
κὶ τ' Ἐιοῦ τὰ παρασπόρια!*

Μόλις οἱ γυναῖκες τ' ἀκοῦνε βγαίνουν ἔξω, χύνουν στὴν Παπαρούνα ἄφθονο νερὸ μὲ τὸ σιουῦκλο, ἐνῶ στοὺς συνοδεύοντας δίνουν ἀρκετὰ καλούδια καὶ λεφτά.

Οἱ παλιοὶ ἰσχυρίζονταν ὅτι, ὅταν γίνονταν Παπαρούνα, ἀμέσως τὴν ἄλλη μέρα ἔβρεχε!

ΙΟΥΛΙΟΣ

Παρ' ὅτι εἶναι «ψήλωμα», ὁ ἥλιος καίει πολύ. Ὅλοι ἀγωνίζονται νὰ προστατεύσουν ἀπὸ τὴν κάψα τοὺς μικροὺς τοὺς κήπους. Τοὺς ποτίζουν «τριτόημερα». Τρέχουν μικροὶ καὶ μεγάλοι γιὰ νὰ προλάβουν. Ἐνας πάει νύχτα «στὰ Π'γάδια νὰ πιάκ' σειρά», γιὰ τὸ νερὸ εἶναι λίγο καὶ δὲν τὸ βρίσκεις εὐκολὰ ἐλεύθερο νὰ τὸ πάρης καὶ νὰ ποτίσης. Ἄλλος στὸ Λάκκο ξημερώνει κὶ ἄλλος πάλι πηγαίνει στὸν Αὐραγόνιο, στὸ Ρογκοβό, στὴ Σιαντραγκόν', στὶς Βλίστιριες, στὴ Μπαρμπουνίτσα κ.ἄ.

Γοῦστο ἔχει, πὺν πρὶν νὰ βάλουν τὸ νερὸ στὸν κῆπο τους, φωνάζουν καναδυὸ φορές, «ποιὸς τό 'χ' τοῦ νιρόόό!» Κὶ ἂν δὲν πάρουν ἀπάντηση, τὸ γυρίζουν. Κάποτε παρεξηγοῦνται, γιὰ τὸ ἐκεῖνος πὺν ποτίζει, εἴτε γιὰ τὸ εἶναι γέρος, εἴτε ἀπὸ τὸ θόρυβο τοῦ νεροῦ, δὲν ἀκούει τὸν ἄλλον πὺν φωνάζει. Καὶ μόνον ὅταν βλέπη τὸ νερὸ πὺν σώνεται, καταλαβαίνει ὅτι κάποιος τοῦ τὸ ἔκοψε καὶ τρέχει νὰ τὸ ξαναπάρη.

Μέσα σ' αὐτὴ τὴ μεγάλη φούρια μὲ τὸν πότο, τὰ ζῶα μὲ τὶς καθημερινές τους φροντίδες, τὸ σπίτι μὲ τὴν καθαριότητα, τὴ μαγειρική, τὰ παιδιά, ἀρχίζει κὶ ὁ θέρος. Μιὰ δουλειὰ πολὺ κουραστική. Δὲν εἶναι μικρὸ πράγμα, σκυμμένος ὤρες ὀλόκληρες καὶ μέ-

σα στην ανυπόφορη ζέστη, να θερίζεις με τὸ δρεπάνι μιὰ - μιὰ τις χεριές, να τις κάνης δεμάτια, να τις φορτώνης στὸ ζῶο καὶ να τις μεταφέρης μετὰ στην καλύβα. Γίνεται δὲ ἀκόμα πιὸ πολὺ κουραστικό, ὅταν τὸ χωράφι βρίσκεται πολὺ μακριά, ὅπως ἦταν τὰ Λ'βαδάκια, ὁ 'Αρτσιόρ'ς κ.ἄ.

ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ

Ὅπως καὶ τὸν 'Ιούλιο, ἔτσι καὶ τὸ μήνα αὐτὸν οἱ δουλειές εἶναι σχεδὸν οἱ ἴδιες. Τὸ πότισμα τῶν κήπων συνεχίζεται με ἐντατικώτερο ρυθμὸ. Ἰδιαίτερα προσέχουν τὰ ὄψιμα φασόλια, τις ντομάτες, τις ἀγγουριές κτλ.

Ἡ μόνη ἐπὶ πλέον ἀπασχόληση εἶναι τὸ ἀλώνισμα.

Τὸ ἀλώνισμα

Σπάνιες εἶναι οἱ χρονιές πὺ θερίζουν καὶ τὸν Αὐγούστο, ὅπως συμβαίνει, ὅταν ἡ ἀνοιξη εἶναι βροχερή καὶ τὰ σπαρτά, κυρίως ἐκεῖνα πὺ εἶναι σπαρμένα σὲ ψηλότερα μέρη, ἀργοῦν να γίνουν (ὠριμάσουν).

Ὅλοι ἔχουν γεμίσει τις καλύβες τους καὶ ἄλλους παρόμοιους χώρους με στάρια, κριθάρια, βρούζα, φακές, ρόβι καὶ ρεβίθια. Καθαρίζουν με ἐπιμέλεια τ' ἀλώνια, βγάζοντας ὅλα τ' ἀγριοχόρταρα, ρίχνουν νερὸ για να πλυθοῦν καλὰ οἱ πλάκες, ἀλλὰ καὶ για να κολλήσουν εὐκόλως οἱ «βολτιές», με τις ὁποῖες ἀλείφουν τὰ ἐνδιάμεσα (ραφές) τῶν πλακῶν καὶ τὰ τυχόν ἄλλα κενὰ καὶ ἀνώμαλα μέρη τοῦ ἀλωνιοῦ. Τ' ἀφήνουν μιὰ μέρα για να ξεραθοῦν οἱ βολτιές κα ἔτσι τὴν ἄλλη μέρα τὸ ἀλώνι εἶναι ἔτοιμο.

Πολὺ πρωῖ, μόλις χαράξει, βγάζουν ἀπ' τὴν καλύβα, ἡ ὁποία πάντοτε θὰ πρέπη να εἶναι συνεχόμενη με τὸ ἀλώνι, τὰ δεμάτια, τὸ στάρι, ἀπ' αὐτὸ ἀρχίζουν πρώτα. 150 - 200 δεμάτια, ἀνάλογα με τὸ χῶρο τοῦ ἀλωνιοῦ καὶ τὴν ἀντοχὴ τοῦ ζῶου πὺ θὰ τ' ἀλωνίση. Τὰ λύνουν καὶ τ' ἀπλώνουν ὅλα γύρω - γύρω σ' ὅλο τ' ἀλώνι κι ὕστερα βάζουν μέσα τὸ ζῶο, μουλάρη ἢ ἄλογο, καλὰ πεταλωμένο. Ἄν μὲν ἔχουν δικό τους τέτοιο ζῶο, τὰ καταφέρνουν μόνοι τους, διαφορετικὰ πληρώνουν ἄλλους πὺ δὲν ἔχουν πολλὰ δικά τους, ὡς

ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμως, καλοῦνε τοὺς Βλάχους, οἱ ὅποιοι ποτὲ δὲν εἶχαν σχέση μετὰ τὰ σπαρτά.

Δένουν τὸ ζῶο ἀπὸ τὸ στύλο πού ὑπάρχει στὴ μέση τοῦ ἄλωνιου μὲ μιὰ τριχιά μακριὰ ὅσο καὶ ἡ ἀκτίνα τοῦ ἄλωνιου. Καὶ τὸ πανηγύρι ἀρχίζει. «Μπρός, αἴντε Ντουρή, Ὁόότς!», ἐνῶ ἡ βέργα ἀπὸ ἰτιά σφυρίζει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι του. Κουραστικὴ πάρα πολὺ καὶ ἡ ἐργασία αὐτή. Τὸ πρωῒ, πρὶν νὰ βγῆ ὁ ἥλιος, εἶναι κάπως καλά, μὰ σὰν βγῆ καὶ πλησιάζει τὸ μεσημέρι, γίνεται σωστὸ μαρτύριο. Δὲν εἶναι καὶ μικρὸ πράγμα, νὰ στέκεσαι ὥρες δλόκληρες στὴ μέση τοῦ ἄλωνιου καὶ μὲ τὸ ἄνα χέρι νὰ κρατᾶς τὴν τριχιά γιὰ νὰ ὀδηγῆς τὸ ζῶο νὰ μὴ κουλουριάζεται ἢ ὅταν θὰ μαζεῖται ἡ τριχιά νὰ τὸ ἀλλάξης γιὰ νὰ κάνη πλέον ἀντίθετες βόλτες, καὶ μὲ τ' ἄλλο νὰ κρατᾶς τὴ μακριὰ βίτσα, δίνοντας συγχρόνως δυνατὰ παραγγέλματα. Καὶ τὸ καημένο τὸ ζῶο, χωρὶς ἀντίρρηση τίς περισσότερες φορές, συνεχίζει τίς ἀτέλειωτες αὐτὲς γύρες.

Τ' ἄλώνισμα ὁμως χρειάζεται καὶ 4-5 ἀνθρώπους νὰ βοηθᾶνε, μαζεύοντας, ὅταν ἀπλώνη ἡ καλάμι, μὲ τὰ θκράνια, πρὸς τὸ κέντρο τοῦ ἄλωνιου. Συνήθως ἀλληλοβοηθοῦνται, σπάνια πληρῶνουν γι' αὐτὴ τὴ δουλειὰ «ἐργάτσες».

Χρειάζεται συντονισμὸς καὶ ταχύτητα. Ὅλοι πρέπει νὰ ἐργάζονται ἐντατικά, νὰ μὴν κάθωνται οὔτε λεπτό.

Ἐκεῖνοι πού στ' ἀλήθεια δὲν νοιάζονται καθόλου, εἶναι τὰ παιδιά. Δὲν λένε νὰ ξεκολλήσουν ἀπὸ κεῖ. Πότε ἀνεβαίνουν ἐπάνω στὴν καλύβα, πότε στὰ ψηλότερα γύρω ἀπ' τὸ ἄλώνι πεζούλια γιὰ νὰ κάνουν ἀπὸ κεῖ «βοῦτες» ἐπάνω στὸ ἄχυρο. Μαλλιὰ καὶ ροῦχα γεμίζουν ἀπὸ ἄγανα. Τὴν ἴδια τακτικὴ συνεχίζουν καὶ μετὰ, ὅταν οἱ μεγάλοι ρίχνουν τὸ ἄχυρο μέσα στὶς καλύβες μὲ περισσότερη ἄνεση, γιὰτὶ οἱ μεγάλοι εἶναι πιασμένοι μὲ τίς δουλειές. Φτιάχνουν φωλιές, σκεπάζονται μὲ τὸ ἄχυρο ἢ κρύβονται μέσα σ' αὐτό. Τὸ ἔκαναν ἄνω κάτω, ὥσπου στὸ τέλος κάποιος θὰ τίς ἀρπάξῃ γιὰ νὰ σταματήσουν.

Ὅταν βλέπουν ὅτι τὸ σ'πρὶ (σπειρί, ὁ καρπός), ἔπεσε κι ἡ καλάμι ἔχει σπάσει, δηλαδὴ ἔγινε ἄχυρο — σὲ τοῦτο βέβαια βοηθάει πολὺ κι ὁ αὐγουστιάτικος ἥλιος — σταματοῦν. Ξεπεζέβουν τὸ

ζῶο κι ἀμέσως ἀρχίζουν, πάλι μὲ τὰ θκράνια, νὰ μαζεύουν ἀπὸ πάνω τὸ χοντρὸ ἄχυρο καὶ συμπρώχνοντας νὰ τὸ βάζουν μέσα στὴν καλύβα ἀπὸ τὴν εἰδικὴ γι' αὐτὴ τὴν περίπτωση πορτούλα. Ὑστερα μὲ τὶς χορταρένιες σκοῦπες μαζεύουν τὸν καρπὸ μαζὶ μὲ τὸ ψιλὸ ἄχυρο, τὴ χνούμη ὅπως τὴ λένε, γύρω ἀπὸ τὸ στύλο τοῦ ἄλωνιου. Ἄν «τραβάη», δηλ. ἂν φυσᾷ ἀέρας, τὸ λιχνίζουν ἐκεῖ στὸ ἄλωνι ποὺ τοὺς εἶναι μάλιστα καὶ μεγάλη εὐκολία, ἀλλιῶς τὸ βάζουν στὰ σακκιά καὶ τὸ μεταφέρουν συνήθως κάτω ἀπὸ κανένα 'κλησιαστ'κὸ δέντρο. Ἐκεῖ ἀπλώνουν τὶς τέντες καὶ πάνω σ' αὐτὲς ρίχνουν τὸ στάρι καὶ τ' ἄλλα δημητριακὰ ἢ ὄσπρια καὶ τὰ λιχνίζουν.

Ὁ χρυσομένος καρπὸς ἀστράφτει στὸν ἥλιο, καθὼς τὸν πετοῦν ψηλὰ μὲ τὰ «θκούλια» ὕστερα πέφτει καθαρὸς κάτω, ἀφήνοντας μόνο τὴ χνούμη, σὰν νιφάδες χιονιοῦ, στὴ διάθεση τοῦ ἀέρα νὰ τὴν σκορπίσῃ ὅπου θέλει.

Ὅταν τελειώνουν, κουβαλοῦν μὲ χαρὰ τὰ γεμάτα καρπὸ σακκιά στὸ σπίτι τους, γιὰ νὰ τὰ ρίξουν στ' ἀμπάρια τους, ἀφοῦ πρώτα τὰ ζυγίσουν γιὰ νὰ ἰδοῦν «πόσο ἔκαναν φέτος», συγκρίνοντας τὴ φετινὴ σοδειὰ μὲ τὴν περσινὴ καὶ τὴν προπερσινὴ. Ἄν τὰ καταφέρουν καὶ βγάλουν τὸ γέννημα τῆς χρονιάς, ἡ οἰκογένειά τους θὰ ἔχη ἔξασφαλίσει τὸ ψωμί.

Γεμίζουν τ' ἀμπάρια τους καὶ μερικοὶ μάλιστα ἀνυπόμονοι τρέχουν ἀμέσως στὸ μύλο ν' ἀλέσουν ἓνα φόρτωμα ἀπὸ τὸ καινούργιο στάρι, γιὰ νὰ εὐχαριστηθοῦνε τὸ ψωμί του πιὸ πολὺ.

Τὸ ἴδιον γίνεται καὶ μὲ τὰ ἄλλα γεννήματα. Μόνον ὅταν ἔχουν μικρὴ ποσότητα ἀπὸ φακὴ, ρεβίθια ἢ ρόβη, τότε τὰ «τσολίζουν», δηλαδή μιὰ - μιὰ χερσιὰ τὴ χτυποῦν μ' ἓναν κόπανο ἢ ἀκόμα καὶ μ' ἓνα ὅποιοδήποτε ξύλο, φτάνει νὰ 'ναι φαρδὺ στὴ μιὰ ἄκρη. Ἐπειτα τὰ λιχνίζουν ὅπως καὶ τὰ ἄλλα.

Τὰ λεφτόκαρα

Πάνω ἀπὸ τὸ Μικρὸ Πάπιγγο καὶ σὲ ἀρκετὰ μεγάλη ἔκταση φυτρώνουν οἱ λεφτοκαριές (φουντουκιές καὶ ἀγριοφουντουκιές). Πυκνοὶ θάμνοι, οἱ ὁποῖοι στὴν ἀρχὴ φύτρωναν μόνοι τους στοὺς ὄχτους καὶ σ' ἄλλα ἀκαλλιέργητα μέρη ἀλλὰ κατόπιν, ὅταν δλα τὰ

χωράφια ἔμειναν χέρσα, γέμισαν κι αὐτὰ ἀπὸ λεφτοκαριές, ἀπὸ τὴν Ἀντάλκη ὡς τὶς Πογδορές.

Εἶναι, ὅπως λέει ἡ ἐπιστήμη, «ἡ ἀγριολεπτοκαρέα ἢ ἡ λεπτοκαρουὰ ἢ βυζαντινὴ», τῆς ὁποίας ὁ καρπὸς εἶναι μὲν πολὺ μικρὸς, ἀλλὰ εἶναι πάρα πολὺ νόστιμος.

Τὰ λεφτόκαρα ὠριμάζουν περὶ τὰ τέλη τοῦ Αὐγούστου. Τότε ὄλοι οἱ νέοι, «κουπέλις κι πιδιά», ξεκινᾶνε πρὶν φέξη, μ' ἐκεῖνο τ' αὐγουστιάτικο φεγγάρι πὺ καὶ τὴ νύχτα τὴν κἀνη μέρα, νὰ πᾶνε γιὰ λεφτόκαρα.

Ἔοσα μπορέσουν καὶ μαζέψουν τὸ πρωτὶ· γιὰτὶ ὅταν θὰ βγῆ ὁ ἥλιος, τοὺς θαμπώνει καὶ δὲν τὰ βλέπουν, ἐπειδὴ τὸ ἐξωτερικὸ τους «τσιέφλιο» ἔχει τὸ ἴδιο χρῶμα μὲ τὰ πράσινα φύλλα τῆς λεφτοκαριᾶς. Μαζὶ τους παίρνουν τὸ σακκούλι, μέσα στὸ ὁποῖο βάζουν ψωμί, τυρί, ντομάτες καὶ τὸ παγούρι μὲ νερό.

Μὲ πόση χαρὰ τὰ μαζεύουν, δὲν λέγεται! Ἔοσα θὰ μαζέψουν τὰ θεωροῦνε δικὰ τους. Κανένας ἀπὸ τοὺς δικούς τους στὸ σπίτι δὲν θὰ τὰ πειράξη, νόμος ἀγραφος, ὁ ὁποῖος τηρεῖται ἀπὸ μικροὺς καὶ μεγάλους. Θέλουν νὰ τὰ ἔχουν γιὰ τὸ χειμῶνα, νὰ τὰ τρῶνε ὅποτε ἐκεῖνοι θέλουν καὶ ὅσα θέλουν, ὅστε νὰ μὴ βρίσκωνται στὴν ἀνάγκη νὰ τὰ ζητιανεύουν ἀπὸ τοὺς μεγάλους, οὔτε καὶ νὰ κάνουν προσπάθειες νὰ χρησιμοποιήσουν ἀντικλείδια γιὰ ν' ἀνοίγουν τὰ σεντούκια τῶν γιαγιάδων ἢ τὰ ντουλάπια ἢ τὰ συρτάρια.

Συναγωνίζονται ποιὸς θὰ μαζέψη τὰ περισσότερα. Ἔο μέσος ὄρος εἶναι γύρω στὴ μιάμιση ὄκα. Ταχύτερος θεωρεῖται ὁποῖος περάσει τις δύο. Ἔχουν μεγάλη δυσκολία στὸ μάζεμα, εἶναι μικρὰ καὶ δὲν «αὐγαταίνουν».

Ἔο ἥλιος στὴν περιοχὴ αὐτὴ ἀργεῖ νὰ βγῆ κι ἔτσι μποροῦν νὰ κάτσουν καὶ νὰ μαζεύουν ὡς τὶς 12 ἢ ὄρα.

Τὰ φέρνουν στὰ σπίτια τους, τ' ἀπλώνουν στὰ ταψιὰ καὶ τ' ἀφήνουν στὸν ἥλιο νὰ λιαστοῦν.

Ἔολη τὴν ὄρα ὁ νοῦς τους εἶναι ἐκεῖ, κάθε λίγο καὶ λιγάκι πηγαίνουν καὶ τὰ βλέπουν ἂν λιάστηκαν ἢ μὴ τυχὸν τὰ πῆρε μυρωδιὰ καμιὰ οἰκογένεια ποντικιῶν. Πολλές φορές δοκιμάζοντας ἂν «λιάσκαν», τὰ βρίσκει τὸ τέλος πρὶν τὴν ὄρα τους!

Πηγαίνουν κι άλλες μέρες, πέντε, έξι, δέκα, ώσπου σώνονται. Τί ευτυχισμένες μέρες!

Τὰ μιρομήνια

Πολλές φορές ο καιρός φέρνει τέτοια αναποδιά, πού φθάνει κανένας σέ σημεῖο ἀπελπισίας. Ξέρεις τί πάει νά πῆ, νά παιδεύεσαι ένα ολόκληρο χρόνο και νά ῥχεται ξαφνικά π.χ. μιὰ παρατεταμένη ξηρασία ἢ πολλές δυνατές βροχές και νά γίνονται ὅλα συμπαράλια; Και σέ μιὰ ἐποχή μάλιστα, πού δέν ὑπῆρχαν ἀσφαλίσεις, οὔτε ταμεῖα ἀνεργίας, οὔτε ἄλλα βοηθήματα, παρὰ μόνον οἱ πλάτες κι ὁ καιρός, ἄν. . . ἤθελε!

Γι' αὐτὸ και προσπαθοῦσαν, φυσικά ὅσο ἦταν δυνατό, νά προβλέπουν τὸν καιρὸ. Βέβαια, ἀπὸ τῆ μιὰ μέρα στήν ἄλλη μποροῦσαν κάπως, ἄλλα ἀπὸ τὸ φθινόπωρο πού ἔσπερναν τὸ χωράφι, ἦταν ἀδύνατο νά προβλέψουν τί καιρὸ θὰ ἔκανε τὴν ἀνοιξη.

Παρ' ὅλα ὁμως αὐτά, εἶχαν και τὰ προγνωστικά ὅλου τοῦ χρόνου. Ἐκτὸς ἀπὸ τίς ἄλλες παρατηρήσεις - προβλέψεις πού ἔκαναν στή φύση γύρω, παρακολουθοῦσαν και τὰ «μιρομήνια». Δηλαδή ἀρχίζαν και λογάριαζαν πῶς: ὅ,τι καιρὸ θὰ κάνη τὴν 1η Αὐγούστου, θὰ κάνη και τὸ Γενάρη πού ἔρχονταν, ὅ,τι καιρὸ θὰ κάνη τὴν 2α Αὐγούστου, θὰ κάνη και τὸ Φλεβάρη κ.ο.κ. Βέβαια ἡ συσχέτιση αὐτὴ δέν εἶναι ἀπόλυτη, ἄλλα ἐν πάσῃ περιπτώσει, ἕνας ἀέρας, μιὰ σύννεφιά, μιὰ βροχὴ τὸν Αὐγουστο ἀντιστοιχεῖ μὲ μιὰ μεγάλη κακοκαιρία τὸν χειμῶνα.

Γ. ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ

Ὁ καιρὸς ἀλλάζει. Οἱ μέρες μικραίνουν. Οἱ ἀνυπόφορες ζέστες πέρασαν. Τὰ σύννεφα, μέρα μὲ τῆ μέρα, μαζεύονται πιὸ πολλά και γιὰ περισσότερες ὥρες κρύβουν τὸν ἥλιο.

Μιὰ αἰσθητὴ μεταβολὴ στή φύση ἔξω και στήν ψυχὴ μέσα. Κυριαρχεῖ ἡ αἰσιοδοξία και ἡ ἀσφάλεια. Ἐνῶ ὡς τώρα οἱ ἄνθρωποι δούλευαν και ξόδευαν χωρὶς ἀνταμοιβή, ἀπὸ τὸν μῆνα αὐτὸν ἀρχίζουν νά φαίνονται τὰ ἀποτελέσματα τῶν κόπων τους.

Τρυγοῦν τ' ἀμπέλια, βγάζουν τὶς πατάτες, ξεμποστανίζουν τοὺς κήπους, ραβδίζουν τὶς καρυές, κόβουν κλαδί.

Ὁ τρύγος

Μόλις τὰ σταφύλια «παίρνουν νὰ γίνωνται», τὸ κοινοτικὸ συμβούλιο μὲ ἀπόφασή του ἀπαγορεύει τὴ μετάβαση ὄλων τῶν χωριανῶν στ' ἀμπέλια, ἐκτὸς τοῦ ἀπογεύματος τῆς Τετάρτης καὶ τῆς Κυριακῆς. Κι αὐτό, γιὰ ν' ἀποφεύγῳνται οἱ κλοπὲς σταφυλιῶν.

Ὁ ἀγροφύλακας ἀγρυπνεῖ συνεχῶς, γιὰτὶ ἀλίμονό του ἂν διαπιστωθῆ ὅτι κάποιος ἔκλεψε σταφύλια. Εὐτυχῶς οἱ χωριανοὶ σέβονται καὶ τηροῦν τὶς ἀποφάσεις αὐτὲς τοῦ συμβουλίου, γιὰτὶ καταλαβαίνουν ὅτι αὐτὸ συμφέρει σὲ ὄλους.

Ὅταν πιά τὰ σταφύλια ὠριμάσουν καλά, ὁρίζεται ἡ μέρα τοῦ τρύγου. Ἀποβραδὺς λοιπὸν τῆς παραμονῆς, θυμάμαι σὰν τώρα, ἔβγαινε στὸ «Κωτσιοράτ'κο τ' ἀλών» ὁ μακαρίτης ὁ Γιάννης Κατσίνης καὶ φώναζε δυὸ - τρεῖς φορές δυνατὰ «ἀκοῦστε χωριὸ καὶ χωριανοί, αὔριο ἀρχίζει ὁ τρύγος».

Μόλις τὸ μάθαιναν, σὰν νὰ δίνονταν τὸ σῆμα τοῦ συναγερμοῦ, ὄλοι κινητοποιοῦνταν. Μικροὶ καὶ μεγάλοι ἄφηναν κάθε ἄλλη δουλειά. Ἐβγαζαν τὶς παραπεταμένες σουπέτες καὶ τὰ καλάθια τὰ ἔβρεχαν καλὰ γιὰ νὰ μαλακώσουν καὶ νὰ μὴ σπᾶνε κατὰ τὴ μεταφορά τους, μούσκευαν ὅλες τὶς «μπούτινες» καὶ τὰ «βαένια», ὥσπου νὰ σφίξουν καλά οἱ δόγες γιὰ νὰ μὴν τρέχουν κι ἐτοίμαζαν ὄλα τους τὰ «σιέα».

Καὶ τὸ πρωτὶ «σὺν γυναιξὶ καὶ τέκνοις» ξεκινουῦσαν, ἄλλοι γιὰ τὰ Τσερβα, ἄλλοι γιὰ τὴν Ἀπράστα, ἄλλοι γιὰ τὶς Ντέβρες. Παντοῦ ἀκούγονταν χαρούμενες φωνές καὶ τραγούδια. Οἱ θαμῶνες τῶν λόγγων ξαφνιαζόνταν ἀπὸ τὶς ἀναπάντεχες φωνές τῶν ἐπισκεπτῶν κι ἀναγκάζονταν ν' ἀλλάξουν λημέρια.

Ἐνα - ἔνα κόβουν προσεκτικὰ στὸν κόμπο τὰ κεχριμπαρένια μοσχοστάφυλα, τὶς ζουμερὲς ντουμπίνες, τὰ μαῦρα καὶ κόκκινα κορίθια, τὶς γλυκὲς βότσκες. Τὰ καθαρίζουν ἀπὸ τὰ «τσνάρια», δηλαδὴ πετᾶνε τὶς τυχόν ξερὲς καὶ ἄγουρες ρόγες καὶ τὰ ρίχνουν στὶς σουπέτες καὶ μόλις τὸ φόρτωμα συμπληρωθῆ τὰ μεταφέρουν στὸ σπι-

τι. Τ' ἀποθέτουν κάπου πρόχειρα κι ἀφοῦ τὰ συγκεντρώσουν ὅλα, τὰ βάζουν λίγα - λίγα σὲ μιὰ μεγάλη «μπούτινα», ὅπου μ' ἓναν εἰδικὰ κατασκευασμένο κόπανο, τὰ «τσιαλιάζουν» καὶ κατόπιν τ' ἀδειάζουν σὲ διακοσιάρικα, τρακοσιάρικα, πεντακοσιάρικα βαένια, κάποτε καὶ στὰ χιλιάρικα καδιά.

Ἐκτὸς τοῦ «μουστόσυρμα» αὐτὸ κρατοῦν ὅσο τοὺς χρειάζεται για νὰ φτιάσουν τὸ μοῦστο καὶ τὸ πικμέζ'.

Στὰ βαένια μένει σαράντα μέρες κι ὕστερα βγάζουν τὰ «τσιπρα» καὶ τὰ σφραγίζουν. Ἐτσι τὸ κόκκινο μπρούσκο κρασί εἶναι ἕτοιμο νὰ προσφερθῆ σὲ χαρὲς για νὰ σκορπίση εὐτυχία.

Ὁ τρύγος! Ἐνα πραγματικὸ πανηγύρι τοῦ χωριοῦ, ποὺ μένει βαθιὰ χαραγμένο στὴν ψυχὴ ὅσων τὸ ἔζησαν, καὶ ποὺ τὸ ζηλεύουν ὅσοι δὲν πρόφτασαν νὰ τὸ ἀπολαύσουν σ' ὅλη του ἐκείνη τὴν προπολεμικὴ μεγαλοπρέπεια.

Τὸ Κλαδί¹

Μετὰ ἀπὸ τὸν τρύγο, μπαίνουμε για καλὰ στὸ φθινόπωρο. Ὁ κόσμος για νὰ προφτάση, ἀφήνει τις ἄλλες δουλειὲς καὶ ρίχνει τὸ βάρος στὸ κλαδί. Γιατί, τὸ λίγο χορτάρι ποὺ μάζεψαν τὴν ἀνοιξη, δὲν θὰ τοὺς φτάση για νὰ ξεχειμωνιάσουν τὰ ζῶα. Οἱ καλύβες τους πρέπει νὰ εἶναι γεμάτες ἀπὸ «ζαϊρέ».

Τρέχουν ὅπου ἔχουν δέντρα για κόψιμο φέτος. Ἄντρες, γυναῖκες καὶ παιδιὰ σκαρφαλώνουν στὰ δέντρα, σὰν τέλεια ἔξασκημέ-

1. «Κλαδί», λέγοντας, ἐννοοῦμε τὸ κατὰ τὸν Σεπτέμβριο κόψιμο τῶν τρυφερῶν κλωναριῶν μαζί μὲ τὰ πράσινα φύλλα τους ἀπὸ τὰ φυλλοβόλα δέντρα, ὅπως εἶναι ὁ σιουῦμος, ἡ ἀγριοκερασιά, τὸ γραβέλι, ἡ μιράτζα καὶ ἄλλα. Κάθε τρίτο χρόνο κόβουν κατ' αὐτὸ τὸν τρόπο τὰ δέντρα. Μὲ τὸ κλαδί ταΐζουν κατὰ τὸ χειμῶνα τὰ γίδια, τὰ πρόβατα κι ἀργότερα, ὅταν μεγαλώσουν λίγο, τὰ ἀρνιά καὶ τὰ κατσίκια. Τὸ ἴδιο γίνονταν καὶ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα: «Ὁ μὲν (δὴ) Δάφνης οὐκ ἔνεμε τὰς αἴγας ἀλλ' εἰς τὴν ὕλην ἀνελθὼν φυλλάδα χλωρὰν ἔκοπτεν, ὡς ἔχει τοῦ χειμῶνος παρέχειν τοῖς ἐρίφοις τροφήν». (Ὁ Δάφνης λοιπὸν δὲν ἔβοσκε τὰ κατσίκια ἀλλὰ ἀνέβηκε στὸ δάσος καὶ ἔκοβε φρέσκα κλωνάρια μὲ τὰ φύλλα τους για νὰ ἔχη τὸν χειμῶνα τροφή για τὰ κατσικάκια). Λόγγου, Ποιμεν., τόμ. Α', ἔκδ. Ζαχαροπούλου, σ. 64.

νοι γάτοι, καὶ μὲ ἀφτασθη δεξιολοτεχνία ἀρχίζουν ἀπὸ τὴν κορυφὴν πρῶτα, νὰ κόβουν τὸ κλαδί. Μέσα σὲ λίγη ὥρα, ὅλα τὰ κλαδιά του βρίσκονται κάτω πεσμένα καὶ τὸ καημένο τὸ δέντρο, πὺν πρὶν ἀπὸ λίγο ἦταν καταπράσινο, τὸ βλέπεις τώρα γυμνό, χωρὶς ἀκμάδα νὰ στέκεται ὄρθιο σὰν ξερό.

Τὸ κάνουν ὠραῖα δέματα, τὰ φορτώνουν στὰ ζῶα, ζαλκῶνονται κι οἱ ἴδιοι καὶ τὰ μεταφέρουν στὶς καλύβες τους.

Ὁ καθένας κόβει κλαδί ἀνάλογα μὲ τὰ ζῶα πὺν ἔχει, τὸ ὑπολογίζουν δὲ πάντοτε σὲ φορτώματα, ἀκοῦς νὰ λένε: «φέτος ἔκοψα 20 φορτώματα κλαδί λιανό¹ καὶ 10 γιὰ τὰ μεγάλα».

Τὸ ξεμποστάνισμα

Σχεδὸν μαζί μὲ τὸ κλαδί ἀρχίζει καὶ τὸ ξεμποστάνισμα (προφέρεται ξιμπουστάνισμα), δηλαδὴ μαζεῦουν ὅλα τὰ κητεντικά εἶδη.

Βγάζουν τὶς πατάτες, ξεφουρκῶνουν τὰ φασόλια καὶ μαζεῦουν ὅ,τι ἄλλο ζαρζαβατικό βρίσκουν. Μετὰ τὸ ξεμποστάνισμα τὰ ζῶα εἶναι πλέον ἐλεύθερα νὰ βόσκουν μέσα στοὺς κήπους.

Τὸ ραβδίωμα²

Σχεδὸν, μόλις τελειώσουν οἱ κῆποι, ἀρχίζουν νὰ γίνωνται τὰ καρύδια. Στὸ Λάκκο ὑπάρχουν οἱ περισσότερες καὶ οἱ μεγαλύτερες καρυδιές³. Τὸ κάθε σπίτι ἔχει ἀπὸ δυὸ - τρεῖς τὸ λιγότερο. Μερικὲς ἀπ' αὐτὲς εἶναι πολὺ δυσκολοανέβαστες ἢ ἔχουν μεγάλα καὶ ἀραιὰ κλωνάρια. Δὲν μπορεῖ ὅποιος - ὅποιος ν' ἀνεβῆ νὰ τὶς ραβδίση. Γιατὶ δὲν χρειάζεται μόνον ν' ἀνεβῆς, ἀλλὰ πρέπει καὶ μὲ τὰ δυὸ σου χέρια νὰ κρατᾶς τὴ ράβδα⁴ καὶ μ' αὐτὴ νὰ ραβδίσης

1. «Λιανό», εἶναι τὸ κλαδί πὺν προορίζεται γιὰ τὰ μικρὰ ἀρνιά καὶ κατσίκια.

2. Οἱ ἴδιες συνήθειες ἐπικρατοῦν καὶ σ' ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, ὅπως στὴ Λάστα Γορτυνίας. Βλ. περιοδ. «Λαογραφία», τόμ. Α', σ. 418 - 419.

3. Σήμερα στὸ Πάπιγκο, τὶς περισσότερες, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὅλες, τὶς καρυδιές τὶς ἔκοψαν καὶ τὶς πούλησαν «ἀντὶ πινακίου φακῆς» σὲ ἐμπόρους ξυλείας.

4. Ὅλα αὐτὰ τὰ δέντρα τὰ ραβδίζουν μὲ εἰδικὲς μακριὲς ξύλινες ρά-

(χτυπᾶς) τὰ κλωνάρια γιὰ νὰ πέφτουν οἱ «κάχτες». Εἶναι ὀρισμένοι στὸ χωριό, οἱ ὁποῖοι σκαρφαλώνουν σὰν νυφίτσες ἐπάνω στὶς καρυδιές, κι αὐτοὺς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καλοῦν — ὅσοι μόνοι τους δὲν μποροῦν —, ὡς ἀμοιβὴ δὲ παίρνουν τὸ 1/3 τῆς συγκομιδῆς.

Κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο, ραβδίζουν τὶς μυγδαλιές καὶ τὶς σουρβιές. Ὅ,τι τυχὸν μείνει πάνω στὰ δέντρα ἢ κάτω, ἐπιτρέπεται στὸν καθένα νὰ πάη νὰ τὰ μαζέψῃ ἢ, ὅπως λένε, νὰ τὰ «μπορμπολοῖσῃ», χωρὶς νὰ ἔχη φόβο νὰ τὸν παρατηρήσῃ κανένας, οὔτε ὁ ἀγροφύλακας, οὔτε ὁ νοικοκύρης.

Τὰ περισσότερα καρύδια, ἀπ' αὐτὰ ποὺ μένουν μετὰ τὸ ράβδισμα, μόλις πιάσουν οἱ δυνατὲς βροχὲς καὶ οἱ ἀέρηδες, πέφτουν καὶ τότε οἱ πιτσιρίκοι — κάποτε καὶ οἱ μεγάλοι —, σηκώνονται νύχτα καὶ πηγαίνουν νὰ τὰ προλάβουν. Τὰ «μπορμπολοῖα» πολὺ τὰ χαίρονται τὰ παιδιά. Ὅσα μαζέψουν, τὰ βάζουν ἐν χωριστῇ θέσῃ μέσα στὸ σπίτι, δὲν τοὺς τὰ πειράζει κανένας καὶ τὰ ἔχουν νὰ τὰ τρῶνε ὅποτε θέλουν χωρὶς νὰ χρειαστῇ νὰ ζητοῦν ἀπὸ τοὺς μεγάλους.

ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ

Μπαίνοντας ὁ Ὀκτώβριος ἢ, ὅπως τὸν λένε, ὁ Ἄη - Δημήτρ'ς, ἀρχίζει πλέον γιὰ καλὰ νὰ φαίνεται ὅτι τὸ φθινόπωρο ἔφθασε, ἄσχετα ἂν θὰ 'κάνῃ καὶ λίγες ἡλιόλουστες μέρες («Ἄη - Δημητράκη, μικρὸ καλοκαίθακι»), τὰ πάντα γύρω τὸ μαρτυροῦν.

Ὅλα τὰ ἀποδημητικὰ πουλιὰ ἔχουνε φύγει κι ὁ κοκκινολαίμης, ὁ ἀγγελιαφόρος τοῦ φθινοπώρου, πρῶτος, χοροπηδώντας ἀπὸ τὴ χαρὰ του, τὸ διαλαλεῖ μὲ τὸ χαρακτηριστικό του «τσικ - τσικ - τσίικ».

Οἱ ἄνθρωποι προσπαθοῦν νὰ προλάβουν ὅλες τὶς δουλειές, πρὶν τοὺς πιάσουν τὰ δυνατὰ πρωτοβρόχια κι οἱ φθινοπωριάτικες κακοκαιρίες. Σπέρνουν τὰ χωράφια, κόβουν ξύλα, μαζεύουν βελάνια, βγάζουν τὰ τσίπρα.

Ἔδρες ἀπὸ τὸ ἀγριόδεντρο φράξο, τὶς ὁποῖες κόβουν καὶ φέρνουν οἱ τσοπαναρέοι ἀπὸ τὸ Βίχο.

‘Αμέσως μετὰ τὶς πρῶτες βροχῆς τοῦ ‘Οκτωβρίου, ἀφήνουν κάθε ἄλλη δουλειὰ καὶ καταπιάνονται μὲ τὸ σπαρμὸ τῶν χωραφιῶν.

Παλιότερα, τὸ κάθε σπίτι διατηροῦσε ἀπὸ ἓνα βόδι καὶ δυὸ - δυὸ τὰ σπίτια ἔκαναν «σέμπρα», δηλαδή ἔκαναν συμφωνία νὰ ζευγαρώνουν τὰ βόδια τους καὶ μὲ τὴ σειρά, πότε τὸ ἓνα σπίτι καὶ πότε τὸ ἄλλο, νὰ ὀργώνουν ὅλα τους τὰ χωράφια. ‘Απ’ αὐτὸ βγήκε καὶ ἡ παροιμία «ψόφσι τοῦ βόιδ’, ξισιμπρέψαμαν», δηλαδή ἅμα ψοφήση τὸ βόδι, λίνεται αὐτόματα καὶ ἡ συμφωνία.

Πρὶν ἀπὸ τὸν πόλεμο μέχρι καὶ τὴν κατοχὴ, ἔπαιρναν ζευγάρια ἀπὸ τὴ Γορίτσα ἢ τὴ Γλιτονιαφστα, μιά, δυὸ, τρεῖς, ὅσες μέρες ἠθέλε ὁ καθένας, ὑποχρεωμένος μόνο νὰ πληρῶνῃ τὸ μεροκάματο τοῦ ζευγαῖ, νὰ τοῦ δίνῃ φαγητὸ καὶ νὰ τοῦ ταΐζῃ τὰ βόδια του.

Τὴν ἔκταση τῶν χωραφιῶν δὲν τὴν ὑπολογίζουν μὲ τὸ στρέμμα, ἀλλὰ μὲ τὸ μεροκάμα. ‘Οσες μέρες θέλουν γιὰ νὰ ὀργώσουν, τόσα εἶναι καὶ τὰ μεροκάματα καὶ ξέρουν ὅτι π.χ. στὴν Πογδορὰ ἔχουν ἐνάμισυ μεροκάμα καὶ πρέπει γιὰ νὰ συμπληρώσουν καὶ τὸ δεύτερο μεροκάμα, νὰ πᾶνε τὸ ὑπόλοιπο τῆς ἡμέρας στὸ Σελλό.

‘Αποβραδὺς κάνουν ὅλες τὶς προετοιμασίες. Συγκεντρώνουν τὰ σύνεργα ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα γι’ αὐτὴ τὴ δουλειά, ὅπως εἶναι τὸ ἀλέτρι, τὸ γυνί, οἱ ξεῦλες κτλ.

‘Υστερα ἐτοιμάζουν τὸ σπόρο, τὸν ὁποῖο πρέπει προηγουμένως νὰ μουσκεψοῦν στὴ γυαλόπετρα, φτιάχνουν τὸ φαγητὸ καὶ ἓνα σωρὸ ἄλλες δουλειές. Καὶ τὸ πρωὶ ξεκινοῦν. Πρῶτα ἀρχίζουν ἀπὸ τὰ μακρυνότερα χωράφια, καὶ μάλιστα, ὅπως ἔλεγαν οἱ μπάμπες, ἐκεῖνον τὸν καιρὸ πήγαιναν πρῶτα στὸ βουνό, στὰ Λ’βαδάκια, ὅπου ἔπεφτε πολὺ νωρὶς τὸ χιόνι καὶ ἔσπερναν βρίζα, ἢ ὁποῖα ἐκεῖ εὐδοκιμοῦσε πολὺ. ‘Επειδὴ δὲ τὰ χωράφια αὐτὰ εἶναι κάμποσο μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό, μιάμιση ὥρα πάνω - κάτω, καὶ καθὼς οἱ μέρες τοῦ ‘Οκτωβρίου εἶναι μικρές, δὲν τοὺς συνέφερε νὰ φεύγουν τὸ πρωὶ καὶ νὰ ἐπιστρέφουν τὸ βράδυ, γιὰτὶ ἔτσι θά ’χαναν τὸν

1. Βλ. Nilsson, ‘Ελληνικὴ Λαϊκὴ Θρησκεία, μετ. Ι. Θ. Κακριδῆ, ‘Αθῆναι 1966, σελ. 52.

περισσότερο χρόνο στο δρόμο, αναγκάζονταν, όταν είχαν περισσότερα από ένα μεροκάματα, να κοιμούνται εκεί, σ' ένα ειδικό μέρος, περιτριγυρισμένο από βράχους, οί όποιοι τούς προστάτευαν όχι μόνο από τούς άέρηδες, αλλά και από τις επιδρομές τών άγριμιών, στον 'Αη - Δημήτρ', έτσι έλεγαν την τοποθεσία αυτή. Έκει, μέσα στις πέτρινες καλύβες διανυκτέρευαν, τρώγοντας τó λιτό τους φαγητό δίπλα στη λαμπερή φωτιά που έκαναν τά βουνίσια τσακνόκεδρα και οί στεγνές दाδιές. Τά ζῶα τους, άφου έκλειναν τις δυό έξόδους, τά έδεναν κοντά, έξω από τις καλύβες, ρίχνοντάς τους νά φάνε άφθονο χορτάρι.

Όλη ή οικογένεια επιστρατεύονταν, έκτός από τά παιδιά, τά όποία πήγαιναν στο σχολείο, και έκτός από τά μωρά που έμεναν με τις γιαγίες, εκείνες που δέν μπορούσαν νά φθάσουν ως εκεί, τούς πολυ γέρους και τούς βαριά άρρώστους. "Όσο πιο πολλά άτομα θά δούλευαν, τόσο καλύτερα θά γίνονταν και ή δουλειά τους. Όταν δέ συνέβαινε, μιá οικογένεια νά μὴν έχη πολλά μέλη ή νά είχε και νά μὴ μπορούσαν όλα νά εργασοῦν, έπαιρνε τότε «εργάτρες». Χρειάζονταν άμέσως μετά από τó ζευγάρι ένα ή δυό άτομα νά ακολουθοῦν για νά ισιώνουν τις αυλακιές με τó τσαπί, νά σκάβουν καμιά άκρη που δέν πιανει τó αλέτρι, νά βγάζουν τις ρίζες από τ' άγριοχόρταρα κι άλλοι γύρω ν' «άνασκιρνοῦν» τó χωράφι και τούς όχτους από τις πέτρες και τά άλλα «σιαφούρατα», νά φτιάχνουν κανένα γκρεμισμένο χτίσμα κτλ.

Πρωτα, όπως είδαμε, έσπερναν στο βουνό τή βρίζα, από τήν όποία έκαναν, ανακατεύοντάς την με στάρι, ώραίο ψωμί, από τήν καλαμιά της τó «σάλμα», τó όποιο χρησιμοποιούσαν στο δέσιμο τών δεματιών του χορταριου και όλων τών άλλων δημητριακών ή στους τσιατμάδες (μεσοτοιχία), στα σαμάρια, στις καλύβες παλιότερα και, τέλος, σε μέρη που τ' άφηναν για νά γίνη τó χορτάρι και γι' αυτό δέν ήθελαν νά μποῦν ξένα ζῶα νά τά βοσκήσουν, έδεναν σάλμα σε τρία - τέσσερα δεντράκια ή θάμνους χέρσου χωραφιου για νά φαίνεται ότι είναι «άπαντημένο», δηλαδή δέν πρέπει νά βοσκοῦν μέσα σ' αυτό ξένα ζῶα. Κατόπιν έσπερναν τó στάρι, τήν περίφημη κουτρουλιά, ή όποία ευδοκιμοῦσε πολυ στο Πάπιγκο

καὶ πού τὸ ψωμί πού γίνονταν ἀπ' αὐτὴν ἦταν νοστιμώτατο, ἔμοιαζε σὰν τῆς Ἀμερικῆς πού ἔχει ἀφθονή γλουτίνη. Καὶ ἔπειτα ἔσπερναν τὰ ὑπόλοιπα: φακὲς, ρόβη, ρεβίθια.

Τέλος, ἄφηναν καὶ κανένα μερόκαμα γιὰ νὰ σπείρουν ὄψιμο τὴν ἀνοιξη, μὲ τριμὴν', διμὴν' ἢ κριθάρ'. Τὰ περισσότερα χωράφια τὴ μιὰ χρονιά τὰ ἔσπερναν σιτάρι καὶ τὴν ἄλλη φακὲς ἢ ρόβη.

Ἀλλὰ καὶ μετὰ ἀπὸ αὐτὴ τὴν ἐργασία μὲ τὸ ζευγάρι, πού δὲν κρατοῦσε, ὅπως εἶδαμε, πάνω ἀπὸ μιὰ ἐβδομάδα, γιὰ τὰ σπίτια πού εἶχαν τὰ περισσότερα χωράφια (καὶ τὰ σπίτια αὐτὰ δὲν ἦταν παραπάνω ἀπὸ τέσσερα - πέντε) οἱ ἄνθρωποι συνέχιζαν τὸ σπαρμό γιὰ πολλὲς ἀκόμα μέρες, τσαπίζοντας ὅλα τὰ καματσιούλια, μέρη δηλαδή λίγο ἴσια, ὅπου μποροῦσε νὰ μείνη μιὰ στάλα χῶμα.

Βλέπετε, δὲν εἶχαν μαζεμένα ὅλα τους τὰ χωράφια σ' ἓνα μέρος ἀλλὰ οὔτε καὶ ὅλα πάλι ἦταν σὲ ὁμαλὸ μέρος γιὰ νὰ μποροῦν εὐκολὰ νὰ βάλουν ζευγάρι. Ἐτσι τὴ γῆ, μαζί με τὴ βροχή, τὴν πότιζαν κι οἱ ἴδιοι, τὴ μούσκευαν μὲ τὸν ἰδρώτα τους.

Σήμερα στὸ Πάπιγκο δὲν σπέρνει κανένας οὔτε μιὰ «γομαροκυλσιὰ» τόπο!

Τὰ ξύλα

Μόλις τελειώνει ὁ σπαρμός, ἀμέσως ἀρχίζουν νὰ κουβαλᾶνε τὰ ξύλα πού τοὺς χρειάζονται γιὰ νὰ περάσουν τὸ χειμῶνα, πού στὸ Πάπιγκο δὲν ἀστειεύεται.

Μεγάλη, πράγματι, δυσκολία συναντοῦν, σχεδὸν ὅλοι οἱ χωριανοί, ἀπὸ ποῦ θὰ κουβαλήσουν τὰ ξύλα τους.

Γύρω ἀπ' τὸ χωριὸ δὲν ὑπάρχει δάσος, κι αὐτὰ τὰ λίγα δέντρα πού ἀπόμειναν προσπαθοῦν νὰ τὰ προστατεύσουν. Τὸ κοινοτικὸ συμβούλιο ὄχι μόνο ἀπαγορεύει τὴν ξύλευση, ἀλλὰ οὔτε ἀφήνει τὰ ζῶα νὰ βόσκουν στὰ γύρω ἀπὸ τὸ χωριὸ μέρη. Ἐτσι ἀναγκάζονται νὰ πηγαίνουν πέρα ἀπὸ τὸ Μεγαλάκκο, μετὰ ἀπὸ τὴ Γκορτζιά, στ' Λόμ' καὶ στὸ Βίκο.

Παλιότερα, τὸ κουβάλημα τῶν ξύλων ἀπὸ τὸ Βίκο ἦταν ἓνας ἀπὸ τοὺς μεγαλύτερους ἄθλους, πέστε καλύτερα τυραννία, πού ἐπιτελοῦσαν οἱ γυναῖκες. Ἀποβραδὺς ἐτοίμαζαν τὰ σιέα τους (τσε-

κούρια, πριόνια, τριχιές κτλ.) και ξεκινούσαν πολύ νωρίς πριν να φέξη, και χωρίς καν να ανάψουν φῶς ἔβρισκαν τὸ κάθε τί πού τοὺς χρειάζονταν — τέτοια παροιμιώδη τάξη εἶχαν —, φόρτωναν ὅλα τὰ πράγματα στὶς καλοθρεμμένες μουῦλες (μικρόσωμα μὲν, ἀλλὰ μεγάλης ἀντοχῆς μουλάρια), και πολλές μαζί ξεκινούσαν, μιὰ μὲ μιάμιση ὥρα δρόμο, και τί δρόμο! χειρότερο κι ἀπὸ μονοπάτι, χαρὰ στὸ κουράγιο τους!

Τὰ ἔκοβαν, τὰ ἔσκιζαν, τὰ φόρτωναν στὰ μουλάρια και κατευθεῖαν στὸ χωριό. Κάποτε ἔκαναν και δεύτερο δρομολόγιο, ἀλλὰ ἦταν πολὺ κουραστικό. Τ' ἀποθήκευαν στ' ἀχούρια και τὰ φύλαγαν γιὰ τὸν ἐπόμενο χειμῶνα, ὅποτε ξεραίνονταν καλά - καλά κι ἔκαναν τότε στὶς γωνιές μιὰ φωτιά, μὰ τί φωτιά!

Ἄκόμα και σήμερα, ὑπάρχουν σὲ μερικὰ ἀχούρια σπιτιῶν τέτοια παμπάλαια ξύλα.

Τὰ βελάνια¹

Ἀνάμεσα στὶς τόσες ἄλλες δουλειές, εἶναι και τὸ μάζεμα τῶν βελανιῶν. Σπουδαία τροφή γιὰ τὰ ζῶα τὸ χειμῶνα. Ὅσο ὅμως καλά εἶναι, τόσο πολὺ κόπο ἔχουν στὸ μάζεμα. Πρέπει κι ἐδῶ νὰ διαθέσουν κάμποσες μέρες.

Πηγαίνουν μακριά, ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει λόγγος ἀπὸ μεγάλα πουρνάρια, ὅπως στὸν Τοῖχο, στὰ Τουρνοβὰ κ.ἄ. Μιὰ ὀλόκληρη μέρα κάνουν γιὰ νὰ μαζέψουν ἕνα ψευτοφόρτωμα, ὅταν εἶναι ἄφθονα, γιατί κι αὐτὰ δὲν γίνονται κάθε χρόνο.

Πρῶτα τὰ ραβδίζουν κι ὕστερα ἕνα - ἕνα τὰ μαζεύουν ἀπὸ κάτω κι ἂν μὲν τὸ μέρος τύχη νὰ εἶναι κάπως ὀμαλό, πάει καλά, ἂν ὅμως ἔχη πολλὰ χαμόκλαδα, πράγμα πού συμβαίνει σχεδὸν πάντοτε, τότε εἶναι σωστὸ μαρτύριο, καταματώνουν τὰ χέρια τους προπαντός, σὰν νὰ τοὺς κάνησ μὲ τὸ βελόνι χιλιάδες βελονιές. Ἄσε ἔπειτα τὸν κόπο και τὴν ἀγωνία ὥσπου νὰ τὰ βγάλουν σὲ κάποιο μονοπάτι γιὰ νὰ τὰ φορτώσουν.

1. Βελάνια (τά): τὰ βελανίδια, ὁ καρπὸς τοῦ πουρναριοῦ και τοῦ σιοῖμου (δένδρου).

Τὰ τσίπρα

Ἐνταῦθα τὰ σταφύλια παραμείνουν στὰ βαένια, πάνω - κάτω σαράντα μέρες, ὅσες δηλαδή χρειάζονται γιὰ νὰ γίνη ἡ ζύμωση, τότε βγάξουν τὰ τσίπρα. Πρὶν ὅμως τὰ πετάξουν, τὰ βράζουν γιὰ νὰ βγάλουν τὸ ρακὶ (τὸ τσίπουρο).

Αὕτη ἡ ἀπασχόληση παίρνει πολλές φορές πανηγυρικὸ χαρακτήρα. Πολλὲς οἰκογένειες, κάποτε καὶ μαχαλὰς ὁλόκληρος, μαζεύονται στὸ σπίτι ἐκείνου, ἐπ' ὄνοματι τοῦ ὁποίου βγῆκε ἀπὸ τὴν ἀστυνομία ἢ ἄδεια — ἡ ὁποία, ἄς σημειωθῆ, εἶναι πάντοτε «χρονικῶς» περιορισμένη. Πληρώνουν μὲ τὰ 24ωρα καὶ γιὰ νὰ προλάβουν ὅλοι, ἀναγκάζονται νὰ ξενυχτήσουν, μόνο πὺ γιὰ νὰ διασκεδάσουν τὸ ξενύχτι τους, τὸ ρίχνουν στὸ «καλαμπούρι».

Σὲ κατάλληλο χῶρο ἐνὸς χαγιατιοῦ, ἀνάβουν φωτιά, βάζουν μιὰ μεγάλη πυροστιὰ καὶ πάνω της τοποθετοῦν τὸ καζάνι. Σ' αὐτὸ ρίχνουν τὰ τσίπρα νὰ βράσουν. Τὸ καζάνι τοῦ καζανιοῦ συνδέεται μ' ἓνα μεταλλικὸ σωλήνα, τὸν λεγόμενον «λουλά», ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ περάσῃ ἀπὸ μιὰ «μπούτινα» πού βρίσκεται παραπλεύρως γεμάτη κρύο νερό, καταλήγει νὰ βγῆ ἀπὸ τὸν «πάτο» της σὰν μιὰ μικρὴ βρῦση (κάνουλα). Καθὼς λοιπὸν τὰ τσίπρα βράζουν, ὁ ἀτμὸς ἀνεβαίνει, μπαίνει στὸ σωλήνα καὶ περνώντας ἀπὸ τὴ μπούτινα, «ψύχεται» καὶ «ὑγροποιεῖται». Ἔτσι, σταλαγματιὰ - σταλαγματιὰ τὸ μαζεύουν σ' ἓνα «ἀγγειὸ» πὺ εἶναι κάτω ἀπὸ τὴν κάνουλα.

Τὸ πρῶτο ρακὶ πὺ βγάξουν, τὸ λένε «πρωτολάτ» καὶ εἶναι πολὺ δυνατὸ. Τὸ ἄλλο, μετὰ, ἔρχεται πὺ ἀδύνατο.

Στ' ἀλήθεια, πολὺ κουραστικὴ δουλειά! Νὰ τὰ ἀδειάσουν τὰ τσίπρα ἀπὸ τὰ βαένια, νὰ τὰ μεταφέρουν ἐκεῖ πὺ εἶναι τὸ καζάνι, νὰ τὰ βράσουν καὶ μετὰ τὸ βράσιμό τους, νὰ τὰ κουβαλήσουν ξανὰ γιὰ νὰ τὰ πετάξουν, νὰ φέρνουν ξύλα ἀπὸ τὰ σπίτια τους, νὰ «σμποῦνε» τὴ φωτιά κτλ. Ὅλα αὐτὰ ὅμως διασκεδάζονται μὲ τὴ δοκιμὴ πὺ κάνουν γιὰ νὰ ἰδοῦν πόσο σπέρτο (βαθμοὺς οἰνοπνεύματος) ἔχει ἡ κάθε ρακὴ· ἰδίως μερικοὶ θεωροῦνται εἰδικοὶ στὸ σημεῖο αὐτό.

Ἄλλὰ, δοκιμὴ στὴ δοκιμή, καταλαβαίνετε πὺ καταλήγουν! Ἔ-

τσι γρήγορα αρχίζουν οί φαιδρές διηγήσεις, τὰ τραγούδια, ὁ χορὸς γιὰ νὰ συνεχίσουν ὅλη τὴ νύχτα.

Τὰ κοντράια

Τ' Ἀη - Δημητριοῦ συνηθίζουν στὸ Πάπιγκο νὰ ἀνανεώνουν τὰ συμφωνητικά, τὰ «κοντράια» τῶν τσοπαναρέων, γιὰ τὸ ἑξάμηνο 26 Ὀκτωβρίου - 23 Ἀπριλίου.

Ὅταν μπαίνει λοιπὸν ὁ Ὀκτώβριος, ἀρχίζουν καὶ οί κινήσεις τῶν ἐνδιαφερομένων. Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὰ ἀφεντικά καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη οί τσοπαναρέοι. Μοιάζει κάπως σὰν προεκλογικὴ περίοδος. Ὁ καθένας εἶναι, ἀπὸ μὲν τοὺς τσοπαναρέους, ποιὸς νὰ πάρη τὸν καλύτερο μαχαλὰ καὶ τὸ καλύτερο κοπάδι, ἐκεῖνον δηλαδή πὺ ἔχει τις πλουσιώτερες οἰκογένειες, καὶ προπαντός, τις ἀνοιχτόχερες κυρές. Ἀπὸ δὲ τὴ μεριά τῶν ἀφεντικῶν, προέδρου, συμβούλων καὶ ἄλλων χωριανῶν, γίνονται πολὺωρες συζητήσεις στὰ καφενεῖα, ποιὸν τσοπάνο νὰ πάρουν, πὺ καταλήγουν τις περισσότερες φορὲς σὲ τσακωμούς. Ἐνδιαφέρονται νὰ βροῦν καὶ νὰ προσλάβουν τοὺς καλύτερους τσοπαναρέους (πιστικοὺς), ἀλλὰ καὶ τοὺς φθηνότερους στὸ «χάκ'» (ἀμοιβή)¹.

Ὁ κάθε μαχαλὰς ἔχει ὅπο ἓνα κοπάδι γίδια χωριστά, τὰ δὲ ἄλλα κοπάδια, πρόβατα, γελάδια, παλιότερα καὶ βόδια, στεῖρα πρόβατα καὶ στεῖρα γίδια, παίρνουν ἓναν τσοπάνο γιὰ τὸ κάθε κοπάδι, χωριστὰ ὅμως ὁ Μεγάλος Μαχαλὰς ἀπὸ τὸν Μικρό.

Τὰ κονάκια

Τὰ κονάκια εἶναι τὰ καραβάνια τῶν Βλάχων (Σαρακατσάνων), πὺ, ὅπως εἶδαμε, τὸ Μάϊο ἀνεβαίνουν στὰ βουνὰ καὶ τὸν Ὀκτώ-

1. Χάκ' (λ. τουρκ.) = Ἡ ἑξαμηνιαία ἀμοιβὴ τῶν τσοπαναρέων, ἢ ἑποῖα ἦταν ἀπὸ μία μὲ μιάμιση ὀκὰ ψωμὶ τὸ ζῶο, ἀνάλογα ἂν ἦταν μικρὸ ἢ μεγάλο, καὶ ἐπὶ πλέον ἓνα μικρὸ χρηματικὸ ποσό. Σήμερα, ὅλοι ζητᾶνε μόνο χρήματα καὶ μάλιστα κατὰ πολὺ περισσότερα τῆς συνολικῆς προπολεμικῆς ἀμοιβῆς. Ἐκτὸς αὐτοῦ, εἶναι καὶ δυσεύρετοι. Κανένας πλέον δὲν ἀποφασίζει νὰ πάη νὰ γίνη τσοπάνος, ὅσα κι ἂν τοῦ δώσουν. Δὲν πάει καλύτερα ἐργάτης στὴν Γερμανία; Ἔτσι λένε.

βριο ἐπιστρέφουν στὰ χειμαδιά. Τώρα ὅμως εἶναι πολὺ διαφορετικοί. Στενοχωρημένοι κι ἀναποφάσιστοι, δὲν τοὺς κάνει ἡ καρδιά νὰ πάρουν τὸν κατήφορο, μόνο σὰν πιάσουν τὰ πρῶτα τσουχτερὰ κρῦα, ἀναγκάζονται νὰ ἐγκαταλείψουν τὰ βουνά.

Πάλι φορτώνουν στὰ ζῶα τους τὰ σιέα! Πάλι οἱ μικρομάνες ζαλκῶνονται τὶς σαρμανίτσες! Πάλι οἱ ἄντρες σαλαγᾶνε τὰ «πράτα»! Πάλι γυρίζουν στὰ χειμαδιά!

ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ

Τ' Ἀντριός, ἔτσι λένε τὸν Νοέμβριο στὸ χωριό, ἀπὸ τὴ γιορτὴ τοῦ Ἀποστόλου Ἀνδρέου πὺ εἶναι στὶς 30 τοῦ μηνός, ἔχουν τὶς λιγώτερες δουλειές. Σχεδὸν ὅλα τὰ ζῶα εἶναι ἀκόμα ἔξω, ἐνῶ ὅλες οἱ ἄλλες δουλειές, ὅπως τὸ κλαδί, ὁ σπαρμός, ἡ συγκομιδὴ τῶν καρπῶν κτλ. ἔχουν τελειώσει ἀπὸ τὸν προηγούμενο μῆνα. Ἄν ὁ καιρὸς εἶναι καλός, πάλι δὲν κάθονται μὲ σταρωμένα τὰ χέρια. Κουβαλοῦνε «φουρνίτ'κα» ξύλα ἢ «τσακνόκεδρα» ἢ ἀκόμα μεταφέρουν «σκοῦπρα» στὰ χωράφια, στοὺς κήπους, στ' ἀμπέλια.

Τὸ Σαραντάημερο

Γνωρίζουν καὶ πάντοτε θυμοῦνται ὅλοι, ὅτι στὶς 14 τοῦ Νοεμβρίου, ἀποκρεύουν καὶ ὅτι ἀπὸ τὴν ἄλλη μέρα ἀρχίζει ἡ Σαρακοστή, τὸ Σαραντάημερο. Τὸ κατὰ πόσο νηστεύουν εἶναι ἄλλο ζήτημα, ὅπως δὴποτε ὅμως, ἀκόμη καὶ ἡ ἀπλή ἐνθύμηση, ὅτι ἀρχίζει ἡ Σαρακοστή, νομίζουμε ὅτι κάτι εἶναι κι αὐτό. Πολλοὶ νηστεύουν καὶ τὶς σαράντα μέρες, ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι εὐκόλο στὸν καθένα, ὅπως καὶ ἄλλοῦ εἶδαμε, γιὰ τὸ κυριώτερο ἄρτυμα, τὸ λάδι, πρέπει νὰ τὸ ἀγοράζουν, κι αὐτὴ τὴν εὐχέρεια δὲν τὴν ἔχουν ὅλοι. Ἔτσι ἀρκοῦνται στὰ ἐγγύθια προϊόντα, ὅπως εἶναι τὸ βούτυρο καὶ τὰ ἄλλα γαλακτοκομικὰ εἶδη.

Ἐπειτα δὲν εἶναι «φαγάδες», δὲν ἔχουν ὡς πρωταρχικὸ σκοπὸ τὸ φαγητό, τοὺς διακρίνει ἡ λιτότης. Τρῶνε, λένε, «γιὰ νὰ περάσουν ἀπὸ τὴν ἀράδα». Τόσο λίγο, μάλιστα, τὸ λογαριάζουν, ὥστε νὰ λένε «χαμένο» τὸ χρόνο πὺ διαθέτουν γιὰ τὸ φαγητό τους.

Συννυφασμένες μὲ τὸ Σαραντάημερο εἶναι καὶ οἱ προλήψεις. Μολογοῦσαν οἱ μπάμπες, ὅτι τὸν παλιὸ καιρὸ, μόλις ἄρχιζε ἡ Σαρακοστή, ἔβγαιναν στοὺς λάκκους οἱ «ντουμχαλέδεις» ἢ «τζίνεις» ἢ οἱ «καλικαντσαρέοι» ἢ οἱ «καψιούρδεις»¹. Πολλὲς ἀπ' αὐτὲς τὶς μπάμπες, ὅπως ἦταν ἡ Γκίκω ἢ Μπιλιμικίνα, βεβαίωναν ὅτι τοὺς εἶδαν μὲ τὰ ἴδια τοὺς τὰ μάτια. Ἦταν, μᾶς διηγοῦνταν, σὰν μαῦροι κοκκαλιασμένοι ἄνθρωποι, σωστὰ σκιάχτρα καὶ κρατοῦσαν στὰ χέρια τοὺς φωτιές, χτυποῦσαν ντέφια, φώναζαν καὶ χόρευαν!

Φόβος καὶ τρόμος ἔπιανε ἐκεῖνον ποὺ τύχαινε νὰ περάσῃ νύχτα ἀπὸ λάκκο, ὅταν δὲν νήστευαν τὴ Σαρακοστή. Τὸν ἔπαιρναν ἀπὸ τὸ «κοντὸ» σ' ὄλο του τὸ δρόμο, τὸν πλησίαζαν, τὸν πείραζαν, τὸν κοροΐδευαν κι ἔρχονταν ὡς ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι του, ζητώντας του συνεχῶς νὰ δώσῃ καὶ σ' αὐτοὺς κρέας. Καὶ μόνο σὰν τοὺς ἔπαιρνε τὸ ξημέρωμα, χάνονταν ξανά στοὺς λάκκους.

Οἱ τζίνεις παρουσιάζονταν ὄλο τὸ Σαραντάημερο καὶ τὰ Δωδεκάημερα καὶ ἔξαφανίζονταν ὅταν ἔμπαινε ὁ Σταυρὸς στὸ νερὸ τὴν ἡμέρα τῶν Φώτων.

Τὰ «μπόλια»

30 Νοεμβρίου, τ' Ἀγριῶς. Οἱ κάτοικοι τοῦ χωριοῦ τελείωσαν ὅλες τοὺς τὶς ἐξωτερικὲς ἐργασίες. Ἐσπειραν τὰ χωράφια τοὺς, ἔκοψαν τὸ κλαδί, ἔφεραν τὰ ξύλα, μάζεψαν τοὺς καρπούς.

Ὁ καιρὸς σταθεροποιήθηκε. Οἱ καθημερινὲς φθινοπωριάτικες ἐναλλαγές, ἀπὸ τὰ ἀπότομα καὶ δυνατὰ πρωτοβρόχια καὶ τὶς ἡλιόλουστες μέρες τοῦ μικροῦ καλοκαιριοῦ, σταμάτησαν καὶ μιὰ μόνιμη χαμηλὴ μαύρη συγνεφιά σκεπάζει τὸν οὐρανό.

1. «Εἰς τὴν τάξιν ταύτην τῶν ὀνομάτων τῶν καλικαντζάρων ἴσως πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ τὸ ἐν Φοινίκι τῆς Ἠπείρου καψιούρης, ἴσως ἐκ τοῦ καίω» «Λαογραφία», τόμ. Η', σελ. 492, ὑπὸ Στυλ. Δεινάκι. «Ἄμα πιάσῃς ἀπὸν λάκκον κι σὶ φουνάξ' κἀνας στ' ὄνουμά σ' νὰ μὴν ἀπουλουηθῆς γιατί σ' παίρν' οἱ τζίνεις (ἢ ἄλλως σῆμαϊταναρέοι) τ' λαλιὰ κι βουβαίνισι». «Οἱ τζίνεις φέρν' γύρα στὶς λάκκς Τρίτις, τοῦ Σαραντάημερου κι τὰ Δουδικάημερα» «Λαογραφία», τόμ. Ε', σελ. 47, ὑπὸ Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου.

Ἡ Ἀστράκα καὶ τὸ Λάπατο ἄσπρισαν κιάλας κι ὁ ἀχὸς τοῦ Βοῖδομάτη μὲ τὰ πολλὰ νερὰ πού σέρνει πάνω ἀπ' τὸ Ζαγόρι, φθάνει ὡς τὸ χωριό.

Ὅλα προμηνοῦν κλειστὸ καιρὸ. Κι οἱ ἄνθρωποι, κλεισμένοι ὅπως εἶναι κι αὐτοί, αἰσθάνονται τὸν ἑαυτό τους εὐτυχῆ, γιατί μπόρεσαν νὰ συγκεντρώσουν ὅλο τὸ ἔχι τῆς χρονιάς. Ἄλλωστε τὸ λέει κι ἡ παροιμία: «ὁ καλὸς ὁ νοικοκύρης τὸ χειμῶνα χαίρεται».

Ὅμως ἀπὸ Θεοῦ ἄρχεσθαι. Πρέπει πρῶτα νὰ εὐχαριστήσουν τὸ Θεό, γιατί ὅ,τι πήρανε, ὅ,τι μαζέψανε ἀπὸ τῆ γῆ, σ' Ἐκεῖνον τὸ ὀφείλουν. Πρώτη προσφορά, λοιπόν, στὸ Θεό.

Παίρνουν σιτάρι, καλαμπόκι, φακές, ρεβίθια, κουνιά, φασόλια, μπιζέλια καὶ τὰ βράζουν ὅλα μαζὶ καὶ ἐπειδὴ αὐτὰ γιὰ νὰ βράσουν, θέλουν πολλές ὥρες, τὰ βάζουν ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα καὶ τ' Ἀντριός, μετὰ τὴν ἐκκλησία, ἀρχίζουν νὰ τρῶνε. Θὰ πρέπη ὅπως δὴποτε νὰ πήγαιναν καὶ στὴν ἐκκλησία ἀπὸ ἕνα πιάτο, νὰ τὰ «διαβάση ὁ παπάς», δηλαδή νὰ εὐλογηθοῦν, γιὰ νὰ φαγωθοῦν μὲ υγεία, ἀλλὰ καὶ γιὰ ν' ἀποδώσουν περισσότερα τὸν ἐρχόμενο χρόνο. Αὐτὰ εἶναι τὰ «μπόλια»¹.

1. Σύμφωνα μὲ ὅλες τὶς ἐγκυκλοπαίδειες, τὰ Μπόλια εἶναι αὐτὰ ταῦτα τὰ «Πυανέψια» τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων, πού πήρανε τὸ ὄνομα αὐτὸ ἀπὸ τὸν μῆνα Πυανεψιών πού συνέλιπτε μὲ τὸν δικό μας Νοέμβριο.

Μπόλι = ἐμβόλιον, ὑποκοριστικὸ τοῦ ἔμβολον. Ἐμβόλιον (τό), (Ἰ. ατρ.): Παρασκευάσμα, τὸ ὁποῖον ἐκχυνόμενον εἰς τὸν ὀργανισμόν ἐνεργεῖ προφυλακτικῶς ἢ θεραπευτικῶς ἐπὶ τινων λοιμωδῶν νόσων (Λεξικὸν Πρωίας). Καὶ ὅπως τὸ ἐμβολιάζω ἔγινε ὀμπολιάζω καὶ κατόπιν μπολιάζω, ἔτσι καὶ ἀπὸ τὸ ἐμβόλιον, ἔμβολον, ἔγινε ὀμπόλι καὶ κατόπιν μπόλι καὶ πληθυντικὸς, ἐμβόλια, ὀμπόλια, μπόλια.

Ὅταν λέμε μπόλι ἢ μπόλια, ἐννοοῦμε νέα βλαστάρια πού μπαίνουν σὲ κορμὸ δένδρου (μικροῦ ἢ μεγάλου) μὲ σκοπὸ νὰ βλαστήσουν αὐτὰ καὶ νὰ φέρουν καρπὸ καλυτέρας ποιότητος.

Καὶ τὰ μπόλια, ἐπειδὴ εἶναι οἱ πρῶτοι καρποὶ τῆς χρονιάς, ἄρα εἶναι καὶ οἱ νεώτεροι ἀπ' ὅλους τοὺς προηγουμένους, παρασκευάζονται ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, εἴτε γιὰ νὰ ἐπιφέρουν μέσα τους κάποια μεταβολή, ἕνα, τρόπον τινά, ξανάνιωμα (μπόλιασμα), εἴτε τοὺς ἴδιους αὐτοὺς πρώτους καρπούς, τὸν αἰθέρα, προσφέρουν στὸ Θεὸ σὲ ἔνδειξη εὐχαριστίας ἀφ' ἑνός καὶ παρακλήσεως ἀφ' ἑτέρου, ὥστε τὸν ἐπόμενο χρόνο νὰ γίνουν περισ-

Πανάρχαιο καὶ πανελλήνιο τὸ ἔθιμο· ὁ Λαμπρίδης¹ γράφει: «Τὴν παραμονὴν τοῦ ἁγ. Ἀνδρέου ἐκάστη οἰκογένεια βράζει μίγμα τι ἐκ πάντων τῶν ὀσπρίων, ἀνδραλούσια ἢ μπόλια λεγόμενον, ὡς παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Πυανέψια². Τρώγουσι δὲ ἐκ τοῦ μίγματος τούτου ἀφ' ἐσπέρας· μετὰ τὸ τέλος τῆς ἐκκλησίας, διανέμεται τὸ ἐπίλοιπον εἰς τοὺς πτωχοὺς γύφτους, βουκόλους, αἰγοβοσκούς κ.τ.λ. πρὸς εὐκαρπίαν».

Δ. ΧΕΙΜΩΝΑΣ

Χειμώνας. Ἀτέλειωτες κατασκότεινες νύχτες, μικρές, γεμάτες κακοκαιρία μέρες. Τὰ πουλιά, μὲ τὶς ἀσταμάτητες φωνές τους, ἀπεδήμησαν· λίγα ντόπια ἔμειναν, κι αὐτὰ μισοπεθαμένα ἀπὸ τὸ κρύο καὶ τὴν πείνα, ποιὸς ξέρει, «θ' ἀκούσουν ὅλα κοῦκο;» Τ' ἀγρίμια ὅλη τὴ νύχτα περιπλανιοῦνται γιὰ νὰ βροῦν κάτι νὰ ξεγελάσουν τὴν πείνα τους.

Ὅσο γιὰ τὸν ἄνθρωπο, ἡ ἀγωνία του εἶναι δυσανάλογη μὲ τοὺς κόπους τῆς χρονιάς. Ὅσο πιὸ γεμάτα ἔχει τ' ἀμπάρια μὲ γεννήματα καὶ τὶς καλύβες του μὲ ζαιρέδες, τόσο πιὸ ἀλαφρὺς τοῦ φαίνεται ὁ χειμώνας. Καὶ διαρκεῖ τεσσερεῖς ὀλόκληρους μῆνες, ἀπ' τ' Ἀντριὸς ὡς τ' Ἀη - Βαγγιλισμοῦ!

Τὸ χειμώνα δίχονταν ἡ εὐκαιρία σ' ὅλους ν' ἀπολαύσουν τὴν οἰκογενειακὴ θαλαπυρῆ, παρὰ τὴν κούραση καὶ τὴν ἀγωνία.

Ὅλοι, συγκεντρωμένοι γύρω ἀπ' τὴ γωνιά, ὅπου τὰ παλιά, τὰ φερμένα ἀπὸ τὸ Βίκο κούτσουρα, ἀστραποβολοῦσαν, ἄκουγαν ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά τὸν μπαμπὰ (παπποῦ) καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τὴ μάκω (γιαγιά) ἢ τὴν κυραμάνα (ἡλικιωμένη θεία) νὰ διηγοῦνται ἕνα σωρὸ παράξενα παραμῦθια στ' ἀγγόνια τους, προπαντὸς τὰ Δωδεκάημερα, τότε ποὺ πέφτουν πολλὲς γιορτὲς ἀντάμα, κατὰ τὶς ὁποῖες «δὲν κἀν' νὰ δ'λεύν». Μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον εἶχαν οἱ διηγήσεις μὲ τὶς τζίνες ἢ σκιουτ'κὰ ἢ ντουμχαλέδισ ἢ καλικαντζαρέ-

σότερα καὶ καλύτερα (μπολιαστοῦν;).

1. «Ζαγοριακά», 1870, σ. 170.

2. Πυανέψια: τὸ πρωτομαγεῖρεμα. Ἀπὸ τὶς ἀρχαῖες ἑλληνικὲς λέξεις πῦος (=πρῶτος) καὶ ἔψω (=μαγειρεύω).

ους. Πιο κάτω οί κοπέλλες ασχολοῦνταν ἢ μὲ τὸ γράνισμα (καθάρισμα) ἢ μὲ τὸ λανάρισμα ἢ μὲ τὸ γνέσιμο τῶν μαλλιῶν ἢ μὲ τὸ πλέξιμο ἢ μὲ τὸ κέντημα ἢ μὲ τὸ ράψιμο.

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

Τὸν Δεκέμβριο εἶναι τόσο μικρὲς οἱ μέρες, πού δὲν τοὺς μένει ὥρα ν' ἀσχοληθοῦν καὶ μὲ τίποτε ἄλλο, ἐκτὸς ἀπὸ τοῦ νὰ περιποιοῦνται τὰ ζῶα: Τὸ πρωτὶ νὰ τὰ βγάξουν — καὶ δὲν εἶναι λίγο αὐτό, γιατί τὰ κοπάδια εἶναι πολλὰ — καὶ ἔπειτα ἀπὸ λίγες ὥρες νὰ τὰ ξαναμαζεύουν. Μεγάλη φασαρία ἔχουν μὲ τὰ μικρὰ ζυγούρια καὶ βετούλια, ὥσπου νὰ μάθουν τὸ σπίτι. Κάθε βράδυ χάνονται, πηγαίνοντας πότε στὸ ἓνα καὶ πότε στὸ ἄλλο σπίτι, καὶ ἄντε μετὰ νὰ τὰ συμμαζέψης. Πρέπει νὰ πάρη κανένας ὅλα τὰ σπίτια μὲ τὴ σειρά, ὥσπου νὰ τὰ βρῆ.

Ἐφοῦ τὰ μαζεύουν, πρέπει ὅλα νὰ τὰ θρέψουν. Σ' ἄλλα δίνουν ρόβη, σ' ἄλλα βελάνια, σ' ἄλλα κλαδι χλωρὰ ἢ ξερό, σ' ἄλλα χορτάρι ἢ ἄλλες τροφές.

Ἐὰν ὁ χειμῶνας εἶναι πρόωμος, πρέπει κάθε μέρα νὰ πηγαίνουν γιὰ φόρτωμα ἢ γιὰ ζαλίκ', δηλαδή νὰ πηγαίνουν γιὰ νὰ φέρουν κλαδι (πουρνάρι). Ἐὰν πάλι ὁ χειμῶνας εἶναι βαρὺς, γιατί λένε, «μπρὸς πίσω τοῦ Χριστοῦ, ἢ καρδιά τοῦ χειμωνιοῦ», τὰ ζῶα μένουν καὶ τὴν ἡμέρα μέσα, καὶ καταλαβαίνετε τί θέλουν ὅλα αὐτὰ νὰ φάνε. Τοῦτο βέβαια τοὺς καλοὺς νοικοκυραίους δὲν τοὺς πειράζει, διότι «τῶν φρονίμων τὰ παιδιά, πρὶν πεινάσουν μαγειρεύουν».

Οἱ λαλαγγίτες

Κάθε βράδυ, παραμονὴ Χριστουγέννων, ἡ μάνα ἢ κάποια ἡλικιωμένη γυναίκα ἔχει τὸ λόγο. Ἀνάβει στὴ γωνιὰ γερὴ φωτιά μὲ «σιουμουκλάδια», τὰ ὁποῖα κάνουν γρήγορη καὶ δυνατὴ φωτιά, ὅ,τι χρειάζεται γιὰ τὴν περίπτωση, παίρνει «καθάριο» ἀλεύρι, σιτισμένο, καὶ μέσα σὲ μιὰ «τέντζιερ'» τὸ κάνει ζυμάρι χωρὶς νὰ βάλῃ προζύμι. Στὴ φωτιά (στὴν πυροστιά) ἐπάνω τοποθετεῖ τὴ λαμαρίνα ἐκείνη πού χρησιμοποιεῖ γιὰ τὸ ψήσιμο τῶν πέτρων (φύλων). Στὴ λαμαρίνα αὐτὴ βάζει μιὰ ἢ δυὸ κουταλιὲς ζυμάρι καὶ τὸ

ἀπλώνει καλά - καλά καὶ ἀφοῦ ψηθῆ ἀπὸ τῆ μιὰ μεριά τὸ γυρίζει καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη. Κατόπιν τὰ βάζει σ' ἓνα μεγάλο ταψὶ καὶ ρίχνει ἀνάμεσα στὸ καθένα στουμπισμένα καρύδια καὶ στὸ τέλος ρίχνει σιρόπι ἀπὸ ζάχαρι ἢ ἀπὸ «πικμέζ'». Γίνεται ἓνα πρώτης τάξεως γλύκισμα.

Θυμᾶμαι μὲ πόση λαχτάρα περιμέναμε τὴ μάνα νὰ τὶς φτιάση, οὔτε ὕπνος μᾶς ἔπιανε οὔτε κούραση.

Ἄπὸ τὶς λαλαγγίτες αὐτὲς δίνουν σ' ὅλους τοὺς τσοπαναρέους ἀπὸ ἓνα πιάτο, ἔτσι γιὰ τὸ καλό.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ

Ὁ Δεκέμβριος μπορεῖ καὶ νὰ τοὺς «κάνη στραβὰ μάτια», καὶ νὰ τὸν περάσουν ὅπως - ὅπως, ὁ Γενάρης ὅμως δὲν θὰ τοὺς τὴν χάριση, «τὸ Θεὸ μπάριμα νὰ ἔχουν»· χωρὶς καλοκαιριὲς ποτὲ δὲν φεύγει.

Τὸ Γενάρη, οἱ κύριες καὶ μοναδικὲς σχεδὸν ἀσχολίες, εἶναι ἡ φροντίδα τῶν ζώων, τὴν ὁποία ὁ βαρὺς χειμῶνας κι ὁ Γέννος τὴ μεγαλώνουν ἀκόμα πιὸ πολύ.

Ἡ κάθε οἰκογένεια θὰ εἶχε τουλάχιστον πέντε πρόβατα, δέκα γίδια, μιὰ γελάδα κι ἓνα φορτηγὸ ζῶο.

Τὸ πρωτὶ «ἀπολοῦν» τ' ἄρνια καὶ τὰ κατσίκια νὰ «β'ζάσ'ν» καὶ τὰ παρακολουθοῦν ἂν ὅλα πίνουν τὸ γάλα τους, γιὰτι κι ἐδῶ δὲν εἶναι ὅλες οἱ μάνες τὸ ἴδιο, ἄλλες τὰ θέλουν κι ἄλλες οὔτε νὰ τὰ δοῦν, πρέπει λοιπὸν τότε νὰ τὶς κρατήσουν γιὰ νὰ βυζάξουν τὰ παιδιά τους.

Ἔστερα ἀπὸ καμιά ὥρα τὰ χωρίζουν καὶ βγάζουν τὰ μεγάλα στὸ κοπάδι. Σκουπίζουν ὅλα τ' ἀχούρια, τὰ χαγιάτια καὶ τὶς αὐλὲς καὶ ἔστερα πηγαίνουν οἱ γυναῖκες γιὰ κλαδὶ (χλωρὸ πουρνάρι). Πηγαίνουν, ὅπως λένε, γιὰ φόρτωμα ἢ γιὰ ζαλίκ' ὅταν θέλουν νὰ γυρῶσουν νωρὶς. Κι οἱ ἀποστάσεις δὲν εἶναι μικρὲς, ἡ διαδρομὴ περνάει τὴν ὥρα, πᾶνε στ' Παπαζήκ', στοὺν Τοῖχο, στὰ Τουρνοβὰ κ.ἄ., ὅπου νομίζουν ὅτι ἔχει καλύτερο πουρνάρι. Σκεφθῆτε τί γίνεται ὅταν ὁ χειμῶνας εἶναι βαρὺς καὶ μένουν μέσα δλα τὰ ζῶα — καὶ νὰ γεννοῦν μάλιστα.

Τὸ βράδυ, μόλις βασιλεύει ὁ ἥλιος, «τφουὶ κι ἀπ' τὴν ἀρχή». Συμμάζεμα, τάισμα κτλ.

Ὁ γέννος

Ὁ χειμώνας εἶναι πολὺ βαρὺς στὸ Πάπιγγο καὶ δὲν συμφέρει νὰ ἔχουν πρῶιμο γέννο, δηλαδὴ νὰ γεννήσουν τὰ ζῶα τους πρὶν ἀπὸ τὰ Χριστούγεννα, γιατί ὁ ζαιρὲς εἶναι μετρημένος, δὲν θὰ τοὺς φτάση νὰ βγάλουν καὶ τὸ Μάρτη.

Ἔτσι φροντίζουν κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ ὄργασμοῦ, μαρκάλου¹ ἢ προυτσιάλου, ν' ἀπομονώνουν τὰ τραγιά καὶ τὰ κριάρια, κλείνοντάς τα σὲ ζουνάρια² ἢ καὶ μέσα στὰ σπίτια. Τ' ἀφήνουν δὲ ἐλεύθερα, ὅταν ὑπολογίζουν ὅτι θ' ἀρχίσουν νὰ γεννοῦν μετὰ τὸ Δεκέμβριο — ἢ ἐγκυμοσύνη τους, ὡς γνωστό, διαρκεῖ τέσσερις μῆνες.

Μπαίνοντας λοιπὸν ὁ Γενάρης, ἀρχίζουν καὶ τὰ γεννητούρια. Πότε ἓνα, πότε δυὸ καὶ πότε περισσότερα ἀρνιά ἢ κατσίκια, ἄλλα γεννιοῦνται μέσα στὸ σπίτι κι ἄλλα ἔξω στὴ βοσκή, τὰ ὁποῖα φέρνει τὸ βράδυ ὁ τσοπάνος.

Τὰ νεογέννητα τὰ παίρνουν μέσα στὸ σπίτι, τοὺς σκουπίζουν τὶς «γκλιάνις», τὰ στεγνώνουν κοντὰ στὴ φωτιά καὶ μετὰ τὰ παραδίδουν στὶς μανάδες τους γιὰ νὰ τὰ «β'ζάσ'ν».

Ὅση «γκλιαστρά» — ἔτσι λένε τὸ πρωτόγαλο — ἀφήνουν τὰ μικρά, τὴν ἀρμέγουν καὶ φτιάχνουν μ' αὐτὴ «γκλιαστρόπ'τα».

Τὶς λεχῶνες τὶς ποτίζουν «ἀλευριά»³.

Πολὺ χαίρονται, ὅταν τὰ περισσότερα νεογέννητα εἶναι θηλυκά· τότε μάλιστα λένε χαρακτηριστικὰ «πᾶμε γιὰ μπροστά», ἐπειδὴ μὲ τὰ θηλυκὰ προβλέπουν αὐξηση τοῦ ἀριθμοῦ, κι ἀντίθετα, στενοχωριοῦνται, ὅταν γεννιοῦνται ἀρσενικά ἢ μένουν «τσαγκάδια»⁴ ἢ

1. Μαρκάλος εἶναι γιὰ τὰ πρόβατα καὶ προυτσιάλος γιὰ τὰ γίδια.

2. Ζωνάρι = Στενὴ καὶ ὁμαλὴ λωρίδα γῆς μὲ ἀφθονὴ βοσκή σὲ ἀπὸκρημνο μέρος.

3. Ἀλευριά = Χλιαρὸ νερὸ μὲ ἀλάτι καὶ πίτυρα, ἀρέσει πάρα πολὺ στὰ ζῶα.

4. Τσαγκάδι = Ἡ γίδα ἢ προβατίνα ποὺ ἀποβάλλει.

στεῖρα.

Στὰ τσαγκάδια, γιὰ νὰ μὴ χάσουν τὸ γάλα τους, βάζουν τὶς πρῶτες μέρες ἄλλα μικρὰ νὰ τὰ θηλάσουν, ὥσπου νὰ φέρουν τὸ γάλα καὶ κατόπιν τ' ἀρμέγουν.

Τὸ κυνήγι

Τὸ κυνήγι, εἶναι ἡ μοναδικὴ ψυχαγωγία, τὸ χόμπυ θὰ λέγαμε σήμερα, τῶν ἀντρῶν, ἰδίως κατὰ τὸ χειμῶνα, οἱ ὁποῖοι, ποιός λίγο ποιός πολύ, ἀπὸ τὰ μικρὰ παιδιὰ ὡς τοὺς παπποῦδες πὺ μὲ δυσκολία σέρνουν τὰ πόδια τους, «κάνουν τὸν κυνηγὸ» ὅλοι.

Τὰ κυνήγια πὺ ἀπόμειναν εἶναι λίγοι λαγοί, ἐλάχιστες πέρδικες καὶ σπανιώτατα ἀγριόγιδα.

Πηγαίνουν καθ' ὀμάδας ἢ κατὰ μόνας. Περισσότερο ὁμως γοῦστο ἔχει τὸ ὀμαδικὸ κυνήγι, μοιάζει στρατιωτικὴ ἐπιχείρηση. Πρέπει τὸ μυαλὸ νὰ παίρνη πολλὰς στροφὰς καὶ τὸ μάτι νὰ κόβη, νὰ ξέρη δηλαδὴ νὰ σταθῆ σὲ μέρη πὺ προτιμᾶ νὰ μένη ἢ νὰ περνᾶ ὁ λαγός, ἢ πέρδικα κτλ.

Ἐπίσης ἐνδιαφέρον ἔχει τὸ κυνήγι τὸ χειμῶνα, ὅταν ἀποβραδὺς πέφτει χιόνι, πηγαίνουν τότε «στὸν τορό», δηλαδὴ παρακολουθοῦν τὰ πατήματα τοῦ λαγοῦ, πὺ ὅσα προφυλακτικὰ μέτρα κι ἂν λάβη, ὁ καημένος, τὴν πληρώνει μὲ τὴ ζωὴ του: μόλις πετάζεται ἀπὸ τὸ γιατάκι του, τὸν «φασκιώνουν».

Ἐναν καιρὸ κυνηγοῦσαν καὶ μὲ τὸ «καρτέρι». Τὸ χειμῶνα, ὅταν τυχαῖν νὰ ἔχη ξαστεριά καὶ φεγγάρι, ὁ κυνηγός, μόλις νυχτώνει, κρούεται καλὰ σὲ κάποιο πέρασμα καὶ περιμένει μὲ τὸ ὄπλο «ἐπίσκοπῶ», νὰ περάσῃ τὸ θῦμα, λαγός, ἀλεποῦ ἢ κουνάβι. Ἐδῶ χρειάζεται νὰ ἔχῃ μεγάλη ὑπομονὴ καὶ πολὺ δυνατὰ νεῦρα.

Μερικοὶ πάλι πιάνουν τοὺς λαγοὺς μὲ τὰ βρόχια ἢ, ὅπως λένε, «στήνουν θηλειές», δηλαδὴ σὲ περάσματα δένουν ἓνα κομμάτι σύρμα, τὸ ὁποῖο καταλήγει σὲ θηλειά. Κι ὅταν τύχῃ καὶ περάσῃ λαγός, ἀφοῦ πρῶτα, φυσικὰ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβῃ, βάλει τὸ κεφάλι του στὴ θηλειά, κατόπι δὲν χωράει νὰ περάσῃ καὶ τὸ ὑπόλοιπο σῶμα, μὲ ἀποτέλεσμα, ὅσο προσπαθεῖ γρήγορα νὰ περάσῃ — ἐπειδὴ ἀντιλαμβάνεται κάποια ἐνόχληση γύρω του —, τόσο πῶ πολὺ σφίγ-

γει ἢ θηλειὰ στὸ λαιμό του ὥσπου πνίγεται.

Ἐκτὸς τῶν πουλιῶν, μόνο οἱ πέρδικες ἀποτελοῦν τὸ σπουδαιότερο κυνήγι. Πολλοὶ πηγαίνουν στὰ μέρη πού συχνάζουν, μὲ εἰδικὰ σκυλιὰ φέρμας. Ὄταν πέφτη πολὺ χιόνι, τὶς βρίσκουν εὐκολώτερα, γιατί τότε, ἀπὸ ἀνάγκη γιὰ τροφή, πηγαίνουν σὰν στραβὲς ὅπου ὑπάρχει ξέχιονο καὶ τέτοια μέρη εἶναι μόνον ὅσα κρατᾶνε νερό, εἶναι οἱ λεγόμενες «μουτσιάλες».

Δεξιότητες χρειάζεται γιὰ νὰ χτυπήσουν τὴν πέρδικα «στὸ φτερό».

Ἐπίσης πηγαίνουν καὶ μὲ τὸ περδικοπάνι. Σὲ μέρη πού συχνάζουν πέρδικες, στήνουν ἓνα κομμάτι πανὶ πού εἶναι ζωγραφισμένο, ὅπως τὸ περιβάλλον καὶ ἀρχίζουν νὰ μιμοῦνται τὴ φωνή τους. Πολὺ συχνὰ ξεγελιοῦνται καὶ πλησιάζουν τὸ περδικοπάνι, νομίζοντας ὅτι κάπου ἐκεῖ κοντὰ εἶναι καὶ ἡ ἄλλη πού φωνάζει, ὅποτε ἡ ἀναπάντεχη τουφεκιά τὶς ἀφήνει στὸν τόπο.

Καμιὰ φορά, ὅταν κἀνη βαρὺ χειμῶνα, ξεπέφτουν στὶς μουτσιάλες καὶ ἀγριόχηνες· βέβαια αὐτὸ θὰ εἶναι μεγάλο κατόρθωμα, ἂν μπορέση κάποιος καὶ σκοτώσῃ καμιὰ ἀπ' αὐτές!

Καὶ ἀγριοπερίστερα ὑπῆρχαν ἀρκετὰ πρὸ εἰκοσαετίας. Σύνχναζαν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὰ Πανωμπέστιρα καὶ σ' ἄλλα ἀπόκρημα μέρη. Δὲν ξέρω ὅμως γιὰ ποιά αἰτία χάθηκαν. Σήμερα δὲν ὑπάρχει οὔτε ἓνα.

Ἐπίσης γιὰ τὸ δέρμα τους, κυνηγοῦσαν τὶς «ἀλ'πὲς» καὶ τὰ κουνάβια, τὰ ὁποῖα ἔπιαγαν ἢ μὲ δολώματα στὰ σίδερα ἢ ὅταν εἶχε χιόνι ἔβρισκαν τὴν κρύπτη τους μὲ τὸν τορό, ὅπου κατόπι χρησιμοποιοῦσαν διάφορα μέσα γιὰ νὰ τὰ πιάσουν, ἢ θ' ἄναβαν φωτιά ἐκεῖ κοντὰ καὶ μὲ τὸν καπνὸ θὰ ἀναγκάζονταν νὰ πεταχτοῦν ἔξω, ποτὲ ὅμως δὲν τὰ σκότωναν μὲ τὸ ὄπλο γιατί δὲν ἤθελαν νὰ χαλάσουν τὸ δέρμα τους.

Ἐκτὸς τῶν κυνηγῶν τῆς ἀλεπούς μὲ τὰ σίδερα ἦταν ὁ Σίλ'ς (Μητσιάδης), ὁ Γκιών'ς, ὁ Τσιάμ'ς (Ι. Παπαδόπουλος) ἀπὸ τὸ Μικρὸ Πάπιγκο καὶ ὁ Νάσιος ὁ γύφτος (Ἄθ. Χαλκεὺς) ἀπὸ τὸ Μεγάλον Πάπιγκο. Κάθε χειμῶνα — γιατί μόνο τότε τὸ τρίχωμα τῶν ζώων εἶναι καλὸ — σημείωναν μεγάλη ἐπιτυχία καὶ δὲν ἦταν

εὐκαταφρόνητη ἢ ἀξία τους, προπαντός τῶν κουναβιῶν.

Ἄλλὰ τὸ κυνήγι πού εἶχε περισσότερο ἐνδιαφέρον ἦταν τὸ κυνήγι τῶν ἀγριόγιδων. Μαζεύονταν πολλοὶ κυνηγοί, συνήθως τὶς παραμονές Χριστουγέννων, καὶ πήγαιναν ὄχι μιὰ μέρα μόνο ἀλλὰ πολλές. Κοιμοῦνταν τὰ βράδια σὲ μπιστεριές, ἀναβαν φωτιές καὶ οἱ γεροντότεροι διηγοῦνταν ἓνα σωρὸ ἱστορίες γιὰ κυνήγια.

Πήγαιναν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πίσω ἀπὸ τὸ βουνό, στὸ Καλοῦερκό, στὶς Τέντες καὶ στὶς γύρω περιοχές, ὅπου πάντοτε ὁ τόπος «κρατοῦσε» ἀγριόγινδα. Ἐνας, ὁ ἰκανώτερος κυνηγός, εἶχε τὸ γενικὸ πρόσταγμα. Τοποθετοῦσε τὸν καθένα, ἀνάλογα μὲ τὶς ἰκανότητές του, στὰ «καϊτέρια», τὰ ὁποῖα ἦταν γνωστὰ μὲ τὶς ὀνομασίες παλιῶν καλῶν κυνηγῶν καὶ ἄλλους τοὺς ἔστελνε γιὰ «παγάνας».

Σκοπὸς τῆς παγάνας ἦταν νὰ κάνουν θόρυβο φωνάζοντας ἢ νὰ χτυποῦν ντενεκέδες ἢ νὰ κυλοῦν πέτρες, ὥστε ὅπου καὶ ἂν ἦταν κρυμμένα τ' ἀγριόγινδα, ν' ἀναγκάζονταν, ἀπὸ τὸ φόβο τους, νὰ ἐγκαταλείψουν τὶς κρύπτες τους καὶ νὰ τρέξουν, περνώντας πολλές φορές καὶ ἀπ' τὰ καϊτέρια.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ κυνηγιοῦ δὲν εἶχε καὶ πολλή σημασία, γιατί καλὰ ξέρει ὁ κυνηγὸς τὴν παροιμία πού λέει «ὁ λαγὸς σαράντα φορὲς χέζ' τοῦ τ'φέκ' τοῦ κυνηγοῦ καὶ μιὰ ἐκεῖνος τοὺν σκουτών'».

Τὸ μποδιακὸ

Τὴν Πρωτοχρονιά, μεγάλη σημασία δίνουν στὸ «μποδιακὸ», δηλαδή στὸ ποιὸν ἄνθρωπο θὰ πρωτοσυναντήσουν βγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι τους. Γιατί, ἀπ' αὐτήν, τὴν πρώτη συνάντηση, θὰ ἐξαρτηθῇ ὅλος ὁ χρόνος, ἂν θὰ ἔναι καλὸς ἢ ἄσχημος. Ἀφοῦ ἀκόμα καὶ ὅταν μισοῦν κάποιον καὶ τυχαίνει νὰ τὸν βροῦνε στὸ δρόμο τους — οἱ γυναῖκες —, λένε μόλις τὸν προσπεράσουν, «κακὸ ἀμποδιακὸ», σὰν κατάρα.

Δὲν θέλουν μὲ κανένα τρόπο νὰ «σμποδοῦν» (συναντήσουν) μίξερους ἀνθρώπους καὶ προπαντός, μερικὲς κακὲς γριές, οἱ ὁποῖες, ὅταν τοὺς λές καλημέρα, ἐκεῖνες ἀντὶ γι' ἀπάντηση «μουρμουρίζουν» κατάρες.

Προτιμοῦν νὰ βλέπουν πρῶτα - πρῶτα, παιδιὰ ἀθῶα, χωρὶς κα-

κίες και κακομοιριές. Γι' αυτό και πολλοὶ καλοῦν νὰ πᾶνε στὰ σπίτια τους πρωτὶ - πρωτὶ, πρὶν οἱ ἴδιοι βγοῦν ἔξω, μικρὰ παιδιὰ τῶν συγγενῶν τους, τὰ ὁποῖα μόλις μπαίνουν σπίτι τους, εὐχονται μ' ὄλη τους τὴν καρδιά «Καλημέρα, Καλὴ Χρονιά» κι ἄλλες ἀνάλογες εὐχές και μὲ τὸν ἀρμόζοντα σεβασμὸ φιλοῦν τὸ χέρι τῶν ἡλικιωμένων και χαιρετοῦν ὄλους τοὺς ἄλλους. Κι ἐκεῖνοι πάλι τοὺς ἀνταμεῖβουν γενναῖα μὲ λεφτὰ και μὲ πολλὰ καλούδια.

Τὸ μάτωμα

Οἱ ἄντρες — ὅσοι φυσικὰ ἀσχολοῦνται μὲ τὸ κυνήγι — τό 'χουν σὲ καλὸ νὰ πᾶνε τὴν Πρωτοχρονιά γιὰ κυνήγι, και νὰ τὸ «ματώσουν», δηλαδή θὰ πρέπη κάτι νὰ σκοτώσουν, ἔστω κι ἓνα σπουργίτι. Ἔτσι θὰ τοὺς πάη γούρι ὄλο τὸ χρόνο, γιατί, ὅπως λένε, ὅ,τι θὰ κάνουν τὴν πρώτη μέρα, θὰ κάνουν ὄλες τὶς ἄλλες. Και κοντὰ στοὺς μεγάλους τὸ ἴδιο κάνουν και τὰ παιδιὰ, ἀλλὰ μὲ τὰ λάστιχα (σφεντόνες) ἢ τὶς σκανταλιές.

Τὰ πουρνάρια

Οἱ γυναῖκες τὴν Πρωτοχρονιά, θὰ πρέπη νὰ πᾶνε νὰ κόψουν λίγα χλωρὰ πουρνάρια, νὰ τὰ φέρουν στὸ σπίτι και νὰ καθήσουν ἐπάνω σ' αὐτά. Ἔτσι, λένε, θὰ 'ναι γερὲς κι ἀγέραστες ὄλο τὸ χρόνο, ὅπως τὰ πουρνάρια. Εὐχὴ, στ' ἀλήθεια, πολὺ πετυχημένη!

Ἄλλοι πάλι λένε: «Τ' Ἀἰ - Βασιλιοῦ παίρν' ἓνα πουρνάρ' κι κάθουντι σ' αὐτό, κοντὰ στ' γουνιὰ γιὰ νὰ πέφ'ν τὰ τζίνια κι νὰ λέν' "ὄσα φύλλα κι κλαδιὰ, τόσα γρόσια κι φλουριά". Μ' αὐτὸ τοῦ πουρνάρ' ὕστιρα φκειάν' μ'παρόπ'τα»¹.

Ὁ παρὰς

Τὴν πρωτοχρονιά ἢ κάθε νοικοκυρὰ — κι ἐκεῖνη πού δὲν ἔχει «στὸν ἥλιο μοίρα», ἀκόμα — θὰ φτιάση πίττα «κριασόπ'τα». Ἀφοῦ τὴν ἐτοιμάσουν στὸ ταψί, βάζουν κάτω ἀπὸ τὰ «πέτρα» (πέτουρα ἢ φύλλα), ἓνα νόμισμα πού τὸ λένε παρὰ.

Μετὰ ἀπὸ τὸ ψήσιμο, στὸ γάστρο, τὴ φέρνουν στὸ τραπέζι,

1. Βλ. Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, «Λαογραφία», τόμ. Ε', σελ. 47.

ὅπου γύρω - γύρω κάθονται ὅλοι (ὅλα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας). Ἐκεῖ ἡ νοικοκυρὰ τὴν κόβει σὲ ἰσομεγέθη «φιλιὰ» (κομμάτια), τόσα ὅσα τὰ μέλη τῆς οἰκογενείας καὶ ἓνα ἐπὶ πλέον γιὰ τὸ σπίτι. Κάνουν τὸ σταυρό τους, ἀνταλλάσσουν «εὐκὲς» (εὐχές), κι ὁ ἀρχηγὸς τῆς οἰκογενείας γυρίζει τρεῖς φορὲς τὸ ταψὶ κι ἔπειτα «ὀνοματίζει» (ὀνομάζει) τὸ κάθε «φιλι» ποῦ ἔτυχε νὰ βρεθῆ μπροστά του, λέγοντας «αὐτὸ εἶναι τοῦ παπποῦ, τοῦτο τῆς γιαγιάς» κ.ο.κ., πάντοτε ἀκολουθώντας αὐστηρῶς τὴν ἱεραρχικὴ σειρὰ τῆς οἰκογενείας.

Ἀμέσως ὅλοι ψάχνουν νὰ βροῦν τὸν «παρά», νὰ ἰδοῦν δηλαδὴ «τίνους ἔπισι οὐ παράς», σ' ὁποιοῦ δὲ τὸ «φιλι» βρεθῆ, θεωρεῖται ὁ τυχερώτερος τῆς χρονιάς, κι ὅλοι οἱ ἄλλοι τότε τοῦ λένε εὐχές.

Τ' Σταυροῦ

Τ' Σταυροῦ εἶναι ἡμέρα νηστείας, οὔτε λάδι δὲν τρῶνε. Ὅλοι μαγειρεύουν «ἄσπρα φασούλια», νερόβραστα.

Μόλις τελειώνει ἡ ἐκκλησία, ὁ παπὰς πηγαίνει σ' ὅλα τὰ σπίτια τοῦ χωριοῦ καὶ κάνει ἀγιασμό.

Παλιότερα τὸν συνόδευαν τρία - τέσσερα παιδιά. Γίνονταν καρβὰς ποιό νὰ πρωτοπάη γιὰ νὰ οἰκονομήσουν τὰ «καλούδια» (καρύδια, ἀμύγδαλα, λεφτόκαρα, μῆλα κ.ἄ.).

Σήμερα στὰ παιδιά δὲν λείπει τίποτα κι ἔτσι δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ τρέχουν στὰ σπίτια γιὰ «καλούδια».

Τῶν Φώτων¹

Ἡ γιορτὴ τῶν Φώτων (Θεοφανείων), θεωρεῖται ὡς μιὰ ἀπὸ τίς

1. Τῶν Φώτων, τὰ παιδιά λένε τοὺς παρακάτω στίχους, γιατί ὁμῶς δὲν ξέρω:

Σήμερα εἶν' τὰ φῶτα,
καρκαλιέτ' ἡ κόττα
πίσω ἀπ' τὴν πόρτα,
τῆς σφίγγω ἓνα λιθάρι
τὴν παίρνει στοῦ ποδάρι,
ὠλελί τό πόδι μου
καὶ τό παραπόδι μου.

μεγαλύτερες γιορτές, ὅπως εἶναι τὸ Πάσχα καὶ τὰ Χριστούγεννα.

Ὁλος ὁ κόσμος φροντίζει νὰ πάη στὴν ἐκκλησία, ἀκόμα κι αὐτοὶ οἱ τσοπαναρέοι, πὺ ποτέ τους δὲν πατᾶνε ἐκεῖ, «σιάζονται», δηλαδή ξυρίζονται, πλένονται, ντύνονται τὰ καλά τους καὶ πᾶνε, δὲν πειράζει πὺ θ' ἀργήσουν λίγο νὰ βγοῦνε τὰ ζῶα, «μιὰ βουλά τὸν χρόνον εἶνι τὸν Φῶτον».

Τῶν Φῶτων μπαίνει ὁ Σταυρὸς στὸ νερὸ κι ὄλα ἀγιάζονται, γι' αὐτὸ κι ὄλος ὁ κόσμος πρέπει ν' ἀγιασθῆ. Τὸ πρωῖ δὲν τρῶνε τίποτα, γιὰ νὰ πιοῦν, μόλις θὰ τελειώση ἡ λειτουργία, ἀγίασμα.

Ἐπίσης τὴν ἴδια μέρα, ἀλλάζουν καὶ τὸ ἀγίασμα πὺ ἔχουν στὸ εἰκόνισμα, τὸ διατηροῦν πάντοτε σ' ἓνα ὠραῖο μπουκαλάκι. Πηγαίνοντας τὸ πρωῖ στὴν ἐκκλησία, τὸ δίνουν σ' ἓνα παιδί πὺ εἶναι στὸ ἱερὸ κι ἐκεῖνο τὸ ἀδειάζει σὲ εἰδικὸ μέρος ἀριστερὰ τῆς Προσκομιδῆς καὶ κατόπιν, στὸ τέλος, τὸ γεμίζουν με καινούργιο.

Ἄν κάποιος γιὰ τὸν ἓνα ἢ τὸν ἄλλο λόγο δὲν μπορῆ νὰ πάη στὴν ἐκκλησία, τοῦ πηγαίνει στὸ σπίτι κάποιος δικὸς του ἀγίασμα νὰ πιῆ.

Ἐπίσης τῶν Φῶτων, ὁ παπᾶς ἀλλάζει καὶ τὸ ἀγίασμα τῆς ἐκκλησίας πὺ φυλάσσεται στὴν Ἁγία Τράπεζα.

Παρακολουθοῦν με κατάνυξη τὴ λειτουργία. Ἐκεῖ δὲ πὺ παρουσιάζεται τὸ μεγαλύτερο ἐνδιαφέρον, εἶναι τὸ ποιὸς θὰ πάρη τὸ Σταυρὸ, ποιὸς δηλαδή θὰ γίνη νοῦνος, νὰ βαπτίση τὸ Χριστό. Γίνεται ἓνα εἶδος πλειοδοτικοῦ διαγωνισμοῦ. Βγαίνει λοιπὸν ὁ παπᾶς στὴν Ὠραία Πύλη, λίγο πρὶν τελειώση ἡ ἐκκλησία, κρατώντας τὸ Λάβαρο στὸ ὁποῖο ἀπεικονίζεται ἡ Βάπτιση τοῦ Χριστοῦ, λέγοντας πρῶτος «ἐγὼ δίνω π.χ. ἓκατὸ δραχμές». Κατόπιν παρουσιάζεται ἄλλος πὺ δίνει περισσότερα, ἔπειτα ἄλλος κ.ο.κ., ὥσπου στὸ τέλος σταματᾶει (κατακυρώνεται) σὲ κάποιον.

Παλιότερα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, «χτυπιόνταν» οἱ ἀρχοντάδες, ἤθελαν νὰ φαντάξουν, νὰ γίνη θόρυβος γύρω ἀπὸ τὸ ὄνομά τους. Τὸ 1962 πὺ ἔτυχε, ὕστερα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, νὰ βρεθῶ τέτοια μέρα ἐκεῖ, διαπίστωσα, πρὸς μεγάλη μου ἐκπληξη, ὅτι τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Τὸν Σταυρὸ τὸν πῆρε ὁ φτωχότερος τοῦ χωριοῦ, ὁ ὁποῖος μάλιστα, ἄς σημειωθῆ, οὔτε κἂν εἶναι ἀπὸ τὸ Πάπιγκο!

Τελικά, αὐτὸς στὸν ὁποῖο κατακυρώνεται, πηγαίνει, παίρνει τὸ Λάβαρο, τὸ ἀσπάζεται καὶ τὸ κρατάει ὥσπου νὰ τελειώσῃ ἡ ἐκκλησία. Καὶ κατόπιν πηγαίνει ὅλος ὁ κόσμος σπῖτι του νὰ τοῦ εὐχηθῇ.

ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ

Ὁ Φλεβάρης δὲν παρουσιάζει τίποτα τὸ σπουδαῖο. Οἱ ἴδιες ἀσχολίες μὲ τὰ ζῶα ἀπὸ τὸ πρωῖ ὡς τὸ βράδυ, καὶ ἐπὶ πλέον νὰ ἔχουν καὶ τὶς φλεβαρίσιες κακοκαιρίες, χιόνια, βροχές, νεροπάπαλες, ξεροβόρια — αὐτὸ εἶναι, ἐξάλλου, καὶ τὸ κύριο χαρακτηριστικό του, γι' αὐτὸ καὶ τὸν λένε «κουτσοφλέβαρο».

Ἐπομένως περισσότερος ἀγώνας μὲ τὰ ζῶα, τὰ ὁποῖα, ὅσο περνᾶνε οἱ μέρες μὲ τέτοιες κακοκαιρίες, τόσο πῖο πολὺ ἔχουν ἀνάγκη ἀπὸ τὶς παραπάνω φροντίδες καὶ ἰδιαίτερα τὸ θρέψιμο.

Λιγότερες μέρες ἔχει ἀπὸ τοὺς ἄλλους μῆνες, μὰ ὥσπου νὰ βγῇ, τοὺς βγάζει τὸ λάδι!

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Γ'

ΑΛΛΕΣ ΣΥΝΗΘΕΙΕΣ

Ο ΓΑΜΟΣ

Ἄνεκαθεν ὁ γάμος γιὰ τοὺς ἀνθρώπους τοῦ χωριοῦ, προπαντὸς γιὰ κείνους ποὺ ζοῦσαν συνεχῶς ἐκεῖ, ὅπως ἦταν οἱ γυναῖκες, ἀποτελοῦσε ἓνα ἀπὸ τὰ σημαντικώτερα γεγονότα τῆς ζωῆς των. Οἱ ἐντυπώσεις του ἔμεναν στὴ μνήμη τοῦ καθενὸς τὸ ἴδιο ἔντονα χαραγμένες, ὅσο στὴν ἀρχὴ τόσο καὶ στὸ τέλος. Καὶ τοῦτο γιὰ τὰ αὐστηρότατα ἦθη μαζὶ μὲ τὶς πολλὰς προσλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες ποὺ ἐπικρατοῦσαν τότε, ἔκαναν τὸν γάμο, ἰδίως τὶς πρῶτες μέρες, νὰ καλύπτεται ἀπὸ ἓνα μυστήριον. Ἐπειτα ἡ διάρκεια τοῦ γλεντιοῦ ἀπὸ τὸ Σάββατον ὡς τὴν Τρίτην, ποὺ ἦταν ἡ μοναδικὴ διασκέδαση στὴ ζωὴ τους, τοὺς ἐντυπωσίαζε πάρα πολὺ.

Ὁ γάμος δὲν ἦταν κατὰ τὸν ὄρισμὸν τοῦ Μοδεστίνου, «συμβίωσις ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς βίου παντός», ἀλλὰ κάτι ἄλλο διαφορετικὸ ἀπ' αὐτό. Γιατὶ ὕστερα ἀπὸ λίγες μέρες μετὰ τὸν γάμον, οἱ περισσότεροι ἄνδρες ἔφευγαν γιὰ τὰ «ξένα», ὅπου πήγαιναν νὰ «καζαντήσουν», ἀφήνοντας γυναῖκα καὶ... παιδί! Τὸ πόσοι ἀπ' αὐτοὺς «καζαντοῦσαν», ἄλλο θέμα, διότι συνέβαινε κάποτε μερικοὶ νὰ μὴ γυρίζουν ποτὲ ἢ ἄλλοι νὰ γυρίζουν... παπουδες(!), ἀφοῦ κατασπαταλοῦσαν τὰ νιάτα τους ἐκεῖ!

Γιὰ τὴ γυναῖκα ὅμως δὲν συνέβαινε τὸ ἴδιον. Ἐκείνη, σὰν ἄλλη Πηνελόπη, περίμενε «νάρθ' οὐ ἄντρας τ'ς ἀπ' τὰ ξένα».

Δὲν λύγιζε οὔτε στοὺς πειρασμοὺς τῆς νιότης, οὔτε στὶς ἀνάγκες τῆς φτώχειας. Πιστὴ σ' ὅ,τι «τ'ς ἔγραφε ἡ μοίρα», καταγίνονταν μὲ τὸ μέγαλωμα τῶν παιδιῶν, δουλεύοντας πολὺ σκληρὰ τὸ βραχόσπαρτο τόπον της. Γι' αὐτὸ καὶ ὅταν ἔφθαναν σὲ ὦρα γάμου

— πολὺ νωρὶς φυσικὰ τὶς πάντρευαν —, ἡ γυναίκα - μάνα εἶχε τὴν πρωτοβουλία νὰ τὶς παντρεύῃ. Στὰ περισσότερα προικοσύμφωνα βλέπουμε ὅτι «ἐγὼ ἡ Λένη παντρεύω τὴν παμφιλτάτη μου θυγατέρα κτλ.», «ἐγὼ τοιγαροῦν ἡ ἀναξία δούλη τοῦ Θεοῦ Βασιλικὴ γυνὴ τοῦ Κωνσταντίνου . . . ὑπανδρεύω τὴν φιλτάτη μου θυγάτηρ Δέσπω κτλ.»¹.

Οἱ περισσότεροι γάμοι γίνονταν μὲ συνοικέσιο, ποῦ μέρος τότε νὰ . . . ἀναπτυχθῇ ὁ περωτός². Ἐξάλλου δὲν προλάβαιναν γιατί μόλις τὰ «πιδιά» (ἀγόρια), γίνονταν 14 - 15 χρονῶν κι οἱ «κουπέλλης» (κορίτσια) «σκουλνοῦσαν» τὸ Δημοτικὸ, οἱ προξενήτρες ἄρχιζαν τὰ . . . μαγειρέματα! «Ξέρ'ς Γιουργάκινα, ἡ Κούλα τοῦ ἦ τῆς τάδε, εἶνι γραμμέν' κουπέλλα, ν'κουκυρά, ἄξια, δουλιφτάρα, πουλὺ προκουμέν', τί λὲς νὰ πάου νὰ πῶ καμιὰ κ'βέντα στ' μάνα τ'ς».

Ἐπίσης σπουδαῖες εὐκαιρίες δίνονταν καὶ στὰ πανηγύρια, ὅπου βλέπονταν κι οἱ ἴδιοι οἱ ἐνδιαφερόμενοι. Ἡ γνώμη τῶν παιδιῶν, κυρίως τῶν κοριτσιῶν, δὲν εἶχε καμιὰ ἀπολύτως βαρύτητα τὶς περισσότερες φορές. Τὴ ρωτοῦσαν μόνο γιὰ τὸν τύπο, «τοὺν θέλ'ς τοὺν Γιώργου; Εἶνι καλὸ πιδι» κτλ. Κι ἐκείνη κοκκινίζοντας ἀπὸ ντροπὴ ἔσκυβε τὸ κεφάλι τῆς κι ἀπαντοῦσε: «ἀφοῦ τὸ λέτε σεῖς . . . τὸν θέλω».

Ἐπειδὴ ἐμεῖς δὲν προλάβουμε καὶ δὲν ζήσαμε τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ γάμου στὸ χωριό, ἀφήνουμε νὰ μᾶς κάνη τὴν περιγραφὴ ὁ ἀείμνηστος συγχωριανὸς καθηγητῆς Πανεπιστημίου, Γεώργ. Π. Ἀναγνωστόπουλος³:

ΓΑΜΗΛΙΑ ΕΘΙΜΑ ΕΝ ΠΑΠΙΓΚΩ⁴

«Οἱ ἀρραβῶνες τελοῦνται οἵανδῆποτε ἡμέραν τῆς ἐβδομάδος, πλὴν

1. Βλ. κατωτέρω «Προικοσύμφωνα».

2. Βλ. κατωτέρω «Ζαγοριακὰ» Λαμπρίδου.

3. «Λαογραφία», τόμ. Ε', σελ. 23 - 34. Οἱ σημειώσεις πού ἀκολουθοῦν εἶναι τοῦ Ἀναγνωστοπούλου.

4. Τὴν περιγραφὴν ἐθίμων Παπίγκου, Ἀρτσιστῆς καὶ Τσεπελόβου εἶχον παρασκευάσει πρὸ τετραετίας διὰ λαογραφικὸν φροντιστήριον τοῦ σεβαστοῦ μου διδασκάλου κ. Ν. Γ. Πολίτου.

τῆς Τρίτης, θεωρουμένης ὡς ἀποφράδος. Κατ' αὐτούς, συνέρχονται εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ οἱ γονεῖς τῆς νύφης καὶ ἄλλοι συγγενεῖς καὶ φίλοι τῶν διὰ κηδεστίας συνδεομένων οἴκων καὶ παρόντος τοῦ ἔφημερίου των συντάσσεται τὸ προικοσύμφωνον (ἢ ὡς κοινῶς λέγεται προικοσύμφωνου ἢ προικουστίφανου κατὰ παρτυμολογίαν πρὸς τὴν λέξιν στιφάνια ἢ στέφανα, δηλοῦσαν τὴν στέψιν καὶ γάμον). Ὄταν ὑπογραφῆ καὶ ἀνταλλαγοῦν αἱ εὐχαι καὶ τὰ συγχαρητήρια τῶν παρισταμένων, τριπλοῦς πυροβολισμὸς παρὰ παιδὸς συγγενοῦς καὶ ἀμφιθαλοῦς¹ ἀναγγέλλει εἰς τὸ χωρίον τὴν τέλεσιν τῶν ἀρραβῶνων καὶ οἶονεὶ ἐπισφραγίζει αὐτούς. Κερνοῦν γλυκὸ καὶ καφέν, ἂν δὲ εἶναι ἑσπέρας, παρατίθεται δεῖπνον, εἰς ὃ ἀκολουθοῦν τραγούδια καὶ χορὸς μέχρι βαθείας νυκτός. Πρὸ τοῦ δείπνου ὁ ἱερεὺς σταυρώνει ἄρτον διὰ τῶν δακτυλίων τῶν νυμφίων. Καὶ εἶτα διανέμουν αὐτὸν εἰς τοὺς προσελθόντας. Τὴν ἐπομένην ὄλοι σχεδὸν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι ἐπισκέπτονται τοὺς συμπεθέρους καὶ συγχαίρουν αὐτούς καὶ εὐχονται «Κὶ στοὺ γάμου ἢ κὶ στὰ στέφανα μὴ γειὰ» ἢ «στερεωμένα κὶ στὰ στέφανα μὴ γειὰ».

Ἄλλ' αἱ ἐπίσημοι τρόπον τινα εὐχαι (ἠὺκῆς) τελοῦνται τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἀρραβῶνων. Ἀπὸ πρωΐας παιδιὰ συγγενῆ τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύφης προσκαλοῦν χωριστὰ τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους ἑκατέρου. Καὶ τὰ μὲν ἐκ μέρους τοῦ γαμβροῦ προσκαλοῦντα ἀπευθύνουν τὴν πρόσκλησιν μὲ τὴν τυπικὴν φράσιν «Κουπιάστι νὰ διχτοῦμι τ'ς ἠὺκῆς» (κοπιάσατε νὰ δεχθοῦμε τῆς εὐχῆς), τὰ δ' ἐκ μέρους τῆς νύφης καὶ τοῦ οἴκου αὐτῆς «Κουπιάστι νὰ πάμι στ'ς ἠὺκῆς» (εἰς τῆς εὐχῆς) καὶ τοῦτο, διότι οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης συναθροιζόμενοι εἰς τὸν οἶκον της μεταβαίνουν ὄλοι ὁμοῦ καὶ αὐτοὶ π ρ ὦ τ ο ι μετὰ μουσικῶν ὀργάνων ἢ ἄνευ ὀργάνων εἰς τὸν οἶκον τοῦ γαμβροῦ.

Εἰς τὴν αὐλὴν τούτου ἀναμένουν αὐτούς παρατεταγμένοι εἰς μεγάλην σειρὰν οἱ συγγενεῖς καὶ οἱ φίλοι τοῦ γαμβροῦ. Παρέρχονται πρὸ αὐτῶν καὶ τοὺς ἀπευθύνουν τὰς εὐχὰς των, εἰς τοὺς ἀγάμους «κὶ στοὺ γάμου σ'» ἢ «κὶ στὰ θ'κά σ'» ἢ «κὶ στ' χαρὰ σ'», εἰς

1. Τὰς πληροφορίας ταύτας ἠρώσθη παρὰ συγγενῶν μου γυναικῶν.

δὲ τοὺς ἐγγάμους τοὺς ἔχοντας τέκνα «κὶ στοῦμ πιδιῶ σ'» ἢ ἄλλως «κὶ εἰς τὰ ἀρχοντόπουλά σας» (καὶ εἰς τῶν παδιῶν σου τοὺς γάμους ἐνν.), εἰς δὲ τοὺς μὴ ἀποκτήσαντας «κὶ ἀπουγ' καρδιά σ'» (καὶ ἀπὸ τὴν καρδιά σου). Εἰς τῶν συγγενῶν τῆς νύφης κομίζει δῶρα π λ ό σ κ α ν (ἀλλαχοῦ τ σ ι ό τ ρ α ν, ἐν δὲ τῇ Ἀρτσιόστη καὶ γ α σ τ έ ρ α καλουμένην διὰ τὸ κοιλιόσχημον τοῦ δοχείου) πλήρη οἴνου καὶ μαντήλιον φέρον ποικίλα ζαχαρωτὰ καὶ ξηροὺς καρπούς, διανεμόμενα εἰς τοὺς συγγενεῖς τοῦ γαμβροῦ. Ταῦτα ἀνταποδίδονται κατὰ τὴν ἀντεπίσκεψιν τῶν συγγενῶν τοῦ γαμβροῦ εἰς τὸν οἶκον τῆς νύφης. Κατὰ τὴν ἐκκίνησιν καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησιν τῆς συνοδείας προηγοῦνται πυκνοὶ πυροβολισμοί.

Μετὰ τοὺς ἀρραβῶνας γίνονται τὰ π ρ ο ζ ύ μ ι α, τὴν ἑσπέραν τῆς Τετάρτης, τῆς πρὸ τῆς Κυριακῆς, καθ' ἣν θὰ τελεσθῇ ἡ στέψις εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ. Κατ' αὐτὴν παῖς ἀμφιθαλῆς ἀναμειγνύει ζύμην μὲ ἄλευρον («ἀναπιαν' τὰ προζύμια»), οἱ παριστάμενοι παῖδες ἐγγίζουσιν τὸ μείγμα, συγχρόνως δὲ ρίπτονται χαρμόσυνοι καὶ τιμητικοὶ ἅμα πυροβολισμοί. Ἐκ τῆς ζύμης ταύτης θὰ κάμουν τὴν ἐπομένην τὲς κουλοῦρες (κλουῦρα), μικροὺς ἄρτους διανεμομένους ὡς προσκλητήρια κατὰ τὴν Παρασκευὴν. Μετὰ τὸ ἀ ν ά π ι α σ μ α τῶν προζυμίων ἀκολουθεῖ δεῖπνον, ἄσματα καὶ χορὸς. Παιδιὰ συγγενῆ τοῦ γαμβροῦ ἀρχίζουσιν νὰ «καλνοῦν» ἀπὸ τὸν πρωτοσυμπέθερον (ἢ κατὰ τὴν ζαγορισίαν προφορὰν προτουσμπέθιρου). Οὗτος τοῖς παραθέτει πρόχειρον γεῦμα καὶ κατόπιν ἡγούμενος αὐτῶν ἔνοπλος, πεζὸς ἢ ἔφιππος μεταβαίνει εἰς πρόσκλησιν τοῦ νοῦνου (νοῦνος παρ' ἡμῖν, νουνὸς δὲ ἀλλαχοῦ ὁ ἀνάδοχος). Οἱ προσκλητήριοι ἄρτοι διὰ τὸν πρωτοσυμπέθερον, τὸν νοῦνον καὶ τὴν νύφην διακρίνονται ἀπὸ τοὺς λοιποὺς οὐ μόνον διὰ μέγεθος ἀλλὰ καὶ διότι ἔχουν τὴν ἄνω ἐπιφάνειάν των ἠλειμμένην διὰ μέλιτος, ἐντὸς δὲ αὐτῆς ἀμύγδαλα (σούμπρους ἀπὸ ἀπύγδαλα. Σοῦμπρος καλεῖται τὸ ἐσωτερικὸν ἐδώδιμον μέρος τοῦ ἀμυγδάλου). Καὶ ὁ νοῦνος παραθέτει γεῦμα εἰς τοὺς καλεστάδες του, οἵτινες καὶ κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ κατὰ τὴν ἔξοδον ἐκ τοῦ οἴκου του ρίπτουν τιμητικὸς δι' αὐτὸν πυροβολισμούς. Μετὰ τὸν

νοῦνον καλνοῦν τὴν νύφην, εἰς ἣν πλὴν τοῦ ρηθέντος ἄρτου προσφέρουν καὶ πλόσκαν πλήρη οἴνου καὶ ζαχαρωτὰ μαζὺ μὲ ρύζι καὶ σῖτον («για νὰ ρ'ζώσ ὄπους ρζῶν τοῦ ρύζ κὶ τοῦ στάρ», ἦτοι διὰ νὰ ριζώσουν, ριζοβολήσουν οἱ συζυγικοὶ δεσμοὶ τῆς). Τὰ ἴδια δῶρα καὶ τρωγάλια ἀνταποστέλλονται καὶ εἰς τὸν γαμβρὸν παρὰ τῆς νύφης. Κατόπιν τὰ παιδιὰ μόνα των, ἄνευ τοῦ πρωτοσυμπεθέρου, καλνοῦν τοὺς συγγενεῖς καὶ φίλους τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύφης. Ὁ κατάλογος τῶν προσκεκλημένων συντάσσεται ἐν συνεργασίᾳ τῶν οἰκείων ἀμφοτέρων. Ἡ τυπικὴ πρόσκλησις εἶναι «νὰ εἴστι καλισμέν' στοῦ γάμου». Εἰς τοὺς στενοὺς συγγενεῖς πλὴν τῆς προσκλήσεως ταύτης παρέχεται ἡ πληροφορία ὅτι θὰ εἶναι καὶ ἀδερφοῦ π τ ο ἰ (ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κονίτσης οὔτοι καλοῦνται βλάμηδες ἢ μπράτιμοι, πρβ. «Ἀγῶνα» τῆς 16.4.1899, σταυρογυιοὶ δὲ ἐν γαμηλίῳ ἄσματι). Οἱ ἀδερφοῦ π τ ο ἰ (φωνητικὴ μεταβολὴ τῆς λέξεως ἀδελφοποι(η)τοῖ) εἶναι οἱ ὑπηρετοῦντες εἰς τὸν γάμον, δηλ. κομίζοντες τὰ φαγητὰ εἰς τοὺς κεκλημένους, φροντίζοντες περὶ τῆς παρὰ συγγενικῶν οἴκων προμηθείας τῶν διὰ τὸν γάμον ἀναγκασιούτων σκευῶν καὶ ἐπίπλων καὶ ἄλλας παρομοίας ὑπηρεσίας παρέχοντες. Ὁ τίτλος τοῦ ἀδερφοῦ π τ ο ἰ εἶναι λίαν τιμητικὸς, δυσαρεστοῦνται δὲ σφόδρα καὶ θεωροῦν ἑαυτοὺς προσβεβλημένους οἱ μὴ προσκληθέντες ὡς ἀδερφοῦ π τ ο ἰ καίπερ δικαιούμενοι εἰς τοῦτο ἕνεκα τῆς στενοτέρας ἢ ἀπωτέρας συγγενείας των. Πάντοτε δὲ μετὰ τὴν διανομὴν τῶν προσκλητηρίων, ὧν ὁ ἀριθμὸς ἔχει, ἐννοεῖται, σχέσιν πρὸς τὴν οικονομικὴν ἰδίᾳ κατάστασιν τοῦ γαμβροῦ, ψιθυρίζονται ποικίλα παράπονα, καθὼς καὶ κατὰ τὸ γαμήλιον τῆς Κυριακῆς γεῦμα καὶ τὸν χορὸν, ἕνεκα τῆς μὴ προσηκόντως τιμητικῆς προσκλήσεως ἢ παραχωρήσεως θέσεως ἢ ἄλλων παραπλησίων μικρολογιῶν. Λησμονημένοι συγγενικοὶ δεσμοὶ ἀνακαλοῦνται εἰς τὴν μνήμην πρὸς στήριξιν τῶν ἀξιώσεών των καὶ ὡς προσφορωτάτη ἀφορμὴ πρὸς ἀτελευτήτους συγγενολογίας καί, ἔστιν ὅτε, καὶ συγγενολογικὰς ἀνακαλύψεις.

Αἱ τὴν Παρασκευὴν γινόμεναι προσκλήσεις ἰσχύουν διὰ μόνον τὸ μέγα γαμήλιον γεῦμα τῆς Κυριακῆς, διὰ δὲ τὸ τῆς Δευτέρας, καθ' ὃ ὁ ἀριθμὸς τῶν κεκλημένων εἶναι μικρότερος, εἶναι ἀνάγκη

δευτέρας προσκλήσεως, προφορικῶς μόνον ταύτης γινομένης τὴν πρωΐαν τῆς ἰδίας ἡμέρας.

Τὸ Σάββατον γυναῖκες ἐκ τῶν συγγενικῶν οἰκῶν κομίζουν ξύλα ἀπὸ παρακείμενόν τι δάσος διὰ τὴν παρασκευὴν τοῦ γεύματος τῆς ἐπομένης καὶ μεθεπομένης ἡμέρας. Οἱ ἀδερφουπτοὶ φοροῦν χρωματιστὰς ποδιάς, δωρουμένας εἰς αὐτοὺς παρὰ τοῦ γαμβροῦ καὶ ἀρχίζουν τὴν ὑπηρεσίαν των. Ὅρίζουν τὸν κατάλληλον χῶρον, εἰς ὃν θὰ παρακαθήσουν κατὰ τὸ γεῦμα τῆς αὔριον οἱ ἄνδρες καὶ ἄλλον διὰ τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς ἀπροσκλήτους ξένους, τοποθετοῦν τὰς τραπέζας καὶ τὰ καθίσματα, κομίζουν ἔπιπλα καὶ σκεύη ἐκ συγγενῶν καὶ φίλων διὰ τὰς ἡμέρας τοῦ γάμου μὲ τὴν ὑποχρέωσιν τοῦ γαμβροῦ νὰ τοὺς ἀποζημιώσῃ διὰ πᾶσαν κλοπὴν ἢ φθοράν. Ἐάν ὁ καιρὸς εἶναι καλός, τὸ γεῦμα παρατίθεται εἰς τὸ ὑπαιθρον, πρὸς ἐξασφάλισιν δὲ τῆς σκιᾶς «στηοῦν φρόντζουν», ἤτοι ἐπὶ ὑψηλῶν δοκῶν καὶ πασσάλων ἐν εἴδει στέγης κλάδους δένδρων ἢ πτέριδας, κατασκευάζουσι δὲ καὶ πρόχειρα ἴκρια ἐπὶ τοῦ ἐδάφους, ἵνα καθίσουν οἱ καλεσμένοι.

Προσέτι δὲ ὁρίζουν ἐξ αὐτῶν τὸν ἐπὶ τῆς διανομῆς τοῦ οἴνου, τοὺς διὰ τὴν ὑπηρεσίαν τῶν ἀνδρῶν, τοὺς διὰ τῶν γυναικῶν, καὶ τοὺς προῖσταμένους ἢ κοσμητόρας ἑκατέρας ὑπηρεσίας, ἐξ ὧν τὰ μάλιστα ἐξαρτᾶται ἡ κατὰ τὸ γεῦμα τακτικὴ ὑπηρεσία καὶ εὐκοσμία. Ἀφ' οὗ κήξη ἡ ὑπηρεσία των δι' ὅλης τῆς ἡμέρας ἀρχίζουν τὴν διασκέδασίν των περὶ τὴν ἑσπέραν, προσερχομένων ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τῶν γύφτων¹ («ἔρχονται τὰ λαλούμινα», ἤτοι οἱ ὀργανοπαῖκται), οἵτινες ὡς ἐπάγγελμα ἔχουν πλὴν τῆς μικροσιδηρουρ-

1. Οἱ γύφτοι ἐν Ζαγορίῳ εἶναι ἡ κατωτάτη τάξις τῶν χωρικῶν. Μετέρχονται τὸν σιδηρουργόν, τὸν πεταλωτὴν καὶ τὸν ὀργανοπαίκτην. Ρυπαροὶ καὶ περιφρονημένοι, ἐστερημένοι παντὸς δικαιώματος εἰς τὰ τῆς διοικήσεως τῆς κοινότητος καὶ εἰς τὴν σίναψιν ἐπιγαμίας μετὰ τῶν ἄλλων χωρικῶν, δὲν εἶναι πλὴν τούτων καὶ νόμιμοι κάτοικοι τῶν χωρίων, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ζοῦν μία μὲ δύο οἰκογένειαι γύφτων, ἀλλὰ διὰ τὴν μὴ δόκιμον ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματός των δύνανται νὰ ἐκδιωχθοῦν καὶ νὰ ἀντικατασταθοῦν ὑπὸ ἄλλων. Μόνον εἰς Νεγάδες καὶ εἰς ποὺ ἀλλαχοῦ εἶναι πολυαριθμότεροι, ἔχουν μονίμους οἰκήσεις καὶ ἀσχολοῦνται καὶ περὶ τὴν γεωργίαν, κτηνοτροφίαν, καλαθοπλεκτικὴν καὶ ἄλλα ἔργα.

γίας καὶ τὴν διασκέδασιν τῶν χωρικῶν κατὰ τοὺς γάμους, ἑορτὰς καὶ πανηγύρεις παίζοντες διάφορα ὄργανα. Εἰς τοὺς γάμους τῶν πλουσιωτέρων προσκαλοῦνται δύο τ α ῖ φ ἄ δ ε ς (συναυλίας) γύφτων ἢ δύο ζ γ ι ἐ ς (ζυγιές) β ι ο υ λ ι ἄ, μία διὰ τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ μία διὰ τὴν τῆς νύφης κατὰ τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου. Κατὰ τὴν ἐπομένην ἐνοῦνται εἰς μίαν μεγάλην συναυλίαν. Ἐκαστος ταῖφᾶς ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓν κ λ α ρ ι ν ἔ τ ο υ (κλαρινέττον), ἓν βιολί, ἓν λα(β)ούτου καὶ ἓν ντέφι (ἢ ἄλλως νταϊρέ, λέξεις τουρκικαὶ καὶ δηλοῦσαι τὸ τύμπανον, ὃ φωνητικῶς μεταβληθὲν λέγεται ντούμπανου). Ὁ παίζων τὸ κλαρινέττον θεωρεῖται προεξάρχων τοῦ ταῖφᾶ. Οὗτοι λαμβάνουν παρὰ τοῦ γαμβροῦ χρηματικόν τι ποσὸν ἀλλὰ τὴν κυριωτέραν ἀμοιβὴν τῶν ἀποτελοῦν τὰ κεράσματα ἐκείνων οἱ ὅποιοι σ ἔ ρ ν ο υ ν τὸν χορὸν καὶ τὰ ὅποια ποικίλλουν ἀναλόγως τῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως τούτων ἢ τῆς ματαιοδοξίας των. Τὰ πλεῖστα κεράσματα γίνονται κατὰ τὸν χρόνον τῆς στέψεως τῆς νύφης τὴν Κυριακὴν, καθ' ἃς ὅλοι οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης φιλοτιμοῦνται ἐναμίλλως νὰ κεράσουν τάλληρα καὶ εἰκοσόφραγκα ἔτι, καλύπτοντες τὰ μέτωπα τῶν γύφτων («κουλνοῦν κάρτα κὶ μιντζίτια στ'ς γύφτ'»). Μετὰ τὴν διασκέδασιν παρακάθηνται εἰς δεῖπνον, εἰς ὃ προσκαλοῦνται ὁ νοῦνος καὶ ὁ πρωτοσυμπέθερος. Ἄλλοτε ἐγίνοντο σ ι ἄ σ μ α τ α εἰς τὸ σπίτι τῆς νύφης, σήμερον σχεδὸν ἐγκατελείφθησαν, μόνον δ' ὁ γαμβρὸς συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν ἀδερφουπτῶν ἐπισκέπτεται τὴν ἑσπέραν τοῦ Σαββάτου τὴν νύφην καὶ κερνᾷ αὐτήν. Εἰς τὴν οἰκίαν τῆς γίνεται χορὸς καὶ διασκέδασις, καθ' ἣν χορεύουν αἱ φίλαι τῆς νύφης ἐν συνοδείᾳ μουσικῶν ὀργάνων ἢ μόνον μὲ ἄσματα. Περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀποχωροῦν πάντες πρὸς ἀνάπαυσιν.

Μόλις ἀρχίσῃ ἡ πρωία τῆς Κυριακῆς ὁ οἶκος τοῦ γαμβροῦ προσλαμβάνει ὄψιν πανηγυρικὴν. Προσέρχονται οἱ ἀδερφουπτοὶ καὶ ἐπιλαμβάνονται τῆς ὑπηρεσίας των. Ἀνάπτονται πυραὶ πρὸς παρασκευὴν τοῦ μεγάλου γεύματος, σφάζονται τὰ διὰ τοῦτο προωρισμένα ζῶα καὶ μετὰ ταῦτα, «ξουρίζν τοῦ γαμπρό», ἥτοι συγγενῆς τοῦ γαμβροῦ ἀμφιθαλῆς ξυρίζει αὐτόν, γυναῖκες δὲ παριστάμεναι ἄδουν τὸ γνωστὸν γαμήλιον ἄσμα:

Ἄργυρό ξυράφι καὶ μαλαματένιο
σέρνει γάλι, γάλι
σὲ γαμπροῦ κεφάλι
τρίχα μὴν ἐφήσης
καὶ τὸν ἀσκημῆσης
καὶ τὸν ἀσκημῆσης σιὰ πεθερικά του.

(Πρβ. Χασιώτου, Συλλογή, σελ. 40ι).

Ἐπιπλέον ἐνδύουν αὐτὸν καινουργῆ καὶ πολυτελῆ γαμπριάτικα ἐνδύματα, πάλιν δ' αἱ παριστάμενοι συγγενεῖς ἄδουν:

*Μὴ γειά σου, γαμπρέ, τὰ ροῦχα σου
νὰ τὰ καλοφορέσης.*

Εἶτα ὁ γαμπρὸς ἀσπάζεται τὴν χεῖρα τῶν γονέων του καὶ δέχεται τὸν ἀντασπασμὸν των καὶ τὰς εὐχὰς των.

Καὶ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς νύφης ταυτοχρόνως «ἀρματῶν' τ' νύφ'», ἤτοι ἐνδύουν αὐτὴν τὰ «ν'φιάτ'κα», τὴν νυμφικὴν τῆς στολῆν, πρὸς τοῦτο δὲ παρίστανται οἱ συγγενεῖς τῆς κατόπιν ἰδιαίτερας προσκλήσεως μὲ τυπικὴν φράσιν «κουπιάστι ν' ἀρματώσουμι τ' νύφ'». Ἡ πρόσκλησις αὕτη, καὶ ἂν μὴ προηγήθη πρόσκλησις παρὰ τοῦ γαμπροῦ διὰ τὸ γεῦμα τῆς Κυριακῆς, παρέχει τὸ δικαίωμα εἰς μετοχὴν τοῦ χοροῦ, ὅστις ἀκολουθεῖ μετὰ τὸ γεῦμα τοῦτο. Ἄλλως θὰ ἦτο ἀδιακρισία νὰ λάβῃ τις μέρος εἰς τὸν χορὸν.

Μετὰ τὸ τέλος τῆς Κυριακῆς λειτουργίας οἱ ἄνδρες ἐν σώματι ἐπισκέπτονται τὸν γαμβρὸν καὶ τὴν νύφην καὶ προσφέρουν εἰς αὐτοὺς τὰς εὐχὰς των («χαῖρλίτκα, μὴ πουλλὴ ζουή»). Ὁ γαμπρὸς μετὰ τὸ ξύρισμα καὶ τὴν περιβολὴν τῆς γαμπριάτικῆς ἐνδυμασίας του, ἐπισκέπτεται ἐν συνοδείᾳ 2 - 3 ἀδελφουπτῶν τὸν νοῦνον του, ἀσπάζεται τὴν χεῖρα αὐτοῦ καὶ τῆς συζύγου του καὶ δέχεται τὰς εὐχὰς των. Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν του ὁ πρωτοσυμπέθερος στήνει (στηάει) τὸ μπαϊράκ (ἀντὶ μπαϊράκ, λ. τουρκ.), ἤτοι ὕφασμα ποικιλοβαφὲς ἐπὶ κοντοῦ ὑψηλοῦ φέροντος εἰς τὸ ἄνω μέρος σταυρόν, εἰς τὰ τρία ἄκρα τοῦ ὁποίου ἐμπηγνύουν μῆλα, ρόδια ἢ πορτοκάλια. Ὁ πρωτοσυμπέθερος προτοῦ στήσῃ τοῦτο ἐπὶ ὑψηλοῦ

σωροῦ ξύλων ἀκροᾶται τὰ πρὸς τιμὴν του ἀδόμενα ἄσματα:

*Ἄ, πρωτοσυμπέθερε καὶ τιμημένε
τὸ μπαϊράκι σου τὸ τιμημένο
πὸ τὸ τίμησαν μέσα σιὴν Πόλη.*

Κατόπιν δὲ ρίπτει εἰς αὐτοὺς διάφορα χάλκινα νομίσματα, πρὸς συλλογὴν τῶν ὁποίων ὄρμουῖν οἱ κάτωθεν ἰστάμενοι καὶ ἀγωνίζονται, τίς νὰ λάβῃ τὰ περισσότερα.

Εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ καὶ τῆς νύφης μετὰ ταῦτα χορεύουν ἐν τῇ αὐλῇ μέχρι τῆς 10 π.μ. Κατ' αὐτὴν κατόπιν πυκνῶν πυροβολισμῶν ἐκκινεῖ ἡ γαμήλιος πομπή, «ξικινάει τοῦ ψικ» ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ προηγουμένων τῶν μουσικῶν ὀργάνων. Ἄν ἡ οἰκία τῆς νύφης κεῖται ὅπωςδήποτε μακρὰν, μεταβαίνουν ἐπὶ ἡμίονων. Οἱ συγγενεῖς τῆς νύφης ἀναμένουν τὸ ψικ εἰς τὴν οἰκίαν τῆς καὶ ὅταν πλησιάσῃ, ὑποδέχονται αὐτὸ μὲ πολλοὺς τιμητικούς πυροβολισμούς, εἰς ἀπάντησιν τῶν ὑπὸ τῆς συνοδείας τοῦ γαμβροῦ ριπτομένων. Συγχαίρουν ἀλλήλους καὶ ἀποτείνουν ἀμοιβαίας εὐχάς, κερνοῦν γλυκὸ καὶ καφέν, ἐν ᾧ ἐν τῷ μεταξὺ φορτώνουν τὰ προικῶα ἐνδύματα, κλινοστρωμνὴν καὶ τὸ ν φ ι ἄ τ κ ο υ τ ο ὕ κ α σ σ ὀ ν ᾿ ἥτοι πολυτελεῖς κιβώτιον τῆς νύφης ἐκ ξύλου καρυᾶς, ἐν ᾧ θέτει τὰ κοσμήματά τῆς. Εἰς τὸν ἡμίονον, ἐφ' οὗ φορτῶνεται ἡ προίξις, ἰππεύει καὶ παιδίον ἀμφιθαλές, ἴσως πρὸς ἀπόκτησιν ἀρρένων («Ἔσθια» Δ', 338), εἶτα ἀναχωροῦν ὅλοι ὁμοῦ, τὸν δὲ ἡμίονον ἐφ' οὗ ἰππεύει ἡ νύφη σύρουν συγγενεῖς γυναῖκες, καθ' ὁδὸν δὲ ἄδονται διάφορα γαμήλια ἄσματα, ρίπτονται δὲ αὖθις πυκνοὶ πυροβολισμοί. Ὄταν φθάσουν πρὸ τῆς ἐκκλησίας, οἱ πυροβολισμοὶ ἐπαναλαμβάνονται καὶ εἶτα τελεῖται ἡ στέψις διὰ στεφάνων ἀργυρῶν, (ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ Κονίτισης ἐκ τεχνητῶν ἀνθέων, πρότερον δὲ ἐκ κλώνων ἀμπέλου, «Ἀγῶν» τῆς 14 Μαΐου 1899). Ὄταν ὁ γαμβρὸς ἔρχεται εἰς β' γάμον, ἡ στέψις γίνεται κατ' οἶκον καὶ δὴ εἰς τὸ μαγειρεῖον, ὃ συνήθως εἶναι λιθόστρωτον, οὐχὶ δ' εἰς ἄλλα σανιδόστρωτα δωμάτια, ἵνα ὁ γάμος καταστῇ στερεὸς (τοῦτο γίνεται παρὰ τοῖς Ἀρβανιτοβλάχοις τῆς Ἠπείρου. Πρβ. «Ἀγῶνα» τῆς 14. 5.1899). Μετὰ τὴν λήξιν τῆς στέψεως καὶ τὴν ἐκ τοῦ ναοῦ ἔξοδον

ὁ πρωτοσυμπέθερος κρατῶν τὸ μπαϊράκι (ἀλλαχοῦ φλάμπουρον Πρβ. «Ἐστία» Δ', 338) σέρνει τὸν χορὸν ἔχων μεθ' ἑαυτοῦ τὸν νοῦνον καὶ εἶτα τὸ νυμφικὸν ζεῦγος καὶ ὄλους τοὺς συγγενεῖς καὶ ἀδερφουπτοὺς καὶ μετὰ ἓνα ἢ δύο γύρους μεταβαίνουν ἐν χορῶ βαστάζοντες ἀνημμένας λαμπάδας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ γαμβροῦ κροτούντων τῶν μουσικῶν ὀργάνων.

Εἰς τὴν αὐλὴν ἀναμένουν οἱ γονεῖς τοῦ γαμβροῦ, οἵτινες ἀσπάζονται αὐτὸν καὶ τὴν νύφην των καὶ τοῖς εὐχονται ζωὴν καὶ εὐτεκνίαν. Ἐκφορτώνουν τὴν προῖκα καὶ θέτουν αὐτὴν εἰς τὴν φλιάν τῆς ἐσωθύρας, ἣν ὑπερπηδᾷ ἡ νύφη καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸν νέον οἶκον τῆς ἀφ' οὗ προηγουμένως ἐσκόρπισεν¹ εἰς ὅλην τὴν αὐλὴν ρύζι καὶ σιτάρι, ἀδομένου τοῦ ἐξῆς ἄσματος εἰς ἐξήγησιν τοῦ ἐθίμου:

*Σπέρνει ρύζι νὰ ριζώσει
καὶ σιτάρι νὰ φριθώσει.
Νὰ ἀσπρίση νὰ γεράση
πέντε γυιούς νὰ ἀποχτήση
καὶ στὸ τέλος θυγατέρα
νὰ τιμάη τὸν πεθερό της
νὰ τιμάη τὴν πεθερά της.*

(Πρβ. Χασιώτου. Συλλογὴ, σελ. 48, 49).

Ἡ νύφη εἰσελθοῦσα ὀδηγεῖται εἰς ἰδιαίτερον δωμάτιον ὑπὸ συγγενῶν γυναικῶν, αἵτινες καὶ μένουν παρ' αὐτῇ, μέχρι τῆς ἑσπέρας τῆς Τρίτης καὶ συγκοιμῶνται μαζύ της τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς καὶ τῆς Δευτέρας καὶ καλοῦνται φλάχτρις (φυλάχτρες) ἢ φυλαχτάδες παρὰ Λαμπρίδη (Ζαγοριακά, σελ. 183), μπεζετζῆδες δ' ἐν Μετσόβω («Δωδώνη» 1899, σελ. 133) «γιατὶ «φλάγν τ' νύφ'». Μετ' ὀλίγον εἰσέρχεται ὁ γαμβρὸς καὶ γεύονται διὰ κοινοῦ κοχλιαρίου ὄρουζαν βεβρασμένην καὶ πίνουν ἐκ τοῦ αὐτοῦ ποτηρίου εἰς συμβολισμὸν τοῦ μέλλοντος συζυγικοῦ βίου.

1. Ἐπίσης ρίπτει καὶ τεμάχιον ἄρτου ἐπὶ τῆς στέγης, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἔθεσαν προηγουμένως μερικὰ χάλκινα νομίσματα.

Οἱ κεκλημένοι μετ' ὀλίγον ἀπέρχονται εἰς τὰς οἰκίας των διὰ νὰ ἐπανέλθουν μετὰ ἡμίσειαν περίπου ὥραν κομίζοντες ὁ καθείς τὸ κανίσκι του (ἄλλαχοῦ πριβέντα), ἤτοι πίτταν καὶ ἄρτον ἐπηλειμμένον μὲ μέλι καὶ φέροντα ἐπὶ τῆς ἄνω ἐπιφανείας του ἀμύγδαλα ἐντεθειμένα ἐν αὐτῷ, προσέτι δὲ πλόσκαν πλήρη οἴνου. Ὁ νοῦνος καὶ ὁ πρωτοσυμπέθερος ἀντὶ πίττας φέρουν ὀβελίαν καὶ δύο πλόσκας οἴνου, εἰς τιμὴν των δὲ μεταβαίνουν νὰ τοὺς παραλάβουν ὁ γαμβρὸς συνοδευόμενος ὑπὸ μερικῶν ἀδιρφουπτῶν καὶ τῶν μουσικῶν ὀργάνων, κατὰ δὲ τὸ γεῦμα τοῖς προσφέρουν τὰς τιμητικωτέρας θέσεις.

Προτοῦ κομισθοῦν τὰ φαγητά, φέρουν εἰς ἕκαστον τῶν προσκεκλημένων τὸ κανίσκι του, ἐξ οὗ οὗτος ἀποκόπτει μέρος τι, τὸ δ' ὑπόλοιπον ἐπαναφέρουν εἰς τὴν σύζυγόν του εἰς τὸ διαμέρισμα τῶν γυναικῶν. Μετὰ τὸ τέλος τοῦ γεύματος προσκαλοῦν τοὺς ὀργανοπαίκτας καὶ οὕτως ἄρχεται ἡ εὐθυμία. Ἐν τῷ μεταξὺ «σκῶν ντουλιὰ» (τολιάδες ἐν Μετσόβῳ. «Δωδώνη» 1899, σελ. 114) ἢ ἐπὶ τὸ ἀστειότερον ἐν τολὰς ἤτοι κατ' ἐν τολῆν τοῦ πρωτοσυμπέθερου¹, πίνουν εἰς ὑγείαν τῶν νυμφίων («κατ' ἐντολὴν τ' προτουσμπέθιρ' πίνου εἰς ὑγείαν τῶν νεονύμφων. Γεῖα χαρά τ'ς!»), ἀποτεινόμενοι δὲ πρὸς τὸν ἀνάδοχον εὐχονται εἰς αὐτὸν νὰ βαπτίσῃ καὶ τέκνα των («κὶ μὶ λάδ' κὺρ νουνέ!»).

Κατόπιν ἀποχωροῦν ὅλοι εἰς ἀνοικτόν τι εὐρύχωρον μέρος καὶ «στηροῦν τοῦ χουρό». Σέρνουν δυὸ - τρεῖς συγγενεῖς τὸν χορὸν καὶ κατόπιν ἔρχεται ἡ σειρὰ τῆς νύφης² («οὐ χουρὸς τ'ς νύφ'ς»).

Μετ' αὐτὴν χορεύουν ὅλαι αἱ συγγενεῖς γυναῖκες καὶ νεάνιδες, χωρὶς ν' ἀκολουθῆται ὠρισμένη τις σειρὰ ὡς ἄλλαχοῦ³.

1. Ὁ λαμβάνων τὴν πρωτοβουλίαν τῆς προπόσεως, ἐπομένως τὴν σειρὰν, καθ' ἣν οἱ συμποσιάζοντες θὰ προπίουν, καλεῖται ντολίμπασης ἢ ἐντολεύς.

2. Ἐν Μαλακασίῳ, ὡς ἀναφέρει ὁ Λαμπρίδης (Ἠλ. Μελ. Ε' 56), οὐδέποτε κορυφαία εἶναι γυνή.

3. Ἀλλαχοῦ αἱ γυναῖκες χορεύουν εἰς ὠρισμένην θέσιν ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ χρόνου τῆς συζεύξεώς των, ἄλλαχοῦ δὲ πάλιν ἐκ τῆς ἡλικίας τῶν συζύγων, ὡς ἐν Πωγωνίῳ. (Προβ. Λαμπρίδου, ἐνθ' ἄνωτ., Ζ', 25).

Τὴν πρωΐαν τῆς ἐπομένης οἱ ἀδελφοὶ μεταβαίνουν μαζὺ «μὶ τὰ βιουλιὰ» εἰς τὴν πατρικὴν οἰκίαν τῆς νύφης ἵνα προσκαλέσουν τοὺς γονεῖς τῆς εἰς μικρὸν γεῦμα τῆς Δευτέρας. Παρατίθεται δ' εἰς αὐτοὺς πλούσιον πρόγευμα ἐν αὐτῇ παρατεινόμενον μέχρι τῆς μεσημβρίας, ὅτε ἀπέρχονται καὶ ἐπιλαμβάνονται τῆς ὑπηρεσίας τῶν εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ.

Τὴν ἐπομένην πρὸ μεσημβρίας «πάν' τ' νύφ' στοῦ μπγάδ'», ὀδηγοῦν τὴν νύφην εἰς παρακειμένην κρήνην διὰ νὰ φέρῃ νερό, ἀρχίζουσα οὕτως ἐπισήμως τῶν ἐν τῷ νέῳ οἴκῳ τῆς ἔργων. (Ἐν χωρίοις Κονίτσης τοῦτο γίνεται τὴν πρωΐαν τῆς Δευτέρας. Πρβ. «Ἄγωνα» τῆς 21.5.1899, σελ. 4, ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν Πωγωνίῳ. Πρβ. Δαμπρίδη, Ἑπειρ. Μελ., Ζ', 25, ἐνιαχοῦ δὲ τοῦ Ζαγορίου, σελ. 184). Καθ' ὁδὸν δὲ ἄδουν τὸ ἄσμα:

Ποῦ πᾶς, μωρέ, ποῦ πᾶς, ἀγγελικὸ κορμί;

Ποῦ πᾶς, ἀγγελικὸ κορμί, ποῦ πᾶς καμαρωμένη;

Πάνω μωρέ, πάνω σιὴ βρύση για νερό.

Πάνω γι' ἀθάνατο νερό νὰ πιῶ νὰ μὴ μπεθάνω.

Νὰ φέρω καὶ τ'ς ἀγάπης μου νὰ πιῆ νὰ μὴ μπεθάνη.

Τὸ μπρίκι (ὑδροδοχεῖον ἐκ χυτοσιδήρου), τὸ ὁποῖον κομίζει πρὸς ὑδρευσιν, φέρει ἐπὶ τῆς ὀπῆς ἄνθη καὶ κλάδους, ρίπτει δὲ ἡ νύφη μὲ δύναμιν πρὸς τὰ ἄνω τεμάχιον ἄρτου ἐνέχον χάλκινα νομίσματα «για νὰ τρέξ' τοῦ σταρ κὶ τὰ γρόσια στοῦ σπίτι τ'ς ὅπου τρέχ' τοῦ νιρὸ στ' βρύσ'».

Τὸ ριπτόμενον τεμάχιον ἀμιλλῶνται ποῖος νὰ τὸ πρωτοαρπάσῃ, ὁ δ' ἐπιτυχὼν τοῦτο θεωρεῖται ὡς εὐνοούμενος ὑπὸ τῆς τύχης. Κατόπιν ἐπιστρέφουν ἄδοντες εἰς τὸ σπίτι τοῦ γαμβροῦ, χορεύουν μέχρι τῆς μεσημβρίας καὶ εἶτα οἱ ἀδελφοὶ παρακάθηνται μόνοι μαζὺ μὲ τὸν νοῦνον καὶ τὸν πρωτοσυμπέθερον εἰς τὸ γεῦμα τῆς Τρίτης. Μετ' αὐτὸ ἀκολουθεῖ αὐθις χορὸς καὶ διασκεδάσεις, καθ' ὃν χρόνον ἡ νύφη συνοδευομένη ὑπὸ δύο συγγενῶν τῆς παιδῶν ἐπισκέπτεται τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς καὶ τοῦ συζύγου τῆς καὶ δέχεται ὡς δῶρα διάφορα τρωγάλια.

Περὶ τὴν δειλὴν λήγοντος τοῦ χοροῦ ἀπέρχονται πάντες, εὐ-

χόμενοι τὰ βέλτιστα εἰς τὸ συζυγικὸν ζευγος καὶ τοὺς οἰκείους των καὶ δωροῦντες εἰς τὴν νύφην ἀργυρᾶ νομίσματα καθ' ὃν χρόνον αὕτη ἀσπάζεται τὰς χεῖρας των.

Μετά τινος ἡμέρας γίνονται εἰς τὸ πατρικὸν τῆς νύφης τὰ π ι σ τ ρ ό φ ι α (ἐπιστροφή), ἥτοι γεῦμα πολυτελές, εἰς ὃ παρακάθηνται ἱκανοὶ τῶν συγγενῶν κατόπιν ἰδιατέρων προσκλήσεων, φέροντες καὶ κανίσκι. Ἀκολουθεῖ χορὸς καὶ διασκέδασις μέχρι τῆς νυκτός. Καὶ ὁ νοῦνος καὶ ὁ πρωτοσυμπέθερος καὶ οἱ στενότεροι τῶν συγγενῶν προσκαλοῦν τοὺς νυμφίους εἰς δεῖπνον.

Ὁ νοῦνος τὸ πρῶτον μετὰ τὴν στέψιν Πάσχα ἀποστέλλει εἰς τὴν νύφην ὡς δῶρα ζευγος ὑποδημάτων καὶ πασχαλινὴν λαμπάδα, εἰς ἀνταπόδοσιν δὲ λαμβάνει κατὰ τὴν προσεχῆ ἑορτὴν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου ἐρυθροβαφῆ εἰς τὴν κεφαλὴν καὶ τὰ πλεῖστά ἄμνον ὅστις καλεῖται «κουμπαριάτκου ἄρνι».

Σημ. Τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν στέψιν ἡ νύφη μεταβαίνει εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ «τῆς βγὰν δίσκου», ἥτοι προτείνουν δίσκον, εἰς ὃν αὕτη ρίπτει συνήθως ἓν εἰκοσόφραγκον ὡς δῶρον εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἴσον δὲ ποσὸν καὶ ὁ σύζυγός της. Μετὰ τὸ τέλος τῆς λειτουργίας δέχονται τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τὰς εὐχὰς τῶν ἐκκλησιασθέντων («κὶ στὰ μτσουρία σας»).

Σημειωτέον δ' ὅτι διὰ τὴν νύφην ἀπὸ τῆς Κυριακῆς ταύτης ἄρχεται ὁ τακτικὸς ἐκκλησιασμός. Κατὰ τὸν χρόνον τῆς παρθενίας της θὰ ἐθεωρεῖτο ἀπαῖδον πρὸς τοὺς καθιερωμένους τύπους τῆς αἰδοῦς καὶ τῆς εὐσχημοσύνης νὰ φοιτᾶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν. Μόνον κατὰ τὸ Πάσχα καὶ τὴν ἡμέραν καθ' ἣν πρόκειται νὰ κοινωνήσῃ ἐπιτρέπεται εἰς παρθένον ὁ ἐκκλησιασμός.

Τὸν γάμον, νόμον τῆς φύσεως ὄντα, θεωροῦσιν ὑποχρεωτικὸν ἐν Ζαγορίῳ καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους ἀνθρωπίνους, ἀλλὰ καὶ διὰ νὰ μὴ ἐξερημῶνται οἱ οἴκοι· ὅθεν καὶ εἰσποιοῦνται τέκνα οἱ μὴ ἔχοντες ἴδια. Αἱ κηδεστεῖαι συνήθως ἐν Ζαγορίῳ γίνονται διὰ τῆς μεταξὺ τῶν γονέων συνεννοήσεως, μὴ οὔσης συγχωρητῆς καὶ ἐφικτῆς τῆς μεταξὺ τοῦ νέου καὶ τῆς κόρης διακοινώσεως αἰσθημάτων. Σπανιώτατα δ' ἐξαιρέσεως παραδείγματα γάμων, ἐξ ἀμοιβαίας συμπαθείας γενομένων, ἀπαντῶνται· αἱ νεάνιδες μάλιστα οὐδ'

ἐρωτῶνται, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις· «νυμφευμάτων μὲν τῶν ἐμῶν πατὴρ ἐμὸς μέριμναν ἔξει, οὐκ ἐμὸν κρίνειν τάδε» (Εὐριπ. Ἀνδρομάχ. 987). Ἄξιον δὲ σημειώσεως εἶναι, ὅτι καὶ μετὰ τὸν ἀρραβῶνα οὐδέποτε οἱ μελλόννυμφοι συμπεριφέρονται ἢ μνηστὴ μάλιστα καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς μνηστείας κρύπτεται, ἵνα μὴ τυχὸν συναντηθῇ μετὰ τοῦ μνηστῆρος. Εἴτε οὕτως λοιπόν, εἴτε ἄλλως, μόνον μετὰ τὴν συγκατάθεσιν τῶν γονέων, ἵνα μὴ, ὡς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ὁ γάμος ἀνόσιος νομίζεται, γράφεται τὸ προικοσύμφωνον καὶ γίνεται ἐντελής ἀρραβὼν διὰ τῆς ἀλλαγῆς τῶν δακτυλιδίων, καὶ τῆς τριττῆς πυροβολήσεως· ὁμοίως καὶ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις, τουλάχιστον κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν αὐτοκρατόρων, ὁ μνηστὴρ ἐφήρμοζε δακτύλιον, κατὰ τὸν Ἰουβανέλην, εἰς τὸν δακτυλον τῆς μνηστῆς του.

Συναίνεσις λοιπόν, ὁ οὐσιώδης οὗτος ὅρος τοῦ γάμου, δὲν ὑπάρχει πολλάκις ἐν Ζαγορίῳ, ὅταν μάλιστα νυμφευθῶσι τὰ τέκνα τῶν εἰς μικρὰν ἡλικίαν».

ΔΙΑΦΟΡΑ ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΑ ΕΚ ΠΑΠΙΓΚΟΥ¹

1751 Δεκεμβρίου 12.

Ἐν ὀνόματι τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ γιοῦ καὶ τοῦ ἁγίου πνεύματος ἀμήν. Παναγία θεοτόκε βοήθησον τὸ παρὸν συνοικέσιον. Ἐγὼ ἡ Σαραφκιάνω παντρεύω τὴν παμφιλτάτη μου θυγατέρα Ἐλένη καὶ τῆς δίνω νόμιμον ἄνδρα Κουσαντίνον γιῶν τοῦ Φώτη εἰς πρῶτον συνοικέσιον καὶ ἐπιτάσσω αὐτῆς προικίον ἄσπρα . . . χιλιάδων, ἀσήμι δράμια 150. χάλκωμα ὀκάδες 3, μαγνάδια 2, καὶ τῆς πεθερᾶς 1 μέριτζες ζευγάρια 2 μὲ κουμπιὰ 1, ζωνάρια 1, μουκατέμι 1, ζώνη 1, δίμιτα 5, φλοκωτὸ 1, ποδιές 2, ποκάμισα 8, τοῦ πεθεροῦ 1, σαγιάκια 1, πεστιμάλια 2, γελάδα 1, καὶ τ' ἀμπέλι τὸ προικίον μου ὅλο, τὸ χωράφι τὸ προικίον μου στὴν Τζοντήλα ὄλο, στὴν Κρυψά-

1. Βλ. Γ. Π. Ἀναγνωστοπούλου, Λαογραφικά ἐξ Ἠλείου, περιοδ. «Λαογραφία», τόμ. Ε', σελ. 13. Οἱ ὑποσημειώσεις πὸς ἀκολουθοῦν εἶναι τοῦ ἴδιου συγγραφέα.

ρα σιμά στοῦ Κονόμου καὶ τὸν κῆπο στὸ Λάκκο στὴ βρύση ἀπὸ πάνω, δικέλι 1 καὶ μελίτσια 1. Αὐτὰ τῆς ἔδωσα καὶ ὁ πλουσιόδωρος Θεὸς νὰ δώσῃ πολλὰ εἰς τῶν πρεσβειῶν τοῦ ἁγίου καὶ ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Προκοπίου ἀμήν.

Δῆμο Θεμελῆ	Παπαμιχάλης	μαρτυρῶ
Λάζο Θεμελῆ	Παπαλάμπρος	» »
Παναγιώτη Γεώργη	Παπαστάμος	» »
	Θεμελῆ Μιχάλη	» »

Ἐν ὀνόματι κτλ. Ἐγὼ ἢ Ἀγγέλω ἢ Ἀναστάσινα, νύφη τοῦ Δημήτρη Πάντου παντρεύω τὴν παμφιλτάτη μου θυγατέρα Δέσπω καὶ τῆς δίνω νόμιμον ἄνδρα Βασίλην γιὸν τοῦ Γιωάννου εἰς πρῶτον συνοικέσιον καὶ ἐπιτάσσω αὐτῆς προικίον: Μαγνάδια 2, ἦτοι δύο, μερτζές ζευγάρι 1 ἦτοι ἓνα, σαγιάκι 1 ἦτοι ἓνα, ρηνάση (;) 1 ἦτοι μία, δίμιτα 2 ἦτοι δύο, ποκάμισα 3, ποδιές 2, στρῶμα 1. Καὶ ἀπὸ τὸν πατέρα της ἔχει χάλκωμα ὀκάδες 7 ἦτοι ἑφτά, σιδηρικό: δικέλι 2, τζεκούρια 2 ὀκάδες, σίδηρο πλάκα 1, κρεμαστάλσον 1, μασιάν 1, δερπάνι 1, σκαφιδο 1, πλαστήρια 2, ρακοβουζέλες 2, πούτενα 1, καὶ τὸ σπίτι μετὴν περιοχὴ καὶ τὸν κῆπο στοῦ (Οἰ)κονόμου σιμά, τὸ χωράφι στὸ λιβαδάκι, τὸ χωράφι στὸ Γοργολό, στὴν Κρυψάρα, στοῦ Γιαλήμ τὸ μνημα, στὰ Νιγραβιώτικα, στὸ Βαραβᾶ, στὴ Δέβρη, στὸ Λιψέστι, τ' ἀμπέλι στὴν Ἀτσιούγκλα, τὸ ἄλλο στὰ Γιρόντρια, ἄλλο στὸ Προσήλιο, ἄλλο στὸ Στύλο, τὲς καρνές στὴ Σουρβιά ἀπὸ πάνω, τὸν κῆπο στὸ Πηγάδι, στὸ Μπάλιζο, βελέντζες 2 καὶ ζωνάρια 3.

Αὐτὰ τῆς δίνω κτλ.

Οἰκονόμος μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν.

Παναγιώτης Ἀναστάσης.

Κώστας Πάνου μαρτυρῶ.

Κώστας Ἀναγνώστης μάρτυρας.

1790 Ἰουλίου 15.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς κτλ. Ἐγὼ ἢ Λένη ἐσυμφώνησα μετὸν

Παναγιώτη υἱὸν τοῦ Κων/νου διὰ νὰ τοῦ δώσω τὴν θυγατέρα μου Βασιλικὴν γυναῖκα εἰς γάμον πρῶτον καὶ τῆς δίδω καὶ τάζω τὰ ὄσα¹ μὲ τὴν εὐχὴ μου καὶ καλὴν προκοπὴν μὲ τὸ θέλημά μου: φέσια 3, ποκάμισα 7, ἀντρίκια 2, δίμιτα 3, σαγιάκι ἕνα φλοκωτὸ 1, ποδιές 3, ζωνάρια 2, τ' ἀμπέλι δύο μερδικὰ καὶ ἕνα μερδικὸ τῆς γριᾶς, τὸ σπίτι, χωράφι στὴν Κρουψάρα, χωράφι στὸ Λιβαδάκι, στὸ Μακρύκαμπο, στὴ Βράνιστα, πρόβατα 9, βώγδια 2, κανναβίστρια². Αὐτὰ μὲ τὴν εὐχὴν.

Μήτζης ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ
Πασκάλης μακαρίτη Γεώργη μαρτυρῶ
Ἄντωνης μάρτυρας
Στάθης μάρτυρας
Γιώτης Κώστα.

1809 Ἰουνίου 2.

Κύριε Ἰησοῦ Χριστέ ὁ Θεὸς ὁ ἐν Κανά τῆς γαλιλαίας παραγενόμενος καὶ τὸν ἐκεῖσε γάμον εὐλόγησας, αὐτὸς φιλόανθρωπε Δέσποτα τῆ ἀοράτω σου ἐπιστάσει εὐλόγησον τὸ παρὸν συνοικέσιον, ὅπερ μέλλη γενέσθαι. Ἐγὼ τοιγαροῦν ἡ ἀναξία δούλη τοῦ Θεοῦ Βασιλικὴ γυνὴ τοῦ Κωνσταντίνου Θιόφου ὑπανδρεύω τὴν φιλότιμον μου θυγατέρα Δέσπω καὶ τῆς δίνω ἄντρα νόμιμον υἱὸν τοῦ Ἀποστόλου Λούμα Μιχαὴλ καὶ ἔρχονται εἰς γάμον πρῶτον μὲ τὴν εὐχὴ μου καὶ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς τάζω τὴν καλορίζικὴ τῆς προῖκα καὶ καλὴν προκοπὴν. Πρῶτον τάζω ἄσπρα χιλιάδες 2, ἀσήμι δράμια 150, τζαπράκια, φέσια 3, ποκάμισα 10, σακάκια 4, τὰ δύο καλά, τὰ δύο κατώτερα καὶ ἕναν τεστὲ κου(μ)πιὰ ἀσημένια, δίμιτα 4, φλοκωτὰ 2, ροῦχο 1 μακρὸ, γαλάζο μακρὸ 1, φετελι(;) μακρὸ 1, γαλάζο κοντὸ 1, ποδιὰ μιὰ ρούχινη, γαλαζιένες 2, μουκατέμι(;) 1, καμηλίσιο 1, ἀλλοιώτικο(;) μαλλίτικο 1, χάλκωμα ὀκάδες 5, γελάδα 1, καὶ τὸ συνηθισμένο κρεββατοστρώσι καὶ

1. Τὰ ἐξῆς.

2. Κῆπος ἐν ᾧ ἐκαλλιεργεῖτο κάνναβις.

καλή προκοπή. Ἐγὼ ὀλίγα, ὁ δὲ πλουσιώτατος Θεὸς δώκειν της ζωὴν εἰρηνικὴν, εὐτεκνίαν, μακροημέρευσιν καὶ ὁ μέγας Προκόπιος νὰ τὰ προκόψη.

Ἐγὼ Οἰκονόμος ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ ἔτος 1809 Ἰουν. 2
Χρῖστο Νικόλας μάρτυρας
Λαζαρεῖ Λώλης μαρτυρῶ.

ΣΗΜ. Ὅπισθεν ἀναγράφονται τὰ ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ ληφθέντα μὲ τὴν δήλωσιν «ἀπὸ τὰ ταγμένα τὰ ὅσα ἔλαβα».

1809 Ὀκτωβρίου 21.

Εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Πατρὸς κτλ. Παντρεύω ἐγὼ ὁ Μιχαὴλ τοῦ ποτὲ Ἀλέξη τὴν παμφιλτάτη μου θυγατέρα Σταμάτω εἰς νόμιμον ἄνδρα Ἰωάννη τοῦ ποτὲ Γεώργη εἰς δεύτερον γάμον. Καὶ πρῶτον τῆς δίδω τὴν εὐχὴν μου καὶ ἐπιτάσσω αὐτῆς προικίον: φέσια 2, ποκάμισα ὀχτώ, δίμιτα 4, φλοκωτὰ 2, σαγιάκια 2, ποδιές 3, ζωνάρια 3, γαλάζο μακρὸν 1, κοντὸ ἓνα, σαγιακένια 1, ἀσήμι δράμια 100, χιλιάδες ἄσπρα 7, χάλκωμα ὀκάδες 3, γίδια 3. Τὸ χωράφι στὴ Βούλστα ὄλο, τὸν κῆπο στὸν Αὐραγόνιο ὄλον τὸν ἐπάνω. καὶ τὸ Μπλίσνοβο. Αὐτὰ τῆς δίνω καὶ τὴν εὐχὴ μου, ὁ δὲ πανάγαθος Θεὸς νὰ δώσῃ καλὴν προκοπὴν, τεκνοπιῖαν καὶ ἔτη πολλὰ.

Εἰς ἔνδειξιν καὶ ἀσφάλειαν.

1809 Αὐγουῦστου 21

Ἰωάννης Πριμικύρης ἔγραψα

Μήτζης Πάνου μαρτυρῶ

Ντίνο Παπᾶ Ἀρτσιστινὸς μαρτυρῶ.

1821 Νοεμβρίου 10.

Δέσποτα Κύριε Ἰησοῦ Χριστὲ ὁ τὸν ἐν Κανᾶ γάμον εὐλογήσας, αὐτὸς εὐλόγησον καὶ τὸ παρὸν συνοικέσιον, ὅπερ μέλλω ἐγὼ ὁ Κωνσταντῖνος παντρεύω τὴν παμφιλτάτη μου θυγατέρα Βασιλικὴν εἰς υἱὸν τοῦ μακαρίτη Λογοθέτην Πολύχρονον εἰς γάμον πρῶτον καὶ τῆς δίδω προικίον: φέσια τρία, ποκάμισα ἑννέα, δίμιτα τέσσερα,

φλοκωτά δύο, ζωνάρι καμηλίσιο ένα, μαλλίτικα δύο, δύο σαγιάκια καλά, ένα ρούχο μακρὸ ἀντερὶ γαλάζιο κοντό, ἕναν ἀλατζᾶν, μία ποδιά ρούχηνη, δύο ποδιές γαλάζιες, τὸ ἀμπέλι στὸν Χριστόφορον στὴ λακκιά τοῦ Λώλη. . . τ' ἄλλο μέρος Πασκάλαινα, τὸ χωράφι στὸ Σελὸ ἕνα μερόκαμα τὸν πάτο μὲ τὴν ἀπεδιά, τὸν κῆπο στὸ πηγάδι τῆς Δρόσαινας τὸν μισόν, ἄσπρα χιλιάδες 18 λέμε δεκαχτώ, πρόβατα τρία, χάλκωμα ὀκάδες πέντε, ἀσημοζώναρο καὶ τὸ κρεββατοστρώσι τους. Αὐτὰ μὲν δίνω ἐγώ, ὁ δὲ πλουσιόδωρος Θεὸς κτλ. ἀμήν. 1821 Νοεμβρίου 10.

Κώσταντς Μαρτογιάννης ὑπόσχομαι

Πανταζῆς Ἰωάννου μαρτυρῶ

Πανταζῆς ἱερεὺς ἔγραψα καὶ μαρτυρῶ τὰ ἄνωθεν.

1855 Δεκεμβρίου 10.

Δέσποτα Κύριε ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστέ ὁ τὸν ἐν Κανᾶ γάμον εὐλόγησας αὐτὸς εὐλόγησον καὶ τὸ παρὸν συνοικέσιον, ὅπερ μέλλω ποιεῖν ἐγὼ ὁ κάτωθεν Γεωργάκενα. Εἰς ἔλλειψιν τοῦ ἀνδρός μου ὑπανδρεύω τὴν παμφιλτάτη μου θυγατέρα ὀνόματι Ἀγγελικὴ ἐν ἀνδρὶ νόμιμον Κωνσταντῖνον υἱὸν Ἀποστόλη Σανδούκα εἰς πρῶτον γάμον καὶ τάσσω αὐτῆς διὰ προικίον τὰ κάτωθεν φαινόμενα: τρία φέσια, τρία μανδύλια, τρεῖς φακουτέσ¹ οἱ δύο βαμπακερνές καὶ μία λιρανίτικη, 9 ὑποκάμισα, τρία μανικωτά μακρὰ, δύο κοντά, πέντε δίμπα, δύο φλοκωτά, τρεῖς ποδιές, ἢ μία ρούχηνη, μία σαλταμάρα, ἕνα φουστάνι διμιτακόνι² μὲ ζώστρα, τρία ζωνάρια, τὰ δύο καμηλήσια καὶ ἕνα γνεστικό, ἕνα σαγιάκι, λάϊο καλὸ τῆς μόδας, δρᾶμα 160 ἀσημοζώναρό της, πέντε ὀκάδες χάλκωμα, τὸ μισὸ χωράφι εἰς Μουτζάλις, ὀρθὰ καὶ κατὰ τὴν ἁγίαν Κυριακὴν καὶ ἀπὸ αὐτό, ὅπου θέλει πάρει νὰ ἀφήνη τρία ντρασκέλια, ἕνα χωράφι εἰς Ματζούκι ὄλον, τὸ ἀμπέλι εἰς Σελὸ ὄλον, μισὸν κῆπον εἰς πέρα Μαχαλαῖ, μίαν κανναβίστρια εἰς Λάκκο ὄλην μαζὶ μὲ τὴν καργυὰ καὶ

1. Προσωπομάνδηλα, πισκίρια.

2. Εἶδος ὑφάσματος βαμβακεροῦ χρωματιστοῦ.

γρόσια μετρητὰ 800 καὶ τὸ συνηθισμένο κρεββατοστρώσι. Αὐτὰ δίδω κτλ.

1885¹ Δεκεμβρίου 10 Πάπιγκον.

Ἐγὼ ἢ Γιώργινα Οἰκονόμου εἰς ἔλλειψιν τοῦ ἀνδρός μου ὑπόσχομαι καὶ μὴ εἰξεύροντας νὰ γράψω ἐπαρακάλεσα τὸν ἀνδροξάδελφον Ἀναγνώστην Ἐξάρχου καὶ μὲ ὑπέγραψεν. Ἴδοῦ καὶ τὸ δάκτυλόν μου. (Ὁ τύπος τοῦ δακτύλου)².

1910 Ἰανουαρίου 11³.

ΤΑ ΠΑΝΗΓΥΡΙΑ

Ἐπάρχουν «χρονιάρεις» μέρες, κατὰ τὶς ὁποῖες ὅλοι μαζί οἱ χωριανοί, σὰν μιὰ μεγάλη οἰκογένεια, διασκεδάζουν. Χορεύουν, τραγουδοῦν, χαίρονται, μὲ λίγα λόγια «τὸ ρίχνουν ἔξω», παραμερίζοντας τὶς φροντίδες καὶ τὶς μιζέριες τῆς καθημερινῆς ζωῆς.

Τέτοιες μέρες εἶναι τὰ πανηγύρια. Ἐχουν συνδυασθῆ μὲ κάποιο σωτήριο γεγονός, δηλαδὴ πού ὁ ἅγιος, τοῦ ὁποίου ἡ μνήμη ἐορτάζεται τῆ μέρα αὐτή, προστάτευσε τὸ χωριὸ εἴτε ἀπὸ κάποια ἐπιδρομὴ ληστῶν, Τούρκων, Ἀλβανῶν κ.ἄ., εἴτε ἀπὸ ὁποιοδήποτε ἄλλο αἴτιο.

Τὰ περισσότερα πανηγύρια γίνονται στὰ ξωκλήσια τὴν ἡμέρα πού γιορτάζει ἡ ἐκκλησία⁴.

Ἀπὸ τὴν προηγούμενη μέρα ἐτοιμάζονταν. Οἱ γυναῖκες εἶχαν τὴν πρωτοβουλία καὶ τὴν ἀποκλειστικότητα. Ἐβαζαν ὅλη τους τὴν

1. Sic.

2. Τὸ δακτυλικὸ ἀποτύπωμα σήμερα.

3. Τὸ προικοσύμφωνο τοῦτο, ἐπειδὴ εἶναι τὸ νεώτερο, εἶναι καλογραμμένα, μὲ σύνταξη καὶ χωρὶς ὀρθογραφικὰ λάθη. Σ' αὐτὸ γράφονται μόνον τὰ ἀρχικὰ γράμματα τῶν ὀνομάτων τῶν συμβαλλομένων. Δὲν ἔχει σπουδαία σημασία, γι' αὐτὸ καὶ παραλείπω τὴν ἀντιγραφή του.

4. Σήμερα, ὄχι μόνον στὰ ξωκλήσια δὲν γίνονται, ἀλλὰ τείνουν νὰ ἐξαλειφθοῦν, ἐλλείπει... ἀνθρώπων! Γι' αὐτὸ καὶ στὴ συνέχειά μας προτιμοῦμε νὰ μιλάμε σὲ παρωχημένο χρόνο, σὰν νὰ λέμε... μὰ φορὰ κι ἔναν καιρό...!

τέχνη γιὰ νὰ φτιάξουν τὴν καλύτερη πίττα καὶ τὰ καλύτερα φαγητά. Οἰκονομία αὐτὲς τὶς μέρες δὲν ἔκαναν. Καὶ ἡ φτωχότερη οἰκογένεια ἀκόμα, θὰ ἔκανε κατάχρηση. «Μιὰ φουρὰ τοῦ χρόνου γιένετι», ἔλεγαν, «δὲν πειράζ', θὰ μᾶς τὰ δώκ' οὐ Θιὸς διπλώτιρα».

Καὶ τὴν ἡμέρα τῆς γιορτῆς, φοροῦσαν τὰ καινούρια τους, φόρτωναν τὰ «σιέα» τους στὰ ζῶα κι ἡ οἰκογένεια — ἐν ἀπαρτία — ξεκινουῖσε. Στὸ δρόμο συναντιόνταν καὶ μ' ἄλλους. Κι ἔβλεπες νὰ γίνεται ἓνα συνεχόμενο карабάνι, πολύχρωμο, πού ἄρχιζε ἀπὸ τὸ χωριὸ καὶ τελείωνε στὴν ἐκκλησία.

Μόλις ἔφθαναν στὸ ξωκκλήσι, διάλεγαν ἓνα μέρος κάτω ἀπ' τὰ δέντρα κι ἐκεῖ ξεφόρτωναν τὰ πράγματά τους. Πήγαιναν πρῶτα στὴν ἐκκλησία, ὅπου μὲ κατάνυξη παρακολουθοῦσαν ὡς τὸ τέλος τῆ λειτουργία. Οἱ γυναῖκες, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κερί πού ἄναβαν καὶ τὸ πρόσφορο πού ἔδιναν στὸν παπὰ ὅταν εἶχαν πανηγύρι, συνήθιζαν νὰ ζώνουν τὴν ἐκκλησία μὲ «ζώστριες»¹.

Μόλις τελείωνε ἡ λειτουργία, οἱ γύφτοι μὲ τὰ βιολιά τους ἦταν

1. Οἱ «ζώστριες» εἶναι χονδρὸ κηρόσκηνο περίπου 50 μέτρα, μαζεμένο σ' ἓνα σανίδι μικρὸ καὶ μ' αὐτὸ ζώνουν τὴν ἐκκλησία. Τὶς ἀναφέρει καὶ ὁ Λαμπρίδης στὰ Ζαγορακά, βλ. κατωτέρω. «Καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη καθὼς καὶ ἐδῶ γίνεται τὸ ζώσιμο τῆς ἐκκλησίας διὰ κηροῦ ἢ ἀκριβέστερον διὰ νήματος ἀλειμμένου μὲ λεπτὸν στρώμα κηροῦ. Τὸ νῆμα τοῦτο ἀνήκει εἰς τὴν ἐκκλησίαν, ἡ δὲ γυνὴ ἢ ὁποῖα ἔχει τάμα νὰ ζώση τὴν ἐκκλησίαν, καταβάλλει ἡμισεῖαν δραχμὴν διὰ νὰ κάμη χρῆσιν αὐτοῦ. Παραλαβοῦσα δὲ τὸ νηματοκέρι, προσδένει αὐτὸ εἰς ἦλον ἐμπεπηγμένον εἰς τοῖχον τῆς ἐκκλησίας καὶ οὕτω ἐκτυλίσσουσα περιζώνει τὴν ἐκκλησίαν ἔξωθεν. Ἄν δὲ καὶ ἑτέρα γυνὴ ἔχη κάμη τὸ αὐτὸ τάμα, καταβάλλουσα καὶ αὕτη τὴν ἡμισεῖαν δραχμὴν παραλαμβάνει παρὰ τῆς ἐκκλησίας ἄλλο νηματοκέρι, ἂν δὲ δὲν ὑπάρχη ἕτερον ἐπιτρέπεται εἰς αὐτὴν νὰ κάμη χρῆσιν ἐκείνου δι' οὐ εἶναι ἐξωσμένη ἡ ἐκκλησία. Κρατοῦσα αὐτὸ διὰ τῶν δακτύλων ἄνευ διακοπῆς περιφέρει αὐτὸ μέχρις ὅτου φθάσῃ εἰς τὸ σημεῖον ἔξ οὗ ἀφωρμήθη. Τοῦτο γίνεται μὲ τρίτην καὶ τετάρτην καὶ μὲ ὄσασδήποτε ἄλλας ἔχουν τάξιμο νὰ ζώσουν τὴν ἐκκλησίαν. Μερικαὶ ἐκκλησίαι πλὴν τοῦ νηματοκερίου ἔχουν καὶ χρυσὸ τέλι, δι' ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἔχουν τάμα «νὰ ζώσουν» τὴν χάρη της μὲ χρυσάφι. Καὶ τὸ ζώσιμο τοῦτο γίνεται κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον». *I. N. Σαραντόπουλος, «Λαογραφία», τόμ. Β', σελ. 483.*

κιόλας ἔτοιμοι στὴ θέση τους κι ὁ χορὸς ἄρχιζε. Πρῶτα, τιμῆς ἔνε-
κεν χόρευαν οἱ ξενοχωρίτες καὶ κατόπιν συνέχιζαν ὅλοι οἱ χωρια-
νοί. Μόνον τὸ μεσημέρι διέκοπταν λίγο πού ἔτρωγαν. Χωρίζονταν
σὲ μεγάλες παρέες, πού ἢ καθεμιὰ συμπεριελάμβανε σύγγενεῖς πολ-
λῶν βαθμῶν!

Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς χωριανούς, ἔρχονταν καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἀπὸ τὰ
γύρω χωριά. Ἔτσι δίνονταν ἢ εὐκαιρία νὰ ἰδωθοῦν ὅλοι οἱ συγ-
γενεῖς, ἢ μάνα νὰ ἰδῆ τὴν κόρη πού ἦταν παντρεμένη στὸ διπλανὸ
χωριὸ κι εἶχε ἀπὸ πέρυσι νὰ τὴν ἰδῆ, νὰ τὴ ρωτήσῃ μὲ ἀγωνία καὶ
λαχτάρα, ὅπως τότε πού ἦταν μικρὴ, πῶς περνάει, κι ἢ κόρη πάλι
νὰ ρωτήσῃ καὶ νὰ ἰδῆ τοὺς γονεῖς καὶ τ' ἀδέλφια τῆς πού τόσο πό-
λὺ τοὺς ἐπεθύμησε γιὰτὶ ἐκεῖ στὰ ξένα πού βρίσκεται, ὅσο καλὰ κι
ἂν περνᾷ, πάντοτε νοσταλγεῖ τὸ πατρικὸ τῆς σπίτι.

Ἀκόμα τὶς μέρες αὐτές, ἔρχονταν συχνὰ καὶ οἱ ξενιτεμένοι, κι
αὐτοὶ ἦταν πού κυριολεκτικὰ τὰ ἔσπαζαν, γιὰτὶ μόνον ἔτσι νόμιζαν
ὅτι θὰ μπορούσαν νὰ διώξουν τὸ μαράζι τῆς ξενιτιᾶς.

Ἐστρωναν πρῶτα τὰ κιλίμια καὶ κατόπιν πάνω σ' αὐτά, τὰ τρα-
πεζομάντηλα καὶ τὶς πετσέτες, ὅπου «ἀπόθεναν» τὰ φαγητά τους.
Ὁ παπὰς τὰ εὐλογοῦσε καὶ ὅλος ὁ κόσμος κάνοντας τὸ σταυρό
του, εὔχονταν ὁ ἕνας στὸν ἄλλο «κι τ' χρόν'», «χρόνια πουλλά», «νὰ
μᾶς βουηθάη», «νὰ καλουδιχτῆς», «νὰ καλουδιχτοῦμι» — πολὺ συ-
χνές αὐτές οἱ δυὸ εὐχές —, «νὰ ζήσ' οὐ ἄντρας σ' κι τὰ πιδιά σ'»
καὶ πολλὲς ἄλλες, καὶ τὸ φαγητὸ ἄρχιζε. Ἀκολουθοῦσε τὸ ντόπιο
γλυκὸ ἀμπελίσιο κρασί, ἐνῶ οἱ «εὐκῆς» (εὐχές, προπόσεις), συνεχί-
ζονταν.

Σὰν τέλειωνε τὸ φαγητό, ἄρχιζαν τὰ βιολιά — οἱ γύφτοι —, οἱ
ὁποῖοι μὲ τὴν ἔμφυτη μαεστρία τῆς φυλῆς τους ζωντάνευαν τοὺς
καημούς τοῦ καθενός, π.χ. «τὰ ἔρημα τὰ ξένα δὲν τὰ ἔχω μαθημέ-
να», «Μὲ γέλασαν μιὰ χαραυγὴ καὶ μοῦ ἔπανε ὁ Χάρος δὲν μὲ
παίρνει», «Νάηταν τὰ νιάτα δυὸ φορές, τὰ γηρατειὰ καμία», «Για-
τί ὅταν περνᾷς τὰ μάτια χαμηλώνεις», ἐνῶ τοὺς ἔκαναν αὐθόρμη-
τα νὰ πηγαίνουν τὰ χέρια τους στὶς τσέπες γιὰ νὰ τοὺς «βουλώ-
σουν» μ' ὅσο πιὸ πολλὰ χαρτονομίσματα μπορούσαν, κολλώντας
τὰ μάλιστα ἐπιδεικτικά, πότε στὸ μέτωπο τῶν γύφτων — κυρίως σ'

ἐκεῖνον πού ἔπαιζε κλαρίνο — καὶ πότε στὸ κλαρίνο.

Στὰ πανηγύρια συχνὰ τὰ «πιδιά» κι οἱ «κουπέλις», ἀντήλλασσαν τὰ πρῶτα ἐρωτικά βλέμματα, ἔτσι μὲ τὸν ἀμόλευτο τρόπο πού ξέρει ἡ φύση, κι ἐνῶ τὰ πανηγύρια τελείωναν, γιὰ τοὺς νιούς ἀρχίζε ἀλλή ἱστορία!

Πολλές φορές τὸ γλέντι συνεχίζονταν ὡς ἀργὰ τὸ βράδυ καὶ κάποτε οἱ γλεντζέδες ξημέρωναν.

Τέτοια πανηγύρια στὸ Πάπιγκο γίνονταν — γίνονται καὶ σήμερα ἀλλὰ πολὺ ἐξασθενημένα καὶ σχεδὸν τυπικὰ — τῆς Ἁγίας Κυριακῆς στὶς 7 Ἰουλίου, τ' Ἀη - Λιὸς στὶς 20 Ἰουλίου, τ' Ἀη - Παντηλέημονα στὶς 27 Ἰουλίου, τῆς Παναγίας (τ'ς Παλιουρῆς) στὶς 8 Σεπτεμβρίου καὶ τῶν Ταξιαρχῶν στὶς 8 Νοεμβρίου.

Ὅπως τὸ χωριὸ εἶχε τὰ πανηγύρια του, ἔτσι κι ἡ κάθε οἰκογένεια εἶχε τὰ δικά της. Ἡ αἰτία τῆς καθιερώσεως ἦταν περίπου ἡ ἴδια: ἐπειδὴ κάποιος ἀπὸ τοὺς προγόνους σώθηκε ὡς ἐκ θαύματος ἀπὸ τοὺς κλέφτες ἢ γλίτωσε ἀπὸ βέβαιο θάνατο ἢ ἔγινε καλὰ ὕστερα ἀπὸ βαρεῖα ἀρρώστεια. Λέγοντας πανηγύρι, ἐννοοῦσαν χαρὰ καὶ μόνον χαρὰ. Ἡ νοικοκυρὰ ζύμωνε προσεκτικὰ τὸ ψιλοκοσκινισμένο ἀλεύρι καὶ τὸ ἴφτιαχνε λειτουργιές. Στὴν ἐκκλησία μαζί μὲ τὰ «ἀνάμα» (τὸ κρασί), πήγαιναν καὶ δύο λειτουργιές — κι αὐτὸ ἐσήμαινε ὅτι ἡ οἰκογένεια εἶχε «ὑψωμα», δηλαδή ὅτι γιόρταζε καὶ καλοῦσε τὸν ἱερέα νὰ πάη στὸ σπίτι «νὰ σκῶσ' τοῦ ὑψουμά», ὅπου διάβαζε μιὰ εἰδικὴ εὐχαριστήριον εὐχή. Ἄν ἡ μέρα πού γιόρταζε ἡ οἰκογένεια τύχαινε νὰ ἴναι καθημερινὴ καὶ δὲν πήγαινε κόσμος στὴν ἐκκλησία, ὁ ἱερέας θὰ ἔκανε ὅπωςδήποτε τὴ λειτουργία, ὡς ἦταν καὶ μὲ τὸν ψάλτη μόνον καὶ μ' ἓναν ἀντιπρόσωπο ἀπὸ τὴν «ἐορτάζουσα οἰκογένεια».

Ἐπίσης ἄλλο χαρακτηριστικὸ ἦταν ὅτι δώριζαν στὴν ἐκκλησία τὸ δέρμα τοῦ ζώου πού ἔσφαζαν γιὰ τὴ μέρα αὐτή.

Μετὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησία ἔστελναν ἓνα μικρὸ παιδὶ στοὺς συγγενεῖς, νὰ τοὺς καλέσῃ νὰ πᾶνε τὸ «γιόμα» νὰ φᾶνε, λέγοντας χαρακτηριστικὰ τὴ φράση «νὰ κουπιάσιτι νὰ γιουματίσουμι». Ὅποτε οἱ καλεσμένοι ἦταν ὑποχρεωμένοι, ἂν ὄχι ὅλοι, τουλάχιστον ἓνας

ἀπὸ τὴν οἰκογένεια, νὰ παραστῆ στὸ γεῦμα ὀπωσδήποτε.

Οἱ οἰκοδέσποινες ἔβαζαν ὅλη τους τὴν τέχνη γιὰ νὰ μαγειρέψουν ὅ,τι ἐκλεκτώτερο μποροῦσαν, τὸ κρέας πάντως ἦταν ἀπαραίτητο. Φύλαγαν στὸ σπίτι τους, εἰδικῶς γιὰ τὴ μέρα αὐτή, ἕνα καλοθρεμένο «μανάρι», ἄρνι ἢ κατσίκι. Ἐφτιαχναν πολλῶν λογιῶν φαγητά, ἄλλα στὸ φούρνο ψητά, ἄλλα στὸ γάστρο κι ἄλλα βραστά.

Τὸ μεσημέρι κάθονταν ὅλοι μαζί σ' ἕνα τραπέζι, ἔκαναν τὸ σταυρό τους, ἀντήλλασσαν μ' ὅλη τους τὴν καρδιά ἀνάλογες «εὐκές» καὶ τὸ «ζιαφέτ» ἄρχιζε.

Τὸ βράδυ συνήθιζαν — καὶ συνηθίζουν ἀκόμα —, νὰ πηγαίνουν στὰ σπίτια αὐτῶν ποὺ ἦταν καλεσμένοι στὸ «γιόμα», ἀπὸ ἕνα πιάτο «τρίμμα», γιὰτὶ τὸ μεσημέρι δὲν τὸ προσέφεραν αὐτὸ τὸ φαγητό. Εἶναι δὲ τὸ τρίμμα, ἄρνάκι ψητό, γεμισμένο μὲ τὰ ἐντόσθια, λάπατα, μυρωδικὰ καὶ «καθάριο» ψιλοκομμένο ψωμί, τὰ ὁποῖα ἀφοῦ προηγουμένως τὰ καβούρτιζαν μὲ βούτυρο, τὸ ἔψηναν στὸ φούρνο.

Η ΓΕΝΝΗΣΗ

Σχεδὸν ἀπὸ τότε ποὺ θὰ μαθευτῆ, ὅτι ἡ τάδε εἶναι ἔγκυος (ἀγκαστρουμέν'), ἀρχίζουν τὰ προγνωστικά: «ὅπους τ'ν εἶδα ἰγώ, πιδὶ θὰ κἀν'», «ἀπ' γκλιὰ πῶχ', κουπέλλα θὰ κἀν'», κτλ. Ἄλλοι πάλι στοιχηματίζουν μὲ τὴ «μποσηλίκα» πρὶν τὴ σπάσουν, ρωτᾷει ὁ ἕνας τὸν ἄλλον «ἦ. . . τί θὰ κἀν', κουπέλλα ἢ πιδί;», κι ὁ καθένας λέει τὴ γνώμη του. Κατόπιν τὴ σπάζουν μὲ μιὰ πέτρα κι ἂν μὲν ἔχει μέσα σκουλικάκι, θ' ἀποκτήσῃ ἀγόρι, ἂν δὲ μύγα, κορίτσι. Βάζουν καὶ διάφορα ἄλλα στοιχήματα.

Τὴν ἔγκυο τὴν προσέχουν νὰ μὴν κἀνη βαρειές δουλειές, νὰ μὴν σηκῶνῃ βάρη, νὰ μὴν κουράζεται, ἀλλὰ μᾶλλον γιὰ τὸν τύπο, γιὰτὶ στὴν πραγματικότητα οἱ δουλειές εἶναι τόσο πολλές ποὺ ὅταν αὐτὴ τυχαῖνῃ νὰ εἶναι μοναχονοικοκυρά, τὴν ἀναγκάζουν ὡς τὴν τελευταία στιγμή νὰ δουλεῖ καὶ μάλιστα σκληρά, ἀπάνθρωπα κάποτε.

Ὅταν πιάσουν οἱ πόνοι τὴν ἔγκυο, καλοῦν μιὰ ἢ καὶ περισσότερες, πεπειραμένες σ' αὐτὰ γυναῖκες, νὰ παρευρεθοῦν ἐκεῖ κατὰ

τὴν ὥρα τοῦ τοκετοῦ καὶ νὰ προσφέρουν κάποια βοήθεια, εἶναι οἱ λεγόμενες «μαμμές». Ἐπίσης μποροῦν νὰ παρευρεθοῦν καὶ συγγενεῖς γυναῖκες.

Μόλις γεννηθῆ τὸ βρέφος, ἀμέσως εἰδοποιοῦν τὸν ἱερέα, νὰ διαβάσῃ τὴν εἰδικὴν γιὰ τὴ λεχώνα εὐχή.

Τὶς πρώτες μέρες ὥσπου νὰ ἔρθῃ τὸ γάλα τῆς μάνας, φωνάζουν μιὰ ἄλλη πού γέννησε πρόσφατα, νὰ θηλάσῃ (β'ζάσ') τὸ μωρό, εἶναι ἡ «παραμάννα». Τὸ τυλίγουν μὲ καθαρὰ πανάκια, «κουλόπανα», τὸ βάζουν στὴ «σαρμανίτσα» καὶ τὸ «φασκιώνουν». Ἐκεῖ μέσα, σ' αὐτὴ τὴν ξύλινη κούνια, πόσα ὄνειρα δὲν πλάθονταν ἀπὸ τὴ μάνα καθὼς τὸ νανούριζε γιὰ νὰ κοιμηθῆ!

Μόλις μάθουν ὅτι κάποια γέννησε, ἀμέσως σχεδὸν ὅλες οἱ γυναῖκες φτιάχνουν «τ'γανίτες» καὶ τὶς πηγαίνουν μαζί μ' ἓνα μπουκάλι κρασί καὶ τῆς εὐχονται νὰ τῆς ζήσῃ κι ἓνα σωρὸ ἄλλες εὐχές, ὅπως «νὰ γιέν' μιγάλους ἄνθρουπους», νὰ «καζαντήσ' πουλλὰ γρόσια» κτλ.

Ὅσπου νὰ περάσουν οἱ σαράντα μέρες, «νὰ σαραντήσ'», προσέχουν πάρα πολὺ τὴ βασκανία, «τὸ μάτιασμα». Ὅποιοσδήποτε κι ἂν πάῃ στὸ σπίτι τῆς τὶς μέρες αὐτές, φεύγοντας θὰ θυμιατίσουν γιὰ νὰ φύγουν τὰ τυχόν δαιμόνια («ἀερικά», «ἰσκιώματα»). Ἐμὰ νυχτώνῃ, δὲν ἐπιτρέπεται, «δὲν κἀν'», κανένας ξένος νὰ πάῃ σπίτι τῆς, οὔτε καὶ ἡ ἴδια «κἀν'» νὰ βγῆ ἔξω μέρα καὶ νύχτα τὶς σαράντα αὐτές μέρες.

Στὶς σαράντα ἀκριβῶς μετὰ τὴ γέννα, ἡ λεχώνα παίρνει τὸ παιδί τῆς καὶ πηγαίνει στὴν ἐκκλησία ὅπου ὁ ἱερέας διαβάσει πάλι ἄλλη εὐχή, ὅποτε ἡ γυναῖκα μπορεῖ πλέον νὰ βγαίνη ἔξω κανονικὰ καὶ νὰ κἀνῃ τὶς δουλειές τῆς, ὅπως πρώτα.

Νὰ πῶς περιγράφει τὰ ἔθιμα τῆς γεννήσεως ὁ Γεώργιος Ἀναγνωστόπουλος:¹ «Κατὰ τὸν τοκετὸν πλήν τῆς κατ' ἐμπειρίαν μαίας (μαμμῆς) παρίστανται καὶ συγγενεῖς τῆς ὠδινούσης γυναῖκες, ὅλαι καλούμεναι ἐπίσης μαμμές. Εὐθὺς ὡς γεννηθῆ τὸ βρέφος προσ-

1. Ἔθιμα κατὰ τὴν γέννησιν ἐν Παλίγκῳ, περιοδ. «Λαογραφία», τόμ. ΣΤ', σελ. 186.

καλεῖται ὁ ἱερεὺς τῆς ἐνορίας «για νὰ τοῦ διαβάσ'», ἤτοι ἀναγνώση τὴν ἐπὶ τῇ γεννήσει εὐχὴν, καὶ μία βζάστρα (βυζάστρα) συγγενῆς εἰ δυνατόν γυνή, ἵνα θηλάσῃ τὸ βρέφος ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας συνήθως «ὡς π' νάρθ' τοῦ γάλα τ'ς μάνας τ'», εἰς δὲ τῶν οἰκείων τῆς μητρὸς συντροφεύει αὐτὴν δι' ὅλης τῆς ἡμέρας «για νὰ μὴ σκιουθῇ»¹.

Μετὰ τὴν τρίτην ἡμέραν, ὁπότε «ἔρχιτι τοῦ γάλα τς μάνας», ἀλλάζει αὐτὴ ἐνδύματα, συγγενεῖς τῆς δὲ τῇ προσκομίζουν γλυκίσματα (τηγανίτις ἤτοι τηγανίτες), ἂν δὲ τὸ γεννηθὲν εἶναι πρωτότοκον, κόθραν καὶ πίτταν. Μέχρι τῆς βαπτίσεως, ὅταν πρόκειται νὰ εἰσέλθῃ τις, θέτουν εἰς τὴν εἴσοδον θυμιατήριον «για νὰ φύγ'ν τὰ ἰσκιώματα κὶ νὰ μὴ σκιουθῇ ἢ λιχώνα», πιστεύεται δὲ ὅτι τὰ ἰσκιώματα παρακολουθοῦν τινὰ ὅταν διαβῇ ρύακα (λάκκον ὡς καλεῖται παρ' ἡμῖν ὁ ρύαξ), συνήθη τόπον τῆς διαμονῆς των. Κατὰ τὰς λαϊκὰς δοξασίας, τὸ βρέφος μέχρι τῆς βαπτίσεώς του «φασκιών' ν' κουπανίτσα», δηλαδή σπαργανώνουν ἐπὶ κοινῆς στρωμνῆς καὶ ὄχι ἐπὶ λίκνου μὲ διάφορα μάλλινα ὑφάσματα, κουλόπαννα καλούμενα, «γιατι μαγαρίζ'ν (ἀποπατοῦν τὰ βρέφη) ἀπάνου τ'ς αὐτά», καὶ τὰ περιδένουν μὲ πολύχρωμες «φασκιές» (χονδρὰ πλεκτὰ σχοινία). Μετὰ τὴν βάπτισίν του τὸ σπαργανώνουν ἐπὶ λίκνου, ὃ παρ' ἡμῖν καλεῖται σαρμανίτσα. Ὡς τροφή προσφέρεται εἰς τὴν λεχῶ ἰδίως ὄρουζα βραστή καὶ κολλούρα, τὰ ὅποια θεωροῦνται τὰ μάλιστα γαλακτοφόρα καὶ γαλακτοπαραγωγά, ἀντὶ δὲ ὕδατος νεροκράσι».

ΤΑ ΒΑΦΤΙΣΙΑ

Τὰ «βαφτίσια» παίρνουν τὴν ὄψη γιορτῆς. Καλοῦνται ὅλοι οἱ συγγενεῖς, ὅτι τὴν τάδε ὥρα στὴν ἐκκλησία, «στοὺν Ἄη - Βλάσ', θὰ βαφτίσουμι τοῦ πιδὶ ἦ τ' κουπέλλα, νὰ κουπιάσιτι». Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς συγγενεῖς, μπορεῖ νὰ παρευρεθῇ κι ὁποιοσδήποτε ἄλλος ἀπρόσκλητος θέλει.

Ὁ νοῦνος (ἦ ἢ νούνα) ἔχει τὴν τιμητικὴν του. Δέχεται στὴν ἀγ-

1. Τὸ ρῆμα εἶναι «σκιώνουμι» - ἰσκιώνομαι. Ἰσκιουμα καὶ ἰσκιώματα: διάφοροι δαίμονες (κατὰ Γ. Ἀναγνωστόπουλον).

καλιά του τὸ μωρὸ (ἀναδεχτούρι), μόλις ὁ ἱερεὺς τὸ βγάλη ἀπὸ τὴν κολυμπήθρα, ὁ ἴδιος δὲ θὰ τὸ ἀλείψη μὲ ἁγιασμένο λάδι καὶ θὰ τοῦ φορέση καινούργια ρουχαλάκια, καὶ τὸ σπουδαιότερο, θὰ τοῦ δώση τὸ ὄνομα, ἀσχέτως ἂν θὰ εἶναι «ἐπὶ παραγγελία», ὅταν οἱ γονεῖς θέλουν νὰ δώσουν, «ν' ἀνάψ'ν», τὸ ὄνομα τοῦ παπποῦ ἢ τῆς γιαγιάς, καὶ συνήθως τὸ πρῶτο παιδὶ παίρνει τὸ ὄνομα τοῦ πατέρα τοῦ βαπτιζομένου.

Τὰ παιδιά, πὺ ἀπὸ καμιὰ τέτοια ἐκδήλωση δὲν ἀπουσιάζουν, καιροφυλακτοῦν πότε θὰ πῆ ὁ νοῦνος τὸ ὄνομα, γιὰ νὰ τρέξουν μ' ὄλη τους τὴ δύναμη καὶ νὰ πᾶνε στὸ σπίτι νὰ ποῦν τὸ ὄνομα στοὺς γονεῖς, οἱ ὁποῖοι ὑποτίθεται ὅτι δὲν τὸ γνωρίζουν. Οἱ γονεῖς, ἂς σημειωθῆ, δὲν πηγαίνουν μαζὶ μὲ τοὺς ἄλλους στὴν ἐκκλησία. Περιμένουν νὰ τοὺς ποῦν τὸ ὄνομα καὶ κατόπιν νὰ πᾶνε. Ὁ πρῶτος πὺ θὰ ἀναγγεῖλη τὸ ὄνομα, ἀμείβεται γενναϊόδωρα κι ὕστερα οἱ ἄλλοι κατὰ σειρὰν προτεραιότητος. Ἐάν καὶ κάποτε τὰ παιδιά κάνουν «μπαγαποντιές»: συνεννοοῦνται δυὸ - τρία καὶ τὸ ἓνα κρύβεται κοντὰ στὸ σπίτι, τὸ δὲ ἄλλο πὺ τρέχει μὲ τὰ πολλά, τοῦ φωνάζει ἀπὸ μακριὰ τὸ ὄνομα, τ' ἀκούει ἐκεῖνο πὺ εἶναι κρυμμένο, καὶ τρέχει καὶ λέει στοὺς γονεῖς πρῶτο τὸ ὄνομα. Φυσικὰ ἡ πράξη αὐτὴ δὲν μένει χωρὶς συνέπειες ἀπὸ τοὺς ὑπολοίπους τῆς παρέας. Ὅλα τὰ παιδιά πὺ λένε τὰ σηχαρίκια, παίρνουν τὴν ἀμοιβὴ τους ἀνάλογα μὲ τὴν σειρὰ πὺ ἔρχονται, ὅπως εἶπαμε.

Ἐπειτα οἱ γονεῖς πηγαίνουν στὴν ἐκκλησία ὅπου παρακολουθοῦν τὴν τέλεση τοῦ μυστηρίου. Ὅταν τελειώσῃ ἡ βάπτισις, μοιράζουν στοὺς παρευρεθέντας «ζαχαρ'κά», λεφτόκαρα καθὼς καὶ «μαρτυρίτσια» (μικροὺς σταυροὺς ἢ ἐπίχρυσα σὰν μικρὰ νομίσματα μέταλλα, στὰ ὁποῖα ἀπεικονίζεται ἀπὸ τὴν μία ὄψη ἡ γέννησις κι ἀπὸ τὴν ἄλλη ἡ βάπτισις τοῦ Χριστοῦ, σ' αὐτὰ δὲ προσδέδουν μιὰ κορδελίτσα καὶ τὰ ἐπικολλοῦν στὸ πέτο μὲ καρφίτσα).

Ἀκολουθεῖ κατόπιν στὸ σπίτι ἐπίσημο γεῦμα, ὅπου παρακάθονται ὄλοι οἱ συγγενεῖς, πηγαίνοντας ὁ καθένας καὶ τὸ «κανίσκι» του.

Ὁ Γ. Π. Ἀναγνωστόπουλος¹ περιγράφει ὡς ἑξῆς τὰ ἔθιμα τῆς

1. Ἐνθ' ἀν., σελ. 45. Οἱ σημειώσεις εἶναι τοῦ ἴδιου.

βαπτίσεως: «Ἄν μὴ ἐπείγη τι, ἢ βάπτισίς του γίνεται τὴν δωδεκάτην ἀπὸ τῆς γεννήσεώς του ἡμέραν, αἱ δὲ ἡμέραι καθ' ἃς συνηθίζεται αὕτη εἶναι ἢ Πέμπτη, τὸ Σάββατον καὶ ἢ Κυριακή.

Πρὸ δύο ἡμερῶν καλεῖται ὁ νοῦνος μὲ κολούραν (οὕτω καλεῖται ἂν καὶ δὲν εἶναι ἄρτος ἄζυμος, ὅστις κυρίως λέγεται κολούρα παρ' ἡμῖν). Τὸ βρέφος κομίζεται εἰς τὸν ναὸν ὑπὸ γυναικὸς ἀμφιθαλοῦς, συνοδευομένης ἀπὸ τὲς μαμμές, αἵτινες φέρουν ὑδρίαν πλήρη ψυχροῦ ὕδατος καὶ χάλκινον ἀγγεῖον μὲ θερμόν, καλεῖται δὲ μέχρι τῆς βαπτίσεώς του **μ ό σ ι ο υ ς** ἂν εἶναι ἄρρεν, **μ ό σ ι α** δὲ ἢ **μ ό σ ι ο υ**, ἂν θῆλυ.

Ὁ ἀνάδοχος μετὰ τὸ τέλος τοῦ βαπτίσματος μοιράζει ζαχαρωτά, ἀμύγδαλα καὶ λεπτοκάρυα εἰς τοὺς κατ' αὐτὸ παρευρισκομένους, καθὼς καὶ εἰς ὄσους συναντᾶ καθ' ὁδόν, οἱ δὲ γονεῖς τοῦ νεοφωτίστου χάλκινα νομίσματα εἰς τὰ παιδιά, τὰ ὁποῖα σπεύδουν εἰς τὸ σπίτι των νὰ τοῖς ἀναγγεῖλουν τὸ δοθὲν ὄνομα¹.

Τὴν μεσημβρίαν παρατίθεται γεῦμα, εἰς ὃ παρακάθηνται οἱ ἱερεῖς, ὁ ἀνάδοχος μὲ τοὺς οἰκείους του, οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι μὲ κανίσκια. Οὗτοι εἰς τὸ τέλος τοῦ γεύματος δωροῦνται εἰς τὸ νεοβάπτιστον μικροὺς χρυσοῦς ἢ ἀργυροῦς σταυροὺς διαπερῶντες εἰς ἄλυσιν, ἥτοι κάμουν τραχλιὰν (τραχηλιάν), ὡς ἐξαρτωμένην ἐκ τοῦ τραχήλου τοῦ βρέφους, μετ' αὐτῆς δὲ ἐξαρτοῦν καὶ περίσπτον (χαῖμαλί), ἐμπεριέχον σκελίδα σκόρδου, θυμίαμα, ἀμύγδαλον τρυπημένον καὶ ἐμποτισμένον «μὴ διάργυρου» ἥτοι ὑδράργυρον κ.ἄ. ἵνα φυλάττουν αὐτὸ ἀπὸ τῆς βασκανίας².

Εἰς τοὺς κατὰ τὸ γεῦμα παρευρεθέντας προσφέρεται ὡς δῶρον κατὰ τὴν ἀποχώρησίν των **μ π ο υ κ α ν ί κ ο υ ς**³ (ἄρτος ἐκλε-

1. Τοῦτο, ἂν τὸ βρέφος εἶναι ἄρρεν, εἶναι τὸ αὐτὸ τὸ τοῦ πρὸς πατρὸς πάππου.

2. «Τὸ δέρμα τοῦ ἄσβου εἶναι πολύτιμον ὡς προφυλακτικὸν κατὰ τῆς βασκανίας «τὸ κακὸ μάτι». Προφυλακτικὴν δύναμιν κατὰ τῆς βασκανίας ἔχουν τὸ δόντι τοῦ ἀγριοχοίρου, τὸ κεχριμπάρι, τὸ σκόρδο, αἱ τρίχες τοῦ λύκου καὶ τῆς ἀρκούδας». (Στεφ. Γρανίτσα, *Τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμερα τοῦ βουνοῦ καὶ τοῦ λόγγου*, Ἀθῆναι 1966).

3. Τὸ κατὰ τὴν βάπτισιν γεῦμα καλεῖται *μπουκανίκια*.

κτὸς ἠλειμμένος μὲ μέλι ἢ γλυκὸ καὶ ἐμπεριέχων σούμπρους ἀμυγδάλων). Κατὰ τὸ πρῶτον μετὰ τὴν βάπτισιν Πάσχα, ἡ νοῦνα στέλλει ὡς δῶρα εἰς τὸ νεοβάπτιστον ἀναδεκτὸν τῆς ἐνδυμασίαν πασχαλινὴν καὶ ποικιλόχρωμον λαμπάδα, ἄρτον (ὅμοιον πρὸς τὸν μπουκανίκου) καὶ πέντε αὐγά, ἃν δὲ τοῦτο εἶναι πρωτότοκον στέλλει εἰς τὴν μητέρα του (εἰς τὴν ἀναδεχτὴν τῆς) ζεῦγος ὑποδημάτων (σκαρπίνια). Ταῦτα ἀνταποδίδονται κατὰ τὴν παραμονὴν τῆς ἑορτῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου (ἄρνι κουμπαριάτ'κου, μαντήλι μεταξοκέντητον διὰ τὴν νοῦναν, ἄρτος καὶ πέντε ὡσαύτως πασχαλιάτικα αὐγά).

Ἐάν ἀποθνήσκουν κατὰ σειρὰν τὰ τέκνα τινός, οἱ γονεῖς τῶν ἐκθέτουν τὸ μετ' αὐτὰ γεννώμενον εἰς τι σταυροδρόμι, συγγενῆς τις δὲ ἐκεῖ που κεκρυμμένη παρατηρεῖ νὰ ἴδῃ, τίς ὁ μέλλων πρῶτος ν' ἀντιπαρέλθῃ, ὅστις καὶ γίνεται ἀνάδοχος τοῦ ἐκτεθέντος βρέφους».

ΚΗΛΕΙΕΣ

Δὲν μπορεῖ κανένας νὰ διηγῆται μόνον τίς χαρὲς καὶ ν' ἀφήνῃ τίς λύπες, ἀφοῦ αὐτὲς βαδίζουν χέρι - χέρι!

Τὸ χαρακτηριστικὸ πὺν εἰδοποιεῖ καὶ ξαφνιάζει εἶναι ἡ καμπάνα. Αὐτὴ πρῶτη θὰ τὸ διαλαλήσῃ μὲ τὸν ἀργὸ καὶ πένθιμο χτύπον τῆς σ' ὅλο τὸν κόσμον γύρω.

Ντάγκ! Ντάγκ! Ντάγκ!... Σταματοῦν ὅπου κι ἂν βρίσκωνται οἱ χωριανοὶ καὶ κάνουν τὸ σταυρὸ τους.

Ἡ καμπάνα σήμανε λυπιτ'κά, ποιὸς νὰ πέθανε τάχα; Καὶ ἡ ἀπορία τους αὐτὴ μεγαλώνει, ὅταν δὲν ξέρουν κανέναν πὺν νὰ 'ναι ἐτοιμοθάνατος ἢ τέλος πάντων, νὰ 'ναι βαριά ἄρρωστος.

Ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ χωριανοί, κι αὐτοὶ ἀκόμα πὺν εἶχαν ψυχραθῆ στὴ ζωὴ μαζί του, μὲ καταφανῆ τὴ θλίψη τους, πηγαίνουν νὰ συλλυπηθοῦν τοὺς συγγενεῖς του. «Θεὸς ν' ἀναπάψ' τὴν ψυχὴ του! Θεὸς σ' χωρέσ' τον!»

Συνοδεύουν τὸν ἐκλιπόντα στὴν τελευταία του κατοικία. Ὅταν τελειώσῃ ἡ νεκρώσιμη ἀκολουθία στὴν ἐκκλησία, οἱ συγγενεῖς τοῦ

νεκροῦ προσφέρουν στοὺς παρευρεθέντες «ἀναπάψωμα» καὶ κόλ-
λυβα.

Οἱ στενοὶ συγγενεῖς τοῦ θανόντος μετὰ θά ἐπιστρέψουν στὸ σπι-
τι του, ὅπου καὶ παρατίθεται γεῦμα «ὑπὲρ ἀναπαύσεως τῆς ψυ-
χῆς τοῦ ἀειμνήστου».

Μέρες κάνουν ὅλοι οἱ χωριανοὶ γιὰ νὰ συνέλθουν ἀπὸ τὴ λύπη
ποῦ ἔνωσαν.

Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Ἀραβαντινοῦ Π., Ἑπειρωτικὸν Γλωσσάριον. Ἰωάννινα 1861.
- Ἀραβαντινοῦ Π., Χρονογραφία τῆς Ἠλείρου. Ἀθήναι 1856.
- Βρανούση Λ., Χρονικά τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τουρκοκρατουμένης Ἠλείρου. Ἔκδ. Ἐταιρίας Ἑπειρωτικῶν Μελετῶν, Ἰωάννινα 1962.
- Gardner Fish Anna, Michael Anagnos, Watertown, Massachusetts, Βοστώνη 1937.
- Γαλανοῦ Μ., Βίοι Ἀγίων, Ἀθήναι 1907.
- Εὐαγγελίδη Τρούφωνος, Βίοι Ἀγίων, Ἀθήναι 1894.
- Ζώτου Μολοσσοῦ, Ἑπειρωτικαὶ Μελέται, τόμ. Α', Ἀθήναι 1875.
- Λαμπρίδου Ι., Ζαγοριακά, Μέρος Α', Ἀθήναι 1889.
- Λαμπρίδου Ι., Ζαγοριακά, Ἀθήναι 1870.
- Nilsson P. Martini, Ἑλληνικὴ Λαϊκὴ Θρησκεία, μετ. Ι. Θ. Κακριδῆ, ἔκδ. «Ἡ Βιβλιοθήκη τοῦ Φιλολόγου», Ἀθήναι 1966.
- Οἰκονόμου Γρηγόριος, Τὸ Πάλιγκον καταφύγιον τῶν Ἑλλήνων ἀνταρτῶν, ἐφ. «Ἑπειρωτικὸς Ἀγών», 20-2-1966.
- Πάλλη Ἀλέξ., Μελέται ἐπὶ τῆς Ἀρχαίας Χωρογραφίας καὶ Ἱστορίας τῆς Ἠλείρου. Ἀθήναι 1858.
- Πολίτου Ν., Παραδόσεις, τόμ. Β', β' φωτοτυπικὴ ἔκδοσις «Ἐργάνη», Ἀθήναι 1965.
- Πολυανοῦ Νικ., Διατριβὴ εἰς τὴν παλαιὰν ἱστορίαν τῆς Ἠλείρου, 1820.
- Παῖσιου Γεωργ., Χρονικὰ σημειώματα κ.λ.π. ἀναφερόμενα ἰδίως εἰς Πάλιγκον, περιοδ. «Ἑπειρωτικὴ Ἑστία», τόμ. ΚΑ', 1972, Ἰωάννινα.
- Παπακώστα Ἀγγελου, Κοσμᾶς ὁ Αἰτωλὸς στὸ Ζαγόρι, περιοδ. «Νέος Κουβαρᾶς», 1962.
- Παπακώστα Ἀγγελου, Ὁ Βοϊδομάτης καὶ τὰ μνημεῖα του, Ἀθήναι 1961.
- Σαραλή Γ., Τὸ Ζαγόρι, Ἀθήναι 1956.
- Στούπη Σπ., Πωγωνησιακὰ & Βησσανιώτικα, τόμ. Α', Πάτρα 1962. Τόμ. Β', Κέρκυρα 1964.

- Schönholzer A., 'Η δημιουργία κέντρου χειμερινῶν σπόρ εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ ὄρεινου ὄγκου τῆς Τύμφης, περιοδ. «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμ. ΙΑ', 1962, Ἰωάννινα.
- Seliscen A., 'Ο σλαυικὸς πληθυσμὸς ἐν Ἀλβανίᾳ, ἔκδ. Μακεδονικοῦ Ἐπιστημονικοῦ Ἰδρύματος (ρωσιστί), Σόφια 1931. Κριτικὴ εἰς ζυπεριοδικὸν «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμ. 1934, σελ. 245, ὑπὸ Dr Georg Stadtmuller.
- Schirg Giuseppe, Τὸ Χρονικὸν τῶν Τόκκων. Ἰωάννινα 1965.
- Σχινᾶ Νικολάου, 'Οδοιπορικὸν Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας. Ἀθῆναι, Ἐθνικὸν τυπογραφεῖον, 1880.
- Χαβέλλα Α. Θεοδ., 'Ιστορία τῆς Ἡπείρου καὶ Ἀλβανίας, ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τοῦ 1830, 1909.
- Χασιώτου Δ., Διατριβαὶ καὶ Ἵπομνήματα περὶ Ἡπείρου, Ἀθῆναι 1887.

ΑΝΕΚΔΟΤΑ

- 'Αναγνωστοπούλου Μιχαήλ, Διαθήκη.
- Κύτρακα Στυλιανοῦ, ἱερέως, Ἀκολουθία Ἀγίου Βλασίου χειρόγραφος. Κέρκυρα 1876.
- Μητροῶν οἰκογενειακὸν Κοινότητος Παλίγκου, ἔτους 1861.
- Ξυνοῦ Ἀγησιλάου, 'Ιστορία τοῦ μονοταξίου Δημοτικοῦ Σχολείου Μεγάλου Παλίγκου, χειρόγραφον. Πάπιγκον 17-9-1961.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

- «Ἀθηνᾶ», τόμοι 36, 40, 46. Ἀθῆναι.
- «Ἑλληνικά», τόμος 19, τεύχη Α' - Β'. Θεσσαλονίκη, 1966.
- «Ἡπειρωτικὰ Χρονικά», τόμοι 1926 - 1936. Ἰωάννινα.
- «Ἡπειρωτικὴ Ἑστία», τόμοι 1963, 1966. Ἰωάννινα.
- «Λαογραφία», τόμοι Α', Ε', Ζ', Η'. Ἀθῆναι.
- «Νέος Ἑλληνομνήμων», τόμοι 4 (1907), 14 (1917). Ἀθῆναι.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελ.
Πρόλογος Β' έκδόσεως	7
Κρίσεις και σχόλια για την Α' έκδοση	9
Δημοσιεύσεις σε έφημερίδες και περιοδικά	19
Πρόλογος	27

ΜΕΡΟΣ Α'

Κεφάλαιον Α': Περιγραφή του Παπίγκου	33
Κεφάλαιον Β': 'Ιστορία - Παράδοση	41
Κεφάλαιον Γ': 'Αξιοθέατα του Παπίγκου	59
Α. 'Εκκλησίες και ξωκκλήσια	59
Β. Σχολεία	89
Γ. Βιβλιοθήκη	97
Κεφάλαιον Δ': 'Ενδιαφέροντα του τόπου	99
Α. 'Η χαράδρα του Βίκου	99
Β. 'Ο Βοϊδομάτης	104
Γ. Τό Καταφύγιο	113
Δ. 'Η 'Αστράκα	114
Ε. 'Η Δρακόλιμνη	116
ΣΤ. 'Η Προβατίνα	120
Ζ. 'Η Τσιούκα	121
Κεφάλαιον Ε': Μορφές αξιοποίησης	122

ΜΕΡΟΣ Β'

Κεφάλαιον Α': Οί κάτοικοι	131
Α. Χαρακτήρας	131
Β. Μόρφωση	132
Γ. 'Επαγγέλματα	135
Δ. Μεγάλοι άνδρες	137
Ε. 'Ενδυμασίες	146
ΣΤ. Χοροί	148

Z. Προλήψεις και δεισιδαιμονίες	149
H. Κατάρεις	156
Θ. Παροιμίες	158
I. Παιχνίδια	162
Κεφάλαιον Β΄: Έποχιακές έργασίες και συνήθειες	175
Α. Άνοιξη	175
Β. Καλοκαίρι	192
Γ. Φθινόπωρο	199
Δ. Χειμώνας	213
Κεφάλαιον Γ΄: Άλλες συνήθειες	224
Ό γάμος	224
Τά πανηγύρια	242
Ό γέννηση	246
Τά βαπτίςια	248
Κηδεΐες	251
Βιβλιογραφία	253
Περιεχόμενα	255

Έκτύπωσις - Βιβλιοδεσία:
 «ΒΙΒΛΙΟΔΕΤΙΚΗ ΜΕΛΙΣΣΑ» Άσπροβάλτα Θεσ/νίκης
 τηλ. Άσπροβάλτας: 0397 22-193 Θεσ/νίκης 031 731-552

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα

Επιμέλεια Κεντρική Βιβλιοθήκη Κόνιτσα